

ІГОР КОЗЮРА
ВАЛЕРІЙ КОЗЮРА

ІСТОРІЯ КРІЗЬ ДОЛІ

(АБЕТКА СЛАВЕТНИХ КРАЯН)

Полтава • ТОВ "АСМІ" • 2016

УДК 94(477.53)
ББК 63.3(4УКР-4ПОЛ)
К59

*Рекомендовано до видання Вченою радою
Полтавського обласного інституту післядипломної освіти
педагогічних працівників ім. М. В. Остроградського,
Протокол № 5 від 29 жовтня 2015 року.*

Козюра І. В., Козюра В. М.

К59 Історія крізь долі (Абетка славетних краян) [Текст]: [історичні нариси] / І. В. Козюра, В. М. Козюра. – Полтава : ТОВ «АСМІ», 2016. – 271 с.

ISBN 978-966-182-383-8

У книзі вміщено 55 історико-краєзнавчих розвідок та досліджень авторів про непересічні долі яскравих особистостей, життя і діяльність яких уславили Полтавський край, опублікованих у період 2013–2015 рр. на сторінках обласних і місцевих періодичних видань.

Видання розраховане на широке коло читачів, небайдужих до історії рідного краю.

УДК 94(477.53)
ББК 63.3(4УКР-4ПОЛ)

ISBN 978-966-182-383-8

© Козюра І.В., Козюра В.М., 2016
©ТОВ «АСМІ» оформлення, 2016

Книга видана на кошти земляків,
благодійників-меценатів,
справжніх патріотів рідного краю
Анатолія Миколайовича
і Тетяни Миколаївни
АСАУЛ

СЛОВО

ВДЯЧНОСТІ

«Історія крізь долі (Абетка славетних краян)» ніколи б не вийшла у світ окремою книгою, якби не потужна моральна і матеріальна підтримка знаного вченого з міжнародним ім'ям, активного діяча української громади у Санкт-Петербурзі, надзвичайно шляхетної і доброзичливої людини, новітнього мецената, нашого земляка, доктора економічних наук, професора Анатолія Асаула та його дружини Тетяни. За їхню безкорисливу допомогу і зусилля благодійників – наша щира і сердечна вдячність!

Пропонована увазі читача збірка увібрала в себе публікації періоду 2013–2015 років на шпальтах обласних видань «Вісник», «Зоря Полтавщини», «Край», «Ліра» та районних газет «Лубенщина», «Решетилівський вісник», «Гребінчин край», «Нова праця» та ін. Переконали нас у необхідності перетворення циклу статей на окрему книгу очільники цих видань Людмила Бірюкова, Лідія Віценя, Людмила Шендрик, Олександр Міщенко, Іван Циган, Наталія Лакуша та Галина Шибанова. Очолювані ними журналістські колективи, разом з колективом Лубенської центральної районної бібліотеки ім. Володимира Малика під керівництвом Валентини Сьомак, допомогли і в редактуванні остаточного варіанту рукопису.

Дана книга неймовірно багато збагатилася від спілкування з провідними вітчизняними вченими професорами Петром Троньком, Олексієм Нестулею, Миколою Степаненком, Валерієм Бакуменком, Сергієм Куделком та Сергієм Клепком і ґрунтовного опрацювання їхніх праць.

Слова особливої вдячності ми хотіли б висловити провідним краєзнавцям Полтавщини Олександрю Білоуську, Володимирю Мокляку, Олександрю Супрунєнку, Наталії Ширшовій, Наталії Абрамовій, архівним працівникам Тарасу Пустовіту і Володимирю Коротенку, які надали допомогу у підборі фактичного матеріалу, знайшли час ознайомитися з книгою в рукописі і висловити свої зауваження і пропози-

ції. Неоціненну допомогу в пошуку фактичного матеріалу у всесвітній мережі Інтернету нам надали Наталія Замараєва, Сергій Козачков і Олександр Пашнін. При наборі, первинній верстці і вичитці книжки нашими добрими і надійними помічниками стали журналісти Інна Сімініченко, Вікторія Широконос, Марина Кононенко, бібліографи Тетяна Сафронова та Марина Ярецько.

Окрім цього, ми хотіли б подякувати багатьом людям, знайомим і незнайомим з нами, за їхні корисні пропозиції, коментарі і зауваження з різних аспектів порушених у книзі питань, висловлених на нашу адресу після публікації нарисів у вигляді історико-красознавчих розвідок на сторінках періодичної преси.

Пропонована Вашій увазі книга вийшла такою ошатною і гарною завдяки зусиллям видавництва ТОВ «АСМІ», яке очолюють Олексій Петренко та Іван Момот.

Щиро вдячні ми і лікарям від Бога Іванові Пічкорові, Миколі Пономаренку, Володимирові Сиченку, Володимирі Косенку, Віталію Купріяну, Олександрі Калішенку та Ярославу Грушку, які допомогли старшому із нас кілька років поспіль не лише успішно боротися з тяжкою недугою, а й дали змогу плідно працювати над книгою.

І нарешті, але, певно, найголовніші слова вдячності нашим рідним Берегиням, нашим ангелам-охоронцям – Лідії Козюрі та Олені Козюрі за їхні допомогу, терпіння, підтримку і розуміння, за те, що вони просто є на цьому світі!

Від авторів

ЗМІСТ

А

Асаул Анатолій	8
Асєєв Михайло.....	13
Афанасій, Пателарій.....	21

Б

Байда-Суховій Дмитро	27
Бальмен Яків	30
Барка Василь	36
Безбородько Олександр	40
Безорудько Віктор	43
Бекетов Олексій	47
Бондарець Володимир	50
Бочкарьов Володимир	54
Бутовський Олексій.....	58
Бучневич Василь.....	69

В

Вадковський Федір	72
Величко Самійло	78
Вернадський Володимир	82
Вишня Остап.....	91

Г

Гаркуша Семен	96
Гоголь Микола.....	98
Гребінка Євген.....	102
Гребінка Микола.....	110

Д

Дмитренко Олексій	112
Донченко Олесь	121
Дяченко Дмитро	127

З

Зауер Йоган-Баптист	133
---------------------------	-----

К

Карпенко-Карий Іван.....	136
Кибальчич Надія	139

М

Козачков Микола	144
Кращенко Василь	148
Куян Василь	154

Н

Малик Володимир	157
Мартос Борис	168
Мелхіседек Значко-Яворський	171
Милорадович Василь	174

О

Науменко Володимир	178
Новобранець Іван	184

П

Охріменко Павло	186
-----------------------	-----

Параджанов Сергій	190
Підгорецький Борис	196
Порш Микола	200
Пустошкін Павло	203

Р

Руденко Людмила	210
-----------------------	-----

С

Саснко Іван	215
Серафим II (Анін)	219
Симоненко Василь	222
Сковорода Григорій	225
Стелецький Гнат	230

Ф

Фальковський Іриной	233
---------------------------	-----

Ц

Цертелєв Микола	239
Цехоня Іван	244

Ш

Шереметьєва-Долгорукова Наталія	248
Шимков Іван	255
Шліхтер Олександр	259
Шолом-Алейхем	265

Література	268
------------------	-----

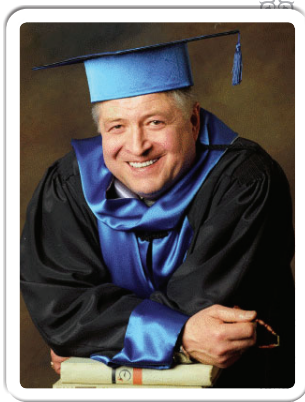

АСАУЛ Анатолій Миколайович

{ Асаул – «син свободи»,
«людина, яка веде за собою» }

Загальновідомо, що талановита людина – талановита в усьому. Ще раз переконатися в цьому ми змогли, дякуючи долі, яка надала нам змогу співпрацювати з уславленим земляком, Почесним жителем Решетилівського району, вченим зі світовим ім'ям Анатолієм Миколайовичем Асаулом, чисю багатогранною науковою і культурно-просвітницькою діяльністю неможливо не захоплюватися. Адже він – доктор економічних наук, професор, лауреат премії імені Михайла Ломоносова, заслужений діяч науки Російської Федерації, дійсний член російської та ряду міжнародних академій, очолює автономну некомерційну організацію «Інститут проблем економічного відродження» та кафедру фінансів, аналізу і обліку Санкт-Петербурзького державного архітектурно-будівельного університету. А. М. Асаул – засновник наукової школи, автор фундаментальних досліджень, підручників, винаходів, головний редактор наукового журналу «Економічне відродження Росії», визнаний одним із найбільш професійних менеджерів Російської Федерації. Водночас він заступник голови правління Санкт-Петербурзької регіональної громадської організації «Полтавське земляцтво», почесний консул від Полтавщини у місті на Неві. Знаний вчений займається й доброчинною діяльністю. За його безпосередньою участю в Решетилівці в 2006 році збудовано церкву Святого Миколая, при його підтримці видаються книги українських письменників. І при всьому цьому – Анатолій Миколайович надзвичайно скромна, добра, щира, відкрита і порядна людина. Таким земляком, такою особистістю, гріх не пишатися!

Ми ж сьогодні хочемо розповісти читачам про ще одну маловідому грань його різнобічного таланту – пошуково-красьзнавчу діяльність, яка базується на щирій синівській любові до ньеньки-України та своєї малої батьківщини – Решетилівщини і виявляється в конкретних соціально-значимих справах.

Певно, сотні людей прочитали наші публікації на шпальтах «Решетилівського вісника» чи на сторінках книги «З літопису рідного краю» про непересічну постать катерининського вельможі, «тіні Потьомкіна» В.С. Попова та не розгадану тасмницю зникнення його унікальної решетилівської бібліотеки. Ще тисячі могли дізнатися про них з мережі Інтернет та інших публікацій. Але лише один А. М. Асаул сприйняв цю інформацію як своєрідний заклик до конкретних, практичних дій.

У своєму листі, щиро зізнаючись, що в нього «катастрофічно не вистачас часу», Анатолій Миколайович повідомляє: «Натхненний Вашими дослідженнями, я зацікавився такою неординарною особистістю, як Василь Степанович Попов, і перше, що зробив, це відшукав його могилу на Старолазаревському кладовищі Александро-Невської Лаври. Маю намір дослідити його життя і заслуги перед Вітчизною, домогтися включення його хоча б до путівника по некрополю XVIII ст.

Також виявив у Російській національній бібліотеці фонди, де зберігаються матеріали з бібліотеки В.С. Попова – 514 одиниць збереження (у військово-історичному архіві зберігається ще 146 одиниць, а в Києві всього лише 60).

Ученим здійснено благоустрій могили В.С. Попова, проводиться ґрунтовне опрацювання архівного фонду історичних документів, пов'язаних із рідним красм. 22 з них уже передано на батьківщину, і читачі «Решетилівського вісника» мають змогу познайомитися з ними в рубриці «Джерела з історії рідного краю».

Заслуговує на увагу і те, як, на заздрість багатьом історикам-професіоналам, наш земляк, інженер-будівельник за фахом, скрупульозно, глибоко і фундаментально, на науковій основі, по зернятку збираючи необхідну інформацію з різноманітних джерел, досліджує питання про походження власного прізвища – Асаул. З дозволу автора процитуємо уривок із його листа, який переконливо засвідчує це. Впевнені, цей матеріал буде цікавим для багатьох його тезок-краян. Тож слово професору А.М. Асаулу.

«Тепер про моє прізвище. Мене вже давно цікавить походження прізвища Асаул. Раніше вважав, що прізвище це чисто українське, адже навіть Тарас Шевченко писав: «Осавули з нагаями на панщину гонять...».

Але потім, чимало поїздивши по країні, я звернув увагу на те, що і в Центральній та Західній Україні, не говорячи вже про Росію, це прізвище не зустрічається. Тоді я продовжив пошук у іншому напрямку, припустивши, що прізвище походить від професії. Як, наприклад, Коваленки – ковалі, ціле селище ковалів. Вивчаючи різноманітні словники, я вияснив, що слова «асаул», «ясаул» – тюркського походження і означають «охоронець», тобто воїн, якому доручено охорону кордону.

Значно пізніше, коли я вже серйозно розпочав займатися наукою, якось випадково познайомився з фахівцем по Ірану, вченим-іраністом, який запевнив мене, що в тюркській мові немає словосполучення «асаул». Це слово не тюркського походження. «Це давньоіранське слово, яке пізніше, вже готовим, увійшло до тюркської мови», – пояснив спеціаліст.

Я почав вивчати історію іраномовних племен і скіфів, сарматів і алан, які проживали на території сучасної України на початку II тисячоліття нашої ери. Перелопативши масу літератури про давні мови, я прийшов до висновку, що в давньоіранській мові «аса» означає «вільний», а «ул» – «дитина, син». Тобто, «асаул» у перекладі з давньоіранської – «син свободи».

Це одна версія. Інша ж походить від назви народу – алан (самоназва – аси). Історики-географам зв'язок етноніму «аси» з російським «яси» і грузинським «оси» відомий, а тому словоутворення «асаул» можна трактувати, як «син алана». Слово «алан», у свою чергу, є похідним від загального найменування древніх аріїв і іранців «агуа». Первісне значення цього слова – «господар», «гість», «товариш».

Починаючи з II століття до нашої ери північнопричорноморські степи та нижнє Придністров'я населяли роксолани («світлі алани»), алани, сармати та інші племена, які поширили свій вплив і на Крим, про що свідчить топоніміка. В XIX ст. у кримських татар існували Асський джемат (община), поселення Ас, урочища Бикж-Асс і Кучук-Асс у Джанкойському повіті «явно пов'язані з іменем ассів чи алан».

Тривале спілкування асів (аланів) з хазарами (носіями тюркських мов), а також пізніше входження Кримських і Салтівських алан, які

проживали в верхів'ях Дону і Сіверського Донця (нині Харківська область) у VIII ст. до системи Хазарського каганату сприяло взаємовпливу культур і взаємопроникненню мов, що дає мені підстави думати про включення іранських (аланських) слів «асаул», «ясаул» до тюркської мови. Важливим фактом, який підтверджує це припущення, є те, що чимало східнослов'янських племен у VIII–IX ст. знаходилися під владою хазар і сплачували їм данину. Як би там не було, але це стародавнє словоутворення, яке, можливо, виникло ще до нашої ери. Розгром хазарського війська, яке підтримували алани-аси в 965 році, призвело до загибелі каганату.

Одним із можливих наслідків переможного походу Святослава стало розселення асів – носіїв салтово-маяцької культури VIII–X століть – на половецькі території, які отримали назву землі «донських асів». Тут в умовах половецького оточення аси зберегли самостійність і мали власних князів. Князі Київської Русі часто вступали в династичні зв'язки з аланськими князями.

Так, Андрій Боголюбський одружився з Ясиною. Син Володимира Мономаха Ярополк узяв собі за дружину доньку «яського князя», яка під ім'ям Олена згадується в літописах: «благовірна княгиня Олена Яська». Великий князь Володимирський і Суздальський Всеволод III Велике Гніздо (1176–1212 рр.) був одружений із ясиною – великою княжною Марією, сестра якої стала дружиною Чернігівського князя Мстислава Святославовича. Згадана велика княжна Марія доводилася бабусею по чоловічій лінії ушавленому руському полководцю XIII ст. Олександрові Невському. В результаті руських походів 1111 і 1116 років князівства асів було розгромлено, а їхнє населення переселено вглиб Київської Русі. Оскільки аси (яси) були добрими воїнами, їх часто наймали до себе на службу князі удільних князівств Русі. Частина асів, у складі військ руських князів, брали участь у походах проти половців, а частина охороняли кордони Київської Русі. Як відомо, порубіжжя знаходилось між ріками Ворскла і Сула. Саме там і селилися охоронці руських кордонів – аси (яси, оси).

На цей час (до отримання нової інформації) моя версія про походження словоутворення «асаул» найкращим чином пояснює, чому в долині річки Говтва так багато людей носять прізвище Асаул, не доводячись родичами один одному».

На нашу думку, будь-які коментарі до цього повідомлення зайві. Тому, віддаючи належне зробленому вченим, ми дозволимо собі лише доповнити зібрану ним інформацію кількома рядками власної історичної розвідки стосовно прізвища Асаул.

Вперше носії цього прізвища з'являються в руських літописах у роки правління Івана Грозного. Вчені вважають, що государ мав певний список особливо шанованих і милозвучних прізвищ, які він міг дарувати найбільш заслуженим воїнам і царедворцям як найвищу нагороду. Тому прізвище Асаул, що входило до цього списку, втративши своє первинне значення тоді і в наступні століття, було унікальним і досить таки рідкісним.

Загалом же це прізвище відноситься до так званих «професійних» найменувань. Маючи тюркське походження, в дослівному перекладі означає «посадову особу, яка відала шиккуванням війська на полі бою і під час військових оглядів, а також розміщенням найповажніших гостей під час банкетів та урочистих прийомів». У «Толковом словаре живого великорусского языка» В.І. Даля воно трактується як «чин капітана в козацькому війську», «помічник, підручний отамана». В минулому в козачих частинах існували асаули (ссаули) генеральні, похідні, полкові, сотенні, артилерійські і військові. В 1798–1800 рр. чин асаула було прирівняно до типу ротмістра в кавалерії. А в народних переказах та безпосередньо серед козаків асаулами називали тих, хто першим впевнено і рішуче йшов у бій і водночас виважено і мудро вів за собою інших до перемоги.

«Як корабель назовеш, так він і попливе», – стверджував відомий «морський вовк» капітан Врунгель. Власне прізвище людина не обирає, воно дістається їй у спадок від пращурів. Але свій вплив на людську долю прізвище, певно, все-таки має. Життя і творчий доробок Анатолія Миколайовича Асаула підтверджують це. «Син свободи», «людина, яка веде за собою» – кращої характеристики для цієї вольової, вільнолюбної особистості, чудового організатора, мудрого керівника наукових і виробничих колективів і не підшукаєш!

АСЕЄВ Михайло

{ Михайло Асєєв }

П'ятнадцятого червня 1889 р. начальник 9-ї Кавалерійської дивізії генерал-лейтенант Новицький видав наказ за номером 114. У ньому говорилося: «Корнет 26 Драгунського Бугського полка Асєєв совершил замечательнейшую поездку из г. Лубны в г. Париж, сделав в течение 33 дней 2457 верст, которые, если бы не случайная задержка полицией корнета Асєєва в пути в городе Новоград-

Волынском, была бы пройдена им еще двумя сутками менее. Причем, по засвидетельствовании нашего военного агента в Париже, генерал-майора барона Фредерикса, как сам корнет Асєєв, так и его лошади, по окончании пути, оказались вполне бодрыми.

Хотя Всемилостивейшая Государя Императора похвала, заслуженная корнетом Асєєвым его лихою кавалерійскою поездкою, служит уже сама по себе великою для него наградю, тем не менее я не считаю себя вправе не объявить благодарность по дивизии корнету Асєєву за преданность кавалерійскому делу и умелое обращение с лошадьми при пробеге больших расстояний, а равно – за дух предприимчивости, решимости и настойчивости, с коими раз задуманная им поездка совершена.

Пусть поездки, подобные Асєєвской, – пусть бешеные скачки, джигитовки, как и все подобного рода кавалерійские опыты и упражнения мирного времени, в которых не только здоровье, но и сама жизнь кавалериста нередко подвергается опасности, и не составляют еще сами по себе подвигов, – но они, несомненно, совершаются на почве тех нравственных начал, в них во время мира созревает тот дух предприимчивости, настойчивости и отваги, которыми на войне и в бою обуславливаются как подвиги, так победа и слава.

В поездке Ассєва я с великою радостью усматриваю новое доказательство, что уроки и характер занятий в дивизии – чем далее, тем глубже вкореняют в среде чинов ее правильные понятия о задачах кавалерии и о способах выработки в ней не только материальных, но и тех нравственных элементов, которыми ее боевая способность главнейше и может быть только оценена».

Хто ж був він, цей бравий лубенський драгун, який змусив говорити про себе увесь світ (понад 250 іноземних газет і журналів оповіли своїм читачам про незвичайну подорож корнета)? Як народився і як був втілений в життя його сміливий, на перший погляд, навіть авантюристичний задум – промчати на двох конях з Лубен до Парижа? Деяку інформацію, що дає відповідь на ці запитання, ми можемо почерпнути з поживклих від часу сторінок російських газет літа-осені 1889 р. та з невеличкої книжечки Л. Євдокимова «Лубны – Париж. 30 дней пути о двуконь», виданої в Саратові в 1890 р. у видавництві «Досуги Марса».

Михайло Васильович Ассєв народився у 1864 р., в Тифлісі, в сім'ї генерал-майора, колишнього командуючого 1-м Пластунським батальйоном Кубанського Козачого війська. З 17 років – на військовій службі. В 1885 р. з відзнакою закінчив Єлисаветградське кавалерійське училище. Службу проходив у складі 26 Драгунського Бузького полку, в якому очолював мисливську команду, що була розташована у Лубнах.

Саме у Лубнах пізньої осені 1888 р., коли після закінчення тривалих і виснажливих маневрів зібралися на дружню вечірку молоді офіцери-драгуни, і народилася ця ідея незвичайного кінного переходу до Парижа. Було це так: розмова зайшла про найвідоміших вершників світу і їхні вражаючі уяву досягнення. Хтось пригадав, що 15 років тому угорський гонвед, граф Зубович, здійснивши кінний перехід від Відня до Парижа, встановив тим самим ніким до цього часу не перевершений спортивний рекорд. Зав'язалася суперечка: чи під силу подібне вітчизняному кавалеристу? Якими винятковими якостями повинен володіти вершник, щоб наважитись повторити подібний перехід? Якої породи кінь здатний подолати такий тривалий шлях?

Коли палка суперечка досягла свого апогею (більшість драгунів були впевнені, що російському кавалеристу подібний перехід не під силу), раптом прозвучав спокійний голос Михайла Ассєва:

– Та я можу досягти більшого. Я проїду верхи з Лубен до Парижа!

Заява молодого корнета спершу викликала щирий сміх його друзів. А потім посипалися запитання: «Коли ж збирається Ассєв у дорогу?», «На якому коневі наважиться вирушити він у путь?», «Кого візьме з собою у супутники?»

На це Ассєв чітко і впевнено відповів: «Зачекайте трішки. От розпочнеться Всесвітня Паризька виставка – візьму відпустку, і в дорогу. Поїду один. А коней візьму лише двох, із полкової конюшні. Шлях долатиму поперемінно на обох, даючи їм змогу перепочити на марш-руті».

Спокійна впевненість корнета у власних силах присмгло вразила присутніх. І хоч не обійшлося, звичайно ж, без скептиків, впевнених, що Ассєву не пощастить здійснити задумане, на столі негайно з'явилася 60-верстна карта Європи. Зав'язалася палка суперечка про найкращий маршрут майбутнього переходу.

– Я обираю найкоротший шлях, – промовив Михайло Васильович. – Мій маршрут: пряма лінія Київ – Париж!

Тут же, за допомогою шовкової нитки, визначили і напрямок руху. Пряма лінія від Києва до Парижа пролягла через Волинь, південну околицю Польщі, Сілезію, Чехію, Баварію, Велике Графство Гессен-Дармштадтське, Ольденбург, Рейнську провінцію і Люксембург. Тепер залишилося лише дочекатися весни і належним чином підготуватися до безприкладного переходу.

Звичайно ж, Ассєв добре розумів, що йдеться про його офіцерську честь. А тому готувався до переходу надзвичайно старанно. На його прохання, на початку квітня 1889 р. з полкової стайні були виділені дві молоді кобили – Влага і Діана, спеціально на далекі маршрути не треновані.

За допомогою старшого полкового коваля Антона Єфімова коні були добре підковані. А відомий мало не всій Полтавщині ветеринарний фельдшер Петро Барчук, який, крім великого практичного досвіду, володів ще й секретами народної медицини, забезпечив мандрівника необхідними ліками та дав поради щодо способів їхнього застосування.

У дорогу корнет зібрався швидко. Всі необхідні речі легко помістилися в саквояжі біля сідла.

16 квітня 1889 р., на світанку, Ассєв залишив Лубни і вирушив у путь.

Вже перші дві доби переходу показали, наскільки важким і складним він буде. Холодний вітер, майже безперервна злива і весняне бездоріжжя, при якому вершнику доводилося буквально продиратися через розбурхані потоки грязюки та води, могли зупинити будь-кого. Але Ассєв уперто продовжував рух уперед.

Здавалось, не засмучувало його ніщо: ні перша ночівля у невеличкому, обшарпаному, наскрізь продутому вітрами сарайчику ганчірника під Пирятином, ні щире здивування подорожніх, які, дізнавшись, що вершник прямує на Київ, були вражені його сміливістю. (Неважко уявити собі вираз їхнього обличчя, якби вони дізналися, що для вершника Київ – лише проміжний етап, а вабить його Париж, до якого аж 2500 верст!).

І хоча, вже після завершення переходу, сам Ассєв твердив, що ділянка шляху від Лубен до Кисва була для нього найважчою і, долаючи її, він «мало не посивів», наполегливість і сила волі молодого корнета допомогли йому здолати цей нелегкий шлях.

Тільки під Кисвом погода змилостивилася над вершником. Йому усміхнулось тепле весняне сонце, а густий сосновий бір зустрів його шумом вікових дерев, першою зеленню і чистим смолистим повітрям.

У Кисві Ассєва привітно і гостинно вітали у своїй обителі монахи Кисво-Печерської лаври. Тут знайшов він бажаний відпочинок, підтримку братії і благословення старця Олександра. У Кисві він одержав необхідні візи в австрійському та німецькому консульствах.

Далі шлях драгуна проліг через Макарів, Радомишль на Новоград-Волинський. Новоград-Волинський запам'ятався Ассєву дводенним арештом із перебуванням на квартирі місцевого справника. Запопадливому стражу порядку здався підозрілим високий, стрункий рудуваний вершник у напіввійськовому одязі. Чи не шпигун, часом? До того ж, під час обшуку в Ассєва були виявлені «незаперечні докази» його «таємної місії» – подорожня карта і стенографічні записки...

Довелося справнику зв'язуватися з Лубнами. Звідти він одержав підтвердження, що його гість – дійсно корнет 26 Драгунського полку, який має намір «дійти кіньми до Парижа». До речі, лише тоді і в рідному полку в Лубнах дізналися, де вже знаходиться мандрівник.

Наздоганяючи згаяний час, Ассєв майже без зупинок здолав шлях до Вісли. Позаду лишилися Рівне, Луцьк, Володимир-Волинський та Замостя.

Тепер, спиняючись на ночівлю, корнет став регулярно з'являтися до представників місцевої влади. Та це не зробило його подорож спокійнішою. Прискіпливі перевірки документів і надмірна підозрілість поліцейських чиновників забрали чимало часу і нервів.

І все ж, подолавши за 3 дні 250 верст по території Польщі, населення якої щиро і дружелюбно поставилося до незвичайного мандрівника, Ассєв досяг прусського кордону. Але тут знову почалися непорозуміння. Німецькі прикордонники вимагали, щоб вершник впріг коней у фургон і лише таким чином перетнув кордон. До того ж, серйозну тривогу у них викликала військова форма корнета.

Тому Михайлові Васильовичу довелося, неподалік від кордону, в хатинці лісника, зрізати петлиці і гудзики з шинелі, а замість офіцерського кашкета одягнути на голову картуз, куплений у сврея в Андрійові. Одним словом, як він іронізував потім сам, «тепер я був схожий чи то на розбійника, чи то на контрабандиста».

Тільки згодом, відшукавши на прикордонному посту в Хербх знайомого офіцера, після 15 днів шляху по території Російської імперії, Ассєв благополучно перетнув кордон і розпочав свій закордонний етап шляху...

18-денна закордонна подорож лубенського драгуна нагадувала собою гостросюжетний детектив. Яких тільки перешкод не довелося долати вершникові! В Пруссії, практично не володіючи німецькою мовою, довелося спілкуватися з контрабандистами та розбійниками, якими буквально кишіли прикордонні ліси, збившись з дороги, блукати незнайомими лісовими і польовими стежками, долати гірські перевали і навіть, ризикуючи головою, перестрибувати верхи через неширокі, але бурхливі від весняних вод річечки.

У Чехії шлях ішов переважно через квітучі сади, але справжньою мукою для вершника стали численні шлагбауми на шосе та настійні вимоги в кожному населеному пункті сплачувати мито «за користування шляхом», які збивали з ритму і забирали чимало часу. Правда, моральною компенсацією за це стали щирі й сердечні зустрічі з місцевими жителями, які, вітаючи мужнього слов'янина, були готові допомогти йому, чим тільки була змога.

У курортному містечку Карлсбаді доля подарувала Ассєву зворушливу зустріч із землячкою з Єлисаветграду. А Франценебад буквально приголомшив його величезною кількістю вуличних ресторанчиків і громом популярної російської музики. На баварському кордоні, у вечірніх сутінках, корнет мало не був обстріляний прикордонниками. А в Швейцарії зливи не раз промочували його аж до кісток...

Та все ж, рівно через місяць після виїзду з Лубен, Михайло Васильович Ассєв перетнув кордон Франції.

Коли в першому прикордонному містечку, Лонгві, він з'явився до поліцейського комісара, щоб заявити про мету своєї подорожі, то дізнався, що його особою вже цікавляться і Росія, і Франція. Командир дивізії Новицький листом від 1 травня 1889 р. прохав російського військового аташе в Парижі генерала Фредерікса надати корнету Ассєву дійову допомогу під час руху по території Франції. Негайно ж про очікувану появу вершника було повідомлено французьких прикордонників, і вони виявили мандрівникові гостинний і щирий прийом.

А потім був триумфальний триденний перехід вершника до Парижа. В містах Монменді, Реймсі, Вільйон-Тарденуа, Шато-Тісрі, Ла Ферппе, Жуар, Мо, через які проліг його маршрут, Ассєва гостинно і радісно вітали французи. Особливо зворушливою була зустріч у містечку Ліврі, за 18 кілометрів від французької столиці. Здавалося, що всі жителі містечка вийшли на його вулиці, щоб привітати відважного драгуна... А він уже вдивлявся в далину, намагаючись розгледіти на горизонті шпиль знаменитої Ейфелевої вежі...

О п'ятій годині вечора 18 травня 1889 р. Михайло Васильович Ассєв молодецькою риссю, на свіжих, здавалось, не стомлених переходом конях, влетів на вулиці Парижа.

Тепер нарешті можна було відпочити і підвести підсумки здійсненого. А вони були і справді вражаючі:

1. Мета поїздки – довести силу і витривалість полкових коней при подоланні наддалеких відстаней – була успішно досягнута.

2. Шлях у 2457 верст (2633 км) був пройдений за 30 днів, з урахуванням затримок, які не залежали ні від вершника, ні від коней і під час яких ні перший, ні останній не мали спокою, а коні, окрім того, і належного догляду.

3. Загалом коні були в русі 339 годин; середня тривалість щоденного переходу становила 11 годин, а середня швидкість – 8 кіломе-

трів за годину. Протяжність переходу становила на початку подорожі 48 кілометрів за день, а під кінець – 115 кілометрів. Як правило, Діана йшла під сідлом зранку до середини денного переходу, а Влага – від обіднього перепочинку до ночівлі.

4. Вершник і коні прибули до кінцевого пункту бадьорими і свіжими і так «втягнулися» в роботу, що могли б продовжувати шлях. За 30 діб переходу жоден кінь не отримав ні найменшої травми. Вершник же втратив за цей час 4 кілограми ваги.

5. Було встановлено новий світовий рекорд швидкості наддалекого переходу, про який із повагою заговорили кавалеристи всіх європейських країн.

Звістка про успішний фініш лубенського драгуна миттєво облетіла Париж. І вже наступного ранку «він прокинувся знаменитим».

Його щиро і сердечно привітали генерал-губернатор Парижа Соєс, посол Росії у Франції Моренгейм, десятки тисяч парижан – глядачів та учасників кінноспортивних змагань на Великий Приз Парижа, що відбулися в Булонському лісі.

Незабаром ім'я Ассєва стало відомим усій Франції і всьому світові. З Росії надійшла величезна кількість привітань і поздоровлень, серед яких і вітання самого Олександра III. Фото Михайла Васильовича були виставлені в салонах «Фігаро» поруч із фото найвидатніших французів!

На прохання представників Російського відділу Всесвітньої Паризької виставки Влага і Діана були виставлені на останній і «викликали захоплення у спеціалістів».

Так корнет Ассєв став учасником-експонатом Виставки за № 24936 і, разом із Ейфелевою вежею, її основною сенсацією.

Сотні тисяч фото вершника розійшлися по всьому світу. Він був удостоєний великої золотої медалі французького Товариства захисту тварин «за дбайливий догляд за кіньми під час переходу з Лубен до Парижа».

Ассєва радо вітали і французькі офіцери-кавалеристи на чолі з кращим кавалеристом Франції генералом Галіфе, гостем яких він був у Версалі та Парижі.

Та, звичайно ж, особливо запам'яталася йому тепла зустріч із військовим міністром Росії генерал-ад'ютантом Петром Ванковським, який 31 травня прибув до столиці Франції.

П.С. Ванковський поздоровив драгуна з успішним переходом і повідомив йому, що Олександр III на доповідній записці про подорож Ассєва власноручно зазначив: «Молодець! Надзвичайно оригінальна подорож!»

...Та час відпустки невблаганно наближався до кінця. І, полишивши Влагу і Діану під надійним доглядом своїх нових друзів, французьких кавалеристів, корнет Ассєв потягом вирушив на батьківщину. (До речі, ця, здавалося б, значно спокійніша подорож мало не завершилася для драгуна трагічно. Поблизу станції Шепетівка сталася катастрофа поїзда, в якому він їхав. На щастя, доля знову посміхнулася бравому драгуну, і він не постраждав).

Незабаром після повернення до Лубен Ассєва було відряджено до офіцерської кавалерійської школи в Санкт-Петербурзі.

Розпочалися звичайні щоденні заняття. І тільки десятки листів і газет нагадували йому про його досягнення. Із різних куточків Європи, Азії і Америки (навіть з далекого острова Куба) йшли вони до Лубен і Санкт-Петербургу і несли захоплення небаченим світовим рекордом.

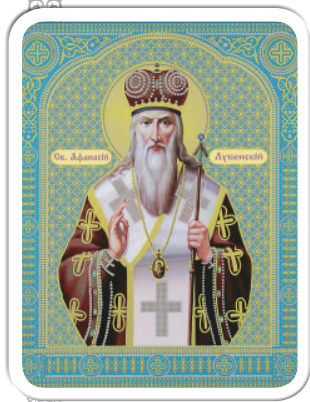
Наприкінці 1889 р. Ассєв одержав від Адміністративного комітету Паризької Всесвітньої виставки, від дирекції «Золотої книги» спеціальний диплом за виставку коней.

А 31 грудня 1889 р. Михайло Васильович був удостоєний переводу на службу в столичний лейб-гвардії Уланський полк. У перший день нового 1890 р. він назавжди залишив Лубни...

АФАНАСІЙ, патріарх (Пателарій)

{ Святитель Афанасій }

У Благовіщенському соборі Харкова, неподалік амвону, стоїть рака (усипальниця), а в ній нетлінні моці померлого в квітні 1654 р. святителя Афанасія III, патріарха Царгородського, лубенського чудотворця. Похований він у сидячому положенні, за традицією східної церкви. По червгах біля усипальниці здійснюється вечірнє соборне богослужіння з читанням акафіста.

Що ж це за людина? Як сталося, що її легкий і тернистий життєвий шлях обірвався в бурхливому XVII столітті на древній землі Лубенщини?

Скупі рядки «Актів, що відносяться до історії Південної і Західної Росії», які переносять нас до 1654 р., історико-біографічне дослідження Якова Ільмінського «Святитель Афанасій III Патріарх Константинопольський Пателарій» та нарис лубенського красзнавця Матвія Астряба «Лубенський Мгарський Спасо-Преображенський монастир», датовані початком XX століття, розповідають про непересічну долю лубенського чудотворця.

Афанасій (мирське ім'я Олексій), грек за національністю, народився в 1597 р. у місті Ретимні на острові Крит у благочестивому і знатному роду Пателаріїв. Батьки дали своєму синові, який відзначався неабиякими розумовими здібностями, добре християнське виховання і блискучу для свого часу освіту. Юнак закінчив школу відомого на острові Аркадіївського монастиря і одержав ґрунтовні знання з філології та філософії; мав усі підстави розраховувати на славу кар'єри при дворі великого візира. Але світське життя було не до душі Олексієві, бо вабило його життя християнських подвижників. А тому в 1623 р., після смерті батька, в одному з синайських монастирів він приймає постриг з іменем Ананія; згодом подвижник вирушив на

Афонську гору, де був у монастирі послушником у трапезній. Потім здійснив подорож до Єрусалима, де відвідав палестинські монастирі. В одному з них прийняв постриг з іменем Афанасій.

Після повернення в Солунь Афанасій був поставлений у сан священника. Святість його життя і високе благочестя стали відомі далеко за межами Солунської області. Його натхненні проповіді й тлумачення Священного писання завжди збирали велику аудиторію. А тому й не дивно, що незабаром Афанасій був возведений у єпископський сан і призначений на митрополію Солунську. Потім він із 1642 до 1652 рр. присвятив себе проповіді християнства серед валахів і молдаван, перебуваючи при дворі молдавського господаря Василя Лупула. Стійкість у православ'ї, благочестивість і турбота про паству завжди відзначали Афанасія. 25 травня 1652 р. святитель був возведений на константинопольську патріаршу кафедру.

Нелегкі часи переживала тоді Константинопольська церква. Постійні переслідування іновірців, убогість і злидні, які вимагали постійної матеріальної допомоги – ось яка спадщина дісталася новому патріарху.

У ці важкі часи святитель Афанасій III знайшов підтримку Руської Православної церкви. 6 січня 1653 року він вирушив до Москви. Шлях його пролягав через розбурхану Визвольною війною Україну. Наприкінці січня Афанасій прибув до Чигирина, де був гостинно зустрінутий Богданом Хмельницьким. Від нього він одержав особисте доручення до російського царя Олексія Михайловича. Неважко здогадатися, що йшла в ньому мова про наступне возз'єднання.

Зупинившись на деякий час у Путивлі, Афанасій на початку квітня прибув по столиці Російської держави, де з любов'ю був прийнятий ієрархією і православним народом.

Напередодні нового 1654 р. він вирушив у зворотну дорогу з Москви через Україну. Через кілька днів, за неперевіреними версіями, брав участь у вікопомній Переяславській раді, а потім, до кінця лютого, був гостем гетьманського Чигирина.

Знову вирушивши в дорогу, Афанасій III серйозно занедужав і змушений був зупинитися в Мгарському Свято-Преображенському монастирі біля Лубен. 26 лютого його гостинно зустрічала на лубенській землі монастирська братія на чолі з ігуменом Петроніком Лєвковичем. Перекази свідчать, що коли ігумен підійшов до патріаршого

благословення, то змучений тяжкою хворобою Афанасій промовив: «Бажас душа моя в цьому монастирі грішне тіло моє схоронити». Бажання його здійснилося. 5 квітня 1654 року Афанасій III помер. Ігумен, братія монастиря і свита патріарха поховали його у храмі, під амвоном, біля церковних врат у сидячому положенні, як і належало для східних патріархів. Як свідчать древні акти, «на нього було одягнуто архісрейський одяг, у руку вкладено посох. Його посадили в крісло і з кріслом сидячого помістили в кам'яний склеп».

Через 8 років після кончини святителя Афанасія митрополит Газський Паїсій Яїгарид був проїздом у Лубнах, відвідав монастир і попросив показати йому гробницю. Коли ж її відкрили, то побачили тіло патріарха Афанасія нетлінним: «...лише на правій руці, що тримала посох, не було двох чи трьох пальців. Священний одяг з його тіла спав і зітлів, крісло згнило, цілими залишилися тільки палиця та посох». З благоволінням митрополита Київського Іосифа, в присутності митрополита Газького Яїгариди мощі святителя Афанасія були з почесними винесені з місця захоронення і розміщені в храмі.

1 лютого 1662 р. був здійснений соборний чин канонізації святителя Афанасія, патріарха Цареградського, лубенського чудотворця. Встановлено святкування його пам'яті 2 (15 за новим стилем) травня у день пам'яті однойменного йому святителя Афанасія Великого, патріарха Олександрійського.

Нетлінні мощі «скончавшогося в сим месте пастыря апостольского трона, и по смерти своей молящегося перед пастырем пастырей Христом» стали предметом вшанування віруючих православної Русі. В 1682 р., коли на місці старої Преображенської церкви вирішено було поставити на кошти Самойловича кам'яну, мощі були перенесені до храму святого великомученика і побідоносця Георгія.

Слава про цілющі властивості Афанасія сидячого линула далеко за межі Лубенщини. Тисячі людей ішли до Мгарського монастиря з надією і вірою. Тож і не випадково, як розповідає відомий український історик Д.І. Яворницький, що навіть дружина легендарного кошового отамана Запорізької Січі Івана Сірка, яка «вельми хворіла», хоч і шукала зцілення в київських печерських монастирях, «але одержала його в Лубенському Мгарському монастирі, від святителя, патріарха Афанасія».

Своє захоплення мощами Афанасія Чудотворця і Мгарським Свято-Преображенським монастирем Т.Г. Шевченко, який відвідував монастир, висловив словами головної героїні повісті «Близнецы» Параски Тарасівни: «Были в монастыре в Лубнах, заказывали молебен святому Афанасию. Точно живой сидит за стеклом мой голубчик. Вот церковь, так церковь, хоть с нашим Благовещением рядом поставить».

Про лубенського чудотворця також писали українські історики М. Костомаров та М. Грушевський. Йому присвятили сторінки своїх творів П. Капельгородський та О. Донченко.

Під час другої світової війни мощі святителя Афанасія перенесено у Харків. Вони відкрито почитають у спеціально зроблений раці в правому приділі харківського Благовіщенського собору (розміщені не в труні, а в кріслі, в сидячому положенні, тому й звать у народі Афанасія «сидячим»).

Сьогодні архітектурний ансамбль Мгарського монастиря переживає період відродження. Умілі й дбайливі руки реставраторів поступово повертають йому втрачену красу і велич. А поруч зріс багатометровий Курган Скорботи – народний пам'ятник жертвам голодомору 1932–1933 рр. І як знати, чи не утворять вони з часом величний комплекс Пам'яті народної. І чи не повернуться з часом на древню лубенську землю, до переданого православної церкві монастиря нетлінні мощі Афанасія чудотворця?.. Відповідь на ці запитання дасть лише час.

ПОСМЕРТНІ ЧУДЕСА СВЯТИТЕЛЯ АФАНАСІЯ

360 років тому в Мгарському Спасо-Преображенському монастирі відійшов у вічність Костянтинопольський патріарх Афанасій III, відомий в історії як лубенський Чудотворець. Слава про цілющі властивості його нетлінних мощей свого часу линула далеко за межі Лубенщини. Нескінченим потоком тисячі людей йшли і йшли до Мгарського монастиря з надією і вірою. Безпристрасні історичні джерела зберегли для нащадків свідчення багатьох посмертних чудес Угодника Божого Святителя Афанасія. Тож познайомимо читачів часопису лише з двома з них, документально зафіксованими.

Про своє видіння й бесіду під час цього видіння зі Святим Афанасієм письмово свідчить колишній ігумен Мгарського монастиря, прославлений Святитель Бєлгородський Іосаф (Горленко):

«1740 р. Жовтня 26. Я бачив такий сон: бачився Святитель Христів Афанасій, який ходить біля своєї раки в повному облаченні, якого я проводжав під руку. Після цього він знову ліг у свою раку, а я, грішний, оправляв його в ній і почав говорити такі слова: «Святий патріарх, бажаю я Вашій Святості день святковий уставити», – і подав про це прохання преосвященному Рафаїлу (що, дійсно, так і було). На це святіший поспитав: «А що ж?» Я відповів йому: «Преосвященний сказав, що не можна цього зробити, тому що про це треба писати в Синод, і треба показати його чудеса». Тоді святитель сказав: «О, так, бувають тут з Москви». Я знову став йому говорити: «Святіший патріарх, покарай мене при житті моєму за мої гріхи». А він говорить: «Але я вже покарав; хіба ще покарати? Добре, добре». Потім поклав на грішну голову мою руку й сказав: «Да благословит тя Господь от Сиона, живий во Иерусалиме». На чому я й прокинувся».

У літописі Лубенського монастиря зберігся і опис чудотворення, яке сталося від мошей Святителя Афанасія: «В 1745 році. 14 березня, у четвер третього тижня Великого посту, – розповідає особа, яка зазнала на собі силу благодатної допомоги Святителя Афанасія, – з раннього ранку в мене розболілася голова, почувалося велике нездужання у всьому тілі, і знемагав сон. Я ліг і заснув. Уві сні мені здалося, ніби стою я у великій благоліпній церкві та слухаю спів. Раптом чудиться мені, що церква валиться й ховає мене під своїми руїнами. Від переляку я закричав нелюдським голосом і прокинувся. Прийшовши до тями, я хотів був заговорити з оточуючими, але язик мене не слухався, і я не міг промовити ні слова. Так минуло години три, після чого до мене знову повернувся дар слова, і я говорив до самого вечора. До вечора я заспокоївся, думаючи, що хвороба моя остаточно минає, а вночі я міцно заснув.

Та радість моя була передчасною. Коли я рано в п'ятницю прокинувся, виявилось, що хвороба моя не тільки не минула, але й значно посилилася: я остаточно втратив мову, і не міг вимовити ні звуку. У суботу зранку почали мене лікувати: пустили кров, дали краплі для питва і полоскання для горла. Краплі я пив, гортань полоскав, по-

легшення ніякого не відчував, а крім того, у мене посилився головний біль.

Бачачи марність лікування та посилення болю, я залишив свої ліки і вирішив поклонитися коло раки Святителя Божого Афанасія, «сподіваючись біля неї неодмінно отримати зцілення язика свого». Про свій намір я на папері повідомив своїм товаришам. Вони схвалили мій намір, і стали квапити мене виконати обітницю, висловивши бажання супроводити мене до монастиря. З таким наміром я заснув у ніч із суботи на неділю. І бачиться мені сон: підходить до мене у світлій одежі старець, у руці в нього дивовижна квітка із червоними ягодами, він дає мені цю квітку й говорить: «Прийми се від руки моєї квітку, і збережи в себе, маєш бо цього дня, після Божественної літургії, з'їсти її».

Прокинувшись від сну, я зібрав свої ліки, повикидав їх і став збиратись у Лубенський монастир на поклоніння Угодникові Божому, Святителю Христову Афанасію. Від одного цього наміру припинилися мої головні болі. Але намірам моїм не судилося здійснитися негайно. Головний писар нашого Лубенського полку Афанасій Шкляревич наказав, щоб я в той день нікуди не відлучався, а чекав аптекаря Петра Нейдгарда. Він повинен був прийти й пустити мені кров з-під язика. Наказ мене засмутив, і з головним болем, що відновився, я став чекати приходу аптекаря. Аптекар не приходив довго, а болі мої підсилювалися. Тоді я вирішив послухатися командира, і тасмно пішов у монастир, де на мене вже чекали мої товариші. І в оному монастирі, в храмі Благовіщення Пресвятої Богородиці, на Божественній Літургії, перед мощами Угодника Божого, Святителя Христова Афанасія і перед іконою Пресвятої Богородиці, я із усякою старанністю вклонявся, цілував їх і старанно просив звільнення язика мого. І по відпустці Божественної Літургії пішов я в одну келію, й тоді, як минуло з півгодини або трохи менше, за допомоги Угодника Божого, Святителя Христова Афанасія, став говорити. Це мос зцілення від німоти як я, так і всі присутні визнали за справжнісіньке диво. Я ж, віддавши Угодникові Божому, Святителю Христовому Афанасію похвалу і подяку, прошу, щоб про це всім було відомо. Копії полковий Лубенської канцелярії, син козака Глинської сотні, жителя міста Глинська Стефана Галича, Гаврило Галич».

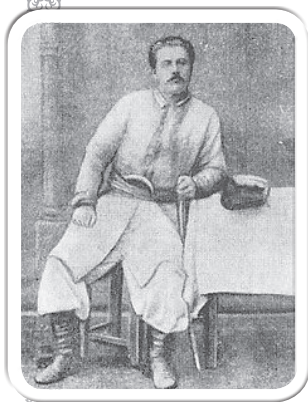

БАЙДА-СУХОВІЙ

Дмитро

{ Решетилівський Байда }

Дмитро Байда-Суховій народився 8 листопада 1882 р. в селі Нагірне, яке віддавна славилось людьми широкої вдачі, богатирської сили і співучих голосів, чудових танцюристів і вигівників, охочих до іскрометних народних ігор і видовищ. Усе це можна було знайти і в родині Суховіїв, хоча жилося їй сутужно.

Незабаром у пошуках кращої долі сім'я переїздить до Харкова, де Дмитрів батько стає ливарником на заводі, а мати – куховаркою в лікарні відомого професора Трінклера. Однак життя у великому місті помітного полегшення не принесло. Тулилися в холодному, мокрому підвалі, від чого занедужав і помер старший син, єдиний із усіх, кому пощастило вчитися. Щоби хоч як-небудь звести кінці з кінцями, 12-річний Дмитро, закінчивши два класи церковно-приходської школи, пішов на завод підручним, вимріюючи потасмне – стати актором.

Допоміг випадок. У 1899 р. Дмитра познайомили з відомим діячем театру О. Суходольським, і той, оцінивши творчі задатки юнака – приємний голос, пластичність, темперамент і виразну зовнішність – прийняв його у свою трупу, правда, поки що реквізитором. Але вже в 1901 р., замінивши виконавця головної ролі у спектаклі «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці», юнак міцно укріпився в акторському складі трупи.

В 1905 р. після загибелі батька, члена бойової робітничої дружини, котра обороняла від козаків барикади на Університетській гірці, молодий актор, на плечі якого лягла вся відповідальність за долю сім'ї, прилаштувавши сестер Оксану, Марію і Ганну хористками у театр, знайшов собі притулок у театрі О. Суслова. В цьому колективі були майстри, котрі могли розтлумачити і показати, «до якої поведін-

ки на сцені зобов'язує актора певний персонаж, його походження, характер, костюм..., як користуватися економними, але виразними жестами, мімікою обличчя». Як про незабутню школу творчого досвіду, згадував Д. Байда-Суховій про свою співпрацю з корифеями українського театру М. Садовським і М. Заньковецькою.

На початок ХХ ст. припадає і серйозне захоплення артиста українським кінематографом. Він ставить короткометражні фільми, які сам «озвучує» та грає в них: «Кругом зрада», «Кума Феська» (1910 р.), «Сватання на вечорницях», «Запорозький скарб» (1912 р.), «Спіте, орли бойовіі!...», «Пісня смерті» (1914 р.). В арсенал кінографічних засобів Д. Байда-Суховій уніс свої відкриття і новаторства й увійшов у історію українського кіно як один із його засновників.

В 1914 р. актор і режисер був мобілізований у діючу армію. Служив музикантом у тиловому запасному полку. А потім працював формувальником ливарного цеху Обухівського оборонного сталеливарного заводу до 1917 р.

Почувши гру Гната Хоткевича, Д. Байда-Суховій був зачарований звуками бандури і почав сам учитися грати на ній. Із 1916 р. виходить на естраду бандуристом (в афішах та концертних програмах того часу він оголошувався українським артистом-бандуристом). «Грав на діатонічній бандурі на слух. Нот не знав. Брав голосом. Голос мав дивовижної краси і сили. Коли співав у театрі, то чути було на всю вулицю, – пригадувала невістка і партнер по концертах Тамара Байда-Суховій, – голос звучав до 92 років».

У репертуарі мав українські пісні та думи: «Взяв би я бандуру», «В місяці юлі», «Думи мої, думи...», «За Сибіром сонце сходить», «Ой на горі та жінці жнуть», «Ой п'є Байда», «Дума про козака Голоту» та ін.

З 1917 р. Д. Байда-Суховій деякий час проходить службу в народній міліції Петрограда, працює керівником червоноармійської самодіяльності. В 1920 р., одержавши ангажемент, знову розпочинає активну гастрольну діяльність. У Геленджіку він засновує український музично-драматичний театр, де ставить «Наталку Полтавку» І. Котляревського М. Лисенка, «Запорожця за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського, «Шельменка-денщика» Г. Квітки-Основ'яненка та ін. «Значною культурною подією для села, – пише одна із радянських газет Кубані того часу, – було прибуття з Геленджика колективу Д. Байди-Суховія. На виставі «Наталка Полтавка» було присутнє усе населення».

Мабуть, не було такого куточка у Країні Рад, де б не побували в 20–30 роках минулого століття Д. Байда-Суховій і його дружина Фаїна Квітка – незмінний партнер, пристрасна збирачка і пропагандист української пісні. Артист концертував сам, у дуєті з дружиною, в тріо з сином Михайлом та невісткою Тамарою. Виступав від декількох філармоній, а найбільше – від Харківської та Краснодарської.

У 1939 р. громадськість Харкова урочисто відзначила 35-річчя багатогранної творчої діяльності Д. Байди-Суховія. Артиста і режисера вітало багато видатних майстрів мистецтва. Він лишився у строю діячів мистецтва і в роки Великої Вітчизняної війни виступав перед моряками Чорноморського і Тихоокеанського флотів, перед пораненими. Дорогоцінною пам'яттю про ті суворі часи для нього стали медаль «За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.» та ціла купа грамот і подяк.

На початку 50-х років ХХ ст., будучи вже в похилому віці, артист переїздить на постійне місце проживання до Геленджика. Тут він знову відроджує народний театр, бере активну участь у святкових концертах, виступах агіткультбригади районного будинку культури. А в рік свого ювілею, коли громадськість міста відзначала 90-річчя улюбленого актора, він на своєму творчому вечорі ще співав, танцював і був постановником усіх монологів. Незабутньою в пам'яті його земляків стала остання постановка музично-драматичної комедії «Шельменко-денщик», де він виступав і як режисер-постановник, і як виконавець однієї із головних ролей. Концертні фрагменти з цієї комедії кілька років не сходили зі сцени. Її показували і в Геленджіку, і в сільських та робітничих клубах Причорномор'я.

Кандидат мистецтвознавства, доцент О. Шимон називає Д. Байду-Суховія напівлегендарною постаттю. Це був справді великий трудівник і талант, який, на жаль, не одержав освіти і не реалізував себе до кінця.

...Д. М. Байда-Суховій дуже любив свою дружину. Пережити її смерть він не зміг. Невдовзі помер і сам на 94-му році від роду. Поховали його на старому приморському цвинтарі поруч з дружиною. Епітафія на їхній могилі така: «Дорогі батько й мати! Поки живі будемо, Ваші пісні, Ваші думи повік не забудемо».

БАЛЬМЕН Яків

{ Яків де Бальмен }

Зі шкільної лави кожному з нас добре відомі поетичні рядки Великого Кобзаря з поеми «Кавказ», присвячені пам'яті одного з його найближчих друзів і однодумців, українському письменнику і художнику Якову де Бальмену, життя якого обірвалося рано і трагічно під час каральної експедиції проти горців:

*І тебе загнали, мій друже єдиний,
Мій Якове добрий!
Не за Україну,
А за її ката довелось пролити
Кров добру, не чорну...*

Будемо ширими: ми досить мало знаємо про долю цієї талановитої, неординарної особистості, яку Т. Шевченко називав «найщирішим другом». І це не випадково. Майже півстоліття після загибелі Якова де Бальмена його ім'я взагалі не згадувалося в пресі. Та й за радянських часів енциклопедії та довідники говорять про нього аж занадто скупо, як правило, лише про його взаємини з Т. Шевченком.

І все ж, у вітчизняних архівах ще й сьогодні можна відшукати численні, хоча й дуже розпорошені, історичні документи та матеріали, пов'язані з особистим життям, суспільною діяльністю і літературно-мистецькою творчістю незабутнього друга Т. Шевченка.

Одержавши ґрунтовну базову освіту в стінах батьківського дому, юнак у квітні 1830 р. вступає до 7-го класу Ніжинської гімназії вищих наук. У Ніжині він знайомиться зі своїми найближчими земляками Є. Гребінкою та О. Афанасьєвим-Чужбинським, які також навчалися в цей час у гімназії.

У 1832 р. за загальною кількістю випускних балів Яків де Бальмен посів I місце в гімназії і першим отримав кандидатське звання. Це ставило його в один ряд із найкращими випускниками університетів та давало право на високий чин XII класу. Та, як і всі чоловіки його славного роду, в липні 1832 р. він розпочинає військову кар'єру юнкером Білгородського уланського полку, який був розташований у районі Печеніг на Харківщині.

Архівні матеріали свідчать, що 4 лютого 1837 р. Яків де Бальмен був переведений до Ахтирського, а на початку січня 1838 р. – до Павлоградського гусарського полку і призначений ад'ютантом комдива IV кавалерійської дивізії, яка знаходилася в Люблінському воєводстві. Ад'ютантська служба в революційній Польщі, а потім на Уманщині, територія якої в 1768 р. була охоплена могутнім гайдамацьким повстанням, істотно вплинули на світогляд і творчість Якова де Бальмена. Знаковою подією в його житті стала зустріч із молодим Тарасом Шевченком.

Більшість дослідників вважають, що ця зустріч відбулася 29 червня 1843 р., коли Т. Шевченко з Є. Гребінкою приїздив до села Мойсівці Пирятинського повіту Полтавської губернії – маєтку поміщиці Т. Волховської. Щоправда, в сучасному шевченкознавстві існує й інша думка. Зокрема, М. Гаско доводить, що їхнє знайомство відбулося двома роками раніше – у 1841 р., коли Я. де Бальмен служив у Одесі.

Т. Шевченку відразу сподобався освічений, демократично налаштований ротмістр уланського полку, який займався малюванням і літературною творчістю та зацікавився творами Кобзаря ще задовго до особистого знайомства з ним. Жартуючи, поет перефразував його французьке прізвище на український лад, по-дружньому величаючи Я. де Бальмена Дибайлом. Але той не ображався, бо й сам володів прекрасним почуттям гумору, любив пожартувати і був цікавим оповідачем. Увесь вечір він розповідав Т. Шевченку свої враження від поїздки в Крим у жовтні 1842 р., доповнюючи їх оригінальними жартиливими малюнками зі своєї записної книжки. При цьому зауважив: «Мені завжди легше вилити свої враження, настрої у малюнку, ніж на словах. Коли я слухав ваші твори, у мене рука тяглась ілюструвати їх. І я це колись зроблю».

Свого слова Яків де Бальмен дотримав. Разом зі своїм другом – художником М. Башиловим він у 1844 р. ілюстрував рукописну збірку віршів Т. Шевченка (кожен з них виконав по 39 ілюстрацій – заставок, кінцівок, заголовних літер).

Цю збірку 20 липня 1844 р. Я. де Бальмен переслав з Одеси для збереження своєму давньому другу по Березовій Рудці – «Его благородию» В. Закревському. Звертаючись до нього, він писав: «Посылаю тебе, милый Виктор, плоды наших трудов – моих и Михаила Башилова. Все главные творения Тараса с виньетками. Они написаны латинскими буквами для того, чтобы в случае фантазии Тараса издать это за границей, чтобы все могли читать – в особенности поляки. Это тебе не подарок, а только посылается под твоё сохранение, про случай приезда самого Тараса, коему этот труд посвящен, и делать с ним он может, что ему заблагорассудится...»

Пропагуючи творчість Великого Кобзаря, Я. де Бальмен брав також участь у розповсюдженні видання «Живописная Украина», йому ж належить і одна з ілюстрацій, на якій зображено Т. Шевченка в колі гайдамаків.

Під час подорожі по Україні, в січні 1844 р., Т. Шевченко відвідав Якова де Бальмена і його брата Сергія в їхньому рідному селі Линовиці. Там, у парку над ставком, і досі зберігається камінь, на якому, за переказами, любив сидіти поет, слухаючи розповіді свого доброго друга. «По отзывах всех знавших его, – пригадував М. Жемчужников, – он был чрезвычайно симпатичен, талантлив и красив.

Имеющийся в Линовице его портрет доказывает его красоту, а находящийся там же альбом, полный его набросков, служит доказательством о несомненном его таланте».

Вільнолюбива графіка і літературні твори Я. де Бальмена, його дружні спілкування з прогресивними діячами своєї доби, відкрите висловлювання співчуття до декабристів після жорстокої розправи над ними, відверта неповага до таких постатей, як командуючий Зведеним кавалерійським корпусом Герштенцвейг і всемогутній генерал-губернатор Новоросії граф Воронцов, стали причиною того, що в 1843 р. його – кавалерійського офіцера – було призначено ад'ютантом начальника штабу резервного піхотного корпусу діючої кавказької армії.

Навесні 1844 р. п'ятий піхотний корпус прибув у Дагестан, де розмістився у фортеці Темір-хан-Шура. Його командуючий – генерал від інфантерії О. Лідерс – відразу ж активно взявся до підготовки походу в гори, сподіваючись одним ударом покласти край бойовим діям на Кавказі. Передові офіцери штабу з іронією поставилися до цього безглузлого, амбітного плану. Кепкуючи з Лідерса, вони прозвали його «навіженим Роландом». Поділяючи ці погляди, Яків де Бальмен втілював їх у серію малюнків з натури. Воронцову і Лідерсу не сподобалась об'єктивна правдивість малюнків. Особливо не припав до душі малюнок «Сотий і останній раз взяття Кавказу» з підзаголовком «Вистава перед від'їздом...» На ньому можна було легко пізнати головних персонажів кавказьких подій 1845 р. – Миколу I, Шаміля і Воронцова з прокламацією до дагестанців.

Очевидно, саме ці малюнки і стали причиною трагічної смерті Якова де Бальмена. Під час запеклого бою на Шуанійських висотах 14 липня 1845 р. генерал Лідерс, виконуючи злочинне бажання своїх начальників, свідомо послав його на вірну загибель...

Про перебування Якова де Бальмена на Кавказі Т. Шевченко дізнався навесні 1845 р., коли Рада Академії мистецтв у Петербурзі видала йому атестат про присвоєння звання некласного художника і він знову прибув у Малоросійські губернії «для художественных занятий». Ясна річ, він пише листа до Бальмена, в якому повідомляє його про своє перебування на Україні.

Влітку 1845 р. Т. Шевченко побував у В. Закревського і взяв у нього рукописну збірку, переписану та ілюстровану Я. де Бальменом. Він власноручно вписав до неї цензурну купюру в поемі «Гайдамаки», а наприкінці збірки записав два перших рядки з поеми «Кавказ».

Потім Кобзар у серпні 1845 р. відвідав Лубенщину, побував у Ісківцях у О. Афанасєва-Чужбинського, який незадовго до того повернувся з Кавказу. У своїх спогадах Афанасєв-Чужбинський розповідає про розмову, яка відбулася між ними та свідчила про великий інтерес Шевченка до кавказьких подій:

« – Нехай йому цур! Ось сядь лиш та розкажи мені про Кавказ і по черкесів.

Долго мы беседовали о горах, его все занимало, он расспрашивал о малейших подробностях тамтешнего быта».

Знайомство Т. Шевченка зі збіркою співпало із сумною звісткою про загибель Я. де Бальмена. Офіційне повідомлення звучало так: «Высочайшим приказом, 6 сентября, убитые в делах против горцев, гусарского Е. И. Высочества наследника Цесаревича Полка Адъютант Генерал-лейтенанта Даниелберга 1-го Ротмистер граф де Бальмен и Замосцкого Егерского Полка Поручик Голубницкий исключены из списков».

Такий збіг обставин, як вважають дослідники творчості Кобзаря, «міг бути першим імпульсом до написання поеми «Кавказ» і присвяти її Якову де Бальмену». На цю ж думку наводить і епіграф до поеми: «Кто даст главе моей воду, и очесам моим источник слез, и плачуся и день и ночь о побиенных...»

На початку вересня 1845 р. Шевченко відвідав рідну Кирилівку. Ось що згадує про ті відвідини його брат Варфоломій Шевченко:

«Як то раз гуляли ми із Тарасом по саду, і він став декламувати «за горами гори хмарою повиті...» Я слухав, притаївши дух: волосся у мене піднялося дибом. Я став йому радити, що недуже б «заходив він у хмари»...

«Тарас задумався, долго ходил по саду, опустивши голову, и до самого вечера я не добился от него ни слова, кроме «нет» или «наверное так». Придя вечером в хату, он сел возле стола и оперся на свою толстую палку (которую ему кто-то прислал с Кавказа). Долго сидел молча, пока моя жена не спросила:

– Почему вы, Тарас Григорьевич, такой грустный? Может быть, вам что-нибудь не нравится?

– Нет, сестра, – ответил он. – Так... Многое у меня в голове».

Через два місяці поема «Кавказ», початкові рядки з якої декламував Тарас Шевченко Варфоломію, була написана у Переяславі і датована 18 листопада 1845 р. Та виношувалась вона, як видно, впродовж тривалого часу. «Можливо, одним із зовнішніх асоціативних поштовхів до роботи над твором про Кавказ була і якась посилка, прислана поетові з Кавказу, можливо, від Якова де Бальмена, – висловлює припущення уманський дослідник Анатолій Палій. – Варфоломій запам'ятав лише товстий ціпок, «котрий хтось прислав йому з Кавказу», але цілком ймовірно, що «посилка» не обмежувалась одним лише ціпком – принаймні, його супроводжувало хоч якесь усне посилення».

Шевченко схилявся перед волелюбством народів Кавказу, і це почуття він проніс через усе своє життя. Звертаючись до кавказьких «мужніх лицарів великих», поет кидає заклик «Борітеся – поборите!.. За вас – правда, за вас – слава і воля святая». Ця поема – злободенна сатира на всякий колоніалізм і мілітаризм, стала величним пам'ятником «Искреннему моему Якову де Бальмену».

...Коли 5 квітня 1847 р. Шевченка заарештували, то разом з іншими паперами у нього відібрали ілюстровану Я. де Бальменом і М. Башиловим рукописну збірку. Під час слідства над кирило-мефодіївцями поету було задано питання: «Не принадлежит ли тот, кто иллюстрировал рукописную книгу ваших сочинений и кто столько занимался вашими стихотворениями, к злоумышленным славянистам?»

Відповідь була дуже короткою і конкретною: «Иллюстрировал мои сочинения граф Яков де Бальмен, служивший адъютантом у одного из корпусных генералов. Он убит на Кавказе в 1845 году и некто Башилов. С первым я виделся один раз, а второго совсем не знаю». Про суспільно-політичні погляди Я. де Бальмена поет просто промовчав. Ми знаємо, що автори ілюстрацій рукописної збірки Кобзаря не належали до Кирило-Мефодіївського братства, їхній інтерес до творчості Шевченка був зумовлений, насамперед, щирим захопленням його істинно народною поезією та особистими демократичними переконаннями.

Всього 32 роки життя подарувала доля Якову де Бальмену. Та на століття залишиться в пам'яті нащадків його творча співпраця з Великим Кобзарем України, присвячена йому поема «Кавказ», хвилюватиме його вагома, ще належним чином не досліджена і не вивчена літературна і художня спадщина, і як знати, чи не очікують на нас нові відкриття, пов'язані з його творчим доробком? Адже ще й сьогодні в Полтавському обласному архіві зберігається написана рукою відомого красзнавця, професора В. Щепотьєва записка, що 17 квітня 1925 р. з Прилуцького музею було одержано ще одну рукописну збірку художніх творів, написаних тією ж рукою, що й «Собрание повестей, одна другой глупее» (тобто рукою Я. де Бальмена). Доля цієї збірки поки що невідома...

БАРКА Василь

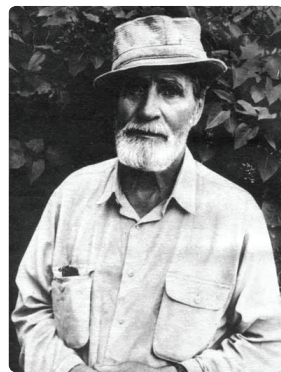
{ Василь Барка }

Василя Барку (Василя Костянтиновича Очерета) – видатного письменника-модерніста, двічі представленого до Нобелівської премії, а також літературознавця й філософа – Україна відкрила для себе тільки після здобуття незалежності. І це при тому, що його неординарна різножанрова творчість заворожила світ своєю величністю та витонченістю.

В. Очерет народився в с. Солониця поблизу м. Лубни. Закінчивши вчительський технікум, працював за фахом на Донбасі, потім на Північному Кавказі, де здобув вищу філологічну освіту. У 1930 р. видав за порадою П. Тичини, якого пізніше назвав «найвизначнішим ліриком по Шевченкові», першу поетичну збірку «Шляхи». Після її виходу почалося літературне цькування молодого письменника, і, видрукувавши 1932 р. наступну збірку «Цехи», він на деякий час кинув писати. 1940 р. успішно захистив кандидатську дисертацію про стиль «Божественної комедії» Данте.

Війна кардинально змінила життєву долю митця. 1943 р. він емігрував на Захід і наступні 7 років жив у Німеччині. У цей час обрав собі псевдонім Василь Барка, підготував і випустив збірки лірики «Апостоли» (1946) та «Білий світ» (1947), почав писати роман «Рай». 1950 р. переїхав до США, де прожив понад півстоліття, присвятивши себе служінню Христовій істині й творчості.

У літературу В. Барка ввійшов передусім як модерний поет, автор поеми «Судний степ», присвяченої 1000-літтю християнства в Україні. У його поезії, де міфологізм і зачудування світом межують із глибокою теологічною спрямованістю, схрестились різні стильові школи та напрямки. Винятковим явищем в українській літературі став «Океан» (1959) – лірична збірка про складну еволюцію світу людських почуттів.

Проза В. Барки так само несе в собі поетичність його світобачення. Найболючішою оповіддю письменника стала тема голоду в Україні 1932–1933 рр., який безпосередньо торкнувся і його. Йй він присвятив правдиві і тому жахливі своєю відвертістю романи «Рай» (1953) та «Жовтий князь» (1963), останній з яких називали «зразком християнської книги для сучасності». Йому належать і збірка філософсько-релігійних есе «Вершник неба», переклади українською мовою «Короля Ліра» В. Шекспіра та біблійного «Одкровення Іоанна Богослова», літературознавчі праці «Хліборобський Орфей або Клярнетизм», «Правда Кобзаря» й ін.

11 квітня 2003 р. залишив наш світ «апостол Духу і Правди», «сучасний Сковорода» В. Барка, чий унікальні художньо-філософські, художньо-сакральні твори з'ясовували трагедію і чарівність людського життя, підносячи культуру поетичного мислення на небачену високість.

...

Василь Барка (справжнє ім'я Василь Костянтинович Очерет) народився 16 липня 1908 р. в селі Солониця на Полтавщині у родині реєстрового козака, що в російсько-німецькій війні зазнав 1916 року тяжкої контузії й травми хребта. Усі троє синів Очерета навчалися в трикласній початковій школі, а згодом у Лубенському духовному училищі (бурсі), де діти з «козачого солов'я» могли навчатися безкоштовно. Незабаром бурсу переформували на трудову школу, а батько почав працювати в артілі «Увечний воин», невдовзі ж найнявся сторожувати сади. За такої служби сини стали йому в пригоді як вправні помічники. Після тифу, перенесеного батьком родини, сім'я Очеретів зазнала тяжкої скрути, і Василь змушений був наймитувати по селах. Згодом повернувся до міста і закінчив трудову школу та учительські курси, які невдовзі набули статусу педагогічного технікуму. Майбутній письменник дістав професію вчителя математики та фізики, про що не раз потім пошкодував, позаяк цей фах не був його покликанням. До точних наук мали хист його брати. Старший, Олександр, усе життя працював інженером, став автором першого в СРСР підручника з фотограметрії, виданого картографічною управою в Москві, і професором Новосибірського університету. Як оповідає в автобіографії Василь Барка, його брат Олександр «був головним інженером аерофотознімання на все побережжя Льодовитого океану». Другий брат, Іван, так само був спершу інженером, працював начальником

ливарного цеху великого заводу, та згодом прийняв сан священника. До 1928 р. Василь Очерет викладав математику та фізику в шахтарському селищі Сьома Рота на березі Дінця, що аж ніяк не давало йому втіхи. Через конфлікти з місцевим парткерівництвом того ж таки 1928 р. двадцятирічному вчителю довелося тікати з України. Пристав аж на Північному Кавказі. Кавказ і Кубань виявилися любими серцю юнака. Там він закінчив філологічний факультет. Перші поезії, написані на Донбасі, були надруковані П. Тичиною у «Червоному шляху», то ж з такою прихильною путівкою в літературне життя не забарилася і перша збірка віршів «Шляхи», що вийшла у Харкові 1930 р. Втім, зустрінуто її тоді було ідеологічними пролетарськими списками. «Літературна газета» на цілу сторінку вмістила нищівну рецензію «Проти класово-ворожих вилазок в поезії». Авторів довелося каятися на зборах РАППу (Російської Асоціації Пролетарських письменників) і цілеспрямовано перевиховуватися, працюючи на заводі «Красноліт» над виробничою тематикою. Внаслідок трудових старань вийшла друга книжка віршів «Цехи» (Харків, 1932). Тим часом молодий поет читає курс історії середньовічних літератур на філологічному факультеті і працює над дисертацією про стиль «Божественної комедії» Данте (співвідношення реалістичності та фантастики), захистивши її у Москві, як запам'яталося письменнику, «в день миру з Фінляндією, коли вперше зняли затемнення і багато людей з академічного кола прийшло на захист». Улітку 1932 р. В. Очерет одружився з черкешенкою (адигейкою), – вчителькою, що згодом поміняла педагогіку на театральне мистецтво. Під час голоду на Кубані, 1933 р., від цього шлюбу народився син Юрій. Через десять років, під час Великої Вітчизняної війни, народний ополченець, тяжко поранений новобранець регулярної військової частини Радянської Армії Василь Барка востаннє побачить свою родину. 29 січня 1943 р. німці оголосили евакуацію, і для полоненого науковця-філолога розпочалася нова сторінка долі: тяжкий шлях випробувань оstarбайтера, випадкові підробітки, відкриття Німеччини і світу. З Берліна Василь Барка потрапив в Авгсбург, потім у Ляйпгайм, Нойбург. Під час перебування у таборі ДіПі він знову захопився віршами, писав есе, там же визрів його роман «Рай», всуціль перейнятий гіркотою приреченості і невизначеності долі. Писав, як сам свідчить, «в коридорі на підвіконні... бо в невеличкій кімнаті з ліжками в два поверхи було надто тісно і шумно». Поета переслі-

дував постійний страх і загроза видачі радянському командуванню. «Вірші, переважно серед природи, за межами табору, склалися більш незалежними». Намір В. Барки емігрувати до Франції і невдалий перехід кордону закінчився фіаско, брутальною процедурою допитів і в'язницею, тому пізніше поет зігнував виклик до омріяного Парижа і з острахом невідомості, з лихими передчуттями через хворі серце й легені подався до Америки. Доля чорнороба була йому забезпечена. Працював кочегаром, прибиральником (мив вікна й підлогу в шпиталі католицького монастиря Святого Хреста). Декілька років був редактором українського відділу радіо «Свобода» в Нью-Йорку, звідки звільнився через захворювання кровоносних судин та очей. «Моя біографія, супроти звичайного життєвого становища, склалася невдало», – з гіркотою підсумовує письменник. Останні роки життя Василь Барка провів у Глен Спеї (штат Нью-Йорк), працюючи над своїми творами у мальовничій, що нагадувала Карпати, гірській місцевості у будинку відпочинку «Верховина» (власність Братського союзу робітників-українців). Власна його оселя аскетична в буквальному сенсі – осиротіло ховається за стіною з валунів, викладеною самим господарем. Помер Василь Барка прикутий до ліжка тяжким паралічем на 95-му році життя 11 квітня 2002 р. у шпиталі «Гарріс» (Нью-Йорк). Похований у Бавнд-Бруку. Ліричні й філософські роздуми про події століття, свідком яких він був, Василь Барка реалізував як поет і прозаїк, літературознавець і релігійний мислитель. Його перу належать книжки поезій: «Апостоли» (Авгсбург, 1946), «Білий світ» (Мюнхен, 1947), «Псалом голубиноного поля» (Нью-Йорк, 1958), «Океан» (Нью-Йорк, 1959), «Лірник» (Нью-Йорк, 1968); романи «Рай» (Джерсі-Сіті – Нью-Йорк, 1953), «Жовтий князь» (Мюнхен – Нью-Йорк, 1963); есе та літературознавчі праці: «Жайворонкові джерела» (Нью-Йорк, 1956), «Вершник неба» (Нью-Йорк, 1965), «Хліборобський Орфей або кларнетизм» (Мюнхен – Нью-Йорк, 1961), «Правда Кобзаря» (Нью-Йорк, 1961). Для українського видання Біблії в Римі В. Барка переклав «Апокаліпсис». Окремою книгою виходив здійснений В. Баркою переклад п'єси В. Шекспіра «Король Лір». Найсолідніше останнє прижиттєве видання творів Василя Барки – виданий «Сучасністю» 1981 р. строфічний віршований роман «Свідок для сонця шестикрилих» – чотири п'ятсотсторінкові томи.

БЕЗБОРОДЬКО

Олександр

{ Діамант у корі }

Постать українця, всемогутнього канцлера Російської імперії кінця XVIII ст. Олександра Безбородька, якого письменник Володимир Малик вважав ймовірним автором патріотичного історико-публіцистичного трактату «Історія Русів» неабияк зацікавила читачів. Тому ми й вирішили більш детально ознайомити Вас із біографією цієї неординарної особистості, яка займала свого часу помітне місце не лише у вітчизняній, а й у світовій історії.

Олександр Безбородько народився 1747 р. (за старим стилем) у Глухові, в родині генерального писаря Андрія Безбородька. Після закінчення Кисво-Могилянської академії здібний юнак вже у 18 років стає бунчуковим товаришем і вступає на службу до канцелярії президента Малоросійської колегії та генерал-губернатора України графа Петра Румянцева. Завдяки своїм феноменальним здібностям: надзвичайній пам'яті, величезній працьовитості і умінням жертвувати особистим заради кар'єри – Безбородько швидко зумів завоювати прихильність та довіру начальника, і в 1767 р. (у 20 років!) став правителем канцелярії.

Коли П. Румянцева призначили командуючим російською армією у війні проти Туреччини (1768–1774 рр.), разом із ним на війну відправилась і його канцелярія. Тут Безбородько зарекомендував себе хоробрим офіцером. Він напереміну командував Лубенським, Миргородським та Ніжинським полками, відзначився у битвах при Ларзі та Кагулі, здобув звання козацького полковника. В 1774 р., під час укладення Кучук-Кайнарджійського мирного договору, Безбородько займався делікатною справою – задобрював ворожих послів цінними

подарунками. Цей мир приніс Російській імперії території від Дніпра до Південного Буга, турки визнали незалежність Кримського ханства.

В 1775 р., коли Катерина II оновлювала свою особисту канцелярію, вона попросила Петра Румянцева вказати їй на молодих людей, здатних обійняти посади її статс-секретарів. Першим старий фельдмаршал відрекомендував їй Безбородька, зазначивши при цьому: «Представляю Вашій Величності діамант у корі: Ваш розум дасть йому ціну». Так 30-річний Олександр Безбородько потрапив до Петербургу, де обійняв посаду секретаря імператриці по «чолобитних» справах.

Катерина II дійсно швидко помітила трудоголізм Безбородька, який за два роки блискуче опанував французьку, італійську та німецьку мови, міг, не задумуючись, процитувати будь-який із творів «у потрібний час у потрібному місці». Тому імператриця, оцінивши природний розум молодого сановника, вважала за необхідне використовувати саме його у складних ситуаціях. Вона навіть жартома називала Безбородька «мій Фактотум», тобто «моя права рука». На відміну від багатьох своїх попередників, О. Безбородько залишався головним доповідачем імператриці близько 20 (!) років. За цей час його рукою було укладено всі маніфести (з 1776 по 1792 р.), написано 387 іменних указів. Він вів обширну переписку, через нього потрапляли до рук імператриці всі справи зовнішньої політики і чимало документів внутрішнього управління. У придворних колах його величали не інакше, як «перший секретар». І які б посади він не займав, його головним козирем був повсякчасний доступ до коронованої особи.

Незабаром імператриця переводить Безбородька на дипломатичний фронт. В 1780 р. вона прикріпила його, вже в чині генерал-майора, до Колегії іноземних справ, як уповноваженого для всіх іноземних переговорів. З 1783 р., за підтримки всемогутнього Г. Потьомкіна, Олександр Безбородько стає фактичним керівником цього відомства – головним виконавцем волі імператриці та її першим радником у справах зовнішньої політики. Йому російські послы надсилали з-за кордону депеші, з ним вели переговори іноземні представники у Петербурзі, він же регулярно доповідав про все, що обговорювалося та вирішувалося в Колегії.

Спільно з Григорієм Потьомкіним, який був прихильником активної наступальної політики щодо Туреччини, Олександр Безбородь-

ко готує і подає цариці Катерині й проект-записку, де передбачає (за умови успішної війни з Туреччиною) створення Грецької держави, об'єднання Валахії й Молдавії в одну державу та приєднання до Росії Криму, Очакова й території між Бугом і Дністром. Зрештою, завдяки активній дипломатії Потьомкіна і Безбородька, у 1783 р. Крим було фактично приєднано до Російської імперії. Маніфест від 8 квітня 1783 р. про приєднання Криму було написано рукою О. Безбородька.

У другій половині 80-х років він продовжує плідно працювати в галузі дипломатії: розв'язує питання про російський консулат в Османській імперії, про укладення торгівельного договору з Іспанією, відновлення такого ж договору з Англією тощо. Водночас здійснює реформу поштового відомства, перетворивши архаїчну «ямську» систему зв'язку на модернову установу, бере участь у роботі Комісії з облаштування шляхів у державі, долучається до створення Зайомного банку і випуску паперових грошей, а також здійснює ліквідацію уніатської церкви з передачею її майна православним. Ця діяльність також була належним чином поцінована: граф Безбородько став членом «Ради при її Імператорській Величності».

В 1787 р. О. Безбородько, якого імператриця «пожалувала» придворним званням гофмейстера, супроводжував її в поїзді Україною та Кримом і брав участь у переговорах Катерини II з польським королем Станіславом і австрійським імператором Йосифом II. Коли розпочалася друга російсько-турецька війна, Безбородько працював на дипломатичній ниві, аби відвернути втручання в цю війну Англії та Пруссії, що йому і вдалося.

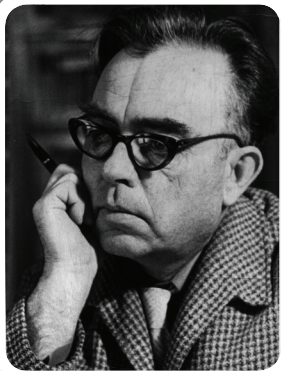
Найбільшим досягненням О. Безбородька в дипломатії став Яський мир 29 грудня 1791 р. За його укладення він отримав в нагороду оливкову гілку та 5 тисяч кріпаків. Загалом же, за свою державну службу Безбородько був нагороджений найвищими орденами імперії: св. Володимира, св. Олександра Невського, св. Андрія Первозванного, а пізніше імператор Павло ще й «пожував» йому Хрест св. Іоанна Єрусалимського. В кінці життя Безбородько став одним із найбагатших вельмож імперії.

БЕЗОРУДЬКО

Віктор

{ Віктор Безорудько }

Володимир Малик і Віктор Безорудько – наші ушавлені письменники-земляки, чії кращі твори увійшли до скарбнички вітчизняної літератури, а імена – в історію. І хоча були вони особистостями саомобутніми, нестандартними, неординарними і неповторними, все ж у їхньому житті і творчості є чимало спільного.

Обидва народилися в одному й тому ж місяці – лютому, майже одного й того ж числа: Віктор Григорович – 16-го, а Володимир Кирилович – 18-го (так-так, саме 18-го! У своєму щоденнику ще 18 лютого 1960 р. письменник зазначив: «Сьогодні – 39 років! Саме сьогодні, а не 21-го,

як записано в метриках. Але відзначаю 21-го»).

Обидва ввійшли в українську літературу, щоб назавжди залишитися в ній, досить-таки пізно, у зрілому віці, вже маючи за плечима багатий життєвий досвід. «Пізно, правда, я входжу в літературу, хоч мріяв про це з раннього дитинства, десь з 3–4 класу. Але на це були свої причини, «бо ніч довга була, бо забрала вона молоді літа», – зазначив В. Малик. А письменник Петро Лубенський так говорив про свого колегу: «Як той богатир з билини, що сидів п'ятдесят літ і три роки, і лише потім почав вершити свої подвиги, так Віктор Безорудько свою першу книгу видав, коли йому було сорок літ і чотири роки. А далі пішло й пішло...»

Обидва підіймалися до мистецьких вершин із провінції самотужки, виключно власними силами, за рахунок власного таланту і щоденної «каторжної» праці. Для обох невичерпним джерелом натхнення став рідний Посульський край.

Тож і не дивно, що протягом десятиліть їх пов'язувала дружба і творча співпраця. І хоча «в житті, як на довгій ниві», і в стосунках між ними були різні періоди, але щира взаємоповага, взаємопідтримка і

взаємодопомога в нелегкі часи життєвих незгод і випробувань назажди поєднала їхні долі. В цьому неважко переконатися, якщо перегорнути сторінки щоденникових записів Володимира Малика. Певно, жодне з прізвищ письменників-земляків не згадується в щоденнику так часто, як прізвище Віктора Безорудька. Сьогодні ми пропонуємо читачам як безцінне історичне і літературознавче джерело лише кілька щоденникових записів та газетних публікацій «українського Дюма», присвячених Віктору Безорудьку: «Синя книга: щоденник (записки для себе) 1958–1998 роки».

«26.02.1963 р.

16 лютого відзначили 50-річчя Безорудька. Був урочистий вечір в актовій залі бухгалтерського технікуму. Повно людей. Виступало чоловік 15. Я зробив доповідь. Потім Безорудько запросив додому на вечерю. У «Літературній газеті» та «Ленінській зорі» – мої замітки про цей ювілей».

«23.12.1970 р., середа.

Віктор Безорудько. Знаю його років 13–14. Власне, ми разом вступали в літературу – наші перші книжки вийшли в 1957 році. Добра і від природи розумна людина, хоча і не одержав у свій час систематичної освіти. Історія (в тім числі і історія літератури) для нього – terra incognita. Деякі знання з фізики, космогонії і т.п. почерпнув тільки в останні 10 років з популярних журналів...

Але це не заважає йому добре знати людські характери, взаємовідносини, історію радянського суспільства, особливо село, народну мову, якою володіє добре, звичаї, тобто все те, що потрібно письменникові. Адже Бальзак чи Сервантес теж не знали ні хімії, ні фізики і т.д., а були геніальними художниками, бо талант письменника вимірюється не сумою накопичених за життя знань (хоч у наш час це для письменника просто необхідно), а умінням змальовувати випукло, яскраво і цікаво людське життя і людські характери.

В поведінці Віктора Григоровича, загалом доброї, врівноваженої людини, іноді можна помітити хіба що невеличке зазнайство, що виявляється часто в наївних формах.

Інших негативних якостей не помітив. А от позитивних багато: дивуюсь навіть, чому деякі лубенці відгукуються про нього не дуже схвально. Може, тут говорить заздрість? Виріс, жив поряд – і раптом став письменником!

Хобі В.Г. – рибальство. Він може днями пропадати з вудочками і спінінгом на Сулі. Кожного дня влітку він на річці (з 5 ранку і до 10–12 години дня). Іде в поношеній ватянці, старому зеленому капелюсі, вицвілих штанах і чоботах гумових. В руках – вудочки і сумка для риби.

Працює більше взимку. Вранці. Годин 3–4–5 і встигає за цей час написати 4–5 сторінок. Продуктивність, безперечно, велика.

Міг би бути серйозним сатириком, але «наступає ногою на горло власній пісні». І свідомо обминає дуже гострі проблеми, хоча бачить їх і знає. Це, звичайно, не його вина...

Стиль його своєрідний, беззурдківський. І хоча В.Г. не геній, він займає почесне місце в українській сатирично-гумористичній літературі».

«17 лютого 1983 р., четвер.

Вчора відзначили 70-річчя В. Беззурд'юка. Через важку хворобу сам він на вечорі в БК не був. Його представляли сини Валерій і Олег та невістка Маргарита. Я зробив доповідь. Виступили Чуча, Лубенський та інші...»

«Ленінська зоря». –1988. – 13 лютого

«Виповнюється 75 років з дня народження відомого українського радянського письменника-гумориста, нашого земляка Віктора Григоровича Беззурд'юка. Мені пощастило майже 30 років пройти поруч з ним у літературі, близько стояти до його творчої лабораторії, читати в рукописах його твори і свої давати йому.

Людина смертна, але вона живе доти, доки про неї пам'ятають інші. Хай же цей невеличкий спогад про незвичайного рибалку нагадає про Віктора Беззурд'юка всім, хто знав його особисто або читав чи прочитає його твори, хай ляже він скромною зеленою гілочкою в вінок його літературної слави».

«Лубенщина» –1988. – 18 лютого

«У Віктора Григоровича був рідкісний таланти – підмічати в житті все смішне. І творчий метод його був особливий – він не писав естрадних хохм, якими доводять слухачів до гомеричного реготу, а минув вечір – і все забувається. Він писав цілком серйозні оповідання, повісті та романи з цікавими сюжетами, але з гумористичним ухилом. Читаш, читаш і раптомо усміхнешся. А згодом ще й ще. Він вмів висміювати негативні риси людських характерів, вади окремих людей та малоприсмні їх звички.

Але був він інколи відчайдушно сміливим. Іноді до безпам'ятства, яке загрожувало його волі, або й життю. Ми часто зустрічалися з ним, щоб обмінятися думками, задумами, новинами, давали один одному рукописи нових творів. Одного разу приніс він рукопис повісті «Три мушкетери з Сухих Млинців». У ній ішлося про ледацюгу, але великого базікала та брехуна Мартина Книша, який обманув самого першого секретаря обкому, наговоривши йому про те, що сам доглядає цілу свиноферму – масу свиней.

– Як же ви встигаєте їх погодувати? – спитав секретар.

– А я їх тільки випускаю з хліва на картопляне поле, а там вони самі годуються молодією вітамінізованою картоплею. А ввечері заганняю назад.

Я обімлів. Це була всім тоді відома історія з пустомелею Ярославом Чижем, який подібним чином обдурив самого Микиту Хрущова. Дали Чижеві ордена Леніна, навезли повну хату подарунків, всі газети писали про нього, рекомендуючи «прогресивний метод» відгодовлі свиней.

– Бог з вами, Вікторе Григоровичу! Невже вам хочеться на Колиму? – застеріг я його. Але Віктор Григорович мав сміливий і твердий характер – надрукувався. Спочатку в київському журналі, потім окремою книжкою. А незабаром з'явилась ця повість в «Огоньку»... І були б письменнику непереливки, якби першого секретаря ЦК не відправили вчасно на «заслужений відпочинок».

А взагалі Віктор Григорович був лагідною, доброю і щирою людиною. Природа наділила його рідкісним талантом письменника-гумориста, що серед нашого брата не так часто буває, і розпорядився він ним якнайкраще – віддав його рідному народу...

Майже 40 років працював Віктор Безорудько в українській літературі і залишив у ній помітний слід, про що свідчать чотири томи його творів, а найголовніше – свій безорудьківський стиль, вироблений кропіткою працею, довгими роздумами над кожним словом, кожним характером.

Відзначаючи 85-і роковини з дня народження Віктора Григоровича Безорудька, ми повинні знати одне: він був чесним і невтомним трудівником нашого красного письменства і залишив у ньому свій помітний, особливий безорудьківський слід. А це в літературі вважається визначальним при оцінці доробку того чи іншого письменника».

БЕКЕТОВ

Олексій

{ Олексій Бекетов }

«Архітектура – це застигла музика», – писав Шеллінг. Коли б міста створювалися звуками музики, то деякі будівлі здавалися б побудованими з похмурих урочистих акордів.

Зовсім мало залишилося пам'яток архітектури у Лубнах. І найвизначнішими, «наймелодійнішими» є, безперечно, будинки жіночого спархіяльного училища (1907, нині ЗОШ №10) та окружного суду (1901, тепер там розміщується районна держадміністрація), споруджені за проектами академіка архітектури О.М. Бекетова, про якого лубенці майже нічого не знають.

Олексій Миколайович Бекетов народився 19 лютого (3 березня за новим стилем) 1862 р. в Харкові у сім'ї великого вченого, основоположника фізичної хімії М.М. Бекетова, сім'ї, котра була пов'язана родинними зв'язками з Менделєєвими, Блоками, Алчевськими.

Художню освіту майбутній академік почав отримувати у школі харківської художниці М.Д. Іванової-Расвської (родички героя війни 1812 р. генерала Расвського), а потім продовжив у Харківському реальному училищі, де малюнок і живопис викладав учень К. Брюллова Д.І. Безперчий. Архітектурну освіту Бекетов здобув у Петербурзькій академії мистецтв, яку закінчив у 1888 р. із золотою медаллю. Молодому обдарованому архітектору пропонують роботу в Москві і Петербурзі, але Бекетов повертається в рідний Харків і всі свої зусилля спрямовує на те, щоб зробити місто ще кращим.

Як зазначив один із учнів Олексія Миколайовича, архітектор З.Д. Юдкевич, «коли проводиш екскурсію про архітектуру нашого міста на зламі століть, з Бекетова починаєш, ним і закінчуєш, Бекетов – історія міста, це в повному розумінні епоха». Більше 40 архітектур-

них шедеврів подарував він самому лише Харкову. Це архітектурне оформлення пам'ятника засновнику Харківського університету В.М. Каразіну, корпуси юридичної академії (колишнє комерційне училище), споруди автотранспортного технікуму, Будинку техніки, лялькового театру (колишні банки), судові установи, Художній музей, будинок Алчевських (тепер Палац культури міліції), особняки по вул. Дарвіна, Будинок учених – унікальний за архітектурою особняк у неогрецькому стилі, витриманий у пропорціях «золотого перетину», побудований Бекетовим для своєї сім'ї, бібліотека імені В.Г. Короленка (звання академіка архітектури йому було присвоєно в 1894 році за проєкт будівлі бібліотеки, який не був втілений у життя через різні причини). Бекетову-архітектору притаманна стильова різноманітність – це й неоренесанс, і модерн, і неокласицизм. А от у Лубнах будинок жіночого спархіяльного училища (де перед війною розміщувався цілий учительський інститут) був створений під впливом українського романтизму. На жаль, стан збереження приміщення викликає серйозну тривогу.

Бекетовські споруди можна зустріти в Дніпропетровську, Запоріжжі, Сімферополі, Києві, Алушті, Керчі, Новочеркаську, на Донбасі.

Характерно, що технічний нагляд за будівельними роботами О.М. Бекетов здійснював особисто, за його малюнками виконувались внутрішні оформлення, елементи інтер'єру будинків, навіть меблі.

До Центрального державного науково-технічного архіву України документи з особистого фонду академіка О.М. Бекетова були передані його дочкою. Серед них – архітектурні креслення, малюнки, листи, публікації, виступи, нотатки про різні питання суспільного життя України, Росії. Олексій Миколайович намагався випередити свій час, творити для наступних поколінь, сміливо дивився в майбутнє. Так, у «Короткому огляді найближчих завдань і перспектив Акціонерного будівництва в місті Харкові і на півдні Росії взагалі» читаємо: «Розвиток великого містобудування повинен здійснюватися двома головними напрямками: селищним і міським». Автор докладно описує вже зроблені ним плани майбутніх об'єктів: селищ Святопілля на 30 тисяч жителів, Райгорода на 40 тисяч, Нового Харкова, Приволля. Ці ідеї, як і оригінальний конкурсний проєкт 1932–1936 рр. (1-а премія) Пала-

цу техніки Південної залізниці та багато інших задумів залишилися, на жаль, тільки на папері.

Працював О.М. Бекетов і як художник-аквареліст. З 1898 р. він професор Харківського будівельного інституту, серед його учнів – живописці й архітектори В. Кричевський, О. Душкін, О. Тацій, О. Касьянов. Він автор ряду теоретичних праць (зокрема, «Архітектура», 1906 р.).

Помер О.М. Бекетов майже у вісімдесятилітньому віці 23 листопада 1941 р. в окупованому чужинцями рідному Харкові, похований на цвинтарі на вул. Пушкінській.

Милуючись бекетовськими будовами, вивчаючи творчу спадщину архітектора – а наш край не стоїть осторонь – бачиш не просто талановиту особистість-майстра, а й людину цілеспрямовану, енергійну, справжнього активіста-борця, який надовго зберіг молодість духу. І дай Боже нам, лубенцям, любити своє місто, як Бекетов, і зробити хоча б щось корисне для нього.

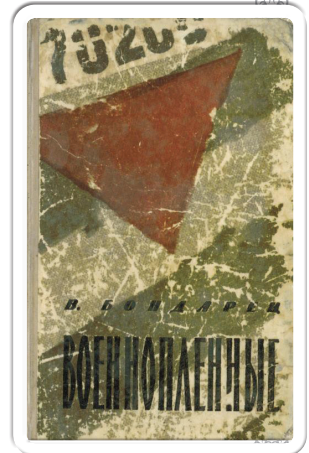

БОНДАРЕЦЬ Володимир

{ Військовополонений №70200 }

У 1960 р. в столичному видавництві «Молода гвардія» вийшло в світ посмертне видання художньо-документальної повісті «Військовополонені. (Записки капітана)» нашого земляка Володимира Йосиповича Бондарця. Ця книга присвячена «тим, хто пережив пекельні муки і вистояв». Це чесна, правдива і щемна розповідь про долю людини в кривавому вирі найжахливішої із воєн. Написана вона офіцером Червоної Армії, який волею долі пройшов крізь сім гітлерівських концтаборів. По війні, будучи прикутим до ліжка тяжкою невиліковною хворобою, все ж знайшов у собі сили розповісти сучасникам і нащадкам про побачене та пережите. На жаль, сьогодні книгу В.Й. Бондарця непросто розшукати і в центральних вітчизняних книгозбірнях, а ім'я її автора незаслужено призабуте навіть у рідному містечку. Тож хотілося б повернути його із забуття...

Коротка біографічна довідка, вміщена наприкінці книги, повідомляє, що Володимир Йосипович Бондарець народився в 1920 р. в містечку Решетилівка Полтавської області у вчительській сім'ї. В 1938 р. після закінчення середньої школи вступив до Харківського інженерно-будівельного інституту на архітектурний факультет. Певно, потрапити у вуз Володимиру було дуже й дуже непросто. Адже в цей час сім'я Бондарців пережила страшну трагедію. Як свідчать архівні документи, 7 березня 1937 р., коли жахливий і неблаганний маховик сталінських репресій почав набирати шалених обертів, його батько Йосип Петрович Бондарець (1890 року народження, українець, із селян, освіта незакінчена середня, учитель співів середньої школи) був заарештований НКВС. Підставою для арешту і звинувачення в українському націоналізмі став донос його колеги, вчительки мате-

матики, яка, «виявивши підвищену пильність і високу політичну свідомість», повідомила в «компетентні органи» про те, що під час учительської вечірки, присвяченої Міжнародному жіночому дню, коли освітяни влаштували конкурс на краще виконання українських пісень, «Йосип Петрович Бондарець виконав заборонену пісню «Ще не вмерла Україна...». Як наслідок, батько Володимира був «засуджений Особливою трійкою при УНКВС Полтавської області 23 квітня 1938 року за ст. ст. 54-10 ч. 1, 54-11 Кримінального кодексу УРСР до розстрілу з конфіскацією особистого майна». Вирок було виконано 2 червня 1938 р. в Полтаві.

Загроза арешту нависла і над усіма іншими членами сім'ї «ворога народу». Тому вже на початку 1940 р. під час війни В. Бондарець залишив вуз і добровольцем пішов на фронт. У боях з білофінами юнак виявив відвагу та мужність і був зарахований до артилерійського училища, а звідти переведений до Севастопольського училища зенітної артилерії.

Війну Володимир Бондарець зустрів у Севастополі, потім воював на Донбасі. В травні 1942 р. під Харковом командир 302-го окремого протитанкового артилерійського батальйону капітан Бондарець, будучи пораненим, потрапив у оточення і в полон. Пізніше він у своїй художньо-документальній повісті «Військовополонені» одним із перших у радянській літературі розповів про справжні масштаби Харківської трагедії.

В. Бондарець потрапив спочатку до табору смерті у Проскуріві, в якому гітлерівські кати «з 60 тисяч військовополонених 47 тисяч відправили до братських могил», а сам він після тортур лише чудом уникнув смерті. Потім розпочалися його поневіряння крізь пекельні кола концтаборів у Володимир-Волинському, Нюрнберзі, Вольгасті, Лодзі і Моосбурзі...

Ніякі випробування – щоденна каторжна праця до повної знемоги, моторошні, скотські умови барачного існування, постійний голод, холод, знущання і приниження з боку озвірілих фашистів і їхніх прихвостнів –зрадників-холоуїв не змогли зламати молодого офіцера, вбити в ньому Людину, похитнути палку любов до Батьківщини, не приглушили нестримне прагнення до боротьби з ненависним ворогом, до свободи. Як не боліла йому особиста трагедія, але любов до рідної

землі була сильнішою. Юнак був твердо переконаний, що краще вже померти стоячи, ніж вижити, плазуючи перед ворогом.

У повісті «Військовополонені» Бондарець наділяє власною біографією свого друга-невільника Олега Осипова і вже його устами говорить обпiкаючі слова гіркої життєвої правди: «Я смотрю на лагерных придурков-полицаев, баландеров, старшин и думаю, что у меня в сотню раз больше причин для измены, для того, чтобы пойти на службу к немцам. Они пошли из-за брюха. У меня же причины личной мести – отца моего чекисты прислонили к стенке да пулю ему в лоб, чтоб голова не шаталась...».

Володимир не просто бореться за виживання, він чинить щоденний дієвий опір ворогу. Спочатку – це саботаж, моральна підтримка побратимів по нещастю, спроба знайти і згуртувати для спільних дій друзів-однодумців, яких не зломила неволя. Потім – невдала спроба втечі і 38 дiб у могилі-карцері. І, нарешті, активна участь у діяльності інтернаціональної підпiльної організації в'язнів «Братське Спiвробiтництво Вiйськовополонених», яка готувала повстання в ряді концтаборів, розташованих на території Німеччини, навесні 1944 р.

Коли діяльність цієї організації розкрило гестапо, Володимир Бондарець був кинутий у табір смерті Дахау: отримав у ньому №70200 політв'язня-смертника. Приречений на загибель, напiвживий і покалічений під час майже щоденних допитiв, Володимир лише випадково не потрапив до числа 93 офіцерiв Радянської Армії, членiв підпiльної організації, спалених фашистами 4 вересня 1944 р. в крематорії Дахау...

Навесні 1945 р., після визволення американцями, В. Бондарець повернувся на Батьківщину. Тут на нього чекали ще сталінські фільтраційні табори... А потім знову військова служба в одній із стрілецьких частин.

Наприкінці 1945-го Володимир Бондарець був демобілізований по хворобі у званні лейтенанта, оскільки документи про присвоєння йому наступних військових звань були знищені в оточенні.

У 1945–1948 рр. наш земляк продовжив навчання в Харківському інженерно-будівельному інституті. Але після того, як у нього було виявлено туберкульоз легенів, навчання у вузі довелося припинити.

У 1948–1950-х рр., оселившись на Донбасі, працював у місцевій Спiлці художникiв, потім деякий час лікувався в Карпатах і мешкав у Станіславі. В 1950 р. прийнятий до Спiлки радянських художникiв.

У 1955 р. він, важкохворий, переїхав до Ялти, де працював архітектором в одній із проектних організацій. Але вже влітку наступного року швидко прогресуюча хвороба, отримана в гітлерівських концтаборах, прикувала його до ліжка. Впродовж наступних трьох років, будучи інвалідом першої групи, Володимир Йосипович наполегливо трудився над рукописом художньо-документальної повісті «Військовополонені», яка вийшла в світ уже після його смерті.

Помер наш земляк у червні 1959 р., так і не завершивши своєї другої документальної повісті...

У перші повоснні роки мати В.Й. Бондарця разом із його моодшим братом продали хату в Решетилівці і назавжди залишили містечко, загубившись десь на безмежних просторах Союзу. Інших родичів він не мав. Тож доля рукописів і картин, які належали пензлю художника, залишилася невідомою. Повість «Військовополонені» після 1960 р. також не перевидавалась. Із обласної книги «Реабілітовані історією» ми знаємо лише, що батька Володимира Йосиповича – Йосипа Прокоповича Бондарця – реабілітовано Полтавським обласним судом 20 січня 1956 р. Хочеться вірити, що син знав про це...

БОЧКАРЬОВ

Володимир

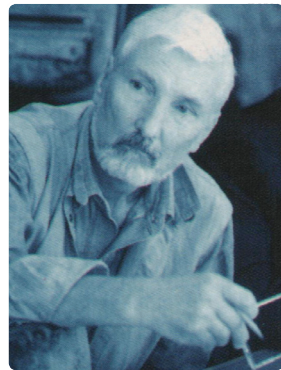
{ Він шалено любить море, мандри та історію }

Наше знайомство розпочалося зі звичайного телефонного дзвінка, одного із десятків у вирі термінових справ, яких наприкінці року завжди нагромаджується більш, ніж досить:

– Я журналіст Володимир Бочкарьов, завідувач редакційного відділу Національного антарктичного наукового центру і, водночас, правнук Костянтина Петровича Бочкарьова – автора «Очерков Лубенской старины», які побачили світ у 1901 р. Щиро вдячний вам за репринтне видання цієї книги, здійснене у Лубнах! Дуже хотів би зустрітися і поспілкуватися. Маю чимало цікавого матеріалу, яким міг би поділитися з лубенцями.

Чи варто говорити про те, що моя згода на зустріч була миттєвою. Вже за кілька днів, відклавши всі справи, озброєний інформаційною довідкою із всезнаючого Інтернету про мого майбутнього співрозмовника, я переступив поріг Національного антарктичного наукового центру.

Інформація, якою я володів, обіцяла цікаву зустріч: «Бочкарьов Володимир Іванович народився 28 лютого 1940 р. в Києві, закінчив Київський Державний університет імені Т.Г. Шевченка у 1971 р. за спеціальністю «Журналістика». Заслужений журналіст України, понад 30 років член Національної спілки журналістів України. Працював «літрабом» залізничної багатотиражки, кореспондентом та заввідділом у газетах «Молода гвардія», «Київська правда», «Вечірній Київ», редактором тижневика Головнічфлоту України «Водник». У Національному Антарктичному науковому центрі працює з 2000 р. як прес-аташе Українського антарктичного центру на борту АДС «Горизонт». Брав участь у V комплексній морській трансконтинентальній експедиції 2000 р. Автор книги «Соло для Антарктиди... з оркестром». В 2004 р.

став засновником і головним редактором міжнародного науково-популярного журналу «Експедиція ХХІ». В 2006 році брав участь у ХІ Українській антарктичній експедиції на перуанському судні «Гумбольдт». Підсумком походу стала нова книга під назвою «Южный Крест, или Антарктида.ua». Нагороджений Почесними грамотами Міністерства освіти і науки України та Національного антарктичного наукового центру, золотою медаллю НСЖУ «За особливі заслуги».

Зустріч перевершила всі мої сподівання. Володимир Іванович виявився неординарною особистістю. Переконаюся в тому, що «творчість і любов продовжують нам життя, а праця позбавляє від трьох великих зол: нудьги, пороку і нестатків». Він шалено любить море, мандри і історію, захоплюється джазом і творчістю Володимира Висоцького. Цінує почуття гумору й сподівається, що «старість його вдома не застане». Та, звичайно ж, передусім, мене цікавила історія роду Бочкарьових, його зв'язки з Посульським краєм, а також сторінки біографії самого Володимира Івановича, які залишилися за рамками сухої інтернетівської довідки.

Ось що розповів В.І. Бочкарьов: «У 60-ті роки минулого вже століття на горищі приватного будинку моєї тітоньки Люсі на Богородському шосе в Москві було знайдено рукописні щоденники нашою роду. Там його історія прослідковується протягом майже трьох століть. Засновником роду був серб Христофор Дмитрович, який мав князівський титул і свій острів у Адріатиці. Кохання до італійки змусило його покинути батьківщину: він викрав її з сім'ї, і це загрожувало йому кривавою помстою. Спочатку мій пращур був піратом, потім став купцем і оселився в Росії, де дуже прихильно ставились до виходців із Сербії. Пізніше він пішов на службу до государя, де досягнув успіху й навіть отримав дворянське звання.

Треба сказати, що, крім сербської, італійської і російської, в нашому роду змішалася кров французів, чехів, українців та естонців і багато цікавих доль.

Наприкінці другої половини ХІХ ст. мої предки жили у Лубнах, були добре знайомі з Анною Керн. Більше того, Анна Керн стала хрещеною матір'ю однієї з наших родичок (с фото), пізніше та сама родичка була сестрою милосердя в Севастопольській кампанії... А бабусю мою хрестила онука відомого мореплавця Беллінсгаузена – у мене навіть збереглася виписка з церковної книги.

Саме ця бабуся і «завезла» у Лубни К.П. Бочкарьова, який став тут «відомим лубенським патріотом і місцевим істориком, що займався минувиною міста над Сулою».

Захоплюючою була розповідь Володимира Івановича і про власне дитинство: «Батьки були художниками. Обоє вчилися у Київському художньому інституті (зараз Академія мистецтв). На початку Великої Вітчизняної батько пішов на фронт... Я – тилове дитя війни. Жили ми на розі вулиць Толстого і Саксаганського. Пам'ятаю бомбардування Кисва, прожектори в небі, заклеєні хрест-навхрест паперовими стрічками вікна та нічний стукіт солдатських чобіт по бруківці. Солдати йшли на вокзал і співали: «Вставай, страна огромная...»

Коли прийшли німці, за доносом сусідки «фольксдойче» мою бабуся (матір комуніста) і нас із мамою повинні були розстріляти. Уже поставили до стінки, та офіцер розчулився і показав фотографію такого ж білявого малюка, яким тоді був я. Нас не розстріляли, але примусили виїхати до Німеччини. Ми, в чому стояли, так і залишили квартиру, пішли на вокзал, де нас, разом з іншими киянами, заштовхнули до переповненого дерев'яного вагона-телятника й повезли до Рейху. На щастя, дорогою нам вдалося втекти – партизани розібрали залізницю. Чоловіки кинулись урозсип, німці косили їх із автоматів. А ми пересиділи у воронці від авіабомби й залишилися в окупованій зоні – Сквирі. Там померла бабуся, яку німець ударив прикладом у груди. А нас, через деякий час, визволителі Кисва повернули додому на гарматному лафеті, підстеливши плащ-намет. Як не дивно, я все це добре пам'ятаю, хоча мені було тоді лише 3 роки...

...Час у спілкуванні з Володимиром Бочкарьовим летів непомітно. Захопившись розмовою, ми навіть не помітили, що засипаний майже антарктичними снігами Київ уже поринув у вечірню темряву. То ж домовилися з часом обов'язково продовжити діалог. При цьому Володимир Іванович пообіцяв до наступної зустрічі підготувати для лубенців кілька ексклюзивних матеріалів. В першу чергу – це спогади про діда, автора «Очерков Лубенской старины», і уривки із рукописного щоденника роду Бочкарьових, написані рукою Костянтина Петровича саме у Лубнах.

Наскільки захоплюючою буде публікація цих матеріалів на сторінках «Вісника», я проілюструю лише одним прикладом. Наша зустріч відбулася якраз 21 грудня – в день, коли «очікувався кінець сві-

ту». Оминуту цю тему в діалозі ми, звичайно ж, не могли. І от тоді, хитро посміхнувшись, В.І. Бочкарьов запропонував мені проглянути кілька сторінок із третьої книги-щоденника за 1881 р., які належали перу К.П. Бочкарьова. Стосувались ці сторінки... саме «кінця світу», який очікували, виявляється, ще тоді!

«Светопредставление, назначенное на июль, отменено, назначено на 15 ноября, многие и всерьез ждут общей гибели. На этот раз нет научных оснований опасаться, что по прихоти физических сил природы будет стерта с лица земли и исчезнет тысячелетием добытая цивилизация, но дело это очень возможно. Думается им, что планета наша не раз переменяла декорации и исторические пьесы, и на этот счет можно фантазировать более менее основательно...». Коментарі, як то кажуть, зайві.

БУТОВСЬКИЙ Олексій

{ «Колись і про мене згадають мої нащадки» }

Слова, винесені в назву нарису, належать нашому землякові, видатному міжнародному спортивному діячеві, одному з ініціаторів відродження сучасних Олімпійських ігор, члену першого складу Міжнародного Олімпійського Комітету (МОК) 1894 р., генерал-лейтенанту, вченому-педагогу Олексію Дмитровичу Бутовському.

Він ніби відчував, що може настати такий час, коли його вагомий творчий доробок і подвижницька олімпійська діяльність будуть незаслужено забуті, викреслені з історії. Та, все ж, не втратив віри в те, що вони обов'язково, рано чи пізно, але повернуться до нащадків. Саме так і сталося в 20-ті роки минулого століття, коли в радянській історіографії тенденції замовчування і перекручування дореволюційного минулого стали домінуючими.

Про нього лише раз обмовилися в літературі на початку 30-х, а в 50-х ХХ ст. дозволили зробити відповідний запис в енциклопедії – прізвище, ім'я, по батькові, хронологічні рамки, перелік наукових праць, і мимохідь: «Брав участь у підготовці першої Олімпіади». І ні слова про те, що він був членом МОК. І ні слова про те, чому і за яких обставин пішов із життя в 1917-му...

«Сьогодні, – як зазначив президент НОК України С.Бубка, – ім'я Олексія Дмитровича Бутовського стає відомим в Україні завдяки пошукам вчених. Його праці дістають належне визнання серед українських фахівців фізичної культури і спорту та світового Олімпійського руху. Національний олімпійський комітет України докладає до цього значних зусиль. Адже сіяти розумне, добре, вічне і 110 років тому, і на початку третього тисячоліття непросто. Але завжди знайдуться ті, хто вміють відчувати тонко і бачити перспективно. Тому, що про-

сто так нічого не відбувається. Ми вдячні генералові Бутовському за Олімпіаду. І пам'ятаємо про його вагомий внесок».

То ж давайте і ми з вами, шановні читачі, перегорнемо сторінки біографії земляка, непересічної і яскравої особистості – нашого першого олімпійського генерала.

Олексій Дмитрович Бутовський народився 9 червня (за старим стилем) 1838 р. в с. П'ятигірці Лубенського повіту, про що свідчить наступний документ: «Июня 9 дня 1838 года Кременчуцкого уезда деревни Пелеховщина у отставного штабс-капитана Дмитрия Петровича Бутовского и законной жены его Надежды Стефановой, оба православного вероисповедания, родился сын Алексей; крестил в селе Юсковцах Лубенского уезда священник Иоанн Яновский того месяца 28 числа. Восприемниками были деревни Пятигорец помещик, подпоручик Алексей Стефанов Рейзер, дочь Стефана Анна».

Рід Бутовських у Посульському краї простежується з 1739 р. від сотника Чигирин-Дібровської сотні Лубенського полку Олександра Бутовського (1703 р.н.). Його продовжили син Кириян Олександрович (1733 р.н.) – возний; онук – Петро Кирианович (1772 р.н.), колезький реєстратор; правнук – Дмитро Петрович (1805 р.н.), штабс-капітан та правнук Олексій Дмитрович Бутовський, генерал-лейтенант від інфантерії.

Хрещення останнього відбулося в Юсківцях тому, що: по-перше, коли народився син, Дмитро Петрович ще перебував на службі в Польщі і, як зазначається в документі: «был уволен со службы 23 ноября 1838 г. по домашним обстоятельствам в чине штабс-капитана». По-друге: дружина Дмитра Бутовського (дівоче прізвище Рейзер) була родом із П'ятигірць, власником яких був її брат, Олексій Степанович Рейзер, на честь якого Бутовські і назвали свого первістка.

Літопис родини Бутовських, наведений О.Д. Бутовським у книзі спогадів «В родном гнезде», переконливо свідчить, що з покоління в покоління вона давала Вітчизні особистостей непересічних, як правило, доблесних воїнів. Дід Олексія Дмитровича героїчно загинув при обороні Севастополя, а дядько Іван Григорович бив Наполеона. Він був ординарцем у Кутузова і Багратіона. Зустрічався з Платовим, Беннінгсеном. Після відставки оселився на Полтавщині, в с. Пронозівці, спочатку в простій селянській хаті, а потім у просторому новозбудованому будинку, де й мешкав до смерті у 1879 р., проживши 86 років.

Мав літературний хист. Переклав французьку 5-ти томну «Історію хрестових походів» Мішо, «Думки» Паскаля та інші твори.

Старший його син Олександр мав звання камер-юнкера, довго працював агентом російського міністерства фінансів у Парижі. Потім був директором департаменту мануфактур і торгівлі, відмічений у енциклопедії Бракгауза і Ефрона як автор першого російського політекономічного твору «Опыт о народном богатстве или о налогах политической экономии».

Другий син, Віктор Іванович Бутовський, був директором Строгановського художнього училища та директором художньо-промислового музею в Москві. За його ініціативою створений «Строгановский иконописный лицевой подлинник».

Третій, Леонід Іванович, був учнем другого випуску школи Правовознавства. Майже все своє життя займав посаду управителя справ у Смольному інституті. Залишив книжку патріотичних і релігійних віршів.

Четвертий, Юлій Іванович, був гірничим інженером, і, у молоді роки, служив на золотих копальнях Сибіру. Пізніше викладав у Технологічному інституті Санкт-Петербургу.

Ще двох синів мав Іван Григорович: Андрія і Платона. Андрій Іванович був здібною і дотепною людиною, але безладне і розгульне життя передчасно звело його в могилу. А Платон Іванович став жертвою нещасного випадку.

Донька Олена Іванівна була дружиною петрашевця Тимковського і тривалий час проживала разом із ним на засланні в Сибіру.

Рідний брат Олексія Дмитровича, Микола, був не тільки генералом від інфантерії, а й талановитим письменником, ряд творів якого було видано німецькою, французькою, румунською та болгарською мовами.

Двоюрідний брат, Петро Михайлович, проявив себе принциповим і бездоганно чесним обер-прокурором у Сенаті.

Дитинство Олексія Дмитровича пройшло на придніпровських просторах, у с. Плехівщині, в родовому маєтку батька, у великій і дружній патріархальній сім'ї (у сім'ї Бутовських було семеро дітей – Олексій, Ольга, Володимир, Федір, Микола, Євген та Марія).

«Мы жили дружной семьей и жизнь наша протекала в полном спокойствии и равновесии», – зазначав у своїх спогадах «В родовом

гнезде» (Летопись рода Бутовских) наприкінці свого життя О.Д. Бутовський. З великою любов'ю і повагою говорить він у своїх мемуарах про батьків: «...отец мой был в высокой степени точен в исполнении всего того, что он считал своим нравственным или служебным долгом. Его все знали в уезде и уважали за большую хозяйственную опытность, за его способность к общественным делам, а главное за его нравственную стойкость». Після закінчення Харківського університету Д.П. Бутовський став відомим просвітником-аграрієм у рідному краї. При цьому «в течении всей своей жизни, несмотря на разнообразную служебную, а потом хозяйственную деятельность, не охладевал к интеллектуальным интересам. Он очень много читал и, живя в деревне, в нашей глухой Плеховщине, был очень хорошо знаком со всеми новыми явлениями в литературе и в тех научных областях, которые его интересовали. Он так же много писал, особенно в молодости, и если не печатал, то потому, что сам относился к своим произведениям с большой строгостью».

«Нашу маму мы все любили с детской теплотой и сохранили эту любовь до конца ее жизни. Она удивительно умела согреть семейный очаг своим чистым любящим сердцем».

Усі діти дуже любили книги, добре вчилися. Батьки підтримували їхній інтерес до знань. Це сприяло і всебічному розвитку Олексія, який з дитячих років відзначився працелюбністю, цікавістю до пізнання нового, любов'ю до військової справи, фізичної культури, художньої літератури, історії, іноземних мов. Олексій Бутовський ще юнаком успішно оволодів російською, англійською, німецькою та французькою мовами. Він чудово знав українську мову: «Всех нас вынянчила, одного за другим, одна и та же старая няня, Агафья Федоровна... Это была добрая, высоконравственная, глубоко религиозная, простая женщина, тихая, молчаливая и трогательно преданная маме. Нас, детей, она берегла как зеницу ока... Все мы научились у нее малорусскому языку так твердо, что не забываем его до преклонного возраста».

Виховання хлопчиків у сім'ї велось мало не зі спартанською жорсткістю. За традицією, їх готували до військової служби, тому заохочувались ігри, всілякого роду тілесні випробування: їздили на конях, купалися до глибокої осені, загартовуючи себе, а перші уроки фехтування отримали від батька і професійного інструктора.

У 1849 р., коли Олексієві ледве виповнилося 10 років, його віддали навчатися до Полтавського Петровського кадетського корпусу. На запитання екзаменаторів хлопчик відповідав лаконічно і точно. Напам'ять знав уривки із Вольтера, Гоголя, Гюго. Непогано грав на флейті (разом із сестрою Ольгою, чудовою піаністкою, брав участь у конкурсах, на яких вони грали популярних тоді серед молоді Белліні, Допіцятті, Россіні). Проте, шаблею володів і на коні скакав ще краще... Виділявся вправністю і почуттям ритму і на паркеті. Уроки танців юним Бутовським давав дядько Іван, який знав усі старі й нові танці. Він запевняв, що під час Тільзітської зустрічі Олександра I з Наполеоном навіть танцював із королевою Луїзою, і та виділила його з усіх кавалерів.

У 1857 р. Олексій Дмитрович закінчив Костянтинівське артилерійське училище, а потім пройшов практичний курс у Дворянському полку. Тут «за розуміння військової справи і відмінне фехтування» 16-річному юнаку присвоїли звання прапорщика. Направлений на службу до лейб-гвардії Павлівського полку О.Д. Бутовський, як свідчить його «Повний послужний список», розпочав навчання на теоретичному відділенні Миколаївської інженерної академії, яку, однак, не закінчив.

У 1858–1861 рр. він служить «репетитором військових наук» у Петровському Полтавському кадетському корпусі, де набуває перших організаторських навичок і початкового педагогічного досвіду.

Після репетиторської практики О.Д. Бутовський знову проходить службу у військах і в 1864–1865 рр. у званні штабс-капітана командує ротою. Раптова смерть батька у 1865 р. вразила молодого офіцера, і він дав собі слово за будь-яку ціну виконати головне бажання покійного – здобути вищу військову освіту. Його життєвим девізом стає батьківський заповіт: «Да будет воля Божья, да направит Бог дела наши к прямому, а не мечтательному благу русского человечества». Тому за першої ж нагоди він подає рапорт із проханням дозволити завершити повний курс навчання у Миколаївській інженерній академії. Згода дається, і він вступає до академії й успішно закінчує її, після чого знову наполягає, аби його перевели зі стройової служби до навчальної. Його запитували: «Навіщо це вам? Адже з кар'єрою у вас усе благополучно». Відповідав: «Доблесть начальника не в тім, щоб повести підлеглих у смертельну атаку. Перемагає той, хто виживає.

А за такої виучки, як у нас, більшість солдатів приречена на неминучу загибель!»

То ж у 1871 р. Олексія Дмитровича призначили на посаду педагога в Санкт-Петербурзькій військовій гімназії. Молодим юнкерам небагатослівний і знаючий справу наставник сподобався. Його уроки фехтування мали неабиякий успіх. Але Бутовський, на той час уже полковник, відчував – цього замало. Став проситись у відпустку. Не для відпочинку. А для поїздки за кордон і вивчення фізичного навантаження й інших тілесних вправ, якими виховують солдатів у Західній Європі. Побував у Швеції, Німеччині, Швейцарії, Франції, Іспанії та Англії, де взяв на озброєння кращий досвід провідних педагогів-фізкультурників. Добре розуміючи, що вітчизняні викладачі фізичної культури не мають належного ні теоретичного, ні практичного досвіду, О.Д. Бутовський готує для них статті-інструкції (понад 70 практичних рекомендацій) «Як ми маємо навчати солдата». Уроки Бутовського не могли не позначитися на успіхах російської армії в Балканській кампанії 1877–1878 рр.

Наприкінці 80-х рр. ХІХ ст. О.Д. Бутовський – уже один із відомих і визнаних у Росії фахівців у галузі фізичної освіти, фізичного виховання та спорту. Його ім'я стає знаним і в країнах Західної Європи, куди він неодноразово виїжджав вивчати передовий досвід у галузі фізичного виховання. Його погляди на роботу викладача фізичного виховання не втратили своєї актуальності й сьогодні: «Навчати тілесних справ, – писав він, – може лише людина, яка сама вміє їх виконувати і сама випробувала на собі все значення повторної роботи, як з боку засвоєння навичок, так і з боку загального психофізіологічного впливу».

У 1888 р. О.Д. Бутовського призначають членом комісії з організації позакласних занять фізичними вправами у кадетських корпусах та головою комісії з розробки заходів по запобіганню «псуванню зору вихованців кадетських корпусів». Після закриття військовим міністром Росії П.С. Ванковським «Курсів Лесгафта» полковнику О.Д. Бутовському доручається створити «інші курси гімнастики», адже, як зазначає професор О.Б. Сунік: «Бутовський в осмисленні деяких аспектів фізичного виховання пішов далі, глибше за Лесгафта, як і багатьох інших авторів того часу».

В тому ж таки 1888 р. з ініціативи О.Д. Бутовського при Міністерстві народної освіти Росії вперше було створено комісію для розробки загальних основ викладання гімнастики в цивільних навчальних закладах, для якої він підготував низку інструкцій та навчальних посібників.

У 1890 р. генерала Бутовського призначають директором Центральної школи військової освіти Головного управління військових закладів, що посилило його вплив. Енергійний керівник взяв участь у створенні Товариства сприяння фізичному розвитку і в період з 1890 по 1906 р. особисто очолював «тимчасові літні курси» для підготовки офіцерів-вихованців кадетських корпусів «до керівництва різними галузями фізичної освіти».

З кров'ю батька і молоком матері Олексій Дмитрович ввібрав у себе непримиренну відразу до насильства. І якщо захищати Батьківщину почесно, то сприяти розпаленню воєн він вважав гріховною справою.

Гі де Мопассан висміював військовиків-тугодумів. Граф Толстой закликав «не противитися злу насилем». Альфред Нобель мріяв створити зброю такої руйнівної сили, щоб усі гармати відправити в музей. Бутовський із ним не погоджувався й застерігав: «Наявність масової смертоносної зброї спонукає занадто цікавих випробувати її на практиці. Тут потрібно щось інше... Людство має винайти віддушину для виходу емоцій і енергії... Щось на кшталт змагання, але не руйнівної властивості».

У 1892 р., під час поїздки до Парижу, генерал-майор Бутовський познайомився з великим французьким мрійником П'єром де Кубертенем – генеральним секретарем найвпливовішої у Франції спортивної організації – Федерації французьких спілок легкоатлетичних дисциплін. У цей період П'єр де Кубертен завершував перший етап роботи щодо згуртування внутрішніх і міжнародних сил навколо ідеї відродження сучасного олімпійського руху. Він із запалом розповідав: «У древніх еллінів був оригінальний засіб протистояння війні – Олімпійські ігри. Якби ми змогли їх відновити... У XVII–XVIII століттях людство вже намагалось це зробити. При дворах Людовіка-Сонце і Катерини II проводили показові змагання легкоатлетів і візників на колісницях. Але то була суцільна розвага – не більше...» Ідея де Кубертена припала до душі Бутовському, який теж шукав підтримки

своїх поглядів. Незважаючи на солідну різницю у віці (Бутовський був на 25 років старший за Кубертена), вони швидко знайшли спільну мову і взаєморозуміння з ключових проблем, яким присвятили життя.

Як наслідок, генерал Бутовський у 1894 р. опинився серед запрошених на Міжнародний атлетичний конгрес у Парижі, якому судилося стати важливою віхою в історії сучасного олімпійського руху. Саме на цьому конгресі було затверджено Олімпійську хартію – основний правовий документ із відродження Олімпійських ігор, обрано керівний орган – Міжнародний олімпійський комітет (МОК), визначено місце і час проведення перших Олімпійських ігор сучасності та їхню

періодичність. Від Росії до складу МОК був обраний Олексій Дмитрович Бутовський (він перебував членом Мок до 1900 р.). В «Олімпійський мемуарах» П'єр де Кубертен писав про вибори перших членів МОК: «Я мав свою думку. Запропонований список був прийнятий без заперечень. Це був Вікелас для Греції, Колла і я для Франції і генерал Бутовський для Росії». Найбільші ж суперечки виникли, коли заговорили про жінок. П'єр де Кубертен наполягав: «Все має бути як в Олімпії. А там їх і на трибуни не пускали!»

«Дивацтво» отців-засновників новітнього олімпійського руху сприймалося з недовірою і сміхом. На підтримку фізкультурників меценати грошей не давали. Вважали, що спорт – це дозвілля, а отже – справа заможних людей. Одному Богу відомо, скільки сил поклав Олексій Дмитрович, скільки листів написав до найвищих осіб. Сподівався, що на Перших Олімпійських іграх наші спортсмени покажуть себе не гірше за інших. Та не судилося. Одеському фізкультурному товариству, яке мало представляти країну на Олімпіаді, зібраних коштів вистачило лише на квитки до Константинополя... Відмовну депешу Бутовський отримав уже в Афінах, куди він поїхав як член МОК. Прочитав і засмутився.

У квітні 1896 р. на Першу Олімпіаду до Афін з'їхалося 70 тис. глядачів і 245 спортсменів із 14 країн світу. Свої враження від Олімпіади О.Д. Бутовський виклав у книзі «Афіни навесні 1896 р.», яка вважається одним із найцінніших документів з історії Олімпійського руху. До речі, ніхто з тодішніх членів МОКу, крім Бутовського, не залишив записів про те, що відбувалося в столиці Греції в ті дні. А він писав: «Ми, як організатори Олімпіади, дуже боялися невдачі. Я називаю Олімпійські ігри подією тому, що такими вони є тепер, по

їхньому закінченню. Саме оцінку події одержали вони майже в усіх кореспонденціях, які розходилися в той час з Афін в усі кінці Землі. Насамперед Олімпійські ігри відбулися!»

Наведемо лише кілька невеликих уривків із книги О.Д. Бутовського, які яскраво і образно передають неповторну атмосферу Олімпіади, розповідають про її героїв.

«Велосипедная гонка на сто километров в велодроме. Пробежали уже более 50 километров. За выбытием всех других конкурентов на арене остаются только француз Фламан и грек Коллетис, юноша, не достигший еще 18-летнего возраста. В самом разгаре состязания в велосипеде Коллетиса замечается какая-то неисправность. Фламан останавливается, изыскано приподнимает свою шапочку и с возгласом «Да здравствует Греция!», дает время противнику привести в порядок свой инструмент. Понятно, гром рукоплесканий и взрыв одобрительных возгласов. По окончании гонки, в которой Фламан побеждает своего юного противника, публика торжественно выносит их обоих на руках из велодрома».

«В день марафонского бега на стадионе шли и другие состязания, но весь интерес был поглощен предстоящим результатом бега. Все другое отошло на второй план... Вся эта несметная толпа народа душой находится на пути из Марафона в Афины. Идет борьба между французом и греком. О решительном результате еще ничего сказать нельзя... Через несколько минут пушечный выстрел и новый конный гонец: бегуны уже у городской черты и... впереди грек. Неудержимые крики восторга волной расплываются по всему амфитеатру и в окрестностях, маханье шапками, зонтиками, флагами, платками... точно что-нибудь порвалось, точно были закрыты какие-то двери, за которыми слышался только гул, а тут внезапно их открыли настежь... По арене бежит небыстрым бегом сухошавый человек – причина этого невероятного восторга. Он, очевидно, ничего не слышит, для него есть только один предмет в мире, это конец его бега. От усталости и от пыли смуглое лицо его кажется совсем черным. Король со своей трибуны приветливо махает ему шапкой; но, по-видимому, он и сам взволнован, шапка выпадает у него из рук. Едва этот черномазый человек, в запыленном белом трико с голубыми разводами (греческие цвета), приблизился к центру головного закругления, два принца, Константин и Георг, заключили его в свои объятия, расцеловали и

подвели к королю. Обратившись с восторгом к одному из греческих офицеров, спрашивая об имени этого человека, мы видели, что по лицу его текут слезы. И плакал не только этот офицер. Потрясение было всеобщее!»

Повернувшись із Афін до Санкт-Петербургу, О. Бутовський став ще активнішим пропагандистом олімпійських ідей, доводячи необхідність участі Росії у міжнародному олімпійському русі і створенні національного олімпійського комітету. Завдяки його зусиллям НОК Росії було створено у березні 1911 р., а з 1913 р. почали проводитися і всеросійські олімпійські ігри (до речі, перші змагання були проведені в Кисві на «Спортивному полі»).

У середині 20-х років минулого століття про них згадали організатори першої Всесоюзної Спартакіади. А от про першого олімпійця забули.

...Відійшовши від активної участі в суспільному та спортивному житті, літній генерал Бутовський значну частину часу проводив у родовому плехівському маєтку. Тут ним було побудовано однорічну початкову школу, а у 1903 р. на кошти його дружини Ганни Василівни відкрито теслярсько-токару навчальну майстерню. Вона привезла в село і майстра-учителя, німця Рейнольда Пемпеля, який завідував майстернею до 1910 р., а потім завідувачем був Віктор Михайлович Майборода, дядько майбутніх братів-композиторів.

За високі заслуги перед Батьківщиною генерал-лейтенант О.Д. Бутовський був нагороджений російськими орденами Святого Олександра Невського, Білого Орла, Святого Володимира, Святого Станіслава та Командорським Хрестом грецького ордена Спасителя.

Життя Бутовського обірвалося 25 лютого 1917 р. у Петербурзі. Там він і похований.

Після громадянської війни останні з роду Бутовських знайшлися у Таджикистані. У 1937 та 1941 рр. їх «запросили на розмову», а реабілітували у 1990 р. Посмертно.

Нащадки пам'ятають свого талановитого земляка та пишаються ним. 14 жовтня 2006 р. в Полтаві відбулося відкриття пам'ятника О.Д. Бутовському на стадіоні «Ворскла», за участю голови НОК України С.Н. Бубки. Ім'ям О.Д. Бутовського названа Полтавська обласна гірськолижна дитячо-спортивна школа.

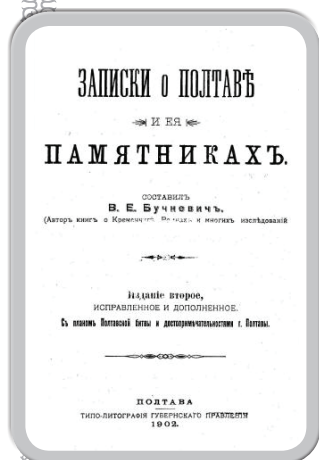
У 1993 р. Банк Росії випустив пам'ятну монету номіналом 10 руб. із серії «Олимпийский век России», на реверсі якої портрети П'єра де Кубертена та О.Д. Бутовського. А у 1994 р. у Санкт-Петербурзі, під час проведення Ігор Доброї волі за участю президента МОК Х.А. Самаранча, було відкрито пам'ятники організаторам і зачинателям міжнародного Олімпійського руху французу П'єру де Кубертену та нашому землякові Олексію Дмитровичу Бутовському.

БУЧНЕВИЧ

Василь

{ Краєзнавець Василь Бучневич }

Історія Решетилівки нині вже досить добре вивчена. Та мало хто замислювався над копіткою працею тих краєзнавців, які першими ґрунтовно досліджували її, витягали із забуття важливі дані з державних та приватних архівів, мемуарних матеріалів для доповнення і документального підтвердження окремих фактів із минушини козацького містечка, вносили ясність у їхнє трактування. Серед цих безкорисливих трудівників особливе місце посідає скромна постать краєзнавця Василя Остаповича Бучневича. Не будучи професійним істориком, він залишив по собі настільки інформативно насичені праці, що без них просто неможливо уявити собі

сучасну історію Решетилівського краю.

Цінність робіт В.О. Бучневича в тому, що він зібрав у своїх працях, використав і доніс до читача назавжди втрачені джерела з історії Решетилівщини XVII – поч. XX століть. Візьміть до рук будь-яке з краєзнавчих досліджень, присвячених минушині нашого краю, і ви легко переконаєтесь у тому, що всі їхні автори ідуть по шляху, прокладеному В.О. Бучневичем, інколи навіть «забуваючи» зробити посилання на його праці.

Тому ми вважаємо своїм обов'язком познайомити широкий загал із життєвим шляхом і творчим доробком людини, яка до цього часу залишається автором хай невеликої за обсягом, але, безперечно, найкращої праці з історії нашої «малої батьківщини» – «Местечко Решетилівка, Полтавского уезда», опублікованої в 16-му випуску «Трудов Полтавской ученой архивной комиссии» за 1917 рік.

Біографія В.О. Бучневича, викладена в сучасних довідниках і енциклопедіях, досить-таки суха і скупа, небагата на якість надзвичайні,

яскраві події. Це біографія скромної, залюбленої в історію рідного краю людини, яка добросовісно і чесно робила свою роботу не ради слави, а ради збереження історичної пам'яті для наступних поколінь.

Народився В.О. Бучневич 22 червня 1860 р. в селі Деревчиня Ямпільського повіту Кам'янець-Подільської губернії в сім'ї військового. В 1865 році разом із батьками переїхав до Полтави. Навчався в Полтавській гімназії, але курс не закінчив.

З 19 серпня 1881 р. на державній службі – канцелярист Полтавського окружного суду. В 1885 р. він переїжджає до Ромен Полтавської губернії, де працює на судових посадах помічником секретаря Роменського з'їзду мирових суддів та судовим приставом. З 1896 р. працює в губернській переписній комісії. В 1904 р. знову повертається до Полтави, де продовжує службу на посаді судового пристава Полтавського окружного суду. За радянської влади працював діловодом у юридичній консультації Полтави. Весь цей час наполегливо і прискіпливо досліджував і вивчав архівні матеріали, значний масив яких уперше ввів до наукового обігу, зробив відкритими і доступними для масового читача.

В.О. Бучневич був дійсним членом Полтавської Ученої архівної комісії, автором численних публікацій з історії Полтави, Кременчука, Ромен, а також історії Полтавського бою. Публікувався в часописах «Полтавские губернские ведомости», «Полтавский вестник», «Киевлянин», «Полтавские епархиальные ведомости», альманасі «Киевская старина» та «Трудах Полтавской архивной комиссии».

Найбільш відомими є його праці «Записки о Полтаве и ее памятниках» (1882), «Несколько слов о домике Котляревского в Полтаве» (1884), «Колокол «Кизикермен» (1886), «Полтавские подземелья» (1891), «Пребывание Карла XII в Ромнах» (1904), «Григорий Сковорода» (1919).

Та для решетилян, безперечно, найважливішим є дослідження, присвячене історії рідного містечка. Хоча воно й має дещо комплікативний характер, але містить у собі багатющий практичний матеріал, досить серйозно проаналізований і перевірений автором.

Нарис із історії містечка доповнюється безцінними документальними матеріалами, які розповідають про життя і діяльність уродженця Решетилівки київського митрополита Арсенія Могилянського, першого власника населеного пункту «тіні Потьомкіна» Василя По-

пова та його нащадків. Є в додатках, підготовлених В.О. Бучневичем, і низка історичних джерел, пов'язаних із долею унікальної бібліотеки катерининського вельможі та створенням ним музичної капели, життям-буттям наших пращурів у XVII–XIX ст.

Можна, звичайно, зробити закид досліднику, що викладені ці матеріали в дусі пануючої на той час у Російській імперії офіційної методології та державної політики. Але все це не мало ніякого значення для В.О. Бучневича, як не має значення і для сучасного читача. Головне – це потужний пласт фактичного матеріалу, який уже давно і міцно ліг у підґрунтя численних праць кількох поколінь дослідників минувшини рідного краю.

Василь Остапович Бучневич відійшов у вічність 11 квітня 1928 р. На жаль, з того часу і по сьогодні ім'я його не часто з'являється на сторінках наукових і науково-популярних видань. Більшість написаних ним досліджень давно вже стали бібліографічною рідкістю, малодоступною для масового читача. То ж, на нашу думку, було б і цікаво, і корисно підготувати і видати в світ хай невелике за обсягом, але цінне за змістом видання його праць з історії Полтавщини. Сподіваємось, що серед земляків знайдуться благодійники, здатні, за словами Є. Чикаленка, «любити Україну не лише до глибини своєї душі, а й до глибини своєї кишені».

Та і на шпальтах місцевого «Решетилівського вісника» публікація підбірки кращих праць дослідника решетилівської старовини – справа вельми доречна та корисна, є органічним доповненням і продовженням матеріалів під рубрикою «Джерела з історії рідного краю», яка вже встигла завоювати симпатії читачів.

ВАДКОВСЬКИЙ Федір

{ Декабрист Федір Вадковський }

Серед декабристів, чия доля свого часу була пов'язана з Лубенщиною – прапорщик Федір Федорович Вадковський.

Всього 44 роки життя подарувала доля цій непересічній особистості, надзвичайно обдарованій людині (мав неабиякі математичні здібності, писав вірші, займався музикою). 19 із них, після поразки повстання декабристів, Вадковський провів у тюрмі, на каторзі та на засланні.

На жаль, вклад його в декабристський рух на Україні належним чином не поцінований, а в Посульському краї широкому загалу ім'я його практично не відоме.

Сталося так, що представники древнього роду Вадковських здавна пов'язували свою військову кар'єру з лейб-гвардією Семенівського полку, який був створений свого часу Петром І і вкрив себе нев'янучою славою на полях битв. Ще в 1745 р. в роті капітана Федора Івановича Вадковського, в цьому полку, розпочинав свою службу капрал Олександр Суворов, у майбутньому видатний полководець. В 1762 р., при захопленні трону Катериною ІІ, одним із «найперших помічників» її був генерал-лейтенант Ф.І. Вадковський. А один із його синів, Федір Федорович, розпочавши дійсну службу прапорщиком Семенівського полку, з часом став сенатором і камергером при дворі Павла І, «вигідно відрізняючись своїми якостями від інших «човгаючих царськими хоромами».

В 1789 р. він вигідно одружився з донькою відомого фельдмаршала Чернишова – графинєю Катериною Іванівною і, полишивши дер-

жавну службу, оселився в своєму маєтку в Орловській губернії, неподалік від Єльця, ставши власником 1238 душ кріпосних селян.

Тож, слідуючи сімейній традиції, 25 січня 1818 р. третій із чотирьох синів Ф.Ф. Вадковського, його повний тезка, Федір Федорович, вступив на службу підпрапорщиком Лейб-гвардії в Семенівський полк. До цього юнак, який народився у 1800 р. в селі П'ятницькому на Орловщині, встиг отримати блискучу освіту (з 1810 по 1813 рік він виховувався в Московському університеті, а потім у абата Лемері в Петербурзі та столичних пансіонах Генрікса і Геденіуса). В формулярному списку Федора Вадковського зазначалося: «По-російски, по-французски и по-немецки, истории, географии и математике знает».

Обдарований юнак стрімко рухався сходинками військової кар'єри: 21 квітня 1820 р. його юнкером переводять до привілейованого Кавалергардського полку, 27 серпня 1820 р. він уже естандарт-юнкер, а 1 січня 1822 р. – корнет. Водночас Ф. Вадковський продовжує наполегливо навчатися. Під впливом праць французьких просвітителів і енциклопедистів і тісного спілкування з революційно налаштованими офіцерами у нього формується революційний світогляд. А ненависть до кріпосного права і республіканські переконання приводять молодого офіцера до лав перших російських революціонерів. У 1822 р. Федір Вадковський стає членом Північного таємного товариства. В 1823 р. посланець П. Пестеля до Петербургу Олександр Баратинський приймає його до Південного товариства. «Саме такі відчайдухи нам і потрібні!» – захоплено розповідав про Вадковського Баратинський своїм друзям-однодумцям.

Незабаром Ф. Вадковський стає одним із керівників Петербурзького філіалу Південного товариства. Навесні 1824 р. він познайомився і тісно зійшовся з керівником Південного товариства Павлом Пестелем, який, не зумівши досягти взаєморозуміння з керівниками Північного товариства, прийняв рішення створити в столиці «окреме товариство так, щоб Північне його не знало, щоб не розривати всі взаємини з ним». На чолі цього товариства і стали Ф. Вадковський та П. Свистунов, призначені «боярами Південного товариства» і детально ознайомлені з його програмою (план республіканської Конституції Пестеля, яка незабаром отримає назву «Руська правда») та планом дій.

Федір Вадковський негайно розгорнув бурхливу діяльність щодо залучення до лав товариства нових членів. За короткий період ним

були завербовані до таємної організації однополчани по Кавалергардському полку – К. Анненков, І. Поліванов, Н. Депрерадович, поручик Кіргарського полку Н. Булгарі, корнет Кінної гвардії Ф. Бариков, унтер-офіцер третього Українського уланського полку І. Шервуд, рідний брат Олександр та двоюрідні брати С. Кривцов, О. Плещеев та Ф. Скарятин. В одному з листів до П. Пестеля цієї пори Ф. Вадковський писав: «Я існую і дихаю лише для священної мети, яка нас об'єднує». Збереглися і начерки революційної програми, чітко сформульованої ним: 1. Знищення самодержавства. 2. Визволення селян. 3. Реформування армії. 4. Рівність перед законом. 5. Знищення тілесних покарань. 6. Гласність судочинства. 7. Свобода друку. 8. Визнання народної влади. 9. Палата представників. 10. Громадське військо або охорона. 11. Початкове навчання. 12. Ліквідація станового поділу.

У боротьбі з самодержавством Федір Федорович використовує також свій непересічний поетичний дар. Декабрист Володимир Толстой пізніше пригадував: «У той час дуже популярними були твори Беранже. Вадковський намагався наслідувати його своїми політичними піснями: «А де ж наш цар? На Манежі наш цар!» Далі царя і великих князів ляляли, насміхалися над ними, виставляли напоказ їхні недоліки і давали зрозуміти, що й на них знайдуться багнети...» Дослідники вважають також, що Ф. Вадковський брав участь у створенні відомих агітаційних пісень «Цар наш, німець російський...» та «Вздовж Фонтанки-ріки» К. Рилсєва та О. Бестужева.

Як наслідок, владі стало відомо кілька політичних поезій Ф. Вадковського, і 19 червня 1824 р., прямо під час маневрів, які відбувалися поблизу Красного села, він був заарештований.

Звістка про арешт Вадковського викликала тривогу серед його друзів. Олександр Муравйов і Сергій Трубецькой негайно вилучили з квартири заарештованого всі цінні папери, серед яких виявились копія слідчої справи про бунт у Семенівському полку 1820 р. та революційний катехізис на французькій мові. Та цього разу арешт виявився не таким уже й страшним. 19 червня 1824 р. Федір Вадковський був відправлений з елітного Кавалергардського полку у віддалений армійський полк: із пониженням у чині і формулюванням «відісланий за непристойну поведінку».

Ніжинський кінно-сгєрський полк, куди було заслано Вадковського, знаходився в цей час на маневрах на Полтавщині, поблизу Лубен.

Імператор Олександр I віддав особисте розпорядження: «встановити для прапорщика Вадковського, без будь-якого послаблення, строгий режим військової служби» і «за найменше ухилення від неї карати його по закону». Від командира полку вимагалось «строго контролювати поведінку Вадковського і його зв'язки, як у полку, так і поза його межами, щоб поведінка і образ мислення останнього не могли мати негативного впливу на інших офіцерів».

Для Ф. Вадковського настали нелегкі часи. В листі до П. Пестеля він повідомляв: «З самого початку мого вигнання я змушений був підкоритися системі надто тяжкій для моїх настроїв, вам добре відомих. Я мусив вгамувати свій темперамент, застібнутися на всі пуговиці, мусив хитрувати і говорити неправду... За мною ходили буквально по п'ятах, безперервно відстежуючи мою поведінку, записували прізвища людей, які відвідували мене, і тих, у яких я бував. Мої керівники отримали завдання слідкувати, чи не роблю я спроб впливати на молодь – і про все це мали доповідати раз на місяць...»

Саме від П. Пестеля про переведення Ф. Вадковського на Україну дізнався С. Муравйов-Апостол. Від нього ж він і отримав завдання: відвідати Лубни, зустрітися з опальним прапорщиком і доручити йому заснувати нову управу в Кінно-Єгерській дивізії.

Ця зустріч відбулася у вересні 1824 р., коли по дорозі з Білої Церкви в рідний Хомутець керівник Васильківської управи декабристів Сергій Муравйов-Апостол відвідав наше місто. Після арешту М. Муравйов-Апостол свідчив: «... брат мій Сергій бачився з Вадковським. Кінно-Єгерська дивізія стояла табором поблизу Лубен Він знайшов Ф. Вадковського дуже засмученого переводом його до армії. Брат мій говорив йому, щоб він познайомився з полковником Граббе, намагався створити управу в Кінно-Єгерській дивізії».

Управу в Лубнах створити так і не вдалось, однак відомо, що кількох осіб до таємної організації Вадковський тут залучив (про настрій його в «лубенський» період біографії свідчить лист до Пестеля цього часу, в якому Ф. Вадковський називав себе «людиною, повною вогню і запалу», що прагне діяти на користь спільній справі. Лист закінчується щирими словами: «На життя і смерть відданий, з повагою і шануванням Ф. Вадковський».

Восени 1825 р. Вадковського було переведено з Лубен до Курська. Натхненний прагненням наблизити падіння самодержавства, він

висував цілий ряд ініціатив (проектів), спрямованих на поліпшення взаємозв'язків між декабристськими управами, серед яких особливо цікавою і цінною була пропозиція про створення підпільної типографії для випуску антиурядової літератури. На жаль, втілити її в життя декабристи так і не встигли; через кілька місяців країну сколихнули події на Сенатській площі столиці.

На той час Ф.Ф. Вадковський був уже заарештований і кинутий до Каземату Шліссельбурзької фортеці. Сталося це через його надмірну відвертість і щирість. У жовтні 1825 р. Вадковський прийняв до Південного товариства унтер-офіцера І. Шервуда, який працював на царя. Не відаючи про це, 3 грудня 1825 р. Вадковський попрохав Шервуда відвезти тасмного листа Пестелю.

Як наслідок, 11 грудня 1825 р., за наказом начальника Головного штабу І. Дибиха, прапорщик Ф. Вадковський був заарештований у Курську...

21 грудня 1825 р. його перевели до Петропавловської фортеці, де посадили в номер 6 бастіону Зотова. Імператор Микола І дав розпорядження: «Треба тримати Вадковського в абсолютній тасмниці, не надаючи йому змоги писати на мою адресу чи кому він забажає». Вже наступного дня в'язня доставили для допиту в Зимовий палац. В «Алфавите членов бывших злоумышленных обществ» про Вадковського сказано: «Принадлежал к Северному и Южному обществам около 4-х лет и разделял цель в последующем ввести республиканское правление с истреблением императорской фамилии. Он считал возможным совершить сие злодеяние на придворном балу и там же провозгласить установление республики. Сообщив об этом некоторым из сочленов своих, спрашивал о готовности их участвовать в том, и получил удовлетворительный ответ. А в 1824 году обещал содействие Матвеем Муравьеву-Апостолу, имевшему намерение покуситься на жизнь покойного императора, в случае, если бы открытием общества подвергнулся опасности брат его Сергей. При сём случае Вадковский рассказывал, что, когда он жил в Новой Деревне и имел духовое ружье, ему приходила мысль посягнуть на жизнь покойного государя. Он принял в общество 9 человек. Сверх того, хотел принять Шервуда, с которым писал к Пестелю, изъясняя сожаление о пропущенном случае к возмущению после кончины государя и предложение действий общества при новом правительстве; в то же время говорил Шервуду,

что дела общества, сверх чаяння, идут весьма хорошо и что он считает труднейшим только то, как истребить всеавгустейшую фамилию...»

10 червня 1826 р. Ф. Вадковський був засуджений за першим розрядом. Вирок передбачав смертну кару, яка незабаром була замінена на довічну каторгу. Спочатку як «найбільш небезпечний злочинець» він відбував ув'язнення в Кексгольмській та Шліссельбурзькій фортецях. 17 листопада 1827 р. Федора Федоровича відправили до Сибіру. Збереглися його прикмети: «зріст 2 аршини 10 вершків, лице біле, чисте, волосся русаве, очі карі, ніс продовгуватий».

У січні 1828 р. він уже був у Читинському острозі, а через 2 роки опинився на Петропавлівському заводі. Завдяки турботам рідних і близьких строк каторги було скорочено в 1832 р. до 15 років, а 14 грудня 1835 р. – до 13 років.

Роки тяжкої каторги не зламали декабриста. В «каторжній академії» він читав курс лекцій по астрономії. В струнному кварталі в'язнів був першою скрипкою.

З 10 липня 1839 р. Ф.Ф. Вадковський – на засланні в селі Ойок Іркутської губернії. В цей час він одним із перших серед декабристів задумався над збереженням для нащадків історії декабристського руху. На основі спогадів учасників повстання Чернігівського полку підготував нарис «Біла Церква», який вперше був опублікований у вільній російській типографії Герцена і Огарьова. Разом з І. Пушкіним і А. Поджіо створював артілі для полегшення матеріального стану декабристів, які потребували допомоги, а також артіль для виписки журналів. Ф. Вадковський відкрив у Сибіру глиняні і піщані промисли, які безкоштовно передав селянській общині, але без права особистого збагачення її членів. Помер 8 січня 1844 р. Могила Ф.Ф.Вадковського не збереглась.

Пропонуючи цей матеріал увазі наших читачів, хотілося б завершити його словами Сергія Волконського, який чудово сказав про декабристів: «Це були люди, які нічого не хотіли для себе, – все для інших. Це були люди, у яких не було жодної користі, – одна лиш жертва. От чому згадувати про декабристів благотворно».

ВЕЛИЧКО Самійло

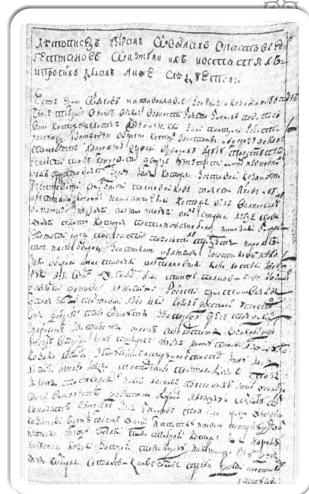
{ Літописець Самійло Величко }

Недавно Полтавщина вшанувала пам'ять свого славного сина, найвидатнішого літописця героїчної доби козацтва, «канцеляриста війська Запорозького» Самійла Величка.

Надзвичайно мало знаємо ми про цього чоловіка, який, «прагнучи праці, зважився вивести для твоєї вигоди, цікавий чительнику малоросійський, простим стилем і козацьким наріччям, розклавши на частини й розділи, історію про війну Хмельницького з поляками і про тогочасний україно-малоросійський занепад». 250 років тому «схований у сутінках історії» козацький літописець усамітнювався в селі Жуках під Полтавою і розпочав титанічну працю над своїм літописом. Усі свої знання і сили, все своє здоров'я (а наприкінці життя Величко осліп) вклав він у правдиві і щирі сторінки Літопису, якому судилося стати величним пам'ятником Добі Козаччини.

То ж давайте, шановні земляки, і ми перегорнемо ці сторінки й подивимося, як відображено на них найяскравіші епізоди історії Лубенщини XVIII століття...

Вперше Лубни і Лубенщина згадуються в Літопису під 1648 роком. Саме тоді, на початку визвольної війни, після перших переможних битв під Жовтими Водами та Корсунем, гетьман Богдан Хмельницький, добре розуміючи, що «після того, як він згасив розпалений при коронних гетьманах польських вогонь проти нього, залишилася з того вогню в Лубнах ще велика головешка, тобто тамтешній державця князь Вишневецький», прагнув розпочати переговори з магнатом, «пославши до нього шість значних козаків зі своїм листом». Але нічого з цього не вийшло. Бо, як розповідає Літопис: «Цей князь

Вишневецький, коли довідався про битву Хмельницького з поляками під Жовтою Водою, стягнув був нашвидку своє військо числом шість тисяч і старост із своїх мастностей на річку Сліпорід. Він прибув сюди з Лубен сам і рушив був на Переяславль, щоб допомогти гетьманам проти Хмельницького. Але дорогою дістав звістку, що в надихнутий уже духом Хмельницького Переяславль їти небезпечно і що коронних гетьманів з усім військом розгромлено. Отже він повернувся до Лубен...» Б. Хмельницький кинув навздогін магнатові козацькі війська під командуванням М. Кривоноса. Рятуючись, Вишневецький «як міг, зібравшись нашвидкоруч з усім домом і трьома тисячами війська виїхав з Лубен до Польщі».

Під 1654 роком Самійло Величко оповідає на сторінках Літопису про освячення митрополитом київським Сильвестром Косовим «у Мгарському монастирі церкви святого Спаса» та про смерть і поховання у монастирі константинопольського патріарха Афанасія: «Його поховали в Лубенському Мгарському монастирі, і він почивав й нині там у нетлінних мощах поверх землі, не заховано в стіні, праворуч у кам'яній церкві святого Спаса».

Не залишилися поза увагою козацького літописця і події, пов'язані з боротьбою, що розгорнулася на Лубенщині, гетьмана Виговського та його головного суперника у змаганні за гетьманську булаву Мартина Пушкаря. Адже саме в Лубнах у березні 1658 р. відбулася зустріч Пушкаря з послом російською царя Богданом Хитрово, який підтримував бунтівливого полтавського полковника в боротьбі з Виговським. А потім місто двічі було пограбоване і спалене. Спершу полковником Гуляницьким і татарами, які підтримували Виговського, а згодом російськими військами царського воєводи Ромодановського. Ось як оповідає про цей погром Самійло Величко: «Лубенський полковник Павло Швець з усіма лубенцями, тим більше будучи прихильниками Виговського, забрали, що могли, зі свого добра й пішли геть із Лубен, розсипавшись світ за очі й полишивши в Лубнах самих убогих.

Ромодановський притяг до Лубен і, нічого тут не заставши, спалив їх дощенту, за винятком однієї Святотроїцької церкви, і помчався на чийсь раду до Мгарського монастиря. Тут його військо знайшло у винному саду заховані скарби багатьох заможних людей і розграбувало їх поміж себе. Те ж учинено було з монастирською скарбівнею і з усім узагалі монастирем, за винятком однієї тільки Великої церкви, та

й то оборонив її та відвернув драпіжне військо від того грабунку сам Ромодановський».

Під 1662 роком літописець оповів про злодіяння на Лубенщині Юрія Хмельницького, який, прагнучи з допомогою татар привернути на свою сторону населення Посулля, «посіяв розор і кровопролиття серед українського люду», а «повертаючись понад Сулою і буди наповнений отрутою великого гніву на цьогобічних людей, що не прихилилися до нього, не тільки млини й села, а й містечка з божими церквами, які лучилися йому на тракті, обернув вогнем на попіл. В Луком'ї ж, місті Лубенського полку, вирубав, як шалений, багато невинного люду».

Є в Літопису й чимало яскравих епізодів, пов'язаних із ратними справами Лубенського козацького полку в період гетьманування І.С. Мазепи. Він розповідає про участь лубенських козаків, на чолі з полковником Л. Свічкою та з легендарним С. Палієм, у поході «за Дніпро» проти татар, їхню участь у придушенні повстання Петрика та азовському поході 1696 р. Самійло Величко помістив у Літопису гетьманський універсал Мазепи, написаний 8 лютого 1693 р. в Лубнах, яким гетьман заспокоює козаків і посполитих, стривожених чутками про новий напад татарської орди: «Упевняємо всіх старших і менших, і обнадіємо, щоб Ви, віддавши хвалу господу Богу, жили, нічим не тривожачись, надійно і безпечно в своїх домівках, як при містах по фільварках, так і по селах і хуторах..., оскільки за нашим розпорядженням всюди по містах, які стоять на дніпровському березі, розкладено полки для всенародної оборони нашого малоросійського краю».

Звичайно ж, не міг полишитися літописець байдужим і до героїчного епізоду 1678 р., під час облоги турками Чигрина, «коли зірвались підкопи і велася на міських проломах козацька січа з турками..., винесено було з Чигрина в християнський обоз тіло преосвященного Йосифа Нелюбовича-Тукальського, київського митрополита, яке й тепер нетлінне покоїться в Мгарському Лубенському монастирі, замуроване в соборній церкві Господнього Преображення з лівого боку в стіні».

А під 1689 роком розповідається про освячення київським митрополитом Варлаамом Ясинським «новозбудованої великої мурованої церкви Преображення Господнього в Мгарському Лубенському монастирі» (яка, до речі, як німий свідок бурхливих історичних подій минувшини, і сьогодні вражає своєю рукотворною красою і величчю).

...Перегорташ останню сторінку Літопису і розумієш, що це до тебе, «ласкавого чительника» з майбутнього, звертався в своєму авторському слові Самійло Величко; «Коли ж щось із цієї праці сподобається тобі, то замість подяки, зволь не забути у своїх молитвах до Господа Бога й мене. Здопоможений цим, одержу я після смерті своєї завжди блаженну і всебажану благодать Божу. Її я й тобі і тимчасову, й вічну всеістинно зичу».

Тож хай буде вічною ця благодать з душею людини, у грудях якої билось палке серце, що горіло любов'ю до рідної землі, і яка, по праву, називала себе істинним сином своєї Батьківщини.

ВЕРНАДСЬКИЙ Володимир

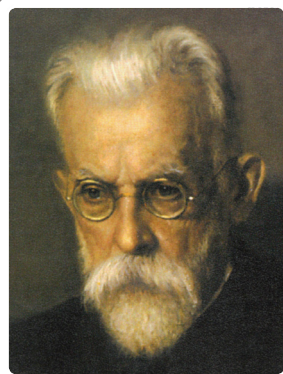
{ «Йому боліла Україна...» }

Володимир Іванович Вернадський був із дитинства закоханий в Україну, володів її мовою, шанував українські національні традиції, поділяв прагнення народу України до незалежності.

Ці почуття сформувалися в нього під впливом його батька Івана Васильовича. В своїх спогадах учений зазначав: «В моём детстве огромное влияние на мое умственное развитие имели два человека: во-первых, мой отец (Иван Васильевич Вернадский) (1821–1884 гг.), который в 1868 г. должен был бросить профессию в Александровском лицее и Технологическом институте в Петербурге из-за болезни и по выздоровлении получил место директора конторы Государственного банка в Харькове, во-вторых, его двоюродный брат по моей бабушке Е.Я. Короленко, оригинальный, своеобразно образованный человек – Евграф Максимович Короленко (1810–1880 гг.) – дед В. Г. Короленко.

В газете «Вперед» Лаврова отец и я прочли о циркуляре, запрещающем в России печатать на малороссийском языке. Это произвело огромное впечатление на отца, и разговоры, с этим связанные, сильно на меня тогда действовали. Отец рассказывал мне историю Украины совершенно не так, как она излагалась в гимназии. Вернувшись в Петербург, я постарался ознакомиться с украинской литературой. В библиотеке отца я нашел разрозненные номера «Основы» и другие украинские издания. Я добывал украинские книги у букинистов, кое что получал из-за границы. Я подробно расспрашивал отца о Шевченко, Кулише, Максимовиче, Квитке-Основьяненко, Костомарове и т. д.»

Саме тоді, 18 жовтня 1880 р., ще будучи гімназистом, Вернадський пише вірш «Україна, рідний мій край...», у якому потужно зву-

чить мотив палкої любові до неньки-України, гострий, непідробний біль за її долю:

*Украина, родная моя сторона,
Века ты уже погибаеть...
Но борешься, бьешься, бедняжка, одна,
И в этой борьбе изнываешь...
В минуту гибели крайней твоей
Детей твоих дух пробуждался,
Старались свободу найти от цепей
И ум их тобой восхищался.
Но дела вести до конца не могли
И вновь начинались раздоры...
Врагам твоим снова они помогли
И вновь появлялись кондоры.
Кондоры – враги разрывали тебя,
И дети врагами являлись,
Немногие, верно до гроба любя,
Течению волн покорялись.
Но в этих немногих – вся сила твоя –
Они втихомолку старались,
И в годину бедствий,
Родная моя,
Враги твои вновь изгонялись...
Опять начинались раздоры, борьба,
Враги твои снова являлись.
Такая, родная, твоя уж судьба...
Судьбе мы всегда покорялись.*

Ці поетичні рядки і сьогодні вражають своєю злободенністю і актуальністю, адже звернені вони і до нас, нині сущих. Тож не випадково наш земляк, професор А.М. Асаул звернувся свого часу до лауреата Національної премії імені Т.Г. Шевченка О.М. Дмитренка з проханням здійснити літературний переклад поезії В.І. Вернадського на українську мову, щоб зробити цей твір широковідомим в Україні.

Так з'явився поетичний переклад «В герці за волю», який ми також пропонуємо вашій увазі:

*Вкраїнонько, рідна моя сторона,
Віками на когось гнем спину...
В герці за волю неспиннім
У хвилю, здається, загину.
Ти сили черпаєш в синах,
І рвем осоружні кайдани,
Кохана, що Богом нам дана!
Тобою захоплений розум.
Коли б ще мети до кінця
Сягала ти, нене, щораз!
Бо в нас – серед шквалів та гроз –
Знов розбрат на руку катам...
І знов налітають шуліки,
Безжально терзають тебе...
Немає тим потопа́м ліку.
О, небо святе, голубе...
Брати ворогами ставали...
Та чварам підвладні не всі!
Ген, дужість жива вал за валом
Являлася в грозній красі!
І хай цих було ще так мало –
Вони не щадили життя.
То й зорі твої вже світали,
Й терзало когось каяття...
І дні лихоліття минали,
І множились сили стократ.
Ти знов ворогів своїх гнала...
І Бога благала з-за ґрат...
Шуліки зненацька з'являлись,
Біди незворотної знак...
Ми долі на милість здавались –
Чи ж вічно все буде ось так?*

Вшановуючи видатного вченого і філософа Володимира Івановича Вернадського, за словами академіка А. Кримського, «справді, найкращої людини, котру знало людство», давайте візьмемо і собі за

життєвий орієнтир його синівську любов до Вітчизни, його наполегливу, щоденну творчу працю в ім'я її процвітання.

РУКОПИС ЗАГУБЛЕНИЙ І ВІДНАЙДЕНИЙ

На початку літа 1915 року на запрошення завідувача археологічного відділу Природничо-історичного музею Полтавського губернського земства Вадима Щербаківського, який проводив перші масштабні та планомірні розкопки Гінцівської пізньопалеолітичної стоянки, Лубенщину відвідав визначний вчений-геолог, академік Петербурзької Академії наук (з 1912 р.) Володимир Вернадський. У складі групи провідних природознавців того часу (археолога й антрополога Л. Чикаленка, геологів Г. Мірченка та О. Павлова, палеонтолога М. Павлової) він мав провести ґрунтовні дослідження і зробити професійний геологічний опис стоянки.

Слід відзначити, що В. Вернадський до цього вже кілька разів бував у Гінцях. Як вважають дослідники, ще в 1891 р. він разом із К. Скаржинською зробив спробу розкопок історичної пам'ятки, а потім, у 1901 р., коли за завданням Полтавського губернського земства вивчав будову унікального Висачківського пагорбу, скориставшись нагодою, знову завітав сюди.

Як свідчать історичні джерела, в 1915 р. Володимир Вернадський побував на розкопках у Гінцях, як мінімум, двічі (автограф листа В. Щербаківського до В. Вернадського від 8 червня 1915 р., який зберігається у фондах архіву Російської Академії наук, підтверджує це). Він супроводжується планом розкопок «у такому вигляді, в якому Ви (тобто В. Вернадський) його застали під час другого приїзду».

Особиста участь у розкопках, а потім листування з В. Щербаківським, який надав всю вичерпну необхідну інформацію із стоянки, скрупульозне опрацювання зібраного матеріалу дало змогу В. Вернадському написати окрему геолого-стратиграфічну працю, яка не була вчасно надрукована і, на його думку, безслідно зникла. Так і довелось В. Щербаківському на початку 1919 р., готуючи статтю-звіт за підсумками досліджень, характеризувати стратиграфію пам'ятки, «виходячи з власних висновків і міркувань».

Сам же Володимир Вернадський до кінця свого життя, попри значну завантаженість як власне науковими дослідженнями, так і супут-

німи організаційними справами, не втрачав надії відшукати і опублікувати свою статтю про Гінцівську стоянку.

Так, дізнавшись про розкопки Гінцівського пізньопалеолітичного поселення у 1935 р. експедицією Інституту історії матеріальної культури АН УРСР та Московського Державного історичного музею під керівництвом І. Левицького за участю відомих палеонтологів І. Підоплічка та О. Брюсова, Володимир Вернадський вирішив все ж видати свою статтю про Гінцівську стоянку і здійснив спроби за допомогою І. Підоплічка розшукати її у Полтавському музеї. Звертаючись у листі від 20 січня 1939 р. до свого молодшого колеги-палеонтолога, В. Вернадський писав: «Не можете ли вы сообщить мне, кто стоит во главе Полтавского музея? Там находится моя рукопись, нигде не напечатанная, моего исследования Гонцов в бытность мою на Украине... Я пришел тогда к заключениям, которые были новы и которые, мне кажется..., могут иметь интерес и сейчас. Хотел бы снять копию этой рукописи, а может быть, ее следовало бы изъять».

8 травня 1941 р. в листі до заступника директора Полтавського краснавчого музею з наукової роботи Миколи Гавриленка академік Володимир Вернадський зазначав: «Очень жалко, что пропала моя рукопись о Гонцах, т. к. я был там раньше Пидоплички, и мне кажется, там есть данные, которые имеют значение».

І навіть незадовго до смерті, у грізну воєнну годину, після визволення України від німецько-фашистських загарбників, Володимир Вернадський все-таки сподівався відшукати втрачений рукопис. У листі до співробітника Інституту ґрунтознавства АН СРСР Арсенія Ярилова від 9 вересня 1944 р. він писав: «По моим сведениям, в Полтаве сильно пострадал земский музей. Часть моих рукописей была оттуда вывезена до немецкой оккупации. Возможно, они попали в Прагу. Надо обратить внимание на музей в Горьком, который организовал Сибирцев».

Розшукати свою загублену статтю академіку Володимирі Вернадському так і не вдалося. Та, як відомо, «рукописи не горять!». І вже на початку ХХІ ст. полтавським дослідникам Віктору Самородову, Світлані Кигим, Ігорю Гавриленку та Людмилі Ольховській вдалося все-таки знайти у фондах архіву Російської Академії наук у Санкт-Петербурзі 20 сторінок чорновиків статті Володимира Вернадського. Що це саме вона – сумнівів не було. Адже рукою вченого над

схематичним стратиграфічним кресленням було чітко вказано «1915» та «Гонцы». На титульній сторінці зберігся напис, зроблений свого часу архіваріусом: «Вернадский В.И. Статья о рез-тах раскопок в с. Гонцы и материалы к ней, 1914–1915, автограф».

Кілька місяців наполегливої, копіткої роботи полтавських учених Світлани Кигим та Ігоря Гавриленка над текстологічним та археографічним опрацюванням тексту принесли жаданий результат. Стаття була вперше опублікована у збірнику «В.І. Вернадський і Полтавщина: Факти, документи і бібліографія», приуроченому до 145-річчя від дня народження В. Вернадського та до 90-річчя заснованого ним Полтавського товариства любителів природи у 2008 р. Так вона була повернута із небуття і введена до наукового обігу.

Для нас праця В. Вернадського «Про результати розкопок в с. Гінці Лубенського повіту і матеріали до неї, 1914–1915» становить особливу цінність, адже вона відкриває нам ще одну маловідому сторінку тисячолітньої історії рідного краю. Тож не випадковим є той факт, що в 2009 р. одноголосним рішенням компетентного журі саме цій книзі в номінації «Історія і краєзнавство» було присвоєно літературно-мистецьку премію імені Володимира Малика.

На авторському екземплярі книги-лауреата, подарованому 25 лютого 2009 р. Централізованій районній бібліотеці, укладачами і авторами книги було зроблено красномовний дарчий напис: «Від авторів цієї книжки, пошанованої високою відзнакою – премією ім. Володимира Малика, з побажаннями більше пропагувати Володимира Вернадського та Володимира Малика – велетів думки і слова! Щиро, дружньо, прихильно – автори: Віктор Самородов, Світлана Кигим, Ігор Гавриленко та Людмила Ольховська».

То ж хай ця скромна публікація стане скромною польовою квіткою у вінок пам'яті «титану Розуму, Думки, Культури, Моралі, самовідданої Праці, Людині – носію генів Порядності, Сумління, Доброти, Гідності, Уваги і Поваги до людей».

ПАМ'ЯТЬ МАЄ БУТИ ДІЄВОЮ

Вивчення, осмислення і пропаганда творчої спадщини видатного вченого-енциклопедиста В.І.Вернадського, 150-річчя від дня народження якого відзначила світова громадськість, посідають чільне міс-

це в наукових працях і практичній діяльності нашого земляка – Заслуженого діяча науки Російської Федерації, доктора економічних наук, професора А.М. Асаула, твердо переконаного в тому, що «пам'ять має бути дією». В своїх дослідженнях вчений акцентує особливу увагу на громадській позиції академіка В.І. Вернадського, на його ставленні до України, її історії, мови і культури.

Показовою в цьому плані є його праця «Економічна програма КЕПС та її значення для відродження економіки України і Росії», опублікована в Санкт-Петербурзі в 2005 р. В ній професор А.М. Асаул на основі широкого кола історичних джерел висвітлює роль В.І. Вернадського у створенні Академії наук України.

Помітне місце в наукових публікаціях нашого земляка займають і маловідомі, маловивчені сторінки біографії видатного Вченого і Мислителя. Зокрема, Анатолій Миколайович наголошує, що науково-літературний дар В.І. Вернадського виявився не лише в науці. В 20-ті роки минулого століття широковідомими були: праця Володимира Івановича з редагування збірки природничо-історичних творів Й.В. Гете, його статті, присвячені творчості Т.Г. Шевченка та Ф.І. Тютчева. Літературний аналіз творів Ф.М. Достоевського вражає глибиною проникнення Вернадського в творчу лабораторію видатного письменника. Будучи другом українських письменників і філософів І.Я. Франка та М.П. Драгоманова, академік Вернадський відносив до розряду вчених і видатних письменників Й.В. Гете, О.І. Герцена, А. Міцкевича, Т.Г. Шевченка, В.Г. Короленка, вважаючи, що вони мали величезний вплив на розвиток науки.

А ще раніше, в роки навчання у гімназії, 18 жовтня 1880 р. з'явився і перший поетичний твір самого Вернадського, присвячений долі України, «рідного мого краю». Гострополемічні, сповнені щирого болю за долю неньки-України поетичні рядки і сьогодні вражають своєю злободенністю і актуальністю.

Анатолій Миколайович Асаул мріє про те, щоб вищезгаданий вірш видатного вченого в чудовому перекладі вікопомного О.М. Дмитренка став широко відомим в Україні.

Розповідаючи в своїх статтях про роль В.І. Вернадського у створенні академічної Всенародної бібліотеки України (сьогодні бібліотека АН України носить ім'я свого засновника), професор А.М. Асаул неприховано пишається тим, що в фондах цієї книгозбірні є і його кни-

ги, як у паперовому, так і в електронному варіантах (понад 40 найменувань)...

Особливим предметом досліджень професора А.М. Асаула є тема «В.І. Вернадський і Полтавщина», адже життя і діяльність вченого в Україні нерозривно пов'язані з нашим краєм. Роки натхненної праці в Полтаві і Шишаках, Яреськах і Нових Санжарах, Кременчуці і Градизьку, на Лубенщині і Хорольщині були надзвичайно плідними. Важливим є і те, що професор А.М. Асаул не обмежується лише науково-теоретичним вивченням творчої спадщини Генія, а й надзвичайно багато робить для того, щоб конкретними справами, власними руками, невичерпною енергією і ентузіазмом, дією матеріальною допомогою увічнити пам'ять про нього. Він часто відвідує місця, пов'язані з діяльністю видатного вченого, і робить все від нього залежне, щоб відродити і зберегти історичні і природні пам'ятки, які мають нагадати нащадком про В.І. Вернадського. Так, востаннє А.М. Асаул побував у Шишаках на тому місці, де була дача Вернадських, разом з членом Оргкомітету по святкуванню 150-річчя від дня народження видатного вченого, віце-президентом НАН України А.Г. Загороднім та місцевими представниками. Спільними зусиллями було зроблено все, щоб відродити унікальну пам'ятку до ювілею.

Чимало зроблено вченим і для вшанування пам'яті батьків В.І. Вернадського – Івана Васильовича і Ганни Петрівни, похованих у Санкт-Петербурзі на Нікольському погості Олександрівської Лаври. За минулі роки їхні могили були частково зруйнованими: перекошилися пам'ятники, зникли фотографії, було втрачено хрест із могили Івана Васильовича, зламано хрест і на могилі мами видатного вченого, біля підніжжя меморіального комплексу з'явилися численні тріщини, земля просіла і т.д.

Професор А.М. Асаул порахував за власний обов'язок відновити і реставрувати ці могили. В 2012 р. було встановлено нові хрести, проведено масштабні земляні та бетонні роботи, висаджено квіти, в тому числі й барвінок, привезений з України. Анатолій Миколайович разом із дружиною Тетяною Миколаївною взяли на себе добровільне зобов'язання постійно піклуватися і підтримувати в належному стані могили Великих українців, які знайшли свій вічний спокій у Північній Пальмірі.

З ініціативи професора А.М. Асаула в день 150-річчя від дня народження В.І. Вернадського очільники Генерального секретаріату ради країн СНД відвідали Олександро-Невську Лавру, щоб покласти живі квіти до пам'ятників людей, які подарували людству титана розуму і думки.

ВИШНЯ Остап

{ «Драстуйте!» }

О. Вишня у Лубнах. Архівні джерела свідчать: «28 серпня 1948 р. в кінотеатрі ім. Горького відбувся літературний вечір за участю Остапа Вишні та Андрія Малишка». Ось що розповідав про цю подію наш земляк, письменник-гуморист Петро Лубенський: «Ввечері у приміщенні кінотеатру ім. Горького відбулась творча зустріч Павла Михайловича з лубенцями. Народу набилось стільки, що ще півстілки стояло на вулиці. Я питаю в гостя:

– Відкрийте секрет ваших виступів. Адже скільки разів я бачив вас на сцені, Ви ні разу не посміхнулись, виступаючи, і не робили ніяких штучок-дрючок руками. А глядачі помирали від сміху!

– Головне, треба спочатку розігріти публіку, – відповів він. – Показати, в яку гру ми з нею будемо грати. Змусити її розкутися, зразу ж забути про свої проблеми і включитися в цю катавасію. У вас це не важко, адже недарма говорять, що наша Полтавщина займає перше місце в світі по кількості сміху на душу населення!

І ось як це було на практиці. Я оголошую: «Слово надасться Остапу Вишні». Павло Михайлович повільно підходить до рампи. Пауза. Він розглядає публіку. Публіка розглядає його. По залу прокочується шумок, всі перебалакуються. Деякі не чекали, що Остап Вишня не схожий на Тараса Бульбу. Він, виявляється, без пишних вусів з підусниками, не в вишитій українській сорочці, а скромний, невеликого росту, худорлявий чоловік.

– Драстуйте, – говорить Остап Вишня своїм тихим, трохи скрипучим голосом.

– Здрастуйте! – радісно рывкає вся маса глядачів. Павло Михайлович пожвавлюється. Він любить, коли на зустріч з ним приходять багато людей.

– Драстуйте, – повторює він. У залі здивування. Люди збентежено переглядаються. Деякі невпевнено повторюють привітання.

– Драстуйте! – втретє говорить Остап Вишня. – Так називається моя гумореска: «Драстуйте».

І публіка здригається від сміху. Гримлять аплодисменти. Адже люди люблять, коли їх розігрують по-доброму. Зал був розігрітий і тепер уже будь-яка репліка гостя викликає гомеричний регіт. Вечір пройшов на славу».

Маловідома сторінка біографії великого сміхотворця. Остап Вишня неодноразово відвідував Лубни, щоразу зупиняючись у гостинному будинку гумориста Віктора Безорудька на Ярмарковій площі. Але ніколи він жодним словом навіть не прохопився про своє перше побачення з Лубнами. Лише одного разу, у відповідь на наполегливе запрошення Петра Лубенського побувати в місті над Сулою, нібито жартома відповів:

– Я вже був у Лубнах. Згадується лише базар і тюрма.

– Так вони ж чекають на вас, Павле Михайловичу, і базар, і тюрма! – в тон йому підхопив діалог П. Лубенський. Обоє розреготалися.

Не знав, та й не міг знати тоді Петро Олександрович, що О. Вишня вперше побував у Лубнах у період національно-визвольної революції 1917–1920 рр. Тут, після повернення з Кам'яця-Подільського, куди він – офіцер армії УНР – виїздив разом з урядом, він деякий час жив і переховувався від ДПУ в сім'ї лубенського вчителя та перекладача Федора Семеновича Гавриша (якраз неподалік базару і тюрми). З цілком зрозумілих причин сказати про це П. Лубенському у 1947 р. О.Вишня просто не міг.

«*Закляті друзі*» гумориста. Як свідчили сучасники і добрі друзі Остапа Вишні – Петро Лубенський, Надія Хоменко і Віктор Безорудько – над письмовим столом Остапа Вишні в редакції журналу «Перець» висів листок із красномовним написом, який став літературною легендою:

МОЇ «ДРУЗИ», БУДЬ ВОНИ ТРИЧІ ПРОКЛЯТІ!

Бюрократи. Замасковані паразити. Вельможі. Відверті мерзотники. Перестраховальники. Сутяги й склочники. Окозамилювачі. Халтурники. Хапуги. Затискувачі критики. Вульгарники. Підлабузники. Хами. Хабарники. Рвачі. Спекулянти. Ханжі. Браконьєри. Цілодобові базіки. Грубіяни. Дрімучі дурні. Задаваки. Зазнайки. Аліментники-літуни та інші сучі сини й пройдисвіти.

Про що я, нещасний, мушу думати і писати!

Про хуліганство, грубість і невихованість.

Про виховання лобурів і шалапутів.

Про легкодумство в коханні, шлюбі й сім'ї.

Про широкі натури за рахунок держави.

Про начотчиків і талмудистів у науці.

Про консерваторів у сільському господарстві й промисловості.

Про винищувачів природи.

Про всіляке, словом, лайно.

Господи, Боже мій! Допоможи мені!

Перечитуючи класика. Візьміть до рук із книжкової полицки збірку творів Остапа Вишні і відшукайте в ній іще на початку 30-х років минулого століття уперше опублікований фейлетон «Чухраїнці», в якому описаний дивний народ, який жив у дивній країні «Чукрен»: «Мали чухраїнці цілих аж п'ять глибоко національних рис. Ці риси настільки були для них характерні, що, коли б котрийсь із них загубився в мільйонній юрбі подібних до себе істот, кожний, хто хоч недовго жив серед чухраїнців, вгадас: це – чухраїнець. І ніколи не помилиться...»

Автор називас ці риси:

1. Якби ж знаття?

2. Забув.

3. Спізнивсь.

4. Якось то воно буде.

5. Я так і знав.

А тепер озирніться навколо. Чи потрібне більше підтвердження злободенності творчості Остапа Вишні? Чи не долітас через десятиліття до кожного з нас його іронічно-мудре «Драстуйте!», змушуючи не лише посміхатися, а й осмислювати, змінювати наше життя?

ОСТАП ВИШНЯ ТА ФЕДІР ГАВРИШ

Влітку 1947 р. письменник Петро Лубенський, який на той час працював кореспондентом журналу «Перець», вирішив запросити до Лубен всенародного улюбленця, корифея українського гумору Остапа Вишню. «Закрутила мене думка – показати Остапа Вишню лубенцям, – пригадував він. – Прошу його раз, другий...

– Я вже був в Лубнах, – говорить гуморист. – Згадується лише базар і тюрма.

– Так вони ж чекають вас, Павле Михайловичу, і базар, і тюрма! Ми розреготались».

А вже наприкінці серпня Остап Вишня і Андрій Малишко приїхали до Лубен. Їхні виступи в кінотеатрі імені Горького, у переповнених залах Оріхівського цукрозаводу та клубу залізничників пройшли, як пригадують старожили, з грандіозним успіхом. Після цього Остап Вишня ще тричі відвідував наше місто, щоразу зупиняючись у гостинному будинку гумориста Віктора Безорудька на Ярмарковій площі. Але ні тоді, ні пізніше він ні разу, жодним словом навіть не прохопився про своє перше побачення з нашим містом, про те, чому його спогад про нього був таким невеселим...

Сьогодні ми добре розуміємо, чому. Вперше Остап Вишня побував у Лубнах у період національно-визвольної революції 1917–1920 рр. Тут після повернення з Кам'янця-Подільського, куди він як офіцер армії УНР виїздив разом з урядом, він деякий час жив і переховувався від ДПУ в сім'ї лубенського вчителя, перекладача Федора Гавриша.

Хто ж він – Федір Гавриш, людина, яка врятувала для України одного з найвидатніших її синів від неминучої розправи? Чому його ім'я незаслужено призабуте?

Народився Федір Семенович Гавриш у 1886 р., в сім'ї безземельного селянина, згодом дяка, у містечку Грунь Зіньківського повіту Полтавської губернії. Як син дяка, навчався за казенний кошт у духовному училищі і семінарії в Полтаві. Потім закінчив Київську духовну академію. В роки навчання, під час канікул, виступав разом зі своїм односельцем Остапом Вишнею та його сестрою Катериною у Груні в самодіяльному драмгуртку. (Ось чому в нелегкі для Остапа Вишні часи саме Федір Гавриш прийшов йому на допомогу. Сам же Вишня,

вже наприкінці 20-х років ХХ ст., знайомлячи його з ким-небудь у Харкові, жартома казав: «Мій зять»).

Скінчивши академію, Ф. Гавриш дістав учительську посаду в Лубенському духовному училищі, де працював у 1910–1921 рр., викладав арифметику, а після революції – українську мову і, одночасно, був головою педагогічної ради школи, а також завідуючим окружною громадською бібліотекою. З 1922 р. перейшов працювати в кооперацію – секретарем правління і статистиком. Уже в цей час плідно працював як перекладач, перекладаючи на українську мову твори Чехова, Горького, а на російську – Коцюбинського, Винниченка, Нечуя-Левицького та Грінченка. Зроблені ним переклади творів польського письменника Марека «Амністія» та однієї з перших радянських п'єс «Пролетар» Поливанова з успіхом ішли на сцені лубенської драматичної студії.

З кінця 20-х рр. ХХ ст. працював у Харкові літредактором і перекладачем у видавництвах «Шляхи індустріалізації» та «Радянська література», а потім у Києві в Держлітвидаві. В 1940 р. був безпідставно репресований і до початку 50-х рр. перебував у засланні. Лише після смерті Сталіна Федір Семенович зміг повернутися до Києва. Тепер уже Остап Вишня і Максим Рильський прийшли йому на допомогу. Завдяки їхнім зусиллям Гавриш був прописаний у столиці і одержав роботу коректора й перекладача у видавництві художньої літератури. Зі спогадів Івана Лещенка, колишнього редактора видавництва, ми дізнаємося, що «перекладав Ф. Гавриш з російської мови Достоевського, Успенського й інших авторів. Його переклад «Записок причетника» Марка Вовчка дуже прихильно оцінив у рецензії для видавництва відомий стиліст. Б. Антоненко-Давидович. А про його переклад «Братів Карамазових» Достоевського один анонімний читач писав до видавництва «Дніпро», що після цього перекладу українським радянським письменникам повинно бути соромно брати в руки перо...».

Ф. Гавриш часто згадував про Лубни. Він багато розповідав про братів Шеметів, які в 1905 році видали першу газету українською мовою на Слобожанщині «Хлібороб». А коли почали переслідувати українську культуру, мову, пресу, то вони запаяли всі числа «Хлібороба», які виходили, в свинцеву коробку і закопали десь у Лубнах під дубом.

Федір Семенович Гавриш відійшов у вічність у 1971 р., полишивши по собі вагомий літературний доробок і добру пам'ять усіх, хто його знав.

ГАРКУША Семен

{ Народні месники }

У другій половині XVIII ст. з наказу Катерини II на Лубенщині, як і по всій Україні, різко посилювався процес закріпачення селянства, його феодальної експлуатації. Та трудовий люд не корився визискувачам. На лубенській землі неодноразово виникали селянські заворушення, активно діяли загони народних месників. «Добрими розбійниками» з повагою називали їх у народі.

Найбільш відомим із них був Семен Гаркуша. Юний чумак, він із купцем-запорожцем Яковом Легкоступом возив з Криму сіль. У 17 літ став козаком-січовиком, учасником морських походів запорожців.

У період Коліївщини С. Гаркуша очолював невеликий гайдамацький загін на Правобережжі. Був схоплений і кинутий до в'язниці. Зумів утекти з-під арешту і з невеликим загonom однодумців повів боротьбу з панами на Лівобережжі.

У 1782–1784 рр. загін С. Гаркуші діяв і на території Лубенщини. Сам отаман у цей час мешкав у селі Ромодані. Стояла його хата на самому краю села і була добре відома сільській бідноті.

«Прийде, було, якийсь бідняк до нього та й журиться: «Оце дожився: ні їсти, ні пити, ні взутися. Хоч з мосту та в воду!» Так Семен винесе йому кожух чи свиту і гроші та й каже: «На, поживи і ти людськи». Він з товаришами гроші у багатіїв відбирав, а убогим роздавав. За це його бідняки любили і допомагали йому». Так розповідають перекази та легенди, записані відомим лубенським етнографом В.П. Милорадовичем.

Народ наділяв Гаркушу дивовижними властивостями. Він міг рукою зірвати будь-який замок, його не брала жодна куля.

І хоча насправді Гаркуша загинув на каторзі, однак люди твердять, що жив він дуже довго – до 95 років – і похований під Лубнами. Курган коло міста на Лохвицькому шляху і сьогодні зветься в народі могилою Гаркуші.

Зберігають народні перекази і пам'ять про ще одного гайдамацького вожака – лубенця Засорина. Пани тоді боялися дуже збиткуватись над селянами-кріпаками, бо знали: як поскаржаться ті Засорину, то той задасть їм перцю.

Розповідають, що одного разу їхав Засорин зі своїми хлопцями і зупинився коло скирти якогось пана погодувати коней. А той саме під'їхав: «Ах ви ж сякі-такі, мос добро крадете!» Ті наче злякались, давай проситися. А поміщик наказує своєму кучеру: «Забирай у них коней». Тоді Засорин як розсердиться: «Бач який ти! За зло – злом тобі відповімо!» Як схоплять вони того пана і давай гарапниками його полосувати. Оддубасили добряче, а тоді Засорин дав батіг кучеру і каже: «Жени його оцим гарапником до самісінького дому, а інакше і тебе, і його порішимо». Ну, кучер і давай старатись. А як відійшли віддалік, то хотів перестати, та пан заперечив: «Ти що, хочеш, щоб нас зарізали? Бий!» От і стьобав його кучер, поки тих хлопців видно було.

«Засорина не можна було схопити. Жодна в'язниця не могла його втримати, – розповідає легенда. – Раз посадили його в тюрму, що, здається, й муха звідти не могла б вибратися. Так він намалював там на підлозі човен, хвилі, щось сказав, і дійсно – зробилися хвилі і човен. Посадив він туди й інших в'язнів, і впливли вони на волю».

Не менш відомим був у Посульському краї й хоробрий козак Легуша з Гінців, який теж захищав бідних від поміщицької сваволі.

Тож і не випадково через роки і десятиліття з вдячністю згадують імена «добрих розбійників» у селах нашого краю, на Посуллі. Та найвідомішими «добрими розбійниками» в Україні стали уславлені захисники знедоленого народу Олекса Довбуш, що діяв зі своїм загоном у Карпатах, та Устим Кармалюк, що боровся проти кріпосників на Поділлі. І досі улюбленою народною піснею є «Пісня Кармалюка»:

*За Сибіром сонце сходить...
Хлопці, не зівайте,
Та й на мене, Кармалюка,
Всю надію майте...*

ГОГОЛЬ

Микола

{ Микола Гоголь }

Серед незабутньої галереї колоритних образів рання «малоросійських повістей» М.В. Гоголя особливу увагу привертають до себе два чудових оповідачі – розсудливий дяк Хома Григорович та невгамовний жартівник пасічник Рудий Панько, з-за плеча яких, лукаво посміхаючись, визирає часом і сам автор.

Ні, не випадково головним оповідачем повісті «Пропавшая грамота» М.В. Гоголь обрав саме мудрого і гострого на язык дячка. На Україні здавна існував звичай обирати на цю посаду людину, яка володіє неабияким почуттям гумору. А по-друге, образ чудового оповідача дяка особисто близький письменнику, родовід якого глибокими коренями сягає духовного стану лубенських церковнослужителів. Як стверджує дослідник біографії М.В. Гоголя історик О. Лазаревський, рід Гоголів, що бере свій початок з напівлегендарного козацького гетьмана Остапа Гоголя, потім продовжив Іван Гоголь, який наприкінці XVII століття «оставил свои имения в Польше и вошел в Российскую сторону». Він поселився в селі Кононівці під Лубнами і був з 1697 р. вікарієм Лубенської Троїцької церкви, а потім, з 1723 по 1731 рік – священиком у Кононівці. Потім його справу продовжили син Дем'ян, онук Кирило, а потім і правнуки – Сава і Меркурій. Трьох останніх, які вважалися хорошими оповідачами і цікавими співбесідниками, Микола Васильович (племінник Кирила та двоюрідний брат Сави і Меркурія), звичайно ж, добре знав.

А в яскравому псевдонімі Рудого Панька деякі біографи М.В. Гоголя, не без підстав, вбачали зв'язок з ім'ям діда письменника Панаса Дем'яновича, людини непересічної долі. Народився він у 1738 р. в селі Кононівці. Закінчив духовну семінарію, а потім Київську

духовну академію, але духовного сану не прийняв і в 1757 р. вступив на службу до миргородської полкової канцелярії. Вдало одружився на дочці бунчукового товариша Семена Лизогуба Тетяні, незабаром зайняв посаду полкового писаря, а потім став і секунд-майором. Як придане, одержав Панас Гоголь хутір Купчинський, який потім його син Василь перейменував на Василівку. За сімейними переказами, був Панас Дем'янович прекрасним оповідачем епізодів із полкового козацького життя, і був він дуже схожим на створений Миколою Васильовичем літературний образ. Є в нас усі підстави вважати, що і матеріалом для написання «Повісті, про те, як посварилися Іван Іванович з Іваном Никифоровичем» послужила багаторічна суперечка між сусідами-поміщиками, одним з яких був дід письменника. «Свидетельствую мое почтение дедушке, – пише Гоголь у листі до матері 30 квітня 1829 року, – скажите, пожайлуста, что его тяжба? Имеет ли конец? » І як знати, чи не від діда свого Панаса почув уперше малий Миколка страшну історію про смерть відьми, яка лягла потім в основу його повісті «Вій». Подібні історії в XVIII–XIX ст. були широко відомі на Лубенщині, про що розповідає наш земляк, відомий етнограф і збирач народних легенд і переказів В. Милорадович. У квітні 1896 року він опублікував у «Київській старині» ряд варіантів цієї історії, які з покоління в покоління передавалися жителями сіл Хитці, Литвяки та Яновщина.

Та й у цілому ряді інших своїх творів М.В. Гоголь, який глибоко і всебічно знав історію рідного краю, описує історичні події, що відбувалися на Лубенщині. Так, наприклад, історики і літературознавці вважають, що перші розділи повісті «Тарас Бульба», в яких розкривається хід повстання, практично співпадають з історичними подіями 1637 р., з тією лише різницею, що виступи відбулися не на Правобережжі, а на Лівобережжі. «На Задніпров'ї, – писав у листопаді 1637 р. польський гетьман М. Потоцький, – всі до останнього покозачилися. Князівські міста (малися на увазі володіння Вишневецьких – *авт.*) дають величезні натовпи свавільників. Тут що не хлоп – то козак».

На околицях Лубен у цей час діяв 2–3-тисячний загін отамана Кизими та його сина Кизименка. Їм навіть тричі вдавалося оволодіти містом. І лише підла зрада дала змогу польським колонізаторам захопити і замучити, посадивши на палю, безстрашних козацьких ватажків.

Є підстави вважати, що літературний портрет воїна Остапа написано з історичного Кизименка, який, не дивлячись на свою молодість, виявив неабиякий талант військового керівника.

У заключних розділах повісті викладено події, пов'язані з повстанням Я. Острянина, кульмінаційні події якого також розгорталися під Лубнами.

Цікаво й те, що в ряді історичних джерел помилково вказується, ніби Острянин був страчений. Гоголь уник цієї фактичної неточності: в романі «Гетьман» (події якого знову ж таки пов'язані з Лубенщиною) розповів про те, як Острянин готує нове народне повстання.

Знову ж таки на Лубенщині, неподалік від маленького містечка Лукім'я, в тихому православному монастирі, розгортаються і події, зображені в уривку з незакінченого роману «Пленник», присвяченого боротьбі козацтва з шляхетською Польщею в 1543 р.

Вагомо звучать лубенські мотиви і в багатьох інших творах М.В. Гоголя. І це не випадково: джерела багатьох його повістей у легендах і переказах рідного краю, почутих і записаних у Миргороді й Диканьці, в Гадячі, в Лубнах.

Звичайно ж, історики і літературознавці будуть ще нескінченно довго сперечатися про те, чи були, скажімо, ідеї створення «Мертвих душ» і «Ревізора» подаровані М.В. Гоголю О.С. Пушкіним, чи народилися вони з курйозних подій, що сталися на Полтавщині, про які добре знав Микола Васильович. Адже, як вважає Гіларовський: «Думка написати «Мертві душі» була взята автором у поміщика Х. П. Пивинського. У Пивинського було 200 десятин землі та 30 кріпаків, та дітей п'ятеро. Заможнo жити вони не могли: існували винокурнею. Раптом почали роз'їжджати чиновники і збирати відомості про всіх, у кого є винокурня. Пішла розмова про те, що в кого немає 50 душ селян, той не має права на гуральню. Задумались тоді багато хто. А Харлампій Петрович хлоп був себе по лобі і промовив: «Еге, не здогадалися!» І поїхав він у Полтаву, і вінс за своїх померлих селян оброк, наче за живих. А так, як своїх до 50 навіть з мертвими далеко не вистачало, то набрав він у бричку горілки і поїхав по сусідах, і накупив у тих за цю горілку мертвих душ. Записав їх до себе, став, за папером, володарем 50 душ і вже до самої своєї смерті користувався гуральнею. Він дав цю тему Гоголю, який бував у Пивинського, а крім цього вся Миргородщина знала про «мертві душі» Пивинського.

Не менш відомою і на Миргородщині, і на Лубенщині була історія, сюжет якої послужив добру службу при написанні «Ревізора».

Важко сказати, чи були серед прообразів гоголівських героїв і лубенські обивателі. Адже письменник неодноразово бував у Лубнах, які були тоді глухим повітовим містечком, і був добре знайомий з їхніми мешканцями. А серед них було чимало осіб, гідних нещадної гоголівської сатири. Хіба ж не схожі, скажімо, на «батьків» міста з комедії «Ревізор» лубенські градоначальники і чиновники, про «славні» справи яких так яскраво розповів у очерках «Лубенской старины» красзнавець К.П. Бочкарьов. «У 1852 році, дізнавшись про проїзд через Лубни, по дорозі в Крим, імператора Миколи I, міські правителі були страшно стурбовані. Адже вулиці повітового містечка були всі в вибоях і ямах і проїхати ними було майже неможливо. Та винахідливий городничий наказав зорати міські вулиці. Для того, щоб утрамбувати їх, потім ганяли на вулицях тюремних арештантів і возили «засушеного крокодила», за якими біг натовп роззяв – добровільних трамбувальників. Високий мандрівник залишився задоволений благоустроєм міста. Та рівна і м'яка поверхня міських вулиць не довго справляла присмне враження. Коли пішли дощі, розрихлений глинистий ґрунт перетворився на суцільне болото, рух по якому став неможливим. Для того, щоб перевезти екіпаж через місто, доводилося впрягати цуг із трьох-чотирьох пар волів і рухатися цілий день. Така ж кількість волів протягала через місто і поштові тарантаси. Відкрився новий промисел. На перехрестях вулиць стояли місцеві «кулі» і переносили перехожих через вулицю за оплату. А на в'їзді до міста пропонували свої послуги господарі волів. Бували випадки, коли проїжджаючи взагалі кидали свої затоплені вози. В такому стані і знаходилися міські шляхи сполучення до початку 60-х років...».

От саме про таких людей і промовив М.В. Гоголь своє могутнє слово. І пішла «дибом по всьому світу про них слава».

... Як найдорожчу реліквію оберігають сьогодні співробітники Лубенського історико-красназавчого музею особисту полицю М. В. Гоголя, подаровану ним, за переказами, лубенському міщанинові Лісовському. Вона єдиний німий свідок перебування великого російського письменника в нашому місті.

ГРЕБІНКА Євген

{ Євген Гребінка і Лубенщина }

Життя і творчість «одного з перших орачів нашої літературної ниви» письменника Євгена Павловича Гребінки нерозривно пов'язані з Лубенщиною.

Народився він на хуторі Глибокий Яр, у долині невеличкої річки Мокра Оржиця, на території, яка свого часу входила до складу Лубенського козацького полку, в сім'ї нащадка лубенських козаків, колишнього гусарського штаб-ротмістра Павла Івановича Гребінки, якого в рік народження сина «гроза дванадцятого року» знову змусила повернутися під бойові знамена «малоросійського козачого війська» для захисту Батьківщини.

Не випадково події більшості історичних повістей, нарисів та роману «Чайковський» Є.П. Гребінки розгортаються переважно на «Вишневещині», тобто, на Лубенщині.

Першою вихователькою майбутнього письменника була проста селянка, няня-кріпачка з Лубенщини, яка, за спогадами Гребінки, довгими зимовими вечорами розповідала йому місцеві легенди й перекази і співала, «як ляхи сожгли Наливайка».

До Ніжинської гімназії вищих наук князя І. Безбородька у 1825 р. Є. Гребінка вступив за пропозицією викладача грецької та латинської мов навчального закладу Семена Андрійовича Андрущенка, сина священика з Лубенського повіту. Саме Андрущенко одним із перших помітив і підтримав ранні літературні спроби юнака. Він писав його батькові, що «Євген строчить непогані вірші, до яких він дуже охочий».

Однокласниками і друзями Є.П. Гребінки у гімназії були лубенці: уродженець с. Ісківці, майбутній письменник, фольклорист і етнограф О.С. Афанасьєв-Чужбинський та уродженець села Снітин Микола Новицький.

Сестра М. Новицького Мар'яна, з якою Гребінка познайомився влітку 1831 р. в садибі її батька, в селі Снітин Лубенського повіту, стала першим коханням поета, пам'ять про яке він проніс через усе своє життя. Саме їй, як вважають дослідники, присвячено його славетний романс «Очі чорнії».

Засвідчено, що Є.П. Гребінка неодноразово бував у Лубнах і в селах Тишки, Снітин, Тарандинці, Ісківці та Новаки Лубенського повіту. Написані ним після перебування на Лубенщині кілька подорожніх нарисів («Путевые и театральные впечатления. Лубны» (1840), «Опера в Лубнах» (1845) та ін.) зберегли для нас неоціненні описи місцевих людей і подій того часу, живі, психологічно насичені картини з життя наших прашурів-лубенців.

У 1843 р. Є.П. Гребінка разом з великим Кобзарем України Т.Г. Шевченком їздив на Україну. В червні вони відвідали і наш край, зокрема, побували на хуторі Убсжище в мастку матері Є.П. Гребінки, в селі Мойсівка на балу у Т.Г. Волховської, де Шевченко познайомився з О.С. Афанасьєвим-Чужбинським, а потім усі разом завітали у Ісківці.

У 1844 р. Є.П. Гребінка одружився з «преlestной девушкой» Марією Ростенберг, дочкою відставного штабс-капітана, який мешкав у селі Рудці Лубенського повіту.

В 1847 р. письменник домігся відкриття власним коштом в селі Рудка першого приходського училища для селянських дітей в Лубенському повіті. Він підібрав для навчального закладу вчителя, І. Сиротенка, якого утримував до своєї смерті.

Є.П. Гребінка у своїх нарисах і байках викривав хабарництво суддів, сваволлю чиновників і поміщиків, наповнюючи твори неповторним лубенсько-оржицьким колоритом. Окремі вирази байок і навіть їхні назви, взяті з місцевих народних джерел, у свою чергу, пішли в народ, як приказки, стали крилатими словами («А Лебідь плись на дно і випірнув, як сніг», «Мовчи – почують, будеш битий!», «Ведмежий суд», «Лисичці ж ратиці віддять», «Дурний, дурний, а в школі вчивсь!» та ін.).

Відомий український етнограф і фольклорист М. Номис почерпнув із творів Є.П. Гребінки для своєї збірки «Українські приказки, прислів'я і таке інше» чимало прислів'їв, приказок і порівнянь. Цікаво, що майже всі вони мають яскраво виражений історико-красназничий характер, наприклад, «хто про що, а він про Наливайка».

Романс Євгена Гребінки «Очі чорнії» присвячено лубенці

*Очи черные, очи страстные,
Очи жгучие и прекрасные!..
Как люблю я вас! Как боюсь я вас!
Знать увидел вас я в недобрый час.
Ох, не даром вы глубины темней!
Вижу траур в вас по душе моей;
Вижу пламя в вас я победное:
Сожжено на нем сердце бедное.
Но не грустен я, не печален я,
Утешительна мне судьба моя.
Все, что лучшего в жизни Бог дал нам,
В жертву отдал я огненным глазам.*

Кому з вас, шановні читачі, не відомі ці рядки популярного романсу нашого земляка, видатного українського поета та письменника Євгена Павловича Гребінки, які вже понад півтора століття зачаровують слухачів, линучи зі сцен України і Росії, Польщі і Словаччини, Італії й Іспанії, Великобританії і Франції, США і Канади. А кого не цікавило запитання: «Що ж спонукало поета створити такий душевно-зворушливий ліричний, і, водночас, сповнений світлої журби поетичний шедевр? Кому було адресовано це сповнене любові і смутку послання?»

Щоб знайти відповідь на ці запитання, звернемось до біографії Є.П. Гребінки, до його творів, погортаємо історичні документи, проаналізуємо праці істориків і літературознавців, які вивчають життя і творчість поета. І ми побачимо – на життєвій стежині Гребінці зустрілися дві жінки, яких він кохав.

Першим коханням поета стала наша землячка, сестра Миколи Новицького – однокласника по Ніжинській гімназії вищих наук князя Безбородька – Мар'яна. Позналились вони влітку 1831 р., на берегах тихоплинної Сули, коли 19-річний Євген гостював у садибі її батька – селі Снітин Лубенського повіту.

Про історію кохання ми дізнаємося з повісті Є. Гребінки «Записки студента», опублікованої в 1841 р. в журналі «Отечественные записки». Це своєрідний щоденник письменника, в якому, незважаючи на те, що імена головних героїв та час подій змінено, досить рельсфно

прослідковуються взаємини Євгенія та Мар'яни. Скористаємось також і історичним джерелом – текстами 13 листів Євгена Гребінки до Миколи Новицького періоду 1831–1841 рр. Ці листи були передані досліднику української старовини Григорію Коваленкові в 1894 р. у Снітині спадкоємицею Новицьких Марією Приходько і опубліковані в одинадцятому випуску «Трудов Полтавской Архивной Комиссии» за 1914 рік.

...Кілька днів, проведених у древньому Снітині, прогулянки над Сулою і у старому тінистому парку, задушевні розмови теплими літніми вечорами перевернули душу вчорашньому гімназисту: «Неужели это любовь? Неужели меня постигло это неразгаданное, таинственное чувство, чувство, возвышающее человека до невозможности, сила, хранящая весь мир, альфа и омега благочестия провидения, сила, которая заставляет бездушный цветок трепетать и склоняться к другому, сдвигает противоположные полюсы твердого магнита, проявляется в притягаемости разнородного электричества, влечет тучи небесные к земле и соединяет небо с землею огненными нитями молнии...», – запитує сам себе юнак. І відповідає: «Да, это ты, любовь! Это ты, желанная гостья! Я сохраню тебя, как драгоценность. Пусть теплится во мне тихое, беспредельное чувство, я никому не скажу о нем – ни другу, ни брату; они, может быть, улыбнутся, слушая меня, а и этого довольно, чтоб возмутить непорочное чувство. Я не скажу ей – боюсь оскорбить ее; даже бумаге не стану передавать всех сокровенных помыслов души моей...»

А вже за кілька місяців закоханий Гребінка, керуючись «рыцарскою страстью к приключениям, жаждой опасности и славы» і прагненням «отличиться, сделать добро» стає офіцером «малороссийского казачьего полка» і вирушає у похід. Мар'яна проводить його і перетворюється для письменника на коштовний оберіг.

Та в лицарстві дуже швидко наступило розчарування. Військовий похід козацького полку, який мав взяти участь у придушенні польського повстання 1831 р., завершився... у Переяславі. Повстання було вже придушене і мрії новоспеченого офіцера про Георгіївський хрест і ратні подвиги в ім'я коханої розвіялись, як дим. Полк було розформовано. Гребінка іде у відставку і знову повертається на рідний хутір поблизу Пирятина.

Треба було вирішувати, як жити далі. Адже залишитися на хуторі – означало згубити свій талант, а від'їзд до міста «на ловлю счастья

и чинов» міг обернутися втратою коханої: «Какое тяжелое чувство теснит грудь мою и слезы готовы брызнуть из глаз? Отчего это?.. Желюсь и стану жить в тишине и спокойствии... Нет, я так люблю ее, что не могу теперь жениться... Какое имя я ей принесу? Действительный студент! Это значит унижить ее перед уездной спесью, так овладевшей моими землячками, что некоторые из них даже подписываются на приятельских записках: майорша и кавалерша NN и проч. вроде этого. Нет, я должен служить, сделаться хоть чем-нибудь, и тогда...»

Зустріч із земляком, відомим мистецтвознавцем, конференц-секретарем Академії мистецтв Василем Івановичем Григоровичем, обіцяна ним підтримка визначають вибір Гребінки: «Решено: еду в Петербург. Года два, много три – и я надеюсь отличиться... я ночей не стану спать. Я достигну чего-нибудь и возвращусь домой. Тогда как приятно будет с гордостью подать ей руку и сказать: «Все для тебя». Еду, еду в Петербург».

Напередодні від'їзду Євгена до столиці закохані востаннє зустрілися на околиці степового хутора: обмінялися обручками і запряглися вірно чекати один одного.

Та два-три роки, які, як вважав Гребінка, були необхідні йому, щоб міцно стати на ноги у «Північній Пальмірі», увійти до столичної еліти і утвердитись у ній, розтягнулися на десять довгих літ...

Перші сім років, як свідчать листи Є. Гребінки до М. Новицького, у відносинах молодого поета, який успішно крокував кар'єрними сходинками, і провінційної панночки зберігалися ніжні і щирі почуття закоханих. В кожному з цих листів ми зустрічаємо рядки, адресовані Мар'яні: «Сестрице прошу засвидетельствовать мое нижайшее почтение» (7.03.1834 г.); «Поцелуй руки твоей сестрице» (10.03.1836 г.); «Ежели ты мне не брешешь, что брат и сестра мне кланялись, то скажи им «великое спасибо», что меня они не забывают» (13.11.1836 г.) і т.д.

Переломним у стосунках Євгена і Мар'яни став 1837 р. Ще на початку цього року Гребінка всім серцем рвався на Україну, мріяв відвідати Снітин: «Кабы скорей весна, приеду к вам на юг, счастливыц, отдохнуть от столичных людей:

*Там, где небо голубое
Над Украиной горит,
Где в степи, шумя волною,
Речка быстрая бежит...*

Я хочу и боюсь к тебе ехать: много радостей сулит мне эта встреча» (16.02.1837 г.)

Та вже за кілька тижнів Гребінка дізнається: не витримавши спокуси місцевого багатія Свірського, Мар'яна порушує дану клятву і виходить за нього заміж.

Для поета це був страшний удар, та не зважаючи на те, що сталося, Гребінка продовжує щиро кохати Мар'яну. В листі до М. Новицького від 9 жовтня 1837 р. він пише: «Гарусов я купил 1/2 фунта. ... за них заплатил 26 рублей... Прошу кланяться от меня брату, сестрице и ее мужу. Желая, чтобы гаруса вполне понравилась Марианне Михайловне. Я человек петербургский, т.е., ничего не делающий даром, а потому в награду моих трудов при покупке гаруса проси сестричку что-нибудь прислать мне сделанного из одного гаруса, впрочем нет, не говори ей этой глупой просьбы. В Петербурге она была бы уважаена, как прихоть поэта, в переводе сумасшедшего человека, а в Малороссии так мало понимают высокое, так много смотрят в землю, что это может вызвать бестолковые толки».

Прохання поета було передано Мар'яні, і вона виконала його. Вже в наступному листі Гребінка схвилювано пише: «Целую милые ручки, сработавшие картинку, которую я получил, она для меня очень дорога... «О память сердца, ты милее рассудка памяти печальной» (10.01.1839 г.)

Та в 1841 р., після публікації повісті «Записки студента», між Є.Гребінкою та М. Новицьким виникає серйозний конфлікт. Новицький вважав, що, опублікувавши цю повість, Гребінка образив його сестру. Відповідь Є. Гребінки була емоційною і категоричною (певно, варто навести повний текст листа):

«И я прямо к делу, Миколо. Письмо твое меня очень огоршило. Ты просишь у меня откровенности – изволь: удивила меня твоя странность, – сочинение, плод фантазии, приправлять к частной жизни, и еще приноравливать к лицу, которое, по своей доброй благородной душе, было и осталось для меня навсегда драгоценнейшим предметом в мире – это я пишу тебе, но ни отец, ни мать, ни брат мой никогда этого не слышали и не услышат, я свято чту чувства, и не только издеваться над ними, но и даже говорить о них считаю кощунством. Ты мог подумать, что я мстил твоей сестре!!!... да за что же? Это меня сильно огорчило. Мое правило мстить и мужчинам добром, а

жінщинам?! да и мысль подобная не придет в порядочную голову. Я держу пари, что эту нелепость сморозила тебе какая-нибудь уездная сплетница или армейский москаль. Я, братку Миколо, в «Записках студента» не представлял ни себя, ни кого другого, а развивал идею, каким образом молодой человек с пылким чувством, вступаая в свет, мало по малу разочаровывается и, будучи неспособным приурочить-ся к свету, падает под его ударами...

Може́т бы́ть нача́ло любви́ студента́ похо́же на мою́ любовь, но то́лько нача́ло, пото́му что́ всякая́ чистая́ платони́ческая́ любовь́ сходна́ ме́жду собо́й... Если́ твоя́ сестри́ца счита́ет се́бя оби́женной, хо́тя я не пони́маю в че́м, то пу́сть рассу́дит хороше́нко дейст́вующие́ лица́ и уви́дит вели́кую разни́цу. Я же́ уби́т одної́ мы́слью, что́ мог оговори́ть эту́ добрую́ и ми́лую да́му и про́шу у не́е вели́кодушно́го про́щения» (12.05.1841 г.)

...Лі́то 1841 р. Гребі́нка, пі́сля потре́сіння і дво́місячної́ хвороби́, про́вів у рідно́му хуторі́ Убе́жище. Але зустрі́ч з Нови́цьким та́к і не відбу́лась...

Поверну́вшись до Пе́тербургу, Гребі́нка воста́ннє зве́ртається́ з листом до сво́го гімна́зійного́ товари́ша, воста́ннє робі́ть спробо́у поро́зумі́тися з ним. Але́ і то́н, і змі́ст листа́ свідча́ть ли́ше про те, що́ стосу́нки Євге́на і Ма́р'яни́ втраче́ні оста́точно. Лист за́кінчується́ слова́ми: «До сви́дання, пи́ши пожа́луйста, да не та́кие жел́чные́ пи́сьма...» (13.12.1841 г.). Вперше́ за 10 ро́ків листува́ння Гребі́нка не пере́дає приви́т Ма́р'яні́...

Лі́то 1842 р. по́ет, з розби́тим се́рцем, про́вів в Убе́жищі. Відви́дуючи з ві́зитом сво́го сусі́да помі́щика Васи́ля Росте́нберга, він знайо́миться́ з його́ вну́чкою, 15-рі́чною Ма́рійкою. «Це́ незгра́бне, чо́рноо́ке бісе́ня, навколо́ якого́ оберта́вся ве́сь сві́т» запало́ в ду́шу Гребі́нці.

Поверну́вшись до Пе́тербургу, він пи́ше листа́ до сво́го зве́деного́ брата́ Ле́ва Сві́чки: «Сдела́й ми́лость, бра́т Лев, та́к, знае́шь, сторо́ною (те́бя не учи́ть ста́ть), отда́ли бы́ за ме́ня эту́ панно́чку с чуде́сными́ глаза́ми... Ку́да это́ было́ бы́ хоро́шо... а то́, ей Бо́гу, же́нюсь на ка́цапке, то́гда проща́й Ма́лоросси́я...» Та́ до заручи́н то́ді спра́ва та́к і не дійшла́.

І ли́ше че́рез два ро́ки, 25 че́рвня 1844 р., Гребі́нка пові́домля́є бра́ту раді́сну для́ нього́ нови́ну: «нако́нєц-то на́ше де́ло, кото́рое мы́ с то́бой зна́ли три́ го́да, кончи́лось и я сгово́рен и обру́чен с Ма́рией

Васильевной Ростенберг. 30 числа этого месяца мы венчаемся и едем в Петербург».

Незабаром у молодят народжується донька Надійка, але здоров'я Гребінки різко погіршується, і він помирає.

Мар'яна і Марія... Кому ж із них присвячені пристрасні рядки «Очі чорнії»? Літературознавці стверджують, що Марії. Але ж почуття кохання до неї поет висловив у короткому вірші «В альбом жене», написаному аж через півтора роки після весілля. А тоді, в 1843 р., він ще дуже болісно переживав розрив з лубенкою Мар'яною – своїм першим коханням.

Не витримус критики і красива, романтична історія створення цього шедеву, викладена праправнуком Пантелеймона Куліша доцентом Володимиром Сиротенком, згідно з якою вірш був написаний після зустрічі Гребінки з Марією Ростенберг на балу у Мойсесвці у пані Волховської, куди він завітав разом із Тарасом Шевченком. Адже бал у Мойсесвці відбувся в червні 1843 р., а вірш був опублікований задовго до цього – ще в січні...

Перечитаймо ще раз рядки популярного романсу і переконаємося, що це – вірш-спогад, звернений у минуле, до першого кохання, якого вже не повернути... І, певно, не випадково найвідоміший виконавець романсу Федір Шаляпін мав власний варіант тексту, який завершувався словами:

*Не встречал бы вас, не страдал бы так,
Я бы прожил жизнь улыбаючись,
Вы сгубили меня, очи черные,
Унесли навек мое счастье!!!*

А от сам Гребінка, незважаючи на розрив із Мар'яною Новицькою, не ремствує на свою долю, а закінчує вірш словами подяки коханій за прекрасні дні минулого:

*Все, что лучшего в жизни Бог дал нам,
В жертву отдал я огненным глазам.*

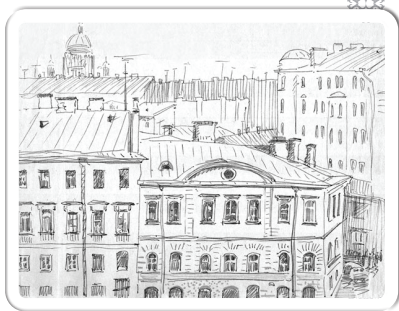
Тож двох думок бути не може – романс Євгена Гребінки «Очі чорнії» був присвячений лубенці.

ГРЕБІНКА

Микола Павлович

{ Гребінка – будівничий Санкт-Петербургу }

Не кожному, напевно, відомо, що рід Гребінок уславив не лише відомий український письменник Євген Павлович Гребінка, а і його брат – міський архітектор Санкт-Петербургу Микола Павлович Гребінка (1819–1880 рр.). Зодчий був людиною феноменальної працездатності та порядності. У нього не було відбою від замовників. Сучасники стверджують, що як мінімум 1/8 Північної Пальміри побудована за проектами цього архітектора. Близько 80-ти споруджених ним будинків збереглися до наших днів.

Біографія Миколи Гребінки не вражає різноманіттям яскравих подій. Це життєпис невтомного трудівника, Майстра, який з року в рік, ніби поспішаючи зробити якомога більше, на віки дарував місту і його мешканцям величні споруди храмів, державних будівель і скромні, але самобутні за архітектурним стилем житлові будинки, які ніколи не порушували гармонії чітких ліній вулиць і набережних.

Народився Гребінка 195 років тому, в 1819 р., на хуторі Глибокий Яр, неподалік від Лубен. Тут пройшли його дитячі роки. В 15-річному віці він був викликаний до Петербургу старшим братом Євгеном, який звернувся до головнокомандуючого Шляхів сполучення і громадських споруд генерал-ад'ютанта графа Толя з проханням прийняти наділеного художнім хистом брата до Академії Мистецтв.

Успішно витримавши випробування з майстерності живопису, обдарований підліток у 1836 р. був зарахований до Імператорської Академії Мистецтв як стипендіат Відомства Шляхів сполучення.

Академію М. Гребінка закінчив у вересні 1843 р., здобувши звання некласного художника і срібну медаль 2-го ступеня за успіхи в архі-

текстурі. З січня 1844 р. розпочалася його практична творча діяльність будівничого Санкт-Петербурга, яка тривала 35 років.

Працездатність молодого архітектора була вражаючою: десятки житлових будинків (переважно 3–4 поверхових) було збудовано ним тільки в 1840-і роки! Унікальною роботою М. Гребінки став будинок № 31 на вулиці Садовій, споруджений у 1845 р. всього лише за 45 днів, – небачений на той час приклад швидкісного будівництва! Можна назвати й інші адреси зведених ним будинків, які стали невід’ємною складовою петербурзького ландшафту: вулиця Декабристів, 16; Мойка, 104; канал Грибосдова, 17; Володимирський проспект, 8; комплекс житлових будинків між Невським проспектом, Мойкою, В. Морською вулицею та Кирпичним провулком та ін.

У наступні роки Микола Павлович брав участь у спорудженні собору Святого Павла в Гатчині та Андріївського монастиря, Тихвінської церкви в Олександрівській лаврі. Ним також було зведено величній комплекс Головного управління шляхів сполучень і громадських споруд на набережній ріки Фонтанки, 117; богадільню братів Єлісєєвих на 3-й лінії Васильївського острова, два будинки Овсяннікова на Калашниківському проспекті й будинок Руадзе – один із найпопулярніших літературних салонів Петербургу, про який газета «Русский инвалид» від 4 березня 1860 р. повідомляла: «Все здесь продумано, обдумано и отличается великолепным вкусом, что делает величайшую честь искусству архитектора академика Гребенки».

В квартирі № 4 особняка М. Гребінки на Малому проспекті Васильївського острова, 16, в 70-і роки XIX ст. жив і працював видатний російський та український художник Ілля Юхимович Рєпін.

Помер дійсний член Санкт-Петербурзького товариства архітекторів і гласний міської Думи, академік архітектури, дійсний статський радник Микола Павлович Гребінка 27 вересня 1880 р. і був похований у Санкт-Петербурзі на Смоленському кладовищі. Одруженим він не був і дітей не мав.

За свою натхненну будівничу працю зодчий М. Гребінка був нагороджений орденами Святого Володимира 4-го ступеня, Святого Станіслава та Святої Анни 2-го ступня. Та найвищою й найкращою нагородою для архітектора стали вдячна людська пам’ять і споруджені ним та зведені за його проектами (навіть у XX ст.!) будинки, які й сьогодні залишаються справжньою окрасою міста на Неві.

ДМИТРЕНКО Олексій

{ Добрий і щирий друг Василя Симоненка }

Три роки тому у відповідь на нашу пропозицію, підтриману творчою громадськістю Решетилівщини та редакцією місцевого часопису «Решетилівський вісник», сесія Решетилівської райради прийняла рішення заснувати літературно-мистецьку премію імені відомого українського письменника, нашого земляка, лауреата державної премії України імені Т.Г. Шевченка, доброго і щирого друга Василя Симоненка – Олексія Дмитренка. Відтоді щороку, 30 березня, в день народження письменника ця премія присуджується письменникам, літераторам, науковцям, працівникам освіти і культури та митцям за кращі твори літератури, культури, образотворчого мистецтва, які утверджують духовні цінності українського народу, ідеали гуманізму та здобули широке громадське визнання.

Біографія Олексія Дмитренка, який залишив глибокий слід в українській літературі та пам'яті земляків, є досить типовою для покоління «дітей війни». Сьомий з дев'яти дітей неписьменної матері Євдокії та батька Максима – сільського сторожа, чоботаря, інваліда війни, він із срібною медаллю закінчив середню школу. Проте, мусив розпочинати свій трудовий шлях брукувальником доріг, штампувальником взуттєвої фабрики, робітником випалювального цеху на цегельному заводі, бо родина жила при незavidних статках, і юнак мусив самотужки пробивати собі дорогу в житті. Певний час працював і в решетилівській районній газеті «Колгоспник».

Потім поїхав до Кисва, де, без будь-яких «зв'язків» та «блату», незважаючи на надзвичайно високий конкурс, вступив на факультет журналістики Держуніверситету імені Т.Г. Шевченка. Талант юнака

був помічений відразу ж, ще четвертокурсником він був прийнятий до штату газети «Літературна Україна», де незабаром очолив розділ публіцистики, нарису, репортажу та інформації. Потім майже 20 років Олексій Дмитренко плідно трудився у флагами українського книгодрукування – державному видавництві художньої літератури «Дніпро». Тут він очолив редакцію «Романи і повісті», працюючи над рукописами провідних письменників Олеса Гончара, Павла Загребельного, Михайла Стельмаха, Євгена Гуцала, Анатолія Дімарова, Феодосія Рогового.

У вітчизняну літературу письменник-документаліст і журналіст Олексій Дмитренко увійшов як самовідданий і невтомний трудівник літературної ниви, істинний світлий борець за совість і честь людини на Землі, який кривно жадав, щоб усі ми, українці, цінували на вагу золота ті коштовності, якими нас обдарували мати, люди, народ. «Кришталевої чистоти серце у справжнього володаря слова, белетриста й нарисовця, поета і спогадача, великого праведника Олексія Дмитренка – майстра поетичної мови і заступника свого народу, – зазначав письменник Микола Шудря. – Хто ще з його перевесників так дзвінко викрешує образ, кому з них підвладна заворожлива стихія оповіді, який ще письменник зумів так піднести свій родовід на височині громадських уподобань і бентеж?.. А мова в нього від батька-матері з полтавської Решетилівки, од зустрічей на близьких і далеких дорогах, достеменніше від самого себе... Усе свідоме життя він бореться, захищає, заступається. Мабуть, немає жодної царини, де б його перо не іскрилося, не звучало та, боронь Боже! – спотикалося».

Письменник брав участь у освоєнні цілих земель, сміливо підіймав свій голос на захист карпатського лісу, рідної калинової мови і славних імен, що стали гордістю нації. Він учасник бойових дій у Афганістані та перший з вітчизняних літераторів, хто правдиво і щемно розповів про Чорнобиль...

Вже перші три книги Олексія Дмитренка «Бо ти на землі – людина», «Весло» та «Листок подорожника» в 1976 р. було відзначено Республіканською літературною премією імені М. Островського.

А знаковими творами, які принесли йому визнання в українській літературі, стали роман-пошук «Пам'ять долини смерті» (1976 р.) та художньо-документальна повість «АИСТ» (1985 р.)

В анотації до книги повістей-есе Олексія Дмитренка «Де береться Дніпро» цілком справедливо зазначено: «Його нарис «Пам'ять долини смерті», опублікований у «Літературній Україні», переростає в повість, а потім у роман «Долина смерті» – чи не найсерйозніший письменний погляд у нашій літературі на правду війни й українського жертвового воїна у тій чорній, світовій м'ясорубці. Конкретна переправа на Дніпрі під Кременчуком, між трьох сіл – Успенки, Деревки й Чикалівки (1943 р.), де полягли як «гарматне м'ясо» десятки тисяч наших солдатів і необмундированих юнаків, стала мужнім письменницьким звинуваченням гітлеризму і сталінщині, що втягли цілий світ у нечувану бійню й трагедію народів. Герої роману не вигадані, а знайдені автором у результаті багаторічного пошуку. Переплітається в єдиний моноліт людська доля – відчай і героїка, патріотизм і ліричність неповторної людської душі, що явилась у світ під Сонце та Зорі для щастя... Автору вдалося з тисяч учасників форсування Дніпра знайти до трьохсот дивом уцілілих, назвати живих і мертвих поіменно, повернути матерям, дружинам і дітям понад сотню тих, хто, здавалося, вже був навіки в безіменних могилах».

«АИСТ» – багатоплановий, гостросюжетний, художньо вивершений роман-літопис долі радянського офіцера, українця, поета Олександра Стовби, який загинув на афганській землі, ціною власного життя врятувавши бойових товаришів. У книзі правдиво розказано про сувору мужність виконавців військової присяги і, водночас, дано осуд системі, заради безглузвих амбіцій якої нехтувалися людські долі й життя. Працюючи над романом, Олексій Дмитренко сам полетів у Афганістан і пройшов там крутими дорогами і стежками свого героя. Саме за цей роман у 1987 р. письменник був удостоєний Державної премії імені Т.Г. Шевченка (разом із Олексієм Дмитренком, того ж року, шевченківської премії за роман у віршах «Маруся Чурай» була удостоєна і Ліна Костенко).

Особливу цінність для нас мають спогади Олексія Дмитренка про нашого уславленого земляка, вікопомного Василя Симоненка, з яким автор був особисто близько знайомим і якого він справедливо і точно називав «духовним мечем нації».

Познайомилися вони восени 1962 р., коли ще студентом журфаку Олексій Дмитренко завітав у Черкаси до редакції газети «Молодь Черкащини», щоб «влаштувати за участю місцевих поетів справжній

літературний вечір в санаторії «Україна» у Соснівці, де проходив на той час курс лікування». Василь Симоненко зі своїми друзями саме цього дня одержали з видавництва першу збірку поета «Тиша і грім» і жваво її обговорювали... Земляки-полтавці, та ще й вихованці одного й того ж факультету журналістики Київського університету, миттєво знайшли спільну мову. Того дня вони вже не розлучалися – Олексій Дмитренко побував у гостинному домі Симоненків, познайомився з його матусею Ганною Федорівною.

А через кілька днів уже він сам зустрічав черкаських поетів В. Симоненка і В. Оглобіна біля імprovізованої сцени під соснами в санаторії «Україна». Той поетичний вечір і прогулянку осіннім лісом із задушевною й широкою розмовою з «молодим витязем української літератури» Олексій Дмитренко запам'ятав на все життя. Поезія й доля В. Симоненка буквально заповнили душу юнака. Того ж вечора Василь Симоненко залишив юному товаришу автограф на своєму ластів'яті-збірці «Тиша і грім»: «Альоша! Згадує зрідка черкаську осінь і многогрішного раба Божого Василя Симоненка. 10.X.62 р.».

Олексій Дмитренко не просто зберіг і бережно проніс через роки добру і світлу пам'ять про нашого земляка, а й зробив усе від нього залежне, щоб з винятковою любов'ю, щирістю, чесністю і, водночас, делікатністю і тактовністю, «без ретуші», зберегти її для нащадків, захистивши від «заклятих друзів» і відкритих недругів Поета, донісши до читача лиш «правди чистої кришталі». Опрацювавши досить-таки значний масив літератури та історичних джерел, пов'язаних із життям і творчістю Василя Симоненка, ми маємо всі підстави стверджувати це. Візьміть до рук його художньо-документальну повість «Згадує зрідка черкаську осінь», або «Дай мені у думку динаміту» чи повість-есе «Бо ти на Землі – людина» (навіть назви цим творам дали безсмертні рядки симоненківських поезій), і ви самі переконаєтесь у цьому.

Повісті Олексія Дмитренка документальні: побудовані вони на відвертих розповідях самого Василя Симоненка, спогадах найрідніших і найближчих йому людей...

Надзвичайно делікатно, устами «сивої ластівки Ганни Федорівни», розповідає Олексій Дмитренко про дитячі роки Василя і про «трагедію дітей, виросталих сиротами за живого батька без батька». При цьому він наводить і гірке зізнання самого В. Симоненка: «Я – від

роду, від матері – однолюб. Але не беру до уваги свого батечка, його викреслюю з пам'яті геть. То непорушне – діти не владні вибирати своїх батьків... Тільки ж і тут, коли б доля дала мені можливість удруге ступити на свій шлях, я обрав би саме свою згорьовану, найріднішу маму Ганну, свого – хоч як гірко-непутящого, але від природи неімовірно даровитого і тямущого батька Андрія, котрий умів, як ніхто інший у Біївцях, на добру справу закликати народ словом, а ще мав неабиякий хист до малювання, дай йому гербовий папір та фарби – і не відрізниш, де будуть справжні, а де підроблені гроші... На жаль, він бездумно стратив себе, пустив за вітром...»

Страшну правду про трагічні події літа 1962 р., коли в гіркі лабети «годованих мордоворотів», які «давно вже полювали на поета», на станції Тараса Шевченка потрапив Василь Симоненко, розповів автору журналіст черкаської молодіжки Віктор Опайко, якому вдалося виврати друга із буцегарні через добу знущань і тортур. А доповнив цю розповідь О. Дмитренко скорботним зізнанням самого Василя: «Бачить Бог – поховасте, хлопці, мене. Скорро... Ох і надавали мені бєбєхів попід пах, попід ребра! Звідцього літа нирки, ніби відбиті, пеком печуть. Ну й покидьки! – з насолодою стусали, наче худобину...»

Надзвичайно тактовно говорить письменник про сімейну драму останніх років життя Василя Симоненка, спираючись виключно на листи до його двоюрідного брата Олексі Щербаня. Мало кого полишить байдужим і правдива та щемна розповідь про останнє кохання поета, його «Жайворонка»...

І, вже, напевно, справжнім потрясінням для пересічного читача стане розповідь про хльосткий і нещадний вірш Миколи Сома, людини, яка вважалася тоді (та й до сьогодні сама себе продовжує вважати) найкращим товаришем Василя Симоненка, «Матері колишнього друга», опублікований на шпальтах університетської багатотиражки «За радянські кадри» 24 квітня 1957 р. В цьому вірші М. Сом відкрито звинувачував Василя в стиляжництві («вузенькі штанці, чарка і цигарка»), що вважалося тоді схилянням перед буржуазним Заходом, ідеологічним збоченням, розтлінням моралі, несумісним зі званням радянського студента.

Наслідки цього «поетичного доносу» для Василя Симоненка були тяжкими. «...Мене, як злочинця, викликали «на килимок» до ректора й секретаря парткому, – пригадував він із часом. – І там на столі

лежав цей вірш, як звинувачення мене... Почали погрожувати виключенням з університету чи, в крайньому випадку, пониженням у навчанні на курс... Я ж так одягнувся не з бажання погнатись за модою, а з бідності, бо протерлись мої старі й одненькі штани, зносилися і ні в чому було ходити. То я купив найдешевші в галантереї, ще й Тамару Коломісць, свою однокурсницю і симпатію, покликав, щоб допомогла вибрати. Штанці й справді були «в дудочку», в «буржуазну клітинку» дешеві».

Важко сказати, якими мотивами керувався Микола Сом при написанні цього вірша: заздрістю, нетерпимістю чи уседозволеністю за ширмою напускної ширості. Але, як наслідок, диплом про закінчення університету Василь Симоненко отримав не в 1957, а в 1958 р., тобто на рік пізніше за своїх однокурсників, у тому числі й за Миколу Сому.

Розповідаючи про це, Олексій Дмитренко гірко і щиро підсумовує: «Із пісні слова не викинеш – «Матері колишнього друга» – по-юначому ядучо написаний вірш. І хай люди знають, що він був присвячений трагічному Василю Симоненку, великому Поету, кого переживання і нервові стреси затерзали у 28 літ. Незаперечно ж – найстрашніші, ракові метастази, що вразили весь організм. Вірш – одна із сукупних причин, що викликали трагедію. Винний, а чи невинний, але написав ту поезію (пасквіль? шедевр?), злегковаживши чи не злегковаживши, не замислюючись чи замислюючись, на замовлення чи не на замовлення однокурсник Микола Сом. Може, повторюся, згарячу, може, з підсвідомої заздрості, може, як сказав він мені колись, «вболіваючи душею за Василеве майбутнє, щоб той раптом не пустився берега, не покотився головою вниз...» Може...»

З боєм у серці говорить Олексій Дмитренко і про те, як уже після смерті Поета, українські лакизи – корнійчуки – сомови – шамоти «видерли у нього... навіть з домовини» найвищу літературну відзнаку – Державну премію України з найсвятішим ім'ям Тараса Шевченка, і присвоїли її... Микиті Хрущову! «Не могли пробачити палахкого таланту й вогню, що осяяли боротьбою і правдою рідний люд від краю й до краю. І тільки через тридцять два роки – уже в незалежній Україні – молода держава повернула Поетові святий борг справедливості».

А як правдиво і гірко звучать рядки поезії О. Дмитренка «Тільки це не марево...», присвячені Василю Симоненку:

*Тільки це не марево, не сниться...
Ти прийшов такий, як я хотів:
З Україною в знетямлених зіницях,
Витязь в її долі непростій.
...Снів для неї долю не таку ти
Й непорушні виболів слова:
Дев'ятеро «вільних» жебракують,
А десятий пельку набива.
І народ – одна суцільна рана,
Пустоцвіття ж рясно пророста:
Лжесини розтерзують старанно
Рідну матір з кляпом на вустах.*

Ми вдячні долі за те, що вона подарувала нам можливість особисто спілкуватися з Олексієм Дмитренком у рідній Решетилівці та Кисві. Сталося так, що наша мама і бабуса Тетяна Самійлівна була шкільною вчителькою майбутнього письменника, тож навіть знайомитися нам не було потреби. Неодноразово зустрічалися ми з ним і на Лубенщині – «на гостинах у Василя Симоненка» в різдвяних Біївцях та на Кургані Скорботи поблизу Мгарського Спасо-Преображенського монастиря, куди він приїздив у складі делегації Українського фонду культури та Спілки письменників України. А коли в 2002 р. ми розпочали роботу над створенням історико-краєзнавчого нарису «Решетилівщина: історія і сучасність», то не просто обговорювали з ним зміст майбутньої книги, а навіть пропонували письменникові спільну роботу над нею. У відповідь Олексій Максимович, із властивою йому скромністю, відбувся жартом: «Не буду відбирати у вас хліба! З історичними джерелами ви і без мене справитесь. А в художній літературі про рідне місто я своє слово вже сказав. Тож не заперечуватиму, якщо ви використаєте в своїй праці і матеріали з мого нарису «Решетилівка». Так ми і зробили, взявши епіграфом до нашої книги поетичні рядки Олексія Дмитренка, своєрідний гімн нашої «малій батьківщині»: «На трьохсотій версті од Кисва нітється серце, священнодіє світ: за горбамми, мов хто розсипав на рушнику біле зерно, занамистилася, розтрусила хати моя Решетилівка, пустила на хвилю Говтви свою верб'яну красу... Немає та й не може бути країни, поетичнішої за Решетилівку,

немає милішого села... В кожного є своя Решетилівка – і тільки через неї бачиш, тільки нею важиш складне життя...»

На жаль, життя самого Олексія Дмитренка обірвалося досить рано і трагічно. Сталося так, що на початку 90-х рр. ХХ ст., коли тяжка недуга вже підточила іржею його здоров'я, він залишився один. А з 1995 р. його твори в Україні перестали друкувати (певно, не могли вибачити письменникові, що його роман «АИСТ», відзначений Шевченківською премією і визнаний кращою книгою в СРСР у 1985–1986 рр., написаний російською мовою, та те, що він не боявся називати речі своїми іменами і добре знав суть новоявлених «літературних месій»). Олексій дуже болісно переживав це. В листі близькому другу він писав: «Я, лауреат Національної Шевченківської премії, в Україні мав останнє видання датоване аж... 1995 р. І це в мої понад 60 літ (!!!) Невже я став таким сором'язливим та бездарним, чи, може, не маю нічого цікавого за душею і в душі, що мав би запропонувати читачеві? Ні й ні!!! Як ніколи раніше живу надією на публікацію в Україні книжки, яка б перевершила всі мої 15 виданих книг. І сам собі співчую... І шкодую, що віддавши життя боротьбі за рідну людину, за її духовність, за рідне Сяйво й Природу..., – раптом не можу «на повен голос» поставити свій хист, втілений у твори, конкретно, до кінця, віддати всього себе духовному вихованню людей, які мешкають в Україні...» Єдиною відрадою останніх років життя письменника стало видання чотиритомника його творів у Санкт-Петербурзі, завдяки зусиллям Полтавського земляцтва у «Північній Пальмірі» та його очільника – академіка і професора, двоюрідного брата О. Дмитренка Анатолія Миколайовича Асаула.

На початку 2009 р. тяжка недуга перейшла у наступ... Розповідає близький друг О. Дмитренка, письменник Микола Малахута: «Він тяжко хворів, наприкінці літа вийшов з коми, настало просвітління, його з Феофанії Київської одвезли додому, на квартиру, і він мені зателефонував до Луганська. Голос у нього був бадьоренький, і він сказав, що потрапив у лікарню тому, що занадто перетрудився, готуючи до видання роман-дилогію «Долина смерті», що ось, бач, вже тримає у руках телефонну трубку, а там візьметься за роман «Берегиня» та й ще, сказав, йому треба написати чимало, бо голова повна ж задумів...» та не судилося. Життя Олексія Максимовича Дмитренка обірвалося на початку листопада 2009 р. І тут виявилось, що навіть

коштів належним чином поховати його у Кисві не знайшлося. Знову, без коментарів, надасмо слово Миколі Малахуті: «У труні й за труною Олексія Дмитренка не було ні копійки... У Кисві поховати його не випало, не знайшлося на цвинтарях місця, бо скрізь треба було заплатити ще й які круглі суми грошей. Спілка письменників України, яка прибрала собі статус Національної, точніше, її владці – грошей нема, бідують самі, мовляв, а особливо ж ті спілчани, що – народні депутати, політики, яким усе мало, бо дуже вже вони гатили себе кулаками в груди на трибунах, кричать, що люблять Україну безмірно, як ніхто ще ніколи так її не любив... І поїхав скорботний катафалк з видатним письменником України Олексієм Дмитренком, покружлявши по стольному граду Кисву, з нього, і далі, аж за Бровари, а там, далі, віднайшлося скромне місце, у викопаній близькими та друзями в піску могилі, останнє притулонько для славного письменника – сина козацького роду й сина України, якій він кожним своїм словом був вірний до кінця. Гірка правда... Але вона – правда».

Тож цілком зрозуміло, що, дізнавшись про цю людську трагедію, з великим запізненням, з некрологу в «Решетилівському віснику» (інші вітчизняні ЗМІ не відгукнулися на подію бодай коротким інформативним повідомленням), ми просто не мали права залишатися безучасними. Так і народилася наша пропозиція про запровадження на батьківщині письменника літературно-мистецької премії його імені, відкриття меморіальної дошки ушанованому земляку на приміщенні районного центру культури та мистецтв «Оберіг» і присвоєння імені Олексія Дмитренка районній бібліотеці.

Ми твердо переконані, що час обов'язково розставить усе на свої місця, і в когорті «шестидесятників», поруч з іменем Василя Симоненка, назавжди залишиться і ім'я молодшого, доброго і щирого друга та земляка, побратима-решетилинина Олексія Дмитренка.

ДОНЧЕНКО

Олесь

{ Серце віддане дітям }

Шістдесят років тому перестало битися на-
труджене серце письменника-земляка Олексан-
дра Васильовича Донченка (Олеся Донченка),
до ритму якого прислухалися мільйони юних чи-
тачів. Серце, «з глибин якого видобував він свої
чудові повісті, як сівач навесні розсіває добірне
зерно у пухку землю».

Один із заспівувачів, невтомний пропаган-
дист і творець української дитячої літератури
залишив нащадкам 99 високохудожніх творів,
кращі з яких – «Школа над морем», «Карафу-
то», «Лісничиха» і «Золота медаль» – назавжди
увійшли до золотого фонду вітчизняної літера-

тури, стали надійним дороговказом уже для кількох поколінь юнаків
і дівчат, які шукають свою дорогу в житті і які часто в цих пошуках
звертаються до художньої літератури.

Певно, найкраще розповісти про Олеся Донченка могли б його
близькі друзі та учні, сучасники, колеги-письменники «добірної плея-
ди» лубенських літераторів другої половини ХХ століття, яким саме
він допоміг «стати на крило» – Петро Лубенський і Надія Хоменко,
Віктор Безорудько, Петро Мостовий, Володимир Малик.

То ж надамо слово їхнім спогадам про Вчителя, Наставника і
Друга.

Петро Лубенський: «Народжувати дорослих людей, навіть дідусів
і бабусь, вміють тільки письменники в своїх творах. Олесь Васильо-
вич жодного разу не розповідав, як боляче проходять ці роди. Втілити
в кожний придуманий персонаж живу душу, наділити її долею, харак-
тером, портретом, ось що заставляло великого трудівника Донченка
не залишати пера навіть у свої передсмертні дні, щоб закінчити чудо-
вий роман «Золота медаль» про українську школу. Це був його запо-

віт. Він нагородив усіх школярів своєю «Золотою медаллю», а сам за життя не був удостоєний ніяких урядових нагород. Напевно, тоді у вищих ешелонах влади не високо цінували літературне українське слово, як це описано автором у книзі «Серце беркута».

Надія Хоменко: «Восени 1944 року, повернувшись з евакуації, Олесь Васильович завітав у Лубни до батьків – старих учителів. Наше місто було геть спалюване гітлерівцями. Будинок культури містився у звичайному житловому помешканні по вулиці Карла Маркса. Сюди, для зустрічі з письменником, зібралось чимало школярів, учителів, книголюбів...

Виступ свій Олесь Васильович розпочав зі слова про книгу. Цитував вислови класиків про значення хорошої книги для людини, про любов до друкованого слова, як до доброго хлібного зерна. Потім він звернувся безпосередньо до школярів:

– От, може, й між вас є майбутні письменники. Бути літописцем, художником нашого часу – це почесна праця!

Після виступу Донченко майстерно прочитав уривок із власного твору. Слухали його надзвичайно уважно. Отак і залишився у моїй пам'яті Олесь Васильович Донченко, як високочолий вчитель, сівацького доброго слова».

Віктор Беззурядко: «Надзвичайно любив Олесь Васильович ліс. Якось ми пішли в невеликий ліс над Сулою, що зветься «Жовтнева дача». Олесь Васильович добре знав усі породи і лісних птахів. Він міг на око і, мабуть, без помилки визначити вік дерева, і, певно, небезпідставно не раз повторював: «Якби я не був письменником – я б став лісником».

Дуже любив Олесь Донченко і сад. На своїй садибі він посадив власноручно багато яблунь, груш, горіхів, слив, вишень. Усе дозвіля віддавав доглядові за деревами.

В кінці садиби росте велика липа. Під нею лавка. Тут, у затишку, любив Олесь Васильович відпочивати. Якось я попросив у Олеся Донченка розповісти як він працює.

– Власне, я не пишу, а записую те, що обдумаю до найменших дрібниць, – відповів він...

Мені особисто Олесь Васильович багато допоміг у літературному початкуванні».

Петро Мостовий:

*«Любив ти місто наше древнє –
Славетні, сонячні Лубни, –
Поля, ліси і тихі плавні –
До них ти линув щовесни.
В саду над кручею будинок.
Там осінь падає до ніг.
Твоїх героїв вся родина
Іде до сонячних доріг.
Давно, давно тебе немає,
Твої ж книжки берем до рук.
Олеся Донченка згадаєм,
Як музики бентежний звук».*

Володимир Малик: «12 квітня 1954 року Олеся Васильовича Донченка не стало. На похорон зійшлися всі Лубни. В той час я працював учителем Лубенської школи № 2. Ми не могли своєю владою відмінити уроки в школі і тому виділили з кожного класу по кілька представників, які мали взяти участь у жалобній процесії і покласти букети весняного рясту та оберемки ніжно-зеленої верби з котиками на свіжу могилу. Але всі учні – від першого до десятого класу – відпустили себе самі, і школа спорожніла. Вчителі пішли теж... Нескінченим потоком півдня проходили в скорботі тисячі юних і дорослих лубенців біля труни, віддаючи своєму улюбленому письменникові-землякові останню шану. З Харкова і Кисва приїхали представники Спілки радянських письменників України. Схвильоване, проникливе слово про покійного виголосив над розритою могилою Семен Складенко».

Сьогодні пам'ять про Олеся Донченка в Лубнах зберігають дитячий парк, районна бібліотека для дітей і вулиця міста, які носять його ім'я. Чи не єдиний в Україні шкільний літературно-меморіальний музей в ЗОШ № 4 та свого часу створене письменником літературне об'єднання при редакції міськрайонної газети «Лубенщина».

З радістю і хвилюванням зустріли лубенці й звістку про заснування щорічної літературної премії імені Олеся Донченка «для відзначення письменників і літераторів за твори для дітей та про дітей, а

також окремих дітей та дитячих колективів за творчі роботи науково-дослідницького характеру з літературознавства та історії рідного краю».

Ця премія, безперечно, змусить і маститих письменників, і юних початківців, як вимагав Олесь Донченко, «писати про рідний край, працю людську, писати так, щоб слова грали, як музика».

НА ГОСТИНАХ У ОЛЕСЯ ДОНЧЕНКА

35 років тому, 30 травня 1979 р., в рамках красзнавчої акції «Літературними стежками Лубенщини», разом із членами пошукового загону Березотіцької середньої школи Надією та Вірою Дмитренко, Миколою Терещенком, Оленою Борейко, Миколою Головком, Надією Кліменчук та Миколою Молькіним ми відвідали ошатний і затишний будинок письменника Олесь Донченка, розташований на майдані Кузіна, на високому березі Сули.

На жаль, господар зустрічати гостей уже не вийшов... Не міг вийти. За чверть століття до цього дня він відійшов у вічність. Про це нагадувала меморіальна дошка, відкрита в день 75-річчя від дня народження письменника, 19 серпня 1977 р., при вході на подвір'я зеленої садиби. (За цей час розрісся сад, висаджений працьовитими руками Олесь Донченка, зрівнялися з дахом чотири стрункі ялини, що їх посадив господар на кожному розі будинку).

Зустріла нас дружина письменника, його берегиня і муза Марія Макарівна Донченко, яка гостинно запросила до світлиці, де все жило пам'яттю про видатного письменника-земляка.

Зізнаюся щиро, до цього мої вихованці готувалися надзвичайно наполегливо і старанно. Вони ще і ще раз прочитали і зацікавлено обговорили кращі твори Олесь Донченка: «Школа над морем», «Золота медаль», «Лукія», «Лісничиха», «Юрко Васюта» та «Карафуту». Герої цих книг, юні романтики та вірні друзі прикордонників Олег Башмачний і Галина Кукоба, незламний патріот Володя Дорошук, невинуватий мрійник Юрко Васюта, та особливо ровесники школярів Марійка Поліщук і Ніна Коробейник, Юля Жукова і Віктор Перегуда, Ліда Шепель і Мечик Гайдай стали їхніми добрими знайомими. А тому розмова з Марією Макарівною, яка швидко переконалась, що відвідання садиби письменника для юних сільських краснавиць

– це не просто «один із пунктів красзнавчого маршруту», а своєрідна зустріч із Письменником і Вчителем, творчість якого вони добре знали і щиро захоплювались, вийшла надзвичайно щирою, змістовною і емоційною. Якщо враховувати ще й той факт, що юні краснавіці опрацювали й книгу Володимира Малика «Олесь Донченко» (літературно-критичний нарис), зібрали чималий матеріал про життя і творчість письменника з публікацій на шпальтах «районки», обласних та республіканських видань і ознайомилися зі спогадами про нього письменників-земляків Петра Лубенського, Віктора Безорудька, Надії Хоменко й Петра Мостового, з якими до того вже мали зустрічі, то основні віхи життєвого і творчого шляху Олесь Донченка вони вже знали. Тож вони просто засипали Марію Макарівну градом запитань.

З особливим хвилюванням переступили ми поріг робочого кабінету письменника. Тут панувала незвична тиша. Недописана сторінка рукопису, недочитана книга, звичайна учнівська ручка обіч масивної скляної чорнильниці лежали на письмовому столі і ніби очікували на свого господаря. А з портрета на стіні дивились на юних ледь примружені усмішкою ласкаві й добрі очі Олесь Донченка. І здавалось, ми чули його настанову: «Головне в житті кожної людини – праця. Праця, друзі мої, долає все. Її треба любити, бо тільки вона принесе вам щастя, зробить вас справжніми будівничими життя».

Потім ми побували в саду... Проїшлись тихою алеєю, де він любив прогулятися після роботи над рукописом, бережно доторкнутись до віт численних яблунь, груш, слив, горіхів, вишень, висаджених і дбайливо вирощених із саджанців письменником, «щоб сад родив щедро, щоб учні, які постійно приходили до нього, мали чим вгощатися». Хлопці навіть попросили дозволу потримати у руках ту лопату, якою письменник обкопував дерева. А дівчата відразу ж облюбували собі місце на лавочці під густим віттям липи, над самісінькою кручею, на опоетизованих «видах», де Олесь Васильович любив відпочивати і мріяти.

Здавалось, нашому діалогу з дружиною письменника не буде кінця. Школярі були готові слухати і слухати її розповідь про те, як працював над кожним своїм твором Олесь Донченко, як любив він дітей і природу, як хвилювала його непересічна історія рідного краю...

На прощання Марія Макарівна подарувала для шкільної бібліотеки кілька книг Олесь Донченка («Золота медаль», «Лукія»,

«Лісничиха» і «Школа над морем») з добрими і щирими побажаннями: «с. Березоточа-Школа. Дорогим дітям желаю успеха и счастья. М. Донченко. **ЗОЛ??** /. 1979 г. Лубны». «На память о встрече в усадьбе Олесья Донченко. Желаю вам здоровья и успехов. Верю в ваше светлое будущее...». 35 літ пройшло з того часу. Мої вихованці стали науковцями і вчителями, інженерами і економістами, медиками і фахівцями з державного управління. Та всі вони назавжди зберегли добру і світлу пам'ять про травневі «гостини» у Олесья Донченка, зустріч з Марією Макарівною, а головне – палку і щиру любов до творчості письменника-земляка, яку вже передали своїм дітям і внукам...

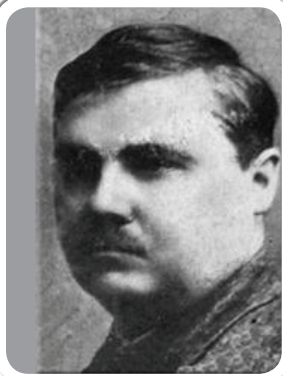
Сьогодні ж, коли будинок Олесья Донченка став приватною власністю, побувати в ньому з дітлахами, відвідати сад уже нереально. Час і «добрі люди» – нові господарі, невпізнанно змінили їх. І лише меморіальна дошка на вході до садиби, на жаль, неодноразово вже реставрована після спроб новоявлених вандалів знищити її, нагадує лубенцям і гостям міста, що саме тут жив і творив класик української дитячої літератури, незабутній Олесь Донченко...

ДЯЧЕНКО

Дмитро

{ Дмитро Дяченко }

26 серпня виповнилося 125 років від дня народження одного з найяскравіших талантів вітчизняної архітектури Дмитра Михайловича Дяченка, життя і творчість якого нерозривно пов'язані з Посульським краєм. За словами академіка В. Чепелика, «це був митець нестримної енергії, дивовижно швидкого творчого злету, сміливець, на якого падає героїчний відблиск лицарства – од слави запорожців до гуманності Дон Кіхота, творець архітектурних образів соковитих і повнокровних, що утверджували в камені та бетоні право свого народу на існування, на гідність і честь».

Ювілей архітектора – чудова нагода не лише згадати «незлим тихим словом» призабуте ім'я людини, яка була одним із основоположників українського архітектурного стилю необарокко початку ХХ ст. і подарувала нашому місту ошатний і сонячний будинок земської лікарні, що став справжньою окрасою древніх Лубен, а й розповісти про долю цієї історичної пам'ятки.

...Пам'ять мимоволі переносить нас у незабутній, тихий серпневий вечір 1996 р., на затишне подвір'я будинку письменника В.К. Малика по вулиці Лісній, 1. У той час, за завданням телестудії, разом із чудовим оператором і фотохудожником Германом Шоміним (майстерно відзняті ним з дельтаплана панорамні види Лубен надовго стали справжньою візитною карткою міста), працювали над серією відеофільмів, присвячених охороні пам'яток історії і культури рідного краю. Стан переважної більшості з них тоді був просто жахливим. Насамперед, це стосувалося якраз архітектурного шедевра Д. Дяченка, в стінах якого розташовувалась міська станція юних техніків. Безжалісний час і «добрі люди» нищили будівлю буквально на очах. Тож

нашою метою було прагнення повернути до вирішення цієї проблеми увагу людей небайдужих і творчих. Цю точку зору повністю поділяв і Володимир Кирилович Малик. Саме він під час спільної роботи над фільмом «Чарівник з берегів Сули» і запропонував зібрати для серйозної розмови на тему збереження історичних пам'яток фахівців і представників творчої інтелігенції міста, пропозиції яких, за допомогою телебачення, донести до громадськості Лубенщини.

І от, за простим дерев'яним столом, під розлогою яблунею, біля ганку гостинного будинку «українського Дюма», за яким господарем було написано не одну сотню сторінок своїх історичних романів, зібралися для зацікавленого діалогу головний архітектор міста Володимир Іванович Семенюта, заслужений художник України Василь Іванович Семенюта, його син Андрій – талановитий художник, директор художньої школи, письменники Петро Олександрович Лубенський і Володимир Кирилович Малик, завідуючий поліклінічним відділом ЦРЛ Олександр Володимирович Сиченко. Спочатку переглянули уже відзнятий матеріал, а потім розпочався пристрасний діалог висококваліфікованих фахівців і ерудитів, людей, по-справжньому закоханих у рідний край. На основі значного масиву історичних джерел, унікальних мистецьких видань та рідкісних світлин початку ХХ ст., доповнених збереженими в архівах спогадами сучасників, кілька годин тривала захоплююча дискусія про шляхи порятунку унікальних історичних пам'яток Посулля та непересічні долі незаслужено забутих будівничих, чії імена золотими літерами мають бути вписані у вітчизняну історію.

Саме тоді ми вперше дізналися про трагічний життєвий і творчий шлях «відступника» радянської архітектури, зодчого Дмитра Михайловича Дяченка – «незрадливого українця», якому всього за 18 років, відпущених долею для активної творчої діяльності, вдалося створити низку самобутніх і неповторних архітектурних шедеврів, в які він вклав весь жар свого палкого серця.

Народився Дмитро Дяченко на березі тихої Ворскли в Патлаївці, в родині сільського шевця. З дитячих літ пізнав нелегку селянську працю, радість і горе простих людей, увібрав у себе чари української природи, схвилюваність народних пісень, збагнув щиру правду архітектури народного житла, його доцільність, охайність і красу. Після закінчення Таганрозького технічного училища працював на будівни-

цтві в Новочеркаську, де його обдарованість помітив професор Зимін, який порадив юнакові будь що здобути вищу освіту. В 1908 р. Дмитро їде до Петербургу і успішно витримав іспити до Академії мистецтв та інституту цивільних інженерів. Оскільки професія інженера була тоді більш престижною, за порадою батька вирішує навчатися в останньому. (Вибір майбутнього зодчого виявився вдалим. Саме цей навчальний заклад підготував чимало фахівців, які уславили архітектуру України – Олександра Вербицького, Павла Альошина, Миколу Даниловського, Сергія Тимошенка).

У 1909 р. Дмитро Дяченко очолив у вузі гурток студентів-земляків, прибічників розвитку української архітектури. Щоліта їхав він на рідну Полтавщину з альбомом, олівцями і пензлями в руках замальовувати хати, комори, вітряки, старовинні будинки, прагнув розгадати в них таємниці народного розуміння архітектури, опановував кращі традиції будівничих свого краю. За ним тягнулися його друзі й однодумці – Петро Бондин, Олександр Литвиненко, Ігор Кальбус, Дмитро Андрієвський. Саме вони і влаштували в 1912 р. першу в Росії виставку української архітектури, що мала великий успіх.

Ще студентом Д. Дяченко набуває мистецької зрілості, бере участь у численних конкурсах. Уже тоді преса називала юнака «відомим зодчим України». Ряд його проектів, виконаних у стилі необарокко, були успішно втілені у життя.

В 1913 р. за проектом Д. Дяченка споруджено головний вхід на Сільськогосподарській виставці у Лубнах – «урочисту браму у вигляді еліптичної арки, обабіч якої стояли накриті наметовими дахами дві вежі. Форми архітектури навіяно народними традиціями. Була там також заявка на величність, та була й тепла посмішка автора над цією претензією, тяжінням до притаманних ретроспективному романтизмові старовинних фортечних брам».

Того ж року за його проектом починають зводити і земську лікарню Лубенського повіту. Детальний опис цієї споруди, зведеної впродовж 1913–1914 рр., залишився як у спеціальній літературі, так і в захоплених відгуках сучасників: «Впевнено окреслений план будинку, великі світлі коридори, просторі палати для хворих, кабінети й операційні – все відповідало останнім вимогам медицини. Будинок дістав водяне опалення. Зовні дім вражав витонченістю форм, ліпленням над вікнами – багатоколірні майоліки з квітами і птахами. Вхід виділяв

шестикутний портал зі словами Шевченка «В своїй хаті своя правда, і сила, і воля», а вивершувала все гранчаста вежа з металопластикою на шпилі у вигляді «сонця правди». Це був перший у місті будинок, в якому з такою силою виявилась краса народного стилю. Зовсім новим було застосування фронтонів у стилі українського барокко, що їх бачимо на чудових пам'ятках XVII–XVIII ст., створених на гребені перемоги у національно-визвольній війні. У цій роботі Дяченко почав формувати українське необарокко, якому віддав племін свого серця та сімнадцять років подальшої творчості. За нього він заплатить життям».

Незабаром Д. Дяченко захищає дипломний проект за першим розрядом, і три роки працює інженером полтавського земства у Лубнах. Тут він розробляє проекти земських шкіл, училищ, малих сільських лікарень та амбулаторій в українському стилі, тісно співпрацюючи з художником О. Сластіоном, бере участь і перемагає у конкурсах, експонує свої твори на виставках у Харкові. Кращі з кращих його проектів втілюються в життя в Посульському краї. Це – будинок Климова в Круглику, земська школа у Жданах, ряд амбулаторій на Лубенщині і Лохвиччині.

Після революції Дмитро Михайлович переїхав до Києва, де п'ять років очолював Київський архітектурний інститут. Незважаючи на всі перипетії громадянської війни, інститут, завдяки ініціативі і ентузіазмові ректора, в ці роки підготував плеяду вітчизняних спеціалістів, які згодом стали відомими зодчими, вченими та педагогами. Учнями професора Дяченка були перші українські радянські архітектори П.Г. Юрченко, Я.О. Штейнберг, І.Ю. Каракіс, О.О. Смик, В.М. Заболотний та інші.

У 20-ті роки XX ст. Д.М. Дяченко розробив проекти сільських будинків, сільбудів, написав книгу «Будови села», створив спеціалізовані альбоми «Проекти будинків для села», в яких, за словами академіка В.М. Чепелика, «виявляється щире прагнення архітектора поліпшити побутові умови в житлах і громадських будинках, знайти найефективніші конструкції, постійно виявляється бажання надати архітектурі рис українського народного стилю. В одних проектах він підіймається до рівня досконалості вдатних **видатних?** народних майстрів, в інших подас приклади стилізації «під народну архітектурну». Особливо цікавим був його проект гідроелектростанції на річці Десьонці (1923 р.)

на лівому березі Дніпра під Кисвом. В історії архітектури це був унікальний приклад звернення до традиційних форм у сучасній промисловій споруді. Та найвизначнішою роботою Д.М.Дяченка став комплекс будівель сільськогосподарської академії в Голосіївському лісі в Києві (1926–1929 рр). Кожен із корпусів тут має власне обличчя, а всіх об'єднує міцний і соковитий стиль українського неobarocco.

Та настали сумнозвісні 30-ті роки голодомору і сталінських репресій, роки заперечення національної спадщини, нищення храмів і пам'яток історії і культури, які проходили під заклик «...время пулям по стенам музеев тенькать...», або ж «ламайте тінь дзвіниць, бо наше серце більше, аніж їхнє...» Д.М. Дяченко тривалий час мужньо боровся проти знищення здобутків мистецтва минулого, обстоював животворність народних національних коренів мистецтва. Він часто виступав із доповідями, гостро критикував помилкові погляди опонентів. Це було дуже не просто, а що далі – то небезпечніше. Запеклий герць одного з багатьма не міг завершитися його перемогою.

Архітектора зламали, і в 1937 р. він змушений був відректися від свого улюбленого барокко на I з'їзді Союзу архітекторів Радянської України. Цього ж року Д.М. Дяченко виїхав до Москви, сподіваючись, що там, далеко від Києва, він зможе врятувати власне життя і життя рідних та близьких. З ріднею все склалося більш-менш добре. «Чорний ворон» 1 липня 1941 р. прибув лише за ним... Через півроку перебування в сумнозвісному Лефортово, де в'язень остаточно підірвав своє здоров'я, постановою особливої наради НКВС СРСР звинувачений в «націоналістичній діяльності», зодчий отримав 8 років концтаборів. 21 травня 1942 р. Дмитро Михайлович «достроково помер від виснаження» в концтаборі НКВС у Саратовській області. Тіло його того ж дня було кинуте до братської могили, яку незабаром знищили...

Після війни Д.М. Дяченка було реабілітовано. Але в енциклопедіях і довідкових виданнях часів «хрущовської відлиги», брежнєвського застою і перебудови про нього згадували лише побіжно, відзначаючи, між іншим, «деякі» його заслуги на архітектурній ниві. Та й сьогодні в містах, де жив і творив Д.М. Дяченко (в тому числі і в Лубнах), немає меморіальних дошок чи вулиць, названих на його честь. Але найкращим пам'ятником митцеві стали його архітектурні твори.

Що ж до долі приміщення Лубенської земської лікарні, то видає її теж непростою. Будинок функціонував за призначенням до

початку Великої Вітчизняної війни, під час якої його було спалено. У повоснні роки він був відбудований, але велика кількість елементів фасаду і обладнання так і не була відновлена. У подальші роки там тривалий час діяла загальноосвітня школа, а потім – станції юних техніків та юних натуралістів.

Та повернемось знову в серпень 1996 р. Тоді серія відеофільмів, присвячених питанню охорони пам'яток історії і культури, викликала живий інтерес у громадськості міста. Звернула увагу на унікальну пам'ятку українського необарокко і місцева влада. Уже за кілька місяців було прийняте рішення про повернення споруди медикам і розроблено проект капітального ремонту приміщення під дитячу поліклініку. Цю роботу успішно виконав відділ архітектури міськвиконкому на чолі з В.І. Семенютою. Основні проектні роботи було здійснено архітектором І.Е. Козаковою за допомогою колег О.І. Зота та О.Д. Кривцова. Їм вдалося максимально точно відтворити зовнішній вигляд архітектурної пам'ятки, передбачити все необхідне для створення ідеальних умов для роботи медиків, комфортного середовища для їхніх маленьких пацієнтів. Втілити проект у життя, за підтримки трудових колективів усього міста, було доручено колективу державного комунального житлово-експлуатаційного управління, який очолював на той час І.Ф. Сліпченко. Кілька місяців наполегливої роботи принесли бажаний результат. У березні 1999 р. відроджена споруда була урочисто введена в експлуатацію. Ця подія стала справжнім святом для всього міста, і особливо для його наймолодших громадян.

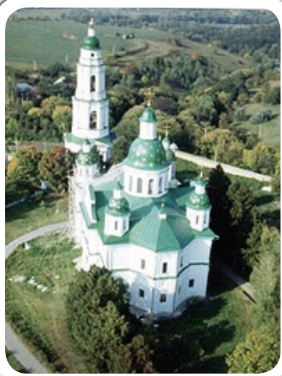
Сьогодні приміщення стало справжньою окрасою нашого дерев'яного міста. Тож, коли будете проходити повз нього, зупиніться на мить, погляньте на високі фронтони будівлі, заціловані призахідним сонцем, помилуйтеся самотністю краси споруди і згадайте добрим словом майстра, що віддав їй жар свого серця – архітектора Дмитра Михайловича Дяченка.

ЗАУЕР Йоган-Баптист

{ Йоган-Баптист Зауер }

Здається, кожному освіченому лубенцю відомо, що перлину «українського бароко» Спасо-Преображенський собор Мгарського монастиря збудовано за проектом зодчого Йоганна-Баптиста у 1684–1692 рр. Але мало хто замислювався над тим, що Йоганн-Баптист – це лише ім'я (буквально Іван Хреститель), а зовсім не прізвище... Справжнє прізвище архітектора, як і основні віхи його біографії, тривалий час були невідомими навіть для істориків-фахівців. Лише короткі відомості про будівничого (дати його народження й смерті не були встановлені), якого називали тіль-

ки на ім'я, вміщувалися навіть у енциклопедичних виданнях (при цьому інколи доходило до курйозів. Так, у енциклопедичному довіднику «Полтавщина» мова взагалі йде про... «арх. І. Баптиста»).

І от сьогодні, спираючись на історичні джерела та архівні документи, серед яких чільне місце посідають «Отрывки из летописи Мгарского монастыря» (1682–1775 рр.), ми можемо назвати його повне ім'я – Йоганн-Баптист Зауер (у польській транскрипції – Ян Заор, у литовській – Йонас Заор) і коротко розповісти про його життєвий і творчий шлях.

Народився Йоганн-Баптист Зауер, архітектор німецького походження, в польському місті Казіміж, у першій половині XVII ст.

У 1658–1665 рр. Й.-Б. Зауер був старшим майстром у цеху мулярів та каменярів у Кракові. У 1666–1670 рр. він здійснював безпосереднє керівництво будівництвом монастиря Августинів у Вільнюсі та костельу Петра і Павла при ньому.

У 1680 р. на запрошення архієпископа Лазаря Варановича Й.-Б. Зауер прибув із Вільнюса до Чернігова. В документі того часу зазначалося: «...майстра немецкой породы на имя Ивана Баптисту, которого для поправки церкви пастерское до Чернигова из Литвы зятягнено».

«Поправляти» архітектору довелося Троїцький собор – перший великий монастирський храм в Україні XVII ст. Храм було споруджено за власним проектом Зауера «Абрис».

Троїцький собор у Чернігові дуже сподобався гетьману Івану Самойловичу, який, за порадою Л.Барановича, запросив зодчого для роботи над спорудженням Спасо-Преображенського собору у Мгарі.

У 1684 р. Й.-Б. Зауер приступив до роботи на Лубенщині. Він запропонував гетьману як зразок до нової споруди «Абрис черниговской монастырской церкви». Але цей проект видався Самойловичу «великим для конкретного місця». Тому він, як замовник, чітко обумовив основні розміри споруди (довжина в площі – 38 метрів, ширина – 24, а висота, без хреста – 42).

Спасо-Преображенський собор Мгарського монастиря задумали будувати ще в 1682 р. замість старої дерев'яної церкви. Одразу ж, «коштом гетьмана», почали виготовляти цеглу. Але справжнє будівництво розпочалося лише навесні 1684 р.

23 квітня 1684 р., в день святого Георгія, новий храм було закладено неподалік від старої дерев'яної церкви. Монастирський літопис так розповідає про це: «И в том основании под самим фундаментом, у алтаре, в земли под стеною, где горное седалище, положен есть камень выбиты, в нём положиныя мощи святых и хартия, на пергаменте нарисованная, которую в том камене выбитом з мощами святых прикрывши бляхою медяною, засмолиша воском и запечаташа... На утри же, иже си есть априля 24 почали фундамент мурувати, майстер мурарски был немец з Вильня, завомий Іоанн Баптиста». Закладення каменю відбулось в урочистій обстановці, за участю синів гетьмана та козацької старшини.

Через місяць після закладення собору, 23 травня 1684 р., гетьман І. Самойлович зафіксував у своєму «Постановлении» розміри платні за роботу, яку обумовили самі будівельники. Й.-Б. Зауеру передбачалося платити по 8 золотих за тиждень, а також «борошна на все лето: муки житной – осмачок 5, пшеничной – 2 осмачки, пшона – 2 осмачки, гречаной муки – 2 осмачки, гороху – осмачка, солі – 700 гусок, сала – 2 пуди, баранів – 6, 2 діжечки масла, 2 – сиру, пива – 3 діжки, горілки – 100 кварт, олії – 30 кварт, яловицю і кабана».

Підмайстрові Мартину Томашевському було обіцяно платити на тиждень 6 злотих і ті ж самі продукти, але лише на 25%. Далі в доку-

менті йде мова про «челядь чи товариство». 8 чоловік повинні отримувати по 3 злотих на тиждень, 4 – по 2 злотих, 6 – по 13 шатів, 3 – по півталіяра, 3 – по копії. Робітникам також призначалися і харчі, хоча й менше, ніж майстру та підмайстру.

Цікава деталь – усі 25 робітників були місцевими. Василь Гадяцький, Лук'ян Уманський, Мартин Обмачівський та їх товариші були корінними лубенцями.

Основні будівельні роботи було завершено в 1687 р. У квітні 1688 р. з Батурина до Мгарського монастиря було прислано глухівського майстра Івана Бляхнера для покриття собору бляхою. Теслярські роботи виконував Дем'ян Ворона.

Останню роботу було завершено в 1692 р. Як розповідає літописець Самійло Величко, «був гетьман Мазепа з генеральною старшиною у Лубенському Мгарському монастирі, оглядаючи там закінчену тоді велику муровану церкву Преображення, яку було закладено з фундаменту за Самійловичевого митарства, а за Мазепиною закінчено».

На початку 90-х рр. XVII ст. Й.-Б. Зауер працює в Польщі, де під його керівництвом здійснюється перебудова готичного костюлу Павлинів на Ясній Гурі у Ченстохові. Незабаром він повертається до України. Згідно договору від 14 травня 1695 р., він зобов'язався збудувати трапезну Мгарського монастиря. За роботу Й.-Б. Зауеру було обіцяно заплатити «золотих полтрети тисячи доброй монеты».

18 липня 1695 р. «основана бысть трапеза, в каковом основании положил под гоним седалищем ігумен камень четвероугольный, в каковом камене положены суть мощи святых и хартія, писаная на пергаменте». Наступного дня почали зводити стіни. Але, через брак будівельних матеріалів, будівництво розтягнулося на багато років. У 1700 р. Й.-Б. Зауер помер, а будівельні роботи продовжив Опанас Пирятинський. Однак трапезний не судилося стати пам'ятником зодчому. Будова виявилась немічною, і 5 липня 1701 р. вівтар трапезної церкви і половина споруди до самого фундаменту впали. На жаль, місце поховання Йоганна-Баптіста Зауера, який відійшов у вічність у Мгарі, невідоме. Але найкращим пам'ятником зодчому залишились споруджені за його проектами архітектурні ансамблі, в яких яскраво виявились традиції українського зодчества та європейської будівельної практики. І навіки першою серед них – Спасо-Преображенський собор Мгарського монастиря.

КАРПЕНКО-КАРИЙ

Іван

{ Три репліки з однієї п'єси }

П'єса «Суста» корифея українського театру Івана Карпенка-Карого (І.К. Тобілевича) відома кожному з нас ще зі шкільної лави, адже входила вона до навчальної програми середньої школи як один з найкращих творів видатного драматурга і актора початку ХХ ст. Сам автор у листі до сина про її великий успіх на вітчизняній сцені писав: «Суста» йшла в Києві десять раз, і збори давала, і славила мене, як ще й досі ні одна п'єса не славила».

Ще 25 років тому наш земляк, доктор філологічних наук, професор П. Охріменко у своїй статті «Лубенщина в літературі», опублікованій на сторінках міськрайонної газети до 1000-літнього ювілею міста, звернув увагу лубенців на те, що дія п'єси відбувається саме на Лубенщині (в селі неподалік від міста). Щоб на власні очі переконатися в цьому сьогодні, візьмемо до рук збірку п'єс Івана Карпенка-Карого із серії «Шкільна бібліотека» київського видавництва «Молодь» за 1965 р., автором передмови до якої є В'ячеслав Чорновіл, і ще раз уважно перечитаємо текст комедії.

Віднайдемо всього лише три репліки, в яких безпосередньо згадуються Лубні і Лубенщина. Але як багато можуть розповісти вони допитливому і вдумливому читачеві!

Перша репліка належить недолугому покручу унтер-офіцеру Тарасу Гуपालенку, який, «пробувши п'ять літ в столиці Петербурзі», повернувся на батьківщину перевертнем, котрий цурається і свого роду, і народу: «Та й Лубні ваші – не столиця. Нема, як столиця Петербурх: опера, цирк, своя братія живе в казармі, як у розкішному палаці... Весело! Не те, що у вас, у хахландії!» Коментувати цю репліку, певно,

і не варто, адже цей «неграмотний грамотій» відразу одержує гідну відсіч від козака-працелюба Карпа Барильченка: «І дурний, і нахаба, і самопевний!.. Кругом хахландія, мужики... і нема йому кумпанії... Самий противний покруч посліднього сорта! І таких немало і між освіченими і посвіченими бездарами! Їх обійшла природа своїми дарами: творила, бачите, дуже хапко, наскоро і забула покласти їм у голову хоч груточку доброго, простого мужицького мозку, а через те вони і крутяться все життя, мов в ополонці, не пристаючи ні до якого берега» (задуматись над цим діалогом, певно, і сьогодні не завадить).

Зовсім іншої думки про Лубни початку минулого століття хлібороб Терешко Сурма: «У нас, у Лубнях, теж учених багато: і прокурор, і ісправник, і директор гімназії, і... багато людей достойних». Ні, не випадково Іван Карпенко-Карий вклав в уста героя свої п'єси цю фразу, адже саме на початку ХХ століття газета «Южный край» називала наше рідне місто над Сулою «Афінами Полтавської губернії, де так багато живе працівників духу».

Давайте пригадаємо, що посаду лубенського прокурора обіймав тоді дійсний статський радник Володимир Руденко (батько майбутньої першої радянської чемпіонки світу з шахів Людмили Руденко), який «вів усі справи чесно і навіть більшовики ніяких претензій до нього не мали. Боровся з дитячою бездоглядністю. А потім, розсварившись з новою владою, став священиком». Першим директором лубенської чоловічої гімназії був відомий український етнограф, фольклорист, письменник та педагог Матвій Симонов (Номис). А архітектором, який подарував місту, Україні прекрасні споруди окружного суду і жіночого спархвального спархіального училища, був Олексій Бекетов. Серед «достойних людей» того часу були історик і красзнавець Костянтин Бочкарьов і композитор Борис Підгорецький, археолог Федір Камінський і фундатор вітчизняного музейництва Катерина Скаржинська, агроном Анастасій Зайкевич і зодчий Дмитро Дяченко та багато інших достойників.

Третя репліка в п'єсі «Суєта», яка безпосередньо стосується Подільського краю, – це захоплений відгук про красу, якою здавна славиться наше місто і околиці, козака Михайла Барильченка: «О, там біля Лубен і в Лубнях – дуже гарно! Сула, гори, монастир, малоросійська Швейцарія».

І сьогодні, часто повторюючи фразу «українська Швейцарія», ми навіть не задумуємося, як давно вона прозвучала вперше. Хоча віднайти її корені не так уже й важко. У своїх спогадах про дитячі роки, які пройшли в Лубнах, «геній чистої краси» Анна Керн свідчить, що з її будинку, «за рекою раскидывался обширный вид верст на 25. Этим видом любовался князь Алексей Борисович Куракин, говоривший, что не видел ничего лучшего в Швейцарии».

КИБАЛЬЧИЧ

Надія

{ Лубенська Наталка Полтавка }

Письменник Пилип Капельгородський у своїй статті «На лубенському літературному гробо-вищі», опублікованій у журналі «Життя і революція» № 10 за 1918 р., засвідчивши смерть доньки видатного українського етнографа і фольклориста Матвія Номиса (Симонова) письменниці Надії Кибальчич, яка увійшла до української літератури під псевдонімом Наталка Полтавка, з глибоким сумом відзначив: «Півсонні Лубни забули її так само як і батька, не зберігши та не використавши навіть отих цінних матеріалів, що лишилися після їх в листах та рукописах».

Що й казати, оцінка болюче-образлива, але, на жаль, навіть сьогодні, сто років по тому, справедлива. Якщо Матвія Номиса Лубни все-таки згодом згадали «незлим тихим словом» у 1993 р., в рік 170-річчя від Дня його народження, провівши, присвячену цій даті республіканську науково-теоретичну конференцію, презентацію репринтного видання його збірки «Українські приказки, прислів'я і таке інше» і встановивши меморіальну дошку на будинку ЗОШ №1, на місці, де свого часу знаходилась лубенська чоловіча гімназія, першим директором якої він був, то імена і творчий доробок його доньки і внучки письменниць Надії Кибальчич та Надії Кибальчич-Козловської для широкого загалу лубенців залишаються майже невідомими. То ж сьогодні наша розповідь про них.

Початок грудня буремного 1918 р. На міському цвинтарі Лубен великий гурт людей, які прийшли сюди, щоб провести в останню путь письменницю Надію Матвіївну Кибальчич (Симонову). Над її домовиною посестра-письменниця Любов Яновська у прощальному слові наголосила: «Вмерла Надія Матвіївна Кибальчич, дочка письменника Матвія Терентійовича Симонова та Надії Михайлівни Білозерської».

Забіла, племінниці **племінниця**? Ганни Барвінок і Пантелеймона Олександровича Куліша, мати відомої поетеси Надії Костянтинівни Кибальчич. Ми ховасмо останню трісочку шевченківсько-кулішівського часу, Надію Матвіївну в дитинстві бавив сам Тарас Григорович Шевченко...»

Так закінчився земний шлях однієї з найяскравіших представниць плеяди жінок-письменниць кінця XIX – початку XX ст., які не просто збагачували своєю творчістю український літературний процес, але й нерідко окреслювали певні провідні тенденції красного письменства. Популярний критик, співробітник журналу «Українська хата» М. Сріблянський писав: «Всі вони, маючи різні таланти, вносять якусь чистоту в літературу своєю художньою працею, очищують повітря нашого мистецтва і дають великий зміст літературі... в усякім разі вони, жінки, виявляють більш волі, таланту, ніж чоловіки... Письменниці більше дбають про людину, ведуть достойну боротьбу за її визволення...»

Поряд з класиками української літератури Лесею Українкою та Ольгою Кобилянською, призабутими нині Христею Алчевською, Ульяною Кравченко, Дніпровою Чайкою і Одаркою Романовою, Надія Кибальчич (Наталка Полтавка) полишила нащадкам й свій вагомий літературний доробок. Писала вона п'єси, оповідання, мемуари. Твори письменниці відзначались багатством побутових спостережень, живою, надзвичайно барвистою мовою. Співчуття до людського горя і бідування, вміння просто і щиро змалювати народні характери, виразно передати колорит українського села привертали до творів Наталки Полтавки увагу багатьох читачів.

На театральній сцені – професійній і аматорській, з кінця XIX ст. була досить відома її мелодрама «Катерина Чайківна», яка в 1893 р. одержала першу премію на конкурсі Руського театру у Львові. Оповідання письменниці з народного побуту «Самовродок», «Драма в хаті», «Кому яке діло», «Чайка», «Баба Яга», «Баба Калиниха» та інші охоचे друкували львівські журнали «Зоря», «Літературно-науковий вісник», «Дзвінок». Надія Матвіївна друкувалася також у журналі «Київська старина». Зустрічасмо її твори в альманасі «З потоку життя». Велике наукове значення мають записані нею з вуст матері спогади про Т.Г. Шевченка, що публікувались у «Киевской старине» (1887), «Зорі» (1892) і неодноразово передруковувались пізніше.

Надія Матвіївна Кибальчич (Симонова) народилася у вересні 1857 р., в селі Заріг поблизу Оржиці, у родовому маєтку М.Т. Симонова-Номиса. Її мати Н.М. Білозерська-Забіла походила з відомого роду Бєлозерських і була рідною сестрою дружини П.О. Куліша, яка і стала хрещеною матір'ю майбутньої письменниці. Зростала дівчинка в атмосфері поваги до української мови, спостерігаючи за діяльністю батьків, яка була направлена на піднесення української культури і літератури, оскільки не лише М.Т. Симонов-Номис займався літературно-видавничою діяльністю, а й Н.М. Білозерська-Забіла під впливом П.О. Куліша теж взялася за перо, але її твори так і залишились не виданими. Тож і не дивно, що, як писала в оповіданні «Баба Яга» Надія Матвіївна, «нашу українську мову... я добре знала, а «Тополю» Шевченка декламувала без помилки ще з семи літ від роду». Вона добре пам'ятала, як приїздив до них Тарас Григорович Шевченко, якого малі дівчата називали «дядько Кобзар», як він «ухопить на руки, підійме високо, високо над головою та й шутливо промовляє з своєю ласкавою, добродушною усмішкою:

– Ох ти моє маленьке! Ох, ти моє велике!

А ми, діти, то аж не тямилась від радощів! Нікого і не треба, як не того «дядька Кобзаря».

Багато часу в дитинстві Надія Матвіївна проводила у родині Кулішів і писати почала під їхнім впливом, майже всі свої перші твори вона посилала на редагування в Мотронівку. В одному з листів Олександра Михайлівна Куліш їй писала: «Дорогесенька Надюша! Незважаючи на те, що дядя в шапелі ежєдневно сам виворачивает три упруга, ещє бедненький садится и редактирует твою рукопись, которую мы совместно прочли».

В 70-х рр. ХІХ ст. Симонова успішно закінчила Лубенську жіночу гімназію і невдовзі вийшла заміж за волинського поміщика Костянтина Івановича Кибальчича (рідного брата народовольця Миколи Кибальчича). Певний час сім'я жила в Петербурзі, а потім у містечку Ясногородці на Волині. Тут у Н.М. Кибальчич народилася дочка, яку теж називали Надією. Але шлюб виявився нещасливим. І в 1884 р. Надія Матвіївна з дитиною (дочка, до речі, теж хрещениця О.М. Куліш) втікає від чоловіка і повертається на Полтавщину.

Саме на 90-ті рр. ХІХ ст. припадає період активної літературної діяльності Надії Кибальчич. Саме в прозових творах авторки цього

часу ми знаходимо відлуння її тяжких життєвих обставин. «Спираючись на власний життєвий досвід, вона по-новому розглядає проблеми моралі, сім'ї, жіночої незалежності, інверсії традиційних гендерних ролей у родині».

Вслід за неньою, знову ж-таки під благотворним впливом подружжя Кулішів, формується як майбутня українська письменниця і маленька Адя (так називали рідні доньку Надії Матвіївни). Вже в дорослому віці в листі до Кулішів Н.К. Кибальчич-Козловська згадувала: «А чи пам'ятасте ви, як я (мені тоді було 9 років) прислала вам повість «Вечера в деревне»? дядя потім і через довгий час її згадував. Її я переписала і обмалювала, хотіла, щоб походила вона на справжню книжку. Невже вона і досі є?» Олександра Михайлівна всі листи та дитячі твори онуки ретельно зберігала. На деяких із них Ганна Барвінок пізніше позначила «Будущая письменница Надия Кибальчич».

Яскрава творча індивідуальність Надії Костянтинівни Кибальчич повною мірою проявилась на зламі епох, але період її творчої активності був порівняно невеликим, він обіймав лише півтора десятиліття. За час із 1899 до 1914 року вона, проте, зуміла видати кілька книжок поезії, прози, дитячої прози і перекладів, полишила помітний слід у тогочасній періодиці. Її твори друкували журнали «Літературно-науковий вісник», «Українська хата», «Молода Україна», «Будучність», «Рідний край», газети «Рада», «Руслан», «Діло». Важливими були також публікації в альманахах «З-над хмар і долин», «Багаття», «Розвага», «Досвітні огні».

Оцінюючи вклад Надії Матвіївни та Надії Костянтинівни Кибальчич у вітчизняну літературу, Іван Франко у своїй статті «З останніх десятиліть ХІХ ст.» писав: «Дуже інтересне явище пані Наталка і Надія Кибальчич, мати і дочка. Перша з них авторка драми «Катря Чайківна», що одержала нагороду на конкурсі галицького виділу крайового, опублікувала ряд гарних оповідань і написала кілька драматичних нарисів, досі не надрукованих. Усі ті написання відзначаються вірним охопленням життя і доброю технікою. Гарні надії подає Надія Кибальчич, що крім новелістичних нарисів, опублікувала досі ряд удатних поезій».

Мати чим могла і як могла допомагала доньці. Оскільки літературна діяльність жінок у той період була можлива лише за підтримки чоловіків або більш відомих авторок, Надія Матвіївна Кибальчич

часто зверталася за підтримкою і протекцією до подружжя Кулішів. Так, звертаючись до О.М. Куліш, вона писала: «Голубонько мамо Саша! З цим листом посилаєм з донькою два наших оповідання – мос «Исповедь няни», підписано ініціалами Н.М.К. і її «Поджо», підписано Н.К. – з уклінною прозьбою пристроїть їх у редакцію де!.. Коли часом пошлете, напишіть, що три покоління пишуть мати, дочка, онука. Як будете писати у редакцію, голубонько, згадайте, що я Ваша хрещениця і донька моя!»

На жаль, через життєві обставини Надія Костянтинівна Кибальчич не мала змоги віддавати багато часу літературній творчості. Після одруження з лікарем М.І. Козловським вона стала його соратницею в суспільно-політичній діяльності. Відомо, що в січні 1905 р. вони за участь у революційних подіях і демократичні переконання були ув'язнені і тривалий час перебували у хорольській тюрмі. Унаслідок цього важкого життєвого випробування обоє підірвали своє здоров'я, тож лікування було конче необхідним. Як жінка щирого і самовідданого характеру, Н. Кибальчич усі сили віддала, аби допомогти тяжко хворому чоловікові. Кілька років супроводжуючи його на лікуванні, провела вона у добровільному вигнанні в Італії, стійко переносячи незгоди і злидні.

Після повернення з-за кордону подружжя Козловських жило в містечку Кагарлику на Київщині. Матері Н.М. Кибальчич, яка сама ледь зводила кінці з кінцями, самотньо живучи в простій селянській хаті, доводилося допомагати їм обом. Коли ж Козловський помер, Надія Костянтинівна Кибальчич 19 вересня 1914 р. покінчила життя самогубством.

Смерть доньки стала страшним ударом для лубенської Наталки Полтавки. На жаль, ми маємо дуже скупі відомості про життя Надії Матвіївни Кибальчич в її останні роки (зі статті П. Капельгородського відомо лише, що в 1910–1914 рр. вона жила в Комишні, а потім у Лубнах, де вчителювала).

В суворий час революції і громадянської війни Н.М. Кибальчич жила в будинку Герасименка, поблизу лубенського кладовища, там і згасла в самотині... За іншими свідченнями, приречена на злиденне життя, щоб запобігти своїй недолі, вона теж покінчила життя самогубством.

Так відійшли у вічність донька й онука М.Т. Номиса, чії незаслужено призабуті імена мають бути відомі нащадкам.

КОЗАЧКОВ

Микола

{ Микола Козачков }

Людина енциклопедичних знань і рідкісної ерудиції, пристрасний бібліофіл, безмежно закоханий у рідний край і володіючий глибокими знаннями з його історії, із золотими руками умільця, оригінальним, самобутнім поглядом на світ фотохудожника, надзвичайно високою комунікабельністю і, водночас, рідкісною відкритістю, щирістю і щедрістю – все це Микола Петрович Козачков.

Займаючи скромну посаду вчителя трудово-го виховання загальноосвітньої школи № 8, він, безперечно, належав до інтелектуальної еліти міста другої половини ХХ ст. До нього зверталися за допомогою, порадами консультаціями історики і краєзнавці, письменники і журналісти, бібліотекарі і вчителі, фотомайстри і народні умільці, сотні людей різного віку і професій, яких хвилювала історія Посульського краю. З його думкою, його поглядами на минувшину завжди рахувалися навіть найзатятіші опоненти.

Саме завдяки М.П. Козачкову я по-справжньому пізнав і полюбив Лубенщину, край, де, за словами Василя Симоненка, «Люди прекрасні, земля як казка й сонця такого немає ніде». Саме завдяки йому, спочатку сам, а потім уже і «в зв'язці» з сином (який, можна сказати, виріс у теплій, затишній і гостинній оселі Миколи Петровича і Любові Максимівни Козачкових), почали ми ґрунтовно, наполегливо і скрупульозно вивчати історію Посулля.

Доля звела нас у 1975 р., в районному Будинку піонерів, коли з легкої руки завідуючого райвно Г.І. Сурмила я розпочав свою «дослідницьку кар'єру», очоливши гурток юних краєзнавців. Тоді, з першої нашої зустрічі у крихітній фотолабораторії освітнього закладу,

ми віднайшли спільну мову і відразу ж узгодили наш спільний проект – проведення зустрічей школярів із письменниками-земляками.

І вже буквально за місяць, завдяки Миколі Петровичу, провели незабутні зустрічі з В.К. Маликом і В.Г. Безорудьком, П.О. Лубенським і Б.С. Ванцаком, побували вдома у Н.К. Хоменко і П.К. Мосового, зустрілися з дружиною О.В. Донченка Марією Макарівною. Впевнений, ці зустрічі й сьогодні живі в пам'яті юних красзнавців того часу, нині вже високошанованих і поважних жителів нашого міста.

У той же час Микола Петрович відкрив мені доступ до своєї унікальної красзнавчої бібліотеки. Сказати, що я був вражений цією рукотворною скарбницею мудрості, значить не сказати абсолютно нічого. Сотні унікальних фоліантів збірок документів, книг та історичних джерел, практично недоступних за радянських часів у бібліотеках та архівах, були майстерно перефотографовані красзнавцем, віддруковані на фотопапері і дбайливо ним переплетені. Над виготовленням кожної такої збірки Микола Петрович працював, певно, не один день та місяць протягом усього свого життя. Лише Богу відомо, як вдалося йому все це зробити!

Отримавши дозвіл господаря працювати з історичними документами і матеріалами «скільки буде потрібно, аби на користь собі та людям», я буквально з головою поринув в роботу. Саме тоді я відкрив для себе праці К.П. Бочкарьова і Г.Я. Стелецького, М.Г. Астряба і В.П. Милорадовича, перечитав невідомі твори Г. Сенкевича і П. Куліша, І. Нечуй-Левицького і Т. Шевченка, історичні праці Д.І. Яворницького і М.Г. Костомарова, дізнався про творчий доробок Ф.І. Камінського і К.М. Скаржинської, І.Ф. Павловського і Л.В.Падалки. А скільки годин провели ми з М. Козачковим у запальних дискусіях, і не злічити! Скільки «історичних стежин Лубенщини» стоптали разом!

На той час він здавався мені мало не чарівником. Адже досить було однієї простої фрази: «Микола Петрович порадив мені звернутися до Вас...», як люди, які видавалися мені, молодому сільському вчителю, мало не «небожителями», усміхалися і говорили: «Знаю-знаю, він уже телефонував і просив допомогти. Тож, чим можу бути корисним...» З цієї миті вони безкорисливо і щиро віддавали мені часточку свого часу, своїх знань і вмінь, часточку свого серця і душі й ставали потім, завдяки М.П. Козачкову, моїми добрими і щирими друзями, вчителями і наставниками назавжди.

Саме Микола Петрович познайомив мене з письменниками В.К. Маликом і П.О. Лубенським, журналістами І.К. Кириченком і Б.С. Ванцаком, художником-красзнавцем В.І. Семенютою і музейним працівником І.І. Горенком, фотохудожником В.Ф. Білоусом і бібліотекарем Р.М. Корнет, блискучою плеядою вчителів від Бога – Л.Д. Козловим, Ф.Ф. Капішевською, Л.О. Бовою, Н.М. Петровою, В.Г. Андресвим і В.Б. Ладвіг, земляками-киянами професором-археологом І.Г.Шовкоплясом і очільником республіканської організації товариства «Знання», академіком-математиком І.І. Ляшком...

Він став для мене добрим ангелом-охоронцем. Я йшов до нього зі своїми радощами і болями й завжди, в усьому, знаходив допомогу і підтримку. Микола Петрович, здавалося, міг усе: за допомогою секундної стрілки годинника вгамувати зубний біль і миттєво відшукати унікальний історичний документ, про який я раніше тільки чув, допомогти облаштувати отриману квартиру і віднайти дієві народні ліки від будь-якої недуги, змусити знову «закувати ту сиву зозулю» в старому настінному годиннику і тактовно підказати, як треба вчинити в тій чи іншій непростій життєвій ситуації, і міг навіть, ні слова не кажучи про це, взяти на себе частинку наших проблем і успішно вирішити їх...

Це сьогодні я добре розумію, що в цієї надзвичайної людини, здалеку не богатирським здоров'ям, була і маса власних, особистих життєвих проблем, але тоді я знав лише одне: «У нас є Микола Петрович! А з ним будь-яка біда – півбіди!»

Майже 20 років минуло з того часу, як М.П. Козачков відійшов у вічність. Не раз і не двічі брався я за те, щоб сказати про нього добре, вдячне слово... Та кожного разу відчував, що просто не в змозі відшукати слова, щоб висловити йому безмежну сердечну вдячність за все-все, що зробила для нас ця надзвичайна Людина... І от лише зараз, уже на фініші власного життя, я врешті-решт наважився це зробити, бо просто боюся не встигнути сказати все те, що хочу, що мушу, що зобов'язаний перед його світлою пам'яттю...

Хай вибачать мене рідні й близькі Миколи Петровича, які стали і для нашої сім'ї найближчими друзями, численні товариші Вчителя і його учні, якщо в невеликій газетній публікації я не зміг зробити це так детально і вміло, як хотів. Як багато я віддав би сьогодні за те, щоб знову хоч на годину опинитися в старій шкільній майстерні

«по-дереву» і просто «поговорити за життя» з М.П. Козачковим та його добрими і мудрими друзями-трударями В.Бовою та К. Бабицем, поринути в пошуках необхідного фоліанту до глибин його книгосховища, чи, запропонувавши йому свій новий творчий доробок, просто запитати: «Ну, як? Що вдалося, а що ні? Що треба б змінити і доопрацювати?»

Та, на жаль, це вже неможливо... Залишається тільки дякувати Богу, що ми все-таки встигли порадувати вже важко хворого Миколу Петровича своєю першою книгою «Лубенська старовина» і отримати його благословення: «Добре, хлопці... Продовжуйте в тому ж дусі...»

З тим і живемо, з тим і працюємо, схиляючись в глибокій шанобі перед світлою пам'яттю Вчителя.

КРАЩЕНКО Василь

{ Так пишеться історія і робляться добрі справи }

Надовго залишиться в пам'яті студентів Лубенського лісотехнічного коледжу зустріч з головою міського благодійного фонду «Надія і Батьківщина», красзнавцем Василем Потаповичем Кращенко, який розповів юнакам і дівчатам про долі молодих людей – оstarбайтерів, примусово вивезених гітлерівцями в роки Другої світової на каторжні роботи до Німеччини та інших окупованих фашистами країн Європи.

Це був другий проект дослідника і створеного ним фонду. Перший – то був відкритий для земляків-лубенців Василь Барка. Василь Потапович ще у 1990 р. відшукав та установив письмовий контакт із цим нашим видатним земляком, всесвітньо відомим письменником, який на той час проживав у Америці. Хоча листів від Василя Барки було всього декілька, але вони написані надзвичайно цікаво і змістовно, прекрасною українською мовою. Воістину українська душа! Розповідалось у них про історичні дореволюційні Лубни, яким у 1988 р. сповнилось 1000 років, і їхні околиці, де проходила яка вулиця, які стояли церкви і будівлі та ще багато цікавих історичних фактів. Завдяки цим листам наші земляки дізналися про низку невідомих раніше подій з історичного минулого краю. З того часу наш красзнавець назбирав ще чимало цікавих матеріалів про Василя Барку з різних джерел. Дуже хоче об'єднати всіх поціновувачів його творчості, які мають інформацію про нього, щоб видати збірку статей і спогадів про славного земляка-письменника і цим самим ще раз увіковічнити його світлу пам'ять для майбутніх поколінь.

Історією рідного краю та його вихідцями Василь зацікавився ще з дитинства. Великий вплив на це здійснила його мама – Кращенко

Євдокія Михайлівна, яка багато розповідала про жахливий період голодомору 1933 р., під час якого померли з голоду її батьки, брати і сестри. Василь Потапович має звукові записи її розповідей про голодомор. Його батько, Кращенко Потап Олексійович, весь період війни 1941–1945 рр. воював у діючій армії. Закінчив війну в Берліні. Удостоєний багатьох бойових нагород. Багато розповідав про побачення і пережите. Зі слів учителя Березняківської школи, Кузуба Василя Миколайовича, на одній зі стін Рейхстагу в Берліні батько Василя залишив свій автограф – Кращенко Потап.

Розповідь про остарбайтерів Василь Потапович перший раз почув ще в десятирічному віці від свого земляка, Сапи Івана Павловича, жителя Хорольського району, і це його дуже зацікавило. З того дня і по сьогодні все, що з цим пов'язано, викликає у нього постійний інтерес і увагу. Після публікацій декількох статей у різних центральних і районних газетах про тяжкі долі українських підневільних робітників, які працювали в Норвегії, Німеччині, Австрії, Бельгії, надійшло багато листів та телефонних дзвінків із різних куточків України з відгуками і спогадами про життя та страждання в неволі. В.П. Кращенку вдалося особисто або через листування дізнатися про долі більш як 40 осіб. Як свідчать німецькі архівні дані, у роки війни тільки до Норвегії було вивезено понад 100 тис. громадян із країн колишнього Радянського Союзу. Це, в основному, українці, білоруси, росіяни. Скільки десятків тисяч українців було там і скільки загинуло – ніхто і до сьогодні не знає. По всій Європі були табори для полонених, обнесених колючим дротом, в яких працювали сотні тисяч радянських людей. Десятки тисяч працювали і в приватних господарствах німецьких та австрійських бауерів, на фабриках і заводах Третього рейху. Зі слів Василя Потаповича, навіть зараз люди бояться розповідати про все пережите і вистраждане в неволі. Адже свого часу, згідно з наказом головнокомандуючого Радянських військ Й.В. Сталіна від липня 1941 р., всіх полонених, а також вивезених на підневільні роботи до країн Західної Європи радянських людей вважали зрадниками Батьківщини, і вони повинні були бути покарані. В той же час у душах багатьох із них на все життя залишилась пам'ять про людяність, доброту, милосердя, які вони відчули від місцевого населення за місцем чужоземного перебування. Детально розповідали про це вони лише сьогодні – зі сльозами на очах. Корінні жителі, які працювали по найму

пліч-о-пліч разом з радянськими людьми, часто ризикуючи власним життям і спокоєм, допомагали як могли і чим могли: харчами, одягом переховували втікачів. Шматок хліба чи інший харч часто рятували життя, бо робота була дуже важка, а харчування вкрай погане. Саме про такі й подібні прояви людяності, милосердя і доброти збирає Василь Потапович і його однодумці спогади всіма доступними способами. В окремих літературних виданнях, газетних публікаціях, а також у розповідях очевидців згадуються випадки, коли полоненим і пораненим німецьким військовослужбовцям допомагали прості радянські люди. ЛЮДЯНІСТЬ серед жахливого пекла війни була у стосунках між двома народами – українським і німецьким, українським і норвезьким, австрійським, але, на жаль, ми мало знаємо про це. Головна мета проекту красназців – збір матеріалів і випуск у світ книги спогадів українською, норвезькою та німецькою мовами, аудіокниги з таким же текстом, зйомки короткометражного документального фільму, поїздки зі стендовими виставками по Україні та в Європейській країні, де працювали наші оstarбайтери.

У 1996 р. Василь Потапович разом із колегами заснував благодійний фонд «Надія і Батьківщина», одним із завдань якого є спільними зусиллями продовжити роботу над вибраною темою. В процесі пошуків з'ясувалося, що для більш глибокого і детального вивчення теми пошуку бажано попрацювати в європейських історичних архівах, поспілкуватися з норвезькими та німецькими громадянами, очевидцями подій часів війни. В грудні 2001 р. разом із дружиною, вчителем-філологом за фахом, він поїхав до Норвегії на навчання та збір матеріалу для майбутньої книги спогадів. За 2,5 роки перебування там вони зібрали багато цікавих матеріалів в історичних музеях та архівах. Побували в м. Ордалштанген, де містився великий табір підневільних робітників зі Східної Європи, серед яких було багато українців. Саме там працювало 15 осіб із с. Березняки Хорольського району, земляків Василя Потаповича, які багато йому розповідали про життя в Ордалштангені. Дуже інформативним і цікавим було відвідання «Дороги крові», що знаходиться в Північній Норвегії біля селища Хатен. Зі слів місцевих красназців та істориків, у роки війни там працювало багато тисяч полонених зі Східної Європи. Велика частина з України. Прорубували вручну дорогу в скелях. Дуже багато загинуло. На висоті 1 км у скелястих горах побудували німецький спо-

стережний пункт, з якого фашисти вели артилерійський обстріл великої ділянки стратегічно важливого узбережжя Норвезького моря. Взагалі, поїздка була дуже інформативна і необхідна. За час навчання дізналися багато про культуру, традиції, обряди, побут, історію цього північного народу.

Після повернення до Лубен у 2004 р. Василь Потапович організував на базі Засульської гімназії гурток із вивчення норвезької мови. Викладання проводив особисто і безкоштовно. Окрім мови, розповідав про культуру, життя, традиції норвезького народу. Завдяки його старанням улітку 2007 р. гімназію відвідали вчителька Василя і Лариси, норвежка Аніта Льюсет, та її чоловік. Вона поспілкувалася з кращими учнями курсів Дмитром та Яною Корніянченками. На той час вони могли вже дещо розповісти про себе норвезькою. Аніту присмню здивувало, що діти змогли зрозуміти її мову і відповісти на запитання.

У травні 2010 р. в Лубенській художній галереї Василь Потапович організував і провів стендову виставку матеріалів про українських оstarбайтерів зі спогадами очевидців, фотографіями і листами часів війни. Було багато присутніх, у тім числі дітей. Організатор виступив із цікавою, змістовною розповіддю, що супроводжувалась показом відеоматеріалів. Виставку відвідала та виступила з промовою перший секретар Посольства Норвегії в Україні пані Бутхильд Ослауг Доттер Нордслеттен і завідувача відділу культури посольства Берот Стенсруд. Вони високо оцінили роботу організаторів, підкреслили її важливість, адже це є маловивчені сторінки історії двох наших народів, які ми повинні пам'ятати. Побажали продовжити надалі роботу з випуску книги та фільму про українських оstarбайтерів у Норвегії, Німеччині та Австрії, про людяність, доброту та милосердя, що їх зустріли українські люди на чужині.

Про пошукову роботу нашого земляка дізнався тележурналіст міжнародного відділу норвезького центрального телеканалу НРК1 Мортен Єнтофт. Він підготував програму про радянських оstarбайтерів і попросив дозволу взяти інтерв'ю та скористатися зібраними Василем Потаповичем матеріалами. Весною 2010 р. Мортен разом із оператором прибув до Лубен, де відзняв програму, значна частина якої була побудована на розповідях Василя Потаповича та листах із фотографіями і спогадами, які отримали Василь Потапович та Лариса Леонідівна в результаті пошукової роботи. Норвезький жур-

наліст разом із В.П. Крашенком відвідав колишніх остарбайтерів: у с. Чуднівці Лубенського району Василенка Івана Михайловича та в с. Устимівці Семенівського району Солов'єнка Михайла Дем'яновича, які працювали в Норвегії, та взяв у них інтерв'ю. Передача вийшла на телеекрани Норвегії у травні 2010 р. Після неї розширилося коло знайомств із числа норвезьких істориків-красназавців та зав'язались творчі контакти. Особливо цікавою виявилася історія, яка розпочалася одним із листів зі спогадами. Свою розповідь про підневільне життя у Норвегії прислав Іван Олексійович Вісич із с. Лелюхівка Новосанжарського району. Разом із листом він вклав до конверта фотографію, яку отримав від свого норвезького рятівника. На тій світлині родина Берсос: Арне, його дружина і діти – Тур, Ранді й Марта. В 1943 р. Іван Вісич будував разом з іншими підневільниками бункери для німецьких підводних човнів у м. Трондхеім. Пліч-о-пліч з полоненими працювали вільнонаймані норвежці. Місцеві жителі допомагали в'язням їжею, одягом і взуттям. Поряд з Іваном працював Арне Берсос. Саме завдяки йому Іванові пощастило вижити в тих нелюдських умовах. Берсос часто ділився з Іваном своїм обідом. Коли фашисти залишили країну, одного разу Арне запросив Івана до себе додому. На згадку подарував фото своєї родини та просив написати листа з України. Повернувшись на Батьківщину, Іван дізнався, що листування з іноземцями – дуже небезпечна справа, за яку можна потрапити за ґрати. Так перервався їхній зв'язок. Аж у 2011 р. Василь Потапович Кращенко, отримавши фотографію, зробив спробу його відновити. За допомогою норвезьких істориків, які провели величезну пошукову роботу, вдалося знайти родину Берсос. Завдяки надпису на фотокартці, назві фотоательє та року виготовлення фото, вдалось відшукати в Трондхеймі це фотоательє, а в архіві знайти адресу замовника. Але, на жаль, самого Арне вже немає в живих. Можете собі уявити, яким було здивування сина Арне – Тура, коли він отримав фото своєї родини в листі з України. Зі сльозами на очах вдивлявся він у це фото – адже таке саме фото висіло завжди на стіні його кімнати. Він чудово пам'ятає здоров'я Івана, якого тато приводив додому на обід, а тому радо погодився відвідати Івана Олексійовича в Україні. Влітку 2011 р. Тур із дружиною і сестрою Ранді прилетіли в Україну. Василь зустрів їх в аеропорту Бориспіль і весь час перебування в Україні був в якості гіда і перекладача. Зустріч з Іваном була дуже теплою і зворушли-

вою, зі сльозами, спогадами, обіймами. Гості залишили Україну з масою хороших вражень та спогадів.

Зараз Василь Потапович Кращенко і його помічники продовжують збір матеріалів для книги та намагаються знайти спонсорів, які допоможуть її надрукувати та зняти документальний фільм. Є велика і благородна ціль! Дорогі читачі! Василь Потапович Кращенко та його однодумці роблять важливу, добру і потрібну справу.

КУЯН Василь

{ Він поліг у боях за Гребінку }

Пожовклі від часу фото старого родинного альбому – наче фантастична машина часу: вони повертають із небуття ще зовсім юні обличчя пращурів, зв'язують у єдиний ланцюг долі поколінь нашого давнього козацького роду.

Ось серйозно, трішечки стурбовано, дивиться в об'єктив чи не єдиного тоді на всю Решетилівку фотоапарата 15-річний Василь Куян. Це його перше і, як виявиться згодом, останнє «доросле» фото. Не маючи змоги продовжити навчання (матері-вдові, виховательці дитсадочка, не під силу було навчати його водночас із двома старшими доньками-студентками), Василь на початку 1941 р. залишив школу і, на «відмінно» закінчивши короткотермінові курси з оволодіння азбукою Морзе, влаштовується на роботу на телеграфі у місцевому райвузлі зв'язку.

Коли розпочалася війна, юнака, який володів дефіцитною на той час на фронті спеціальністю, прямо з робочого місця, не давши, навіть попрощатись із ненькою, мобілізують, направляють до діючої армії. 3 липня 1941 р. комсомольцю Василю Куяну райвійськкомат вручив секретний пакет і терміново направив його «для виконання надзвичайно важливого завдання» на станцію Гребінка.

На новому робочому місці Василь одягнув військову форму, прийняв присягу і отримав особисту зброю – пістолет. Протягом двох із половиною місяців молодий борець ніс службу і на бойовому посту, керуючи невеликим підрозділом телеграфістів. За цей час польова пошта принесла до рідного дому всього два солдатських трикутники, підписаних нетвердим дитячим почерком. В одному з них Василь заспокоював матусю, стверджуючи, що у нього «все в порядку» («навіть шинель уже видали»). В іншому – обіцяв, що він разом із товаришами

«обов'язково зупинить наступ і нахабного фашиста»! Та не судилося... Потрапивши в оточення, юнак загинув поблизу Гребінки. Про цей трагічний епізод, уже після звільнення Полтавщини, повідомила в листі рідним Василя колишня телеграфістка з його підрозділу: «Наша група зв'язківців того вересневого дня залишалась на робочому місці до особливого розпорядження. Ми почули стрілянину та через вікно побачили, що на станцію увірвались фашисти, а червоноармійці, відбиваючи їх атаку, відступали. Ми всі, зв'язківці і залізничники, вискочили з вокзалу і побігли у бік річки Оржиці до переправи. Василь, як і інші бійці, відстрілювався до останнього патрона. Ворожа куля наздогнала його вже в річці. Німці розстріляли усіх, хто не встиг переправитися на протилежний берег. Вода у річці була червона від крові. Все це я бачила на власні очі, сидячи у воді під кущем, де мене не помітили фріци. А як добре стемніло, я вибралась із річки і переховувалась деякий час у чужих, але чуйних людей. Фашисти не дозволяли жителям Гребінки діставати з води трупи загинувших... Яка жорстокість, яке блюзнірство!»

На жаль, пізніше зв'язок із цією дівчиною було втрачено. Вона вийшла заміж і кудись виїхала. А це єдине довоєнне фото на покуті, поруч з образами і чорною тарілкою репродуктора – нагородою, яку Василь отримав «за ударну працю» перед початком війни, – так і залишилося найдорожчим скарбом у старій селянській хаті. Горем зігнутого до землі матуся (наша бабуся і прабабуся) сховала за цей портрет останні листи сина та його похоронку і до останнього дня життя все чекала і чекала повернення Василя «всім смертям назло».

Саме в ті дні вересня 1941 р., коли поліг геройською смертю Василь Куян, його старша сестра – русокаса красуня Віра, студентка третього курсу геофаку Харківського університету, стала в стрій добровольців студбату. Плечем до плеча з філологами Олесем Гончарем, Григорієм Тютюнником, Дмитром Білоусом, істориками Степаном Королівським і Борисом Мигалем, фізиком Миколою Барабашовим і десятками інших добровольців. Це про них потім у своєму романі «Людина і зброя» схвилювано розповість Олесь Гончар. Разом з ними безстрашна дівчина ступила на дороги війни. «Сестрою милосердя» пройшла Віра цими дорогами, врятувавши на полі бою життя десятків поранених. Чудом вирвавшись із пазурів смерті після важкого поранення у боях за Харків, здобувши більше ран, ніж бойових нагород,

вона повернулася в стрій і дійшла все-таки до самого Берліна, щоб залишити свій автограф на стіні підкореного рейхстагу. Поруч із власним ім'ям вона написала й ім'я полеглого брата...

На жаль, до цього часу ми не знаємо точно, де у Гребінці знаходиться та братська могила, в якій, разом зі своїми полеглими побратимами, похований Василь Куян, котрий навіки залишився шістнадцятилітнім. Але дуже часто, маючи кілька десятків хвилин між електричками, ми приходили до меморіального комплексу Слави у центрі Гребінки, щоб віддати данину глибокої поваги і вічної, вдячної пам'яті всім полеглим на благодатній землі Гребінчиного краю та уродженцям цього містечка, розкиданих на фронтах вогняним вихором війни, які також не повернулися з кривавих полів війни до отчого дому. Вічна їм пам'ять!

МАЛИК Володимир

{ Володимир Малик }

У 1998 р., назавжди покинувши Посульський край, зоряним Чумацьким шляхом відійшов у вічність, щоб стати незгасною зорею в яскравому сузір'ї класиків української літератури, наш земляк – лауреат премій імені Г. Сковороди, імені Лесі Українки, премії фонду імені Т.Г. Шевченка, імені Панаса Мирного, письменник Володимир Кирилович Малик.

Мільйони читачів знають і люблять його твори – поеми та віршовані казки для дітей – «Журавлі-журавлики», «Чарівний перстень», «Месник з лісу», «Червона троянда», «Микита

Кожум'яка», «Восвода Дмитро», повісті «Чорний екватор», «Новачок», «Слід веде до моря», «Двоє над прірвою», «Дві перемоги», критико-бібліографічний нарис про дитячого письменника О. Донченка, і нарешті – низку історичних романів, що принесли йому заслужену славу: «Князь Кий», «Черлені щити», «Горить свіча», «Чумацький шлях», «Князь Ігор», тетралогія «Тасмний посол». Ці твори впродовж останніх десятиріч уходять до першої п'ятірки вітчизняних читацьких рейтингів, поруч з творами О. Гончара, П. Загребельного, І. Багряного, Ю. Мушкетика. Перекладені англійською, російською, польською, словацькою та вірменською мовами, вони здобули якнайвищу оцінку в російській, польській та американській пресі.

«Український Вальтер Скотт», «Козацький Дюма» – якими тільки епітетами не нагороджували журналісти і критики В.К. Малика – «доброго знавця історії, майстра створення напруженого сюжету, який, – як відзначав доктор історичних наук Г.Я. Сергієнко, – має щасливу можливість бачити в уяві живі картини давно відшумілого життя і, спираючись на скупі, часом поодинокі історичні факти, що

дійшли до нас із глибини віків, талановито відтворювати й цілі епохи, і окремі колізії, змальовувати пластичні образи видатних діячів минулого, а також ліпити характери вигаданих персонажів».

А ще часто називають Володимира Кириловича «чарівником з берегів Сули». І в цьому порівнянні теж немає перебільшення. Бо, дійсно, чарус й полонить його барвиста і образна мова, яскравий світ створених ним художніх образів. Бо саме древня лубенська земля з її славною тисячолітньою історією надихала його на творчість. З неї, подібно міфічному Антею, черпав він натхнення і силу. Саме тут злетіли в піднебесся його «Журавлі-журавлики», саме тут живуть і діють його літературні герої: безстрашний Арсен Звенигора, мудрий Славута, жорстоко битий долею, але нездоланий Івась Бондар.

Не звабили Володимира Кириловича ні великі міста, ні столиця (куди не раз запрошували письменника). Він залишився вірним своєму «малому місту», в якому за чверть століття педагогічної діяльності виховав не одне покоління його жителів; місту, в якому знайшов своє особисте щастя, зростив і виховав прекрасних дітей і онуків; місту, в якому «поставив на крило» десятки юних літературних талантів.

Певнені, що вже найближчим часом творчість В.К. Малика буде ґрунтовно вивчатися десятками і сотнями професіоналів-літературознавців, як в Україні, так і за її межами. З'являться численні публікації, статті, літературні розвідки, монографії.

Ми ж ставимо перед собою завдання більш скромне – спираючись на спогади побратимів по перу, рідних і близьких письменника, його учнів та численних шанувальників творчості Майстра, розповісти читачам про життєвий і творчий шлях Володимира Кириловича Малика (за словами Павла Загребельного, «прекрасного письменника, а людини ще прекраснішої»).

«Всі свої найголовніші твори я написав з одною метою – виправити духовний хребет нашого народу», – так чітко, лаконічно і сміливо сформулював сутність своєї творчості на сторінках щоденника В.К. Малик.

Палкий патріот України, людина крицево-стійка у своїх переконаннях, він своїми творами відкрив для нас приховану правду рідної історії, навчив шанувати своїх славних прашчурів, змусив «глянути на неприкриту правду нашого минулого, щоб зачерпнути в ній не зневіру, а силу».

Змушений в умовах жорсткого пресингу тоталітарної системи писати іноді «езоповою мовою» й переважно для дітей та юнацтва, Володимир Кирилович дбайливо і наполегливо плекав юних українських патріотів, на долю яких випало розбудовувати і зміцнювати суверенну і незалежну українську державу.

У цьому неважко переконатися, якщо проаналізувати тематику творів письменника і згадати, в який час та за яких обставин вони були написані.

Звернемось знову до щоденникових записів В.К. Малика.

«Вірю: читати «Тасмний посол» легко, а як важко я його писав! Передусім не було впевненості, що його надрукують. Далека історія, козацтво – кому це було потрібно в 60-ті роки? Влади? Ні, вона робила все, щоб народ наш забув свою історію, навіть свою назву. Видавцям? Кожен боявся за своє місце. Читачам? Я не знав, чи є в Україні ті, хто цікавиться рідною історією. Так було все задушено, пригнічено, що, здавалося, страх скував уста і душу народу.

Але працював – одержимо. Хотілося, щоб хоч трішки розбудити той всенародний сон, щоб люди згадали своїх предків, свою історію, свою мову... Особливо важко було в 70-ті роки, коли почалося гоніння на історичну літературу. Але все витримав-написав...

А «витримати все» було дуже й дуже важко... Пригадайте: Обвинувачували в тому, що «козак здружився з ляхом», мовляв такого бути не могло. А ще в тому, що, нібито, затушовував класові суперечності на Січі, – і це на основі однієї та ще й обірваної цитати з 14-ї сторінки першої книжки...», – пригадував письменник.

Ці та подібні їм звинувачення посипалися, наче горіхи з дірявого мішка, із сторінок серйозних республіканських видань – «Літературної України», «Робітничої газети» та журналу «Вітчизна».

Сьогодні вони виглядають просто абсурдними. Але в ті сумно пам'ятні роки, як зазначав письменник Іван Білик, за подібну «крамолу» можна було відправитися, «без права писати і малювати», відпочивати у «найкраще в світі обладнаних концтаборах» або «чекаючи своєї черги, вивчати зоряне небо крізь арифметику ґратів «сізо».

Хто-хто, а Іван Білик – автор забороненого в застійні роки історичного роману «Меч Арея», добре знав, що говорив. Сам він лише чудом уникнув розправи, хоча увесь його «гріх» полягає лише в тому, що він першим, за радянських часів, наважився на повний голос заго-

ворити про прадавні, дохристиянські, але «аж ніяк не азійські» корені українського народу.

І саме в цей час у тихих, провінційних Лубнах В.К. Малик, заручившись підтримкою таких авторитетів і свідків сивої давнини, як грецькі та готські історики Прокопій, Марцеліан, Менандер, Маврикій, Йордан та інші, наполегливо працював над новим історичним романом «Князь Кий». У ньому він, вслід за І. Біликом, неспростовно переконував сучасників у тому, що українське коріння значно глибше, могутніше, ніж того хотілося б деяким «старшим братам»: «Я хотів показати наші корені – Русь – це ми! Ми! Це Київська земля, це підмурок України, це наша історія, незаконно присвоєна «північним братам». Своїм романом я хотів показати читачеві, особливо молодому – хто ми, звідки пішли. «Откуда есть пішла руська земля і хто в ній перший княжити розпочав».

На щастя, пригодницький жанр роману, те, що був він адресований «дітям та юнацтву», а також схвальні відгуки науковців та дуже доречно призначений владою 1500-літній ювілей Кисва дозволили письменнику, не зрадивши власним переконанням, пройти по «лезу бритви» і уникнути гонінь.

«Як же не пощастило нам з нашою історією», – з сумом зазначав у своєму щоденнику В.К. Малик. – В першу чергу: через князівські міжусобиці, а, по-друге, через Батисву навалу та наше геополітичне становище у відкритих всім вітрам степових просторах. Та й на вождів нам не щастило...».

Не випадково всі його наступні історичні романи присвячені найтяжчим, найтрагічнішим періодам в багатостраждальній історії України: князівським чварам та невдалому походу Новгород-Сіверського князя Ігоря на половців («Черлені щити», «Князь Кий»), Батисвому погрому («Горить свіча») та задушливій атмосфері Катерининської епохи, коли на вільну козацьку Україну насувалася чорна ніч кріпосної неволі («Чумацький шлях»). Адже саме в такі історичні часи доля випробовує націю «на злам»...

Перечитайте твори В.К. Малика, і ви переконаєтесь, що всі вони об'єднані єдиною метою і єдиним сюжетом. Цим сюжетом є трагічна і водночас героїчна історія України, а цією темою – боротьба українського народу за свою свободу і незалежність.

«... Вірю я, що відродимося знову! Рано чи пізно – відродимося, розправимо крила! В цьому моя віра!»

Саме цієї віри вперто не хотіли помічати численні критики та літературознавці, які досліджували творчість письменника. Та те, про що мовчали в своїх рецензіях фахівці, чудово бачили і розуміли у найзастійніші роки мільйони вдячних читачів і справжніх шанувальників творчості В.К. Малика.

Певно, найкраще сказав про це, вітаючи Володимира Криловича з останнім його прижиттєвим ювілеєм, полтавський літературознавець Петро Ротач: «Шаную Вас не тільки як цікавого, талановитого, серйозного письменника, але як патріота, свідомого українця, через серце якого проходять гострі болі нашого неспокійного часу».

Як же відбувався процес становлення «патріота, свідомого українця?» Сам В.К. Малик за життя практично ніколи не говорив про це. Та він полишив відповідь нам на це питання в своїх лаконічних, але надзвичайно точних, щирих і відвертих щоденникових записах, у своїх, на жаль, не завершених спогадах.

Все розпочинається з дитинства. Формування твердих життєвих переконань також. Особливо в часи, коли діти дорослішають душе швидко. Звернемося ж до щоденника:

«Літо 1927-го... ВУФКУ взяло шефство над Новосілками, подарувало кіноапарат, кожної неділі «шефи» привозили кінофільми.

Перший фільм «Тарас Трясило» показували просто неба на широкому панському подвір'ї. Закопали два стовпи, натягнули білий екран, наслали перед екраном соломи, і ми, діти, всілись на неї. А позаду – дорослі. Все село!

Теплий вечір. Гудуть хрущі. Літають кажани. А на екрані – козаки. Сидить голомозий Тарас Трясило, якого вибрали гетьманом, а козаки кидають йому на голову грязюку.

І зараз бачу все це, як тоді. Така дитяча пам'ять».

Так відбулося перше знайомство з історією.

«А напровесні 1930 року мого вчителя Василя Федотовича Тимошенка заарештували. За СБУ. СБУ – це щось страшне, сиве, – уявлялося мені. Та згодом дізнався – Спілка Визволення України. Ось – і політика!»

А потім були жахливі роки голодомору 1932–1933 рр.

«Наприкінці 1933-го або на початку 1934-го року написав я оповідання про голод. Але цей голод переніс у Туреччину, бо своїм дитячим розумом збагнув, що писати про нашу країну небезпечно. Читав його в сільбуді. Люди плакали».

– «В ці роки, десь в 1932–1933-му – я вперше задумався про національну нерівноправність. Якраз був у відпустці дядя Ваня, який працював у Марійській республіці... Я вже почав вивчати російську мову і запитав: «А як же марійці вивчають марійську, російську і українську? А ми тільки дві... На що мені дядя популярно пояснив: «Вони теж вивчають тільки дві мови – російську і марійську». А українську? – здивовано запитав я.

– Ніхто ніде української не вивчас. Всюди вивчають лише російську.

– Чому ж так? – ще більше здивувався я.

– Та тому, що росіяни – панівний народ. Що він скаже, те всі мають робити.

Це мені здалося несправедливим... Тепер я часто думав, чому у нас така мовна несправедливість. Це були перші проблiски національної самосвідомості. А зміцнив її «Кобзар» Шевченка.

Я його часто читав вечорами на припічку або на печі. Мати і Мишко слухали і плакали над «Катериною» та «Наймичкою».

І перше свідоме знайомство з «великою» політикою Сталіна 30-х років:

«Перше грудня 1934 року. Мороз аж тріщить. Вечір. Сільбуд. Повно людей. На сцені – білий екран. Мас демонструватися якийсь фільм. Я сиджу поруч з дорослими, жду «кіна». Та раптом із-за екрану виходить незнайомець у довгій сірій шинелі, підняв руку. Всі застигли.

«Товаріщі!» – почав він суворо, аж загрозливо. Від його загробного голосу стало якось не по собі. – «Сьогодні в Ленінграді подлые враги партии и народа, отщепенцы-троцкисты, убили пламенного революционера, трибуна Сергея Мироновича Кирова...».

Стало страшно. І зараз бачу високу худу постать цього районного начальника з палаючими очима, запаленими щокими, шинеллю до п'ят. Серце моє стискувалося і стискувалося від його безпощадних слів:

– «Смерть предателям! Смерть собачьому отродию! Искореним прихвостней международного империализма! Убийцам никакой пощады!».

Зал заціпенів. Мені здавалось, люди і не дихали. Ніби в могилі. Я вже був у 7-му класі і багато чого розумів. Діти того страшного часу швидко ставали дорослими. Передусім навчилися мовчати».

Зовсім юним В.К. Малику довелося стати свідком сталінських репресій:

«... Йшов 1937, а згодом 1938 рік. Нас не зачепили ці роки, але було страшно. Навколо «вороги». Розстріли. Що робилось в газетах – тільки й друкували: смерть, смерть, смерть... А в селі чоловіки не спали влітку в хатах, а в городі. Слухали – чи не гуде машина? Вночі це міг бути лише «чорний ворон», інші не їздили. Якщо загула – тікали в ліс, в луг, за Ірпінь. Але кого назначили, всіх забрали...».

Процес формування особистості письменника продовжувався уже в стінах Київського державного університету:

«1940 рік. Третій курс. Ми змужніли. Розширились горизонти. Всупереч офіційній пропаганді ми ставали свідомими Українцями. Мене почала цікавити історія України. Та й хлопців теж. Однак мовчали. Ця тема була заборонена. Табу».

Саме тоді В.К. Малик зробив свій перший крок у літературу. Але навіть радість першої публікації була затьмарена «вивихами епохи»:

«У № 8 за 1940 рік «Молодого більшовика» А. Малишко надрукував мої вірші... Не забарилися і рецензії в «Комсомольці України» – здається, Пріцкера і Смульгана. Розгромна. Стаття оглядова – і всі молоді автори, а серед них і я, розгромлені в пух і прах. За аполітичність (і це у 2-х віршах на 16 рядків!).

Тим часом написав сонети та октави (перші в моїй практиці), ряд ліричних віршів. Поніс А. Малишкові. Він сухо мовив:

– Ну, сонети та октави, це парафія М. Рильського, я не люблю цю форму. Статтю читав? У «Комсомольці України?».

– Читав.

– От бачиш! А якщо я надрукую твої октави, то не буде в журналі місця не тільки тобі, а й мені... – Однак, замислившись, прочитав мої рукописи ще раз.

– А оці – надрукую, – і відклав кілька віршів собі у стіл, – і швидко, дам улітку 41-го...

Я зрадив. Це був певний шлях у літературу. А було мені лише 18 років. Не пушкінський вік, звичайно, та все ж...».

... А потім була війна. На долю юнака випали випробування, перед якими тьмяніють усі жахи дантового Пекла: «Народне ополчення – спочатку під Кисвом, потім під Харковом. Поранення – фашистські табори. Не сподівався вижити, але вижив – молодість перемогла. Навіть у найчорніші дні осені 42-го року, коли фашисти рвалися до Волги, а сам був на волосинку від смерті, я не губив віри у наш народ, у перемогу. Навіть вірші складав у думках, і тихцем розповідав найдовіренішим товаришам:

*І погляд утопив у синю далечинь.
Побачив збурені знамена,
Почув звияжну музику мечів.*

Після визволення довелося пройти іще через принизливі «перевірки» в сталінських фільтраційних таборах, а потім постійно відчувати на собі пильний погляд «всевидючого ока компетентних органів».

«Про вірші довелося забути. Куди мені, колишньому полоненикові, мріяти про літературу. Пригадувалось у цьому зв'язку російське прислів'я: «Не до жиру – быть бы живу!». Та потяг до творчості був таким сильним, що інколи хапався за ручку...», – згадував В.К. Малик. Це були ліричні вірші. Ховав від людського ока «і під стріху, і під землю...».

Боляче читати сьогодні ці рядки. Але такий був час: «Суспільна атмосфера була тяжка. Культ Сталіна досягнув нестерпних, потворних форм. Дихати було важко. Репресії нарастали. Надії на те, що будуть якісь зміни на краще, давно погасли, бо я вважав, що Сталін житиме ще років 10–15 і не менше, бо ж грузини – довгожителі. Я кожного ранку вставав і думав: «Я тебе не переживу, гаде!».

Більш ненависної людини, як Сталін, більшого ката в світовій історії я не знав. Навіть Гітлер не міг зрівнятися з Сталінім. Адже на його чорній совісті не менше 50 млн. життів, і не чужих, а своїх людей».

У такій задушливій атмосфері повосних років і гартувалась сталь характеру В.К. Малика, чітко і однозначно формувалися його переконання...

Нелегко було письменникові й після смерті тирана. За сотні кілометрів від рідного Поїрпіння, в Лубнах, теж не мав він жаданого спокою:

«Слідкували за мною і тут в сто очей. Багатьох я знав. Був обережний. І хоча Сталіна вже не було, але засилля МГБ було таке ж, як і при Сталіну».

І все ж не писати Володимир Кирилович не міг. Не міг і не бажав він і поступатися своїми переконаннями. Через усе своє життя письменник проніс палку і щире синівське любов до неньки-України. Він був одним із небагатьох, хто мав повне право сказати про свій життєвий шлях словами Кобзаря: «Ми чесно йшли, у нас нема й зерна неправди за собою».

Так, будучи переконаним українським патріотом, Володимир Кирилович, разом з тим, категорично виступав проти огульної оцінки творчості українських письменників радянської доби... В статті, присвяченій 80-річчю Н.К. Хоменко, 29 серпня 1992 р. він писав:

«Хочу торкнутися поцінування письменників та діячів культури старшого покоління. Дехто зараз скептично оцінює їхній доробок. Мовляв, вони «лакували» дійсність, щедро курили фіміам Сталіну, Брежнєву та дрібнішим «вождям». Я б не був таким категоричним, адже більшість письменників, діячів культури, науки просто були вимушені жити в умовах тоталітаризму. Не треба забувати, що половина українських письменників була розстріляна або запроторена в сжовські та беріївські табори. Багатьох Сталін зламав морально: або служи – або загинеш! Так був морально зламаний П. Тичина і змушений написати вірш «Партія веде». Але коли цей твір був написаний? У голодоморному 1933 році! Пам'ятаєте – «Всіх панів до одної ями!» А той, хто пережив страхітливий 33-й рік, бачив, яких «панів» «звозили до одної ями».

У київській тюрмі конав Максим Рильський, поки не погодився написати «Пісню про Сталіна». Лише тоді його випустили. А скільки моральних тортур зазнали В. Сосюра, М. Бажан, Остап Вишня!

Дев'ятнадцять років поневірявся по тюрмах та на засланні О. Ковінька. Після вбивства С.М. Кірова було розстріляно 25 українських письменників, а багато десятків запроторені в ГУЛАГ. А вони ж ніяк не були зв'язані з Кіровим!

Та хіба ж можна після такого терору, геноциду над українською культурою кинути найменший докір письменникам, артистам, учителям, що вони прислужувалися сталінській системі? Ні, не слід цього робити! Більшість із них в тих жахливих умовах підтримували вогник нашої мови та культури.

У Надії Хоменко кілька віршів, написаних «на догоду», бо без них не дозволяється видати жодної збірки. Але цей кукіль легко відвіюється, а залишається золоте слово про рідну природу, про любов, про працю, про нескорений і працьовитий народ наш, якому нема переводу, як би його не хотіли звести зі світу!

Так я оцінюю творчість цього «розстріляного покоління», а в тім числі і нашої землячки Надії Хоменко. Все краще, написане нею, залишається в скарбниці нашої літератури!»

Плекаючи рідну мову калинову, письменник умів із розумінням поставитися й до російськомовної публікації літератора-краянина. Цікавий приклад цього наводить у своїх спогадах полтавський письменник Володимир Карпенко:

«... Відомо, як Володимир Малик любив Батьківщину і рідну мову. В листах та при зустрічі він особливо, хоча й наголошував, щоб я видавав давно писані твори рідною мовою.

Повторююсь, турбувала Майстра моя російськомовність аж до цього року. Але, прочитавши «Амбу», Володимир Кирилович у своїй рецензії особливо наголосив: «І два слова про мову. Автор наш земляк... Але роман написав російською. Чому? Причина одна: він був до кінця правдивий у змалюванні табірної життя. А у Гулазі за багато десятиліть утворилася «своя» мова, свій «суржик», що виник на основі російської, бо в таборах перемішалися нації, народності, племена, навіть раси та класи. І правдиво змалювати це явище можна було за допомогою своєрідної мови. Так що не сміймо дорікати за це авторові. Правда життя – вища за все. Така наша історія...».

У наш акуляче-смутий час, коли багато хто, на жаль, як і в ті давні часи, цінує твір не за якістю, а за кольором, згадані вище слова зайвий раз нагадують про сміливість і незаплямовану совість. При цій своїй зовнішній м'якості, Володимир Малик був і залишається людиною та письменником стійким і послідовним у поглядах, він умів без галасливого пафосу відстоювати свої позиції. Але слова листа стверджують, що Володимир Кирилович мав чи не найпривабливішу рису

характеру: він умів глянути на події під кутом зору співбесідника, не соромився сприйняти його точку зору, бо й для нього правда життя, художня правда була вище за все. Бути твердим, але не закам'яніло-твердолобим, як це часто-густо трапляється з відомими людьми, і не тільки в похилому віці. Як на мене – це рідкісна та дорогоцінна риса характеру, яка понад усе звеличує талановиту та велику людину. Шкода, що таких людей – обмаль...».

Почесті, слава, премії та літературні відзнаки мало хвилювали письменника: «Тягаря слави і досі не відчуваю», – писав він уже в останні місяці свого життя. – Та це мені і не потрібно, аби лише видавали мене та читали. І це, в якійсь мірі, допоможе духовному відродженню нашого затурканого народу. А для мене – це головне».

В.К. Малику випало щастя стати свідком здійснення своєї найзаповітнішої мрії – проголошення незалежної, суверенної Української держави. «З його творами Україна вступає у третє тисячоліття. Вони допомагають юним виховати любов до своєї материзни, гордість за свій рід, за народ, почуття гідності громадянина...».

МАРТОС

Борис

{ Людина сильної волі, відваги,
велетенської енергії і витримки }

20 травня виповнилося 136 років від дня народження визначного українського громадського і політичного діяча, кооператора і педагога Бориса Миколайовича Мартоса (1879–1977), доля якого нерозривно пов'язана з Посульським краєм.

Пропонуємо короткі відомості про життя та діяльність цієї яскравої, непересічної особистості

1. *Лубенські корені старовинного козацького роду.* Борис Мартос народився 20 травня 1879 р. в містечку Градизьк. Він належав до славетного українського роду Мартосів – нащадків лубенського полкового судді Мартина Мартоса (XVI–XVII ст.).

У його роду були: лубенський полковник Павло Мартос; видатний український скульптор, автор пам'ятників Кузьмі Мініну та Дмитру Пожарському у Москві та герцогу Ришельє в Одесі – Іван Мартос; секретар гетьмана Кирила Розумовського, письменник Іван Мартос; автор тритомної «Історії Малоросії», історик Олексій Мартос, видавець першого «Кобзаря» Тараса Шевченка Петро Мартос.

2. *Підмурівок енциклопедичних знань вченого і політика було закладено в Лубнах.* У 1897 р. Борис Мартос із срібною медаллю закінчив тут чоловічу гімназію. Цей класичний навчальний заклад на рубежі XIX–XX ст. дав Україні та світу потужну плеяду визначних особистостей. Водночас із Б. Мартосом у гімназії навчались майбутні міністр праці військових справ УНР Микола Порш, визначний економіст і політичний діяч Країни Рад Олександр Шліхтер, редактор першої на Наддніпрянщині газети українською мовою «Хлібороб» Микола Шемет, професор Психоневрологічного інституту в Петербурзі Олександр Мазурський, історик Василь Ляскоронський, поет Михайло Філянський, письменники Михайло Козаков та Олесь Донченко, композитор Борис Підгорецький...

3. *«Він завжди брав на себе відповідальні, часто дуже небезпечні справи».* По закінченні гімназії Б. Мартос продовжив навчання на математичному факультеті Харківського університету, де вступив до Української студентської громади, став членом Революційної Української Партії. За активну політичну діяльність тричі сидів у царській тюрмі. Через арешти і ув'язнення закінчити університет вдалося лише в 1908 р.

4. *З вірою в щасливу долю рідного народу.* Під час навчання в університеті Б. Мартос захопився поглядами одного з основоположників українського кооперативного руху, «артільного батька» Миколи Левитського і, оскільки поліція заборонила йому займатися педагогічною діяльністю як «неблагонадійному», почав працювати в системі кооперації на Волині, Полтавщині та Кубані. Протягом 1913–1917 рр., з незначними перервами, працював у Полтавському губернському земстві інструктором кооперації, став організатором кредитних і споживчих спілок та кооперативних курсів. Активну участь у кооперативному русі поєднував з політичною діяльністю в Українській соціал-демократичній робітничій партії. Б. Мартос тоді говорив, що він «вірить у щасливу долю українського народу, основу на його самодійальності, на почутті своєї сили, незалежності від сторонніх впливів».

5. *Громадсько-політична діяльність у роки Перших Визвольних Змагань.* З початком Української національно-визвольної революції Б. Мартос активно включився у розбудову Української держави. На Всеукраїнському селянському з'їзді був обраний до складу Української Центральної Ради, став членом Малої ради від фракції УСДРП, членом і заступником голови ЦК Селянської Спілки, редактором тижневика УСДРП «Воля». У першому українському уряді посідав пост генерального секретаря земельних справ. Був одним із авторів земельного закону Української Центральної Ради. На відміну від інших соціалістів, виступав проти скасування інституту земельної власності. Попереджав, що такий крок спричинить земельну анархію: «кожен селянин буде брати для себе землі стільки, скільки йому захочеться, посилаючись на те, що земля є всенародна». Відстоював думку, що «широке громадянство просто не доросло до соціалізму», «селяни розуміють соціалізм як перенесення майна із панського двору до свого власного». За Гетьманщини очолював Управу Українського кооперативного комітету, викладав у Київському комерційному інституті, був одним із засновників Кооперативного інституту імені М. Туган-

Барановського у Києві. Після утворення Директорії у грудні 1918 р. призначений міністром продовольчих справ в уряді В. Чехівського. З 9 квітня по 27 серпня 1919 р. очолював Раду Народних Міністрів УНР

6. *«Хрещений батько» української гривні.* Будучи очільником уряду УНР, Б. Мартос водночас обіймав і посаду міністра фінансів, здійснював заходи щодо впровадження української валюти – гривні, знаходив засоби, щоб зберегти і забезпечити її конвертовану вартість.

7. *Еміграція.* 31920 р. Б. Мартос перебував у еміграції, де плідно займався науковою та педагогічною діяльністю. Він тривалий час очолював кафедру теорії кооперації Української господарської академії в Чехословаччині, був одним із засновників тамтешнього Товариства українських кооператорів. У 1945 р. науковець переїхав до Німеччини, де став засновником і ректором Української вищої школи економіки в Мюнхені (1945–1949 рр.) та Українського господарського інституту (1949–1954 рр.), працював в Інституті вивчення СРСР (1954–1958 рр.).

8. *Орел і в сто років – орел.* У 1958 р. Б. Мартос переїздить до США. Незважаючи на поважний вік, тут він брав активну участь у діяльності Української вільної академії наук та Наукового товариства імені Т. Шевченка, викладав в українському технічному інституті в Нью-Йорку, часто виступав із публічними лекціями. З листопада 1966 р. очолив ініціативний комітет по відзначенню 50-ліття відновлення української державності. Помер 19 вересня 1977 р. на 98-му році життя. Спочиває на православному цвинтарі у Баунд-Брук.

9. *Б. Мартос повертається на батьківщину.* Протягом тривалого часу заслуга Б. Мартоса в українському національно-визвольному русі та науці з ідеологічних міркувань замовчувалася. Хоча навіть найзатятіші його противники і критики визнавали «його сильну волю, відвагу, велетенську енергію і витримку». Значну роль у поверненні громадськості доброго імені цієї людини відіграли викладачі та студенти Полтавського університету економіки і торгівлі, на чолі з ректором, доктором історичних наук Олексієм Нестулею. Саме завдяки їхнім зусиллям було прийнято рішення про спорудження на території університету пам'ятного знаку Б. Мартосу. Будівництво його здійснювалося за спонсорські кошти, а урочисте відкриття відбулося 21 вересня 2007 р., напередодні Дня міста Полтави.

Дуже хочеться вірити, що пам'ять про Бориса Мартоса буде гідно пошанована і в Лубнах.

Мелхіседек ЗНАЧКО-ЯВОРСЬКИЙ

{ Мелхіседек Значко-Яворський }

Понад двісті років тому, в червні 1809 р., на 94-му році життя, у Глухівському Петропавлівському монастирі відійшов у вічність наш земляк, видатний православний церковний діяч архимандрит Мелхіседек Значко-Яворський (світське ім'я Матвій Карпович Значко-Яворський). В історії він добре знаний як пристрасний захисник прав православних українців у XVIII ст. на Правобережній Україні, яка тоді знаходилась під владою Польщі. Його життя і діяльність оповиті поетичними переказами і легендами. Чимало дослідників саме його вважають ідейним натхненником Коліївщини, могутнього гайдамацького

повстання 1768–1769 рр.

Так, відомий український і російський історик, письменник, етнограф і публіцист Данило Мордовець у своїй фундаментальній монографії «Гайдамаччина» стверджує: «Це ігумен Мелхіседек словом Божим благословив Залізняка і все його гайдамацьке воїнство на битву з ляхами, і окропив святою водою ножі, якими гайдамаки мали вирізати своїх ворогів». Учений переконаний, що саме чутки про «Золоту грамоту» із закликом винищувати поляків та євреїв, нібито привезену Мелхидседеком від Катерини II, зібрали у Холодний Яр тисячі повстанців, які у другій половині травня 1768 р., разом із російською армією, розпочали бойові дії проти шляхти з Барської конфедерації.

Яскравий образ «благочинного», освячуючого ножі гайдамакам із закликом: «А ви Україну ховайте, не дайте матері, не дайте в руках у ката пропадать!» створив у поемі «Гайдамаки» і великий Кобзар Тарас Шевченко.

Та, все ж, історичні джерела переконливо доводять абсолютну непричетність Значка-Яворського до Коліївщини. Під час повстання

(це довів проведений над ним упереджений і прискіпливий суд) Мелхіседека навіть не було на Правобережжі.

Так ким же насправді був архімандрит? Чому так шалено ненавиділи його вороги? Чому привертав він серця народні, що зверталися до нього в останній надії, як до «царя правди», «царя справедливості всіх православних»? У пошуках відповіді на ці запитання звернімося до призабутих сторінок біографії Мелхіседека Значка-Яворського.

Народився майбутній архієпископ у Лубнах у 1716 р. Походив із козацької родини осавула Лубенського полку Карпа Ілліча Костиша-Яворського на прізвисько Значко. Освіту здобув у Київській Академії. В 1745 р. був пострижений у монахи в Мотронинському монастирі неподалік від Чигирина, в Холодному Яру. Сім років він готував себе до цього в якості послушника. При постризі козацький син узяв собі біблійське ім'я Мелхіседек, яке в дослівному перекладі означає «цар правди», «цар справедливості». Ім'я це виявилось для нього пророчим.

Незабаром він здобув такий високий авторитет серед мотронинських ченців, що у 1753 р. вони обрали його ігуменом монастиря (молодому пастирю не було на той час ще й 40 років). Ставши ігуменом, він не тільки впорядкував монастирські справи, а й зарекомендував себе палким оборонцем православ'я і українців на Правобережжі, розгорнувши активну антиуніатську діяльність.

Пропагуючи ідеї ненасильства, всепрощення і доброти, він випробував усі можливі на той час дипломатичні форми боротьби за свій народ і його свободу. Тож у 1761 р. єпископ Геврасій Лінцевський призначає Мелхіседека правителем усіх православних церков і монастирів на Правобережній Україні.

Невдовзі на заклик Мелхіседека священики 150 греко-католицьких парафій Правобережжя оголосили про свій перехід у православ'я. А коли польська влада застосувала проти них репресії, архімандрит звернувся по захист до запорізьких козаків.

У середині 1765 р. Значко-Яворський здійснив подорож до Санкт-Петербурга, де був прийнятий імператрицею Катериною II. Звідти він з російським паспортом вирушив до Варшави, де передав королю Станіславу Понятовському та російському послу Миколі Рєпніну грамоти Катерини з вимогою забезпечити права православних мешканців Польщі. На прохання короля він уклав перелік утисків православних

із 60 пунктів під назвою «Екстракт деякої частини кривд». Цей документ справив таке враження на Станіслава Понятовського, що він особисто доручив своєму канцлерові розібратися у порушених там справах і видав розпорядження уніатському митрополитові і єпископу про припинення утисків православ'я.

Дії Мелхіседека викликали шалену лютю шляхти. У липні 1766 р., після повернення його до України, відбулося кілька невдалих замахів на його життя, після яких Мелхіседек був заарештований та ув'язнений як російський шпигун. Навесні наступного року він утік із в'язниці на Запоріжжя, звідки незабаром виїхав на Лівобережжя. Стан свого здоров'я унаслідок тортур Мелхіседек описував так: «Совсем лишился своего здоровья, зубы у меня повыпадали, глаза свет не могут видеть, да и ноги от железа совсем посинели».

Він не хоче кидати свої діяльності щодо захисту православ'я, але проводить її вже з Лівобережжя, надсилаючи листи парафіянам та інколи приїжджаючи у справах до Варшави. Його авторитет серед селянства і козацтва на Правобережжі залишався надзвичайно високим. І коли у квітні 1768 р. урочище Холодний Яр навколо Мотрошинського монастиря стало центром підготовки Коліївщини, його ім'я було пов'язане з цими подіями...

Силою подальших обставин Мелхіседек був відлучений від Правобережної України. Тому був змушений залишити свою діяльність на користь оборони православ'я. Наказом від 30 жовтня 1768 р. його переводять ігуменом у Переяславський Михайлівський монастир, через 3 роки він призначений ігуменом Київського Видубицького монастиря.

Разом із падінням Запорізької Січі, в 1775 р. припинилась і його діяльність у миру. Є свідчення, що в цей час він пережив психологічну драму, спалив свої рукописи і припинив будь-які спроби вплинути на суспільно-політичні процеси в Україні.

Надвечір'я свого життя Мелхіседек Значко-Яворський провів на батьківщині, де в 1781 р., перебуваючи настоятелем Лубенського Спасо-Преображенського монастиря, отримав звання архімандрита.

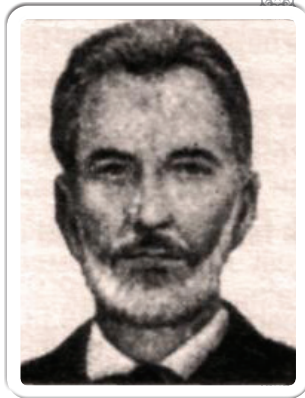
Складна і повчальна історія життя українського «царя правди» Мелхіседека Значко-Яворського завжди цікавила дослідників, а річниця з дня його смерті – чудовий привід і для нас, нині сущих земляків його, згадати цю яскраву і непересічну особистість «незлим тихим словом».

МИЛОРАДОВИЧ Василь

{ Василь Милорадович }

У круговерті численних проблем сьогодення, на жаль, практично не поміченими для широкого загалу проминули історичні дати – роковини з дня народження і з дня смерті – нашого земляка, пристрасного краснзнавця, відомого українського етнографа і фольклориста В.П. Милорадовича. Біографія його зовні небагата яскравими подіями. Але його творча спадщина, яка має сьогодні значну наукову цінність, дає нам певне право вважати його одним із фундаторів української етнографії.

Народився Василь Петрович Милорадович 13 січня 1846 р. в селі Токарях (тепер Лохвицького району). Його дитинство пройшло на хуторі Пругах, недалеко від містечка Сокиринці. Тут уперше познайомився з думами Остапа Вересая та «Записками о южной Руси» П. Куліша. В 1869 р., після закінчення юридичного факультету Харківського університету кандидатом юридичних наук, В.П. Милорадович працював деякий час помічником присяжного повіреного у Полтавському окружному суді. З 1875 р. став мировим суддею в Лубенському повіті. Цю посаду займав аж до 1890 р. – до закриття мирових закладів із введенням інституту земських начальників.

На службі В.П. Милорадович постійно стикався із злиднями та кривдами селянського життя. Про його доброзичливість і співчуття тяжкій долі трударів промовляє тепла адреса, яку вручили йому жителі Лукім'я, коли Милорадович залишав свою службу.

Праця в суді допомогла Василю Петровичу глибоко вивчити народну культуру і побут. Вийшовши на пенсію, він оселився в с. Литвяки і цілком присвятив себе етнографії та фольклористиці. В 1890 р. в додатку до журналу «Киевская старина» з'явилася перша публікація

В.П. Милорадовича «Весільні пісні в Лубенському повіті Полтавської губернії», яка містила 259 весільних пісень, записаних від селян північної частини Лубенського повіту «переважно в м. Снітині і навколишніх селах – місцевості, що ніколи ще не була вивчена з етнографічного боку».

Починаючи з цієї публікації, Милорадович стає постійним дописувачем «Киевской старины», друкується також у «Сборнике Харьковского историко-филологического общества», «Літературно-науковому вістнику», газетах «Полтавские губернские ведомости», «Одесские новости», «Днепровская молва» та інших. Кілька його збірок і праць виходять окремими виданнями.

Авторитет серед дослідників і жвавий інтерес читачів принесла збірка «Робітничі пісні Лубенського повіту Полтавської губернії, зібрані у 1890–1898рр.». В ній пісні, що розповідають про тяжку, виснажливу працю і злиденний побут селян-заробітчан, які наймалися посезонно працювати на поміщицьких тютюнових плантаціях. Привернули увагу й наступні праці: «Прощання рекрута і рекрутські пісні в Лубенському повіті Полтавської губернії» та збірник казок Полтавської губернії, переданий для друкування Полтавській архівній комісії в 1898 р. До речі, за цей збірник, наступного року після його опублікування, Російське географічне товариство присудило В.П. Милорадовичу велику срібну медаль.

Особливо плідним для лубенського етнографа і фольклориста видалося перше десятиліття ХХ ст. В ці роки він публікує фундаментальні праці «Народна медицина в Лубенському повіті», «Життя-буття лубенського селянина», етнографічні нариси «Лесная Лубенщина», «Средняя Лубенщина» та «Степная Лубенщина», десятки статей і заміток.

Шлях до визнання у В.П. Милорадовича був інколи досить тернистим. Не всім його працям судилося побачити світ. Так, збірки «Веснянки и петровки Лубенского уезда Полтавской губернии» та «Вечерничные и любовные песни Лубенского уезда Полтавской губернии» були заборонені цензурою як такі, що популяризують український побут.

Помер В.П. Милорадович навесні 1911 р.

Високу оцінку невтомній і сумлінній праці дослідника, який віддав багато сил і енергії вивченню та популяризації культури і побуту

українського селянства, дав відомий історик української етнографії та фольклористики М.Ф. Сумцов у своїй праці «Современная малорусская этнография», що вийшла з друку в Києві 1897 р. Він писав: «Этнографические записки г. Милорадовича отличаются подробностью, обилием интересных мелочей, а изложение их в печати искусной группировкой. Эти достоинства обусловлены крупным образовательным цензом автора и его хорошим личным знакомством с народом».

Відомий радянський етнограф В.Ф. Горленко через сім десятиліть доповнив цю характеристику. «Невтомний дослідник народної пісні і побуту був лише аматором науки, однак у галузі української етнографії та фольклористики кінця XIX – початку XX століття він зробив не менше багатьох професіональних вчених, його фольклорні публікації зберегли чимало оригінальних записів пісень або їх варіантів, а опис матеріальної культури українців Полтавщини і до цього часу є найповнішим».

Тож само собою зрозуміло: коли ми повертасмося до своїх першоджерел, відкриваючи для себе маловідомі сторінки історії рідного краю, не на словах, а на ділі відроджуючи народні традиції та обряди, коли народознавство стало невід'ємним курсом шкільної програми – ім'я і творча спадщина В.П. Милорадовича повинні бути повернуті з забуття. Ми твердо впевнені, що настав час віддрукувати хоча б уривки з найважливіших його праць, у яких іде мова про походження назв населених пунктів Лубенщини, повідомляються маловідомі факти з історії рідного краю. Яким могутнім каталізатором для розвитку краснавчого руху вони можуть стати – ми вже переконалися, коли праця В.П. Милорадовича «Снітинська старина» поклала початок створенню сільського історико-краснавчого музею в Снітині, а його розповідь про ярмарок біля чудодійної криниці в Бійвцях сприяла відродженню традиційного народного свята.

В умовах здорожчання й дефіциту лікарських препаратів і повального захоплення народною медициною, певно, якоюсь мірою могла б мати практичну значущість праця В.П. Милорадовича «Народна медицина в Лубенському повіті».

Без глибокого знання «Життя-буття лубенського селянина» просто неможливе розпорядження про створення в кожному навчальному закладі кабінету народознавства. Та й репертуар народних фоль-

клорних колективів Лубенщини, безперечно, збагатили б самобутні весільні, робітничі та рекрутські пісні і веснянки, зібрані на початку століття.

Одним словом, ми не маємо права забувати ні подвижницької діяльності В.П. Милорадовича, ні залишеної нам його творчої спадщини, якщо на ділі, а не на словах виступаємо за національне відродження.

НАУМЕНКО Володимир

{ Володимир Науменко. Штрихи до портрету }

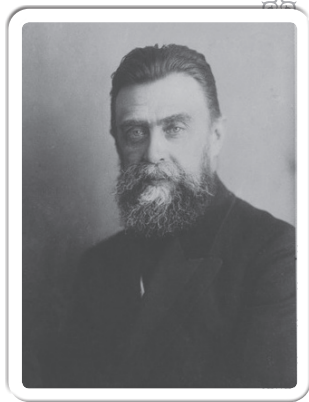
Спочатку коротка довідка з Вікіпедії: «Володимир Павлович Науменко (1852–1919 рр.) – український педагог, журналіст, лексиколог, фольклорист, етнолог, дослідник творчості Тараса Шевченка, громадський діяч. Відомий як чільний член Старої Громади, редактор журналу «Киевская старина», засновник гімназії Науменка, співавтор «Словника української мови Грінченка», заступник голови Центральної Ради, міністр освіти в уряді Скоропадського.

Заарештований як «колишній міністр гетьманський» 7 липня 1919 р. Протягом 24 годин за-суджений та розстріляний за так звану «контрреволюційну діяльність».

А тепер кілька штрихів із життєпису Людини великої духовної сили, таланту громадського значення і персональної чаруючої присм-ності, яку в 1924 р. М. Грушевський назвав серед «заслужених для української науки і українознавства діячів».

Родовід. Володимир Павлович Науменко народився 7 (19) липня 1852 р. у Новгород-Сіверському в сім'ї, родовід якої почався з доброго лубенського козацького коріння. Надамо слово самому В. Науменку: «Родовід свій я знаю слабо: відомо мені тільки, що рід батька йде від простих лубенських козаків, і лише дід мій, котрого я ніколи не бачив, як казали, був надзвичайно здібною людиною і тонким політиком, що служив у лубенському повітовому суді, протягом тривалого часу займаючи посаду секретаря».

Український національний рух. Життя В. Науменка було тісно пов'язане з українським національним рухом. На початку 70-х рр. XIX ст. він став членом київської «Старої Громади», з 1875 р. – її

скарбником, з 1876 р. увійшов до складу так званої групи дванадцятих **дванадцятьох?** членів «Старої Громади», які після видання Емського указу прийняли рішення перенести свою діяльність за кордон. В. Науменко редагував матеріали перед їхнім відправленням до Михайла Драгоманова, який займався питаннями друку в женеvській друкарні. З початку 1900-х рр. Науменко фактично очолював «Стару Громаду». В 1906–1910 рр. він був активним членом київської «Просвіти».

Володимир Науменко і Тарас Шевченко. Важко охопити всі аспекти діяльності Володимира Павловича як шевченкознавця. Одним із них є збереження могили Кобзаря. 28 січня 1902 р. В. Науменко завірів у нотаріуса документ про купівлю «участка землі, мерой полудесятины...», на якому знаходиться могила Академіка Імператорської Академії художеств Т.Г. Шевченка» й відтоді став власником та упорядником місця останнього упокоєння великого поета України. Насамперед він разом із друзями подбав про зміцнення схилів Чернечої гори корінням дерев. Зусиллями В. Науменка і В. Гнилоσιрова у хаті доглядача могили І. Ядловського було створено перший музей Т. Шевченка – «Тарасову світлицю». Володимир Павлович був причетний до справи із замовленням І. Рєпіну портрета Т. Шевченка для «Тарасової світлиці» й особисто доставив його на Чернечу гору. Прикро, але у двотомному «Шевченківському словнику» (1977 р.) про В. Науменка, який доклав титанічних зусиль, щоб могила Кобзаря збереглася для нащадків, немає навіть згадки.

Журналістика. В «Киевской старине», навколо якої об'єдналися кращі культурні сили України, В. Науменко працював багато років. Упродовж 1893–1906 рр. – на посаді головного редактора цієї своєрідної енциклопедії української історії й народознавства. З 1902 р. був видавцем часопису. Він – автор 115 журнальних публікацій.

За часів В. Науменка на шпальтах часопису вперше з'явилися публікації українською мовою. На редакційних засіданнях обговорювалися й проблеми поширення освіти серед народу, створення фондів для видання українських книжок, проведення лекцій, благодійних вечорів тощо. У цьому часописі В. Науменко оприлюднив статтю «До питання про наукове видання «Кобзаря» Шевченка». Ця мрія видатного просвітителя матеріалізувалася лише через століття: у 1988 р. Інститут літератури імені Т.Г. Шевченка АН України розпочав повне наукове видання творів Кобзаря у 12-ти томах.

Журналістська діяльність В. Науменка була пов'язана і з іншими педагогічними виданнями: у кінці 70-х – на початку 80-х рр. XIX ст. він співпрацював із газетою «Труд», 1898 р. брав участь у створенні газети «Киевские отклики», у 1905–1906 рр. заснував газету «Свобода і право». У кінці 1906 р. отримав свідоцтво на право видання в Києві журналу «Україна», який мав стати наступником «Київської старовини», однак видання було припинене вже в кінці 1907 р.

Педагогічна діяльність. Володимир Науменко увійшов в історію української педагогіки і як блискучий вчитель-практик, і як досвідчений методист-новатор і теоретик. Він багато років працював гімназійним учителем, викладав словесність у Другій київській гімназії, міністерській жіночій гімназії, колеґії Павла Галагана, Фундуклеївській жіночій гімназії й Володимирському кадетському корпусі.

В. Науменко мав глибоке переконання, що найефективнішим шкільне навчання може бути лише тоді, коли воно ведеться рідною мовою дитини. «Рідна мова дітей не повинна бути занедбаною, діти не мають права ставитися зневажливо до мови батька і матері», – стверджував він.

У 1905 р. В. Науменко відкрив приватну гімназію, яка невдовзі стала однією з кращих у Києві, а 1912 р. перетворилася на базову при Товаристві сприяння середній освіті. Учнями Володимира Павловича, зокрема, були майбутній науковець, перший директор Української все-народної бібліотеки Гнат Житецький та поет, академік Максим Рильський.

Співатор словника української мови. Ще на початку 80-х рр. XIX ст. В. Науменко спільно з іншими членами «Старої Громади» розпочав збір матеріалів до словника живої української мови. В кінці десятиліття він, разом із Є. Тимченком, розпочав редагування зібраного матеріалу. В 1896 р. словник на перші дві літери алфавіту був розісланий передплатникам як безкоштовний додаток до «Киевской старины».

Потім тривалий час основну роботу над словником безоплатно здійснював В. Науменко, та перевантаженість справами редакції й гімназії змусила його шукати собі помічника. Окрім того, стало відомо, що Словник можна подати в Академію наук на здобуття премії Миколи Костомарова, то ж справу слід було прискорити. Було створено комісію у складі Є. Трегубова, В. Бернштама та Є. Чикаленка,

яка почала переговори з Борисом Грінченком. Той погодився довершити справу Науменка, Тимченка та інших громадівців за умови відповідної оплати та публікації словника тільки під одним своїм іменем. «Стара Громада» виділяла на оплату праці Грінченка 100 рублів у місяць та не погоджувалась із тим, що спільна праця буде підписана виключно іменем Грінченка. Євген Чикаленко писав у своїх спогадах: «На заголовку словника мало не розбилися наші переговори... Грінченко напосідав на тому, що він сам зрєдагує всі літери, аби на заголовку стояло тільки одне його прізвище. Нам хотілося, щоб на словнику стояло і ім'я Науменка, бо він поклав на нього багато праці, і справедливість вимагає моральної зарплати за ту безкорисну роботу протягом багатьох років. Коли на зібранні Громади Науменко довідався про подробиці переговорів з Грінченком, ...то рішуче заявив, що нехай на заголовку словника стоїть одне прізвище Грінченка. Скільки ми не умовляли його, але він твердо стояв на своєму і напосівся на тому, щоб відповідно змінити договір; навіть сам його зрєдагував. Тепер на вічні часи Громадський Словник в публіці буде носити назву «Словник Грінченка», хоча мав би називатися «Словар Науменка і Грінченка».

Організатор науки. У 1906 р. В. Науменко став одним із засновників Українського наукового товариства у Києві. Тривалий час був заступником голови товариства Михайла Грушевського. В 1913 р. передав у дар Українському науковому товариству свою бібліотеку на кілька тисяч найменувань, серед яких було багато рідкісних видань.

На посаді міністра освіти уряду Скоропадського Науменко виступив одним з організаторів Всеукраїнської академії наук. Саме його підпис стоїть під наказом про затвердження В. Вернадського її президентом, А. Кримського – неодмінним секретарем, М. Туган-Барановського, М. Кащенко і Д. Багалія – головами відділів.

Політична діяльність. В. Науменко в березні 1917 р. впродовж двох тижнів тимчасово очолював Українську Центральну Раду до повернення із заслання Михайла Грушевського, після чого відмовився увійти до складу Центральної Ради, оскільки, за власними заявами, політика, а тим більш – революційна діяльність, його ніколи не приваблювали. 1918 р. входив до складу комітету при Міністерстві віросповідувань Української держави, де займався перекладом українською мовою Святого Письма.

Улітку 1918 р. міністр освіти М. Василенко звертається до гетьмана П. Скоропадського з пропозицією включити В. Науменка до складу Ради Міністрів, оскільки «на міністерстві освіти лежить дуже відповідальна праця, для виконання якої необхідні люди з великим досвідом». 30 липня 1918 р. Науменка було призначено членом ради міністра народної освіти та мистецтва. У листопаді він прийняв пропозицію обійняти посаду міністра освіти. Лише місяць перебував він на посаді міністра, але встиг зробити чимало. Зокрема, домігся від гетьмана видання наказу про заборону залучати учнів шкіл до військових дружин, брав активну участь у формуванні керівництва новоствореної Всеукраїнської академії наук.

Після встановлення влади Директорії УНР В. Науменко повернувся до науково-педагогічної роботи.

Загибель і посмертна реабілітація. 6 лютого 1919 р. Київ був захоплений військами Червоної Армії. 7 липня, в День народження, В. Науменко був заарештований ЧК, допитаний слідчим В. Вітлицьким, засуджений та розстріляний уже наступного дня за звинуваченням у контрреволюційній діяльності. Довідавшись про арешт Науменка, 9 липня свій протест надіслали перший президент Української Академії Наук В. Вернадський, секретар-академік А. Кримський і професійна вчительська спілка, але вирок було вже виконано. Науменка розстріляв комендант ВУЧК Терехов. Разом із ним чекісти розстріляли також юриста Є. Богуцького та популярного київського адвоката С. Горбунова.

«Розстріл Науменка був, безперечно, найбільш кричущим злочином київської надзвичайки, – зазначив київський юрист О. Гольденвейзер. – Це був один із небагатьох людей, які користувалися абсолютно винятковою репутацією й були відомі всьому Києву, одне з небагатьох імен, яке вимовлялося не інакше, як з великою повагою. Якби йому дали померти своєю смертю, за його труною йшов би сотисячний натовп... І таку людину схопили та поспішили розстріляти через 24 години – щоб ніхто не встиг за нього заступитися».

Володимир Науменко був похований у загальній могилі на Лук'янівському цвинтарі Києва. Доля його родини не з'ясована, припускають, що дружину і дітей також було репресовано.

До фізичного знищення видатної людини радянська влада додала й моральне – відправила ім'я Володимира Науменка у небуття. Вос-

таннс його прізвище згадувалося у спогадах Софії Русової та Людмили Міщенко, які вийшли друком у 1929 р. Після цього Науменко був викреслений з усіх радянських енциклопедій та підручників, його праці не перевидавалися, ім'я не згадувалося. Реабілітований він помер 13 грудня 1991 р.

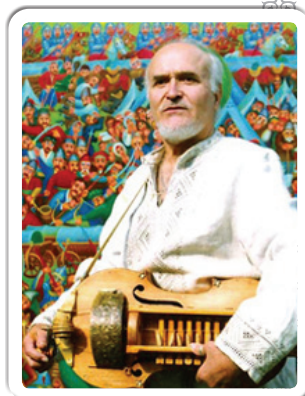
Збережена пам'ять. Незважаючи на жорстоке владне табу, пам'ять про В.П. Науменка жила у Посульському краї. Підтвердженням цього є той факт, що, завдяки підручнику «Рідний край» (автори Борис Ванцак та Валерій Козюра), підготовленому до друку задовго до посмертної реабілітації вченого, ім'я і доля В.П. Науменка, «онука секретаря Лубенського повітового суду і випускника Лубенського вищого початкового училища», були відомі навіть школярам Лубенщини.

НОВОБРАНЕЦЬ Іван

{ «Козацький вартовий» Іван Новобранець }

Кожного разу, коли доля дарує щасливу нагоду зустрічі і спілкування з уславленим земляком, Заслуженим художником України, членом Національної спілки майстрів народного мистецтва України та Національної спілки кобзарів України Іваном Яковичем Новобранцем, відразу ж пригадується красива легенда про козацьких вартових: «Як руйнували Січ, так запорожці скрізь розставили своїх найнадійніших братчиків-кобзарів і вартових – лицарів-характерників. Закляли їх, щоб ті ніколи не могли вмирати, а жили вічно.

Кобзарі мали «із вуст в уста», від покоління до покоління передавати нащадкам славу, звияжну історію Батьківщини-неньки, а вартові потай об'їжджали все навкруг і дивилися, як-то на Вкраїні, чи добре, чи, може, зовсім виточують її кров вороги. І як буде вже зовсім непереливки, ну, так погано, що прямо погибель, тоді вдарить по срібних струнах кобзар, засурмить у бойову дуду залишений на чатах січовик: «Вставайте! Вставайте!» І де б не лежали козаки, скільки б землі на них не було накидано, як би не були постріляні й порубані, все одно піднімуться з могил, візьмуть зброю й підуть битися – рятувати рідну землю».

Одним з таких, залишених козацтвом на чатах вартових, і видасться нам Іван Якович. Досить лише вслухатися в чарівні мелодії українських народних пісень і козацьких дум у виконанні цього неперевершеного бандуриста і лірника, вглядітися в його оригінальні і самобутні картини з історії козаччини і рідного краю, виконані в народному національному стилі, щоб переконатися в своїй правоті.

Уродженець найчарівнішого і найпоетичнішого в світі села Березоточа, хлопчак-зірвиголова, який у нелегкі повоснні роки, уже в

12 літ, став «першим парубком і єдиним музикою на сільських досвітках», Іван Новобранець дуже рано, під керівництвом дивом уцілілих у роки сталінських репресій талановитих учителів-митців І.І. Падалки та М.К. Дорошика, розпочав торувати свій власний шлях у світ народного мистецтва.

З того часу кожної вільної миті він завжди малював, грав, співав, своїми руками виготовляв автентичні національні інструменти – старосвітські бандури. Прагнув будь-що стати справжнім Майстром, непересічною особистістю, віднайти свою творчу дорогу, свій жанр.

Так було під час служби на Чорноморському флоті, під час роботи вчителем малювання, співів та фізкультури у рідній школі (куди його персонально запросив листом, ще до здобуття юнаком вищої освіти, той самий директор школи, який усього за кілька років до цього поставив Івану вимогу-ультиматум: «якщо буде й надалі вечорами грати в сільському клубі чи на весіллях – виключить зі школи».

Так продовжувалося протягом десятиліть, у Полтаві, куди, однозначно і твердо ступивши на мистецький хліб, переїхав Іван Якович Новобранець. Так тривав і до цього часу на знаменитих «хуторах поблизу Диканьки», куди, у хутір Чернечий Яр до старовинної рубленої «хати полтавського сотника», переніс свою творчу лабораторію Майстер...

Сердечно і щиро вітаючи його з «поважною» датою (на початку травня Іван Якович відзначив свою 75-у квітуку весну, яку ювіляр зустрів у повному розквіті творчих сил), ми водночас твердо впевнені, що для людини, якій «дарована вічність», це всього лише чергова «віха» на яскравому життєвому шляху.

ОХРІМЕНКО Павло

{ Наука – потужна рушійна сила }

Наше особисте знайомство з професором-земляком Павлом Охріменком відбулося за обставин досить-таки курйозних. 26–28 травня 1988 р. в Лубнах мала відбутися обласна науково-практична конференція, присвячена 1000-літтю міста. Взяти участь у ній виявили бажання чимало провідних вчених із Москви і Ленінграда, Києва і Харкова, Воронежа і Сум, Одеси і Полтави. Саме для них, напередодні початку роботи конференції, місцевою владою було влаштовано автобусну екскурсію Посульським краєм.

У ролі гіда мав виступити журналіст-красзнавець Борис Ванцак. Але він відразу ж із радістю поступився цією відповідальною місією професорові Павлу Охріменку, який категорично заявив, що розпочати знайомство з Лубенщиною неодмінно слід з його рідної Солониці, поблизу якої розігрався заключний акт селянсько-козацького повстання 1594–1596 рр. під проводом Северина Наливайка. Пропозиція була підтримана одногolosно. І «під зав'язку» набитий гостями-вченими і місцевими красзнавцями автобус узяв курс на Солоницю.

Павло Павлович, який більш ніж півстоліття збирав легенди і приказки, народні пісні і думи про місце останнього бою лицарів свободи-наливайківців, розпочав захоплюючу розповідь про «Солоницьку трагедію».

За мостом через Сулу у когось з'явилася ідея: «Щоб зекономити час і швидше добратися до Туркачівського пагорбу, де, за переказами, був «табір Наливайка над Довгим Озером», звернути із шосе і рушити луками – навпростець». Громада підтримала її. Та «не так сталося, як гадалося»: весняні луки виявилися для старенького ЛАЗу непро-

хідними. Незабаром він міцно «засів» за кілька сот метрів від околиці Засулля. Отут і пригадалися відомі приказки не лише про тих, «хто навпростець ходить», а й про те, що «порятунок потопаючих – справа рук самих потопаючих»...

Весело коментуючи непередбачувану подію, шановні гості й господарі хутко висипали з автобуса і дружно взялися за роботу. Відверто кажучи, картина була просто-таки сюрреалістична. Плечем до плеча транспортний засіб із весняної багнюки виштовхували: майбутній академік і ректор Полтавського педуніверситету В. Пащенко (він мав головувати на форумі) і учасники конференції – доктори й кандидати наук І. Шовкопляс, В. Лобурець, П. Білий і А. Аббасов, Ю. Моргунов і О. Супруненко, О. Єрмак і О. Сухобоков, лубенські краснавиці Б. Ванцак, В. Козюра, І. Лисенко. Супроти такої могутньої вченої громади весняне бездоріжжя виявилось просто безсилим. За кілька хвилин автобус, злегка пригостивши своїх рятівників весняною багнюкою, вибрався із пастки. От тоді-то весело і дзвінко над Посульським лугом і пролунала «задирикувата» фраза Павла Павловича Охріменка, який, запалюючи колег власним прикладом, здійснював загальне керівництво «рятувальними роботами»: «Що не кажіть, хлопці, а наука таки дійсно потужна рушійна сила!», яка буквально потонула у дружньому реготі мандрівників. Дорожня пригода не зіпсувала піднесеного настрою науковців, а побудована на основі народнопоетичних матеріалів, історичних джерел та археологічних свідчень розповідь професора Павла Охріменка про останню битву наливайківців і її відгук в усній народній творчості, безперечно, надовго закарбувалася у їхній пам'яті. Саме тоді (у травні 1988 р.) Павло Павлович схвилювано розповів гостям Лубенщини і про своїх славних земляків, уродженців Солониці, чий імена в той час, з ідеологічних мотивів, замовчувалися: кобзаря Євгена Адамцевича, котрий зберіг для нащадків знаменитий «Козацький марш», письменника й філософа Василя Барку (Очерета) – автора роману «Жовтий князь», де були правдиво описані події штучного Голодомору 1932–1933 рр. в Україні. Наступного дня вже переповнений актовий зал міського Будинку культури палко аплодував цікавій і змістовній доповіді вченого «Лубни і їх околиці в художній літературі». А по обіді Павло Охріменко продовжив знайомити гостей із рідним краєм. Вчені побували на батьківщині «витязя молодого української поезії» Василя Симоненка та біля чудодійної криниці поблизу

села, де відбувалися знамениті «співучі ярмарки», колоритно описані Михайлом Коцюбинським в оповіданні «Як ми їздили до Криниці».

СТЕЖКАМИ НАРОДНИХ ЛЕГЕНД

Цього разу, як то кажуть, сама доля усміхнулася нам. Випадкова зустріч із земляком, професором Сумського педінституту П.П. Охріменком у редакції «Червоної Лубенщини» змусила миттєво відкинути всі плани і погодитись на пропозицію вченого: «Вирушасмо на місце останньої битви Северина Наливайка під Солоницю! І хай будуть нашим дороговказом солоницькі перекази і легенди, які я збираю, записую і узагальнюю, починаючи з 1927 року!»

І от ми вже наближаємося до невеликої гористої місцевості Туркачі на лівому березі річки Сули. Туркачі західним боком примикають до болотистої місцевості, де знаходиться й Довге озеро.

Що казати, місцевість надзвичайно зручна для оборони. Мимоволі пригадуються свідчення польського хроніста Іоахима Бельського, який зазначав, що табір мав укріплення з трьох боків, а з четвертого боку були великі болота від річки Сули. Табір Наливайка був невеликим, але таким, що панував над усією навколишньою територією. Та й залишки якихось земляних споруд і широкого рову з північного боку пагорбу дають підстави говорити, що саме тут і завершився кривавий заклучний акт могутнього народного повстання 1594–1596 рр.

А Павло Павлович, який народився і зріс на землі легендарної Солониці і який, здається, знає тут кожну стежечку, кожен пагорб, схвилювано розповідає нам численні легенди і перекази, зібрані ним за шістьдесят років у рідному селі, прив'язуючи їх до місцевості.

І ми, буквально вражені невичерпною енергією вченого, його чудовим знанням історичних джерел, захоплено слухасмо науковця. Сумніваємося, сперечаємося, інколи не погоджуємося, та все більше переконуємося, що народна поетична творчість і сьогодні залишається одним із найважливіших джерел вивчення історії рідного народу.

– Судіть самі, – говорить П.П. Охріменко, – десятки місцевих легенд і переказів твердять, що жаклива кровопролитна битва наливайківців із шляхетським військом відбулась «колись біля Довгого озера, в нас у Солониці», що «Наливайко бився у нас на Туркачах». І він майже дослівно передає легенду, записану ще в лютому 1941 р.

від І.Г. Якимця в Солониці: «Наливайко бився на Туркачах. Товариша і помічника Наливайка вбили, а тут з хутора Назарівка почало наступати вороже військо – і Наливайко кинувся в бій. Але була несила. Наливайко з козаками почав одступать. Він знав план місцевості, щоб тут заховати завойоване ним золото, а самому втекти. Пізніше він думав повернутися по скарб. Все золото склав у бочку і задумався, де б його заховати. Та й кинув до Довгого озера». Ця легенда багато в чому перекликається з легендою, викладеною ще в 1901 р. у «Очерках лубенской старины» місцевим істориком К. Бочкарьовим.

...Та от ми вже на вершині Туркачівського пагорбу. Скажемо відверто, навіть сьогодні штурмувати його з боку рову чи Довгого озера було б нелегко. Особливо якщо врахувати те, що місцевість його свого часу засаджена шовковицею, яка потім була викорчувана, звалена й поросла майже півтораметровим бур'яном. Але невичерпна енергія професора, якій могли б позаздрити й двадцятирічні, не полишає нам часу для роздумів – тільки вперед...

І вже за кілька хвилин, зачаровані чудовими пейзажами Лубенщини, що відкриваються з пагорба, ми намагаємося подумки відтворити земляні захисні вали козаків на його схилах, лінію укріплення возами, розміщення козацьких наметів...

Тут же й «перевіряємо історію математикою». У хроніці І. Бельського зазначено, що наливайківці, перейшовши міст через Сулу, заснували свій табір «на півмилі... за річкою». Якщо врахувати, що миля дорівнювала тоді 7 верст, то виходить, що табір повинен був розміщуватися кілометрів за три від мосту через Сулу, який був тоді біля Лисої гори. А це якраз відстань від мосту до Туркачів... Якщо взяти до уваги свідчення очевидців, що вже в наш час біля пагорба часто знаходили багато черепів та кісток молодих чоловіків зі слідами шабельних ударів або пробитих кулями, а також залишки козацької і шляхетської зброї XVI ст., то версія народних переказів про місце табору Наливайка стає ще більш вірогідною. На її користь працюють і назви навколишніх населених пунктів – Войниха (місце битви – «войни»), Кошалиха (кіш лиха), Купсваха (купи трупів повстанців). На нашу думку, походження деяких із цих назв може бути й іншим.

Та все ж останнє слово повинне належати археологам. Сподіваємося, що археологічні розвідки принесуть нам нові цікаві результати...

ПАРАДЖАНОВ Сергій

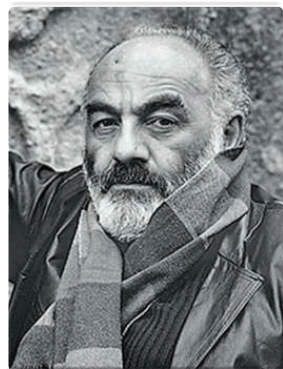
{ Сергій Параджанов і Лубенщина }

«Режисером С. Параджановим (кіностудія ім. Довженка) ведуться зйомки фільму-комедії «Перший парубок» за сценарієм лубенських письменників П. Лубенського та В. Безорудька. В головних ролях знімаються актори Андрієнко, Шутько, Крамер, Алексєєва та ін.»

Це коротке повідомлення на шпальтах міськрайонної газети, датоване липнем 1958 р., привернуло нашу увагу під час збору матеріалу до краснавчого видання «Лубенщина: люди, дати, події, факти». Саме тоді й виникло бажання більш детально розповісти читачам і про цей фільм, і про творчу співпрацю наших земляків із геніальним режисером світового кіно. Та зробити це не вдалося. Адже на той час творці «Першого парубка» вже відійшли у вічність, а створена ними комедія, обійшовши всі кіноекрани Союзу і набравши для самоокупності мільйон глядачів, уже понад 40 років нерухомо лежала на архівній полиці кіносховища в Бєлих Столбах.

Сьогодні ж, завдяки матеріалам архіву Петра Лубенського, переданого на збереження голові Лубенського літоб'єднання імені О. Донченка, письменнику Олександрю Міщенку донькою письменника-сценариста Ганною, низці публікацій у вітчизняній пресі останніх років та матеріалів з мережі Інтернет, ми, нарешті, маємо змогу втілити свій задум.

Петро Лубенський пригадував: «Я дружив із журналістом газети «Червона Лубенщина» Віктором Безорудьком. Якось ми, жартуючи, вирішили написати сценарій кінокомедії. І сіли за роботу. На той час футбол був у фаворі. Київське «Динамо» почало завойовувати медалі. Модними стали розмови про створення сільського спорту. Один

із керівників Вінницької області виводив на стадіони тисячі колгоспників, одягнутих у труси і майки. І ми вирішили розповісти, як спорт прийшов у село і як колгоспна футбольна команда завоювала «Кришталевий кубок».

24 березня 1956 р. «Червона Лубенщина» повідомила: «На засіданні літературного гуртка при редакції газети зачитано і обговорено остаточний варіант кіносценарію П. Лубенського та В. Безорудька «Кришталевий кубок». Автори, «відреготавшись з півроку», вирушили з цим сценарієм на кіностудію ім. О. Довженка. Комедія (сдина на той час) була потрібна студії, тому сценарій незабаром було запущено у виробництво. Саме тоді й відбулася перша зустріч лубенських сценаристів з режисером Сергієм Параджановим. Ось як розповідає про це у своїх спогадах П. Лубенський: «Пригадую, в залі на студії було повно всякого люду, що чекали на прийом у директора. Раптом з'явився невисокого зросту чоловік, в поношеному спортивному одязі, з кавказьким обличчям і виразними чорними очима, які випромінювали іронію і сміх. Він підморгнув усім, усміхнувся, розмашисто перехрестився й зайшов до кабінету. Зчинився шумок. «Це Сергій Параджанов», – сказав мені хтось. Я й раніше бачив його на студії. Він завжди був оточений друзями, і коли підходив до компанії, відразу ж виникало веселе пожвавлення. «Що він зняв?» – спитав я у сусіда, але той не встиг відповісти. З кабінету вийшов Параджанов і підійшов до мене. «Щойно мені запропонували знімати кінокомедію за вашим сценарієм. Я Сергій Параджанов, найгеніальніший режисер на Київській кіностудії», – відрекомендувався він. Я думав, що він жартує і засміявся: «Нам поталанило!» – відповів. «Не знаю, – продовжив він. – Я ще не читав вашого сценарію, але думаю, що його доведеться переробити». «Ми до цього вже звикли», – ошкірився я, а Віктор Безорудько, який поганкувато чув, мило посміхнувся. І закипіла робота...».

З перших же днів співпраці з лубенцями Параджанов буквально вразив їх нестандартністю і непередбачуваністю своїх дій. Так, розбираючи, буквально по кісточках, кожен епізод сценарію, він «весь час кричав: «Мистецтво давайте, мистецтво!», а, проводячи проби акторів на головні ролі, навіть не запрошував на них відомих коміків – робив ставку на нікому не відомих людей, пояснюючи свої дії просто: «У новій калюжі повинні відбиватися нові зірки».

«Появу Сергія Йосиповича у Лубнах в 1958 р. до цих пір із задоволенням згадують багато старожилів, – пригадував Петро Лубенський у березневому номері журналу «Кінотеатр» за 1999 р. – Гостинний співавтор Віктор Безорудько прийняв його в своєму домі, де у великій кімнаті, що звалася «зала», ми, скупчившись навколо друкарської машинки, обговорювали епізоди, вражаючи один одного імпровізаціями, котрі тут же викидались у кошик. Параджанов не пив, не палив, до їжі ставився байдуже. За обідом більше розмовляв, ніж їв. Його вчинки були непередбачуваними. Він з'являвся то на базарі, у живописному натовпі, то у парку, на виступі «співучої ланки буряківниць», то у музеї чи картинній галереї, то на танцювальному майданчику, де реготав, дивлячись, як місцеві діви викаблечують буги-вуги. Нас вражало це вміння знайомитися з першим зустрічним, і здавалося, що за тиждень він подружився з усіма жителями Лубен і з ним здоровалися на вулиці. Він відмітав усе, що заважало його творчому процесу. Не читав газет, не слухав радіо, не дивився рідкісних тоді телепередач. Він бачив майбутню картину як барвистий сон, котрий він повинен подарувати глядачеві...

І тут з усією силою проявилася могутність таланту Параджанова, який збагатив картину дивовижними позасюжетними вставками. Літня жінка малює пензлем на своїй печі хитромудрі узорі, чи кам'яні скіфські баби на колгоспному полі, що ніби перекидають міст між сучасністю й сивою давниною, а розкішна наречена у весільному вбранні, яка кинулась допомагати своєму нареченому-франтові захищати футбольні ворота, викликаючи сміх в персонажів і глядачів, а десятка два дівчат, що роблять на велосипедах коло навколо демобілізованого солдата, який прибув у село. А яка прекрасна природа живописного села Піщане Черкаської області, де проводились основні зйомки фільму! А які прекрасні прості його люди! Фільм населений великою кількістю колоритних людей. Це правда про красивих людей на красивій землі. Ось чому ця стрічка викликає такий інтерес іноземного глядача. Для них вона є художнім відкриттям України».

При всьому цьому Сергій Параджанов залишився неперевершеним майстром усіляких містифікацій і витівок. Дозволимо собі ще одну цитату із спогадів Петра Лубенського, яка яскраво підтверджує це: «Якось підбігас до мене Параджанов і переляканим голосом шепоче: «Дзвонили з... ЦК. Вимагають, щоб ви негайно зателефону-

вали ось за цим номером» І дає мені аркушик з кількома цифрами. Хвилююся, мало що спаде в голову відповідальним за ідейний зміст картини. Тремтячими пальцями набираю номер телефону, а із слухавки чую присмний чоловічий голос: «Московський час чотирнадцять годин двадцять одна хвилина». А поряд коцюрбється від сміху Параджанов».

Та дуже часто і авторам сценарію, і самому режисеру було не до сміху. На той час комедія була єдиною, зйомки якої велися в Україні, і її дуже часто обговорювали і в ЦК, і в парткомі кіностудії, і в Міністерстві кінематографії, і на хурадах. «Здавалось всі, крім нас, розуміють, як треба робити комедії», – іронічно зауважував Віктор Безорудько. У ті часи в Україні дуже боялися сатири і сміху. Тож партійна цензура вирізала із картини не один яскравий епізод. Та врешті-решт, завдяки наполегливості авторів, і передусім Сергія Параджанова, фільм прийняли із зауваженнями, як писала радянська кінокритика, «зразком безідейності й легковажності». Кращої похвали не вигадаси...

Глядачі всього Радянського Союзу захоплено зустріли першу на той час українську кінокомедію. Свідченням цього є сотні листів зі щирою вдячністю за фільм, який несе в собі потужний заряд сонячної енергії, сміху та неповторного полтавського гумору, що надійшли на адресу авторів з України і Закавказзя, Середньої Азії й Далекого Сходу, Прибалтики, Росії та Білорусі. А от офіційна критика була зовсім іншої думки. «Нас докоряли в дрібнотем'ї, відсутності круто закрученого сюжету, сміхатві. Дехто писав, що не можна сміятися над селом, яке нас годує». Особливо дісталось режисеру... Тож «Параджанов був засмучений, що картина, в яку він вклав стільки сил і таланту, не принесла йому імені».

Так чи інакше, але саме цей фільм став для Сергія Параджанова і його лубенських співавторів важливим етапом їхньої творчої біографії. З часом навіть найзатятіші критики все-таки помітять «режисерські шедеври, розсипані в цьому фільмі, й захоплено говоритимуть про роль живописця в кіномистецтві». Для Сергія Параджанова «Перший парубок» став виявом щирої, синівської любові до України, без якої він би не міг створити «такий справді народний фільм, де навіть повітря здається українським». Переконані, шлях до його геніального фільму «Тіні забутих предків» проліг і через тисячолітні Лубни,

де кінорежисер був вражений неповторною красою Посулля, велична панорама якого відкривалась із древнього Верхнього Валу, де стояв будинок В. Безорудька. Саме в Лубнах Параджанов із захопленням слухав розповіді старожилів про «співучий ярмарок» у Бісвцях, увічнений Михайлом Коцюбинським у його оповіданні «Як ми їздили до криниці», повторюючи при цьому: «У цього диво-чоловіка є все! Михайло Коцюбинський! Яка поезія! Яка правда!»

Ні, не випадково кінострічка про трагічне кохання Івана і Марічки, українських Ромео і Джульєтти, яка здобула більше ста світових кінонагород і була відзначена спеціальним призом Британської кіноакадемії, відзнята Параджановим саме за повістю М. Коцюбинського.

Для Петра Лубенського «Перший парубок» став підґрунтям для створення сценарію кінокомедії «Королева бензоколонки», яка в 60-70-ті рр. XX ст. стала справжньою «королевою кінотеатру» (фільм переглянуло понад 55 мільйонів глядачів!). Для Віктора Безорудька робота пліч-о-пліч з Параджановим та Лубенським стала потужним поштовхом до створення гумористичної повісті «Три мушкетери з Сухих Млинців», яку наприкінці 60-х рр. XX ст. опублікував на своїх шпальтах журнал «Огонек».

На жаль, дуже схожою була й подальша творча доля митців. У країні, де «успіх не прощали», Параджанову, який разом з іншими відомими діячами української науки і культури в 1965–1968 рр. виступив із протестом проти масових політичних арештів в Україні, звертався до вищих партійних і державних органів з вимогою роз'яснення причини переслідувань українських інтелектуалів, спочатку просто заборонили знімати нові фільми на кіностудії імені О. Довженка, а згодом, підбравши чи не найбезглуздішу, принизливу статтю Кримінального кодексу, заарештували і кинули до в'язниці. Як зазначив з гіркою іронією сам С. Параджанов, так «вірмен, народжений в Грузії, опинився в радянській тюрмі за український націоналізм».

Успіх провінційних гумористів-сценаристів викликав подібну реакцію. У П. Лубенського і В. Безорудька на вітчизняних кіностудіях не прийняли більше жодної заявки, хоча в будь-якому західному кінематографі, отримавши такі прибуткові картини, налагодили б серійне виробництво подібних кінокомедій.

Та найсправедливішим суддею виявився час. Через 40 років після виходу фільму «Перший парубок» на екран, 4–10 жовтня 1997 р.,

в Україні, в ході V Міжнародного фестивалю живопису, музики та кінематографії, було проведено мистецьку акцію «Творчість Сергія Параджанова». На перегляд фільмів знаменитого режисера прибули спеціалісти з Австрії, Франції, Чехії, Росії, Великобританії, Японії, США і України. Особливий успіх випав на долю кінокомедії «Перший парубок», яку, на прохання глядачів, показували тричі. А по закінченні кожного сеансу зал фахівців-професіоналів влаштував фільму овації.

Петро Лубенський, розповідаючи на сторінках вітчизняного часопису «Кінотеатр», як знімався «Перший парубок», висловлював надію на те, що ця кінокомедія обов'язково знову повернеться на екран, й українці (і в першу чергу земляки) ще матимуть змогу переглянути її у XXI ст. І звісно, з поправкою на невблаганний час, зможуть гідно поцінувати результат творчої співпраці геніального С. Параджанова з лубенськими сценаристами.

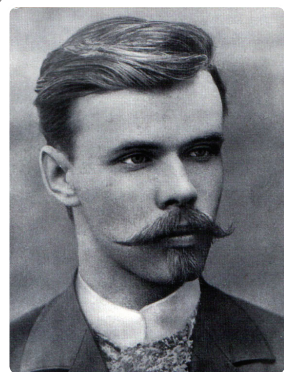

ПІДГОРЕЦЬКИЙ

Борис

{ Борис Підгорецький }

«Лубнам... загрожує... у недалекому майбутньому перетворитися на Афіни Полтавської губернії – так багато тут живе працівників духу. Тут живе дослідник народного побуту та народної медицини пан Милорадович, тут живе знавець української старовини пан Бочкарьов, тут перебуває письменниця Л.О. Яновська; тут же з'явився нещодавно композитор пан Підгорецький, який поставив днями уривки зі своєї опери «Купальна іскра». Музика цієї опери, безумовно, красива, мелодійна, сповнена народного духу... Зал театру, незважаючи на дорогі ціни, був майже переповнений. Публіка одностайно аплодувала як авторові, так і виконавцям...» – писала 1901 року газета «Южный край» у зв'язку з прем'єрою Лубенського аматорського театру.

Хто ж він – композитор Борис Підгорецький – митець, чис ім'я на батьківщині тривалий час було незаслужено забуто? І лише 1989 р., до 50-ї річниці з дня смерті композитора, вийшла у світ книга, присвячена його життю і творчості, кандидата мистецтвознавства Клавдії Чернухової, уривки з якої опублікувала міськрайонна газета. А ще місцевий журналіст-красзнавець Борис Ванцак здійснив спробу домогтися, щоб дитячій музичній школі Лубен було присвоєне ім'я композитора-земляка. Але уривки ті лубенці прочитали, та й забули. А від імені Підгорецького педколектив школи відмовився, мотивуючи це «вбивчим» аргументом: «А хто його знає – того Підгорецького!» Правда, в 1995 р. внучатим племінником Б. Підгорецького Володимиром Орсовим у Лубнах було створено благодійний фонд Б. Підгорецького і навіть розпочато роботу зі створення будинку-музею композитора, та

все ж для широкого загалу лубенців життя і творчість композитора-земляка залишаються маловідомими...

Борис Володимирович Підгорецький народився в Лубнах у 1873 р., тут закінчив гімназію, потім Варшавський музичний інститут по класу флейти. Перед молодим талановитим музикантом відкривалися великі творчі перспективи, але важка хвороба перекреслила плани юнака. Лікарі категорично заборонили йому грати на флейті. Це був тяжкий і несподіваний удар, пережити який Підгорецькому допомогло лише палке бажання стати композитором та наполеглива праця. Він продовжує навчання у професора музично-драматичного училища Московського філармонійного товариства О.О. Ільїнського, активно долучається до роботи у складі Музично-етнографічної комісії Товариства любителів природознавства, антропології та етнографії при Московському університеті, в роботі якої брали участь і такі видатні композитори, як М.А. Римський-Корсаков, М.В. Лисенко та Р.М. Глієр. Комісія ставила своїм завданням збирання та популяризацію кращих зразків народної творчості.

Живучи і працюючи в Лубнах, Борис Підгорецький стає автором численних обробок українських народних пісень, сонат для фортепіано, низки п'єс для скрипки і фортепіано, для флейти та фортепіано та ряду романсів. Серед них «Чайка» на вірші К. Бальмонта, «Українська дума» на вірші Є. Гребінки, «Засохла береза» на вірші І. Нікітіна, «Жадання весни» на вірші Д. Міхасєва та ін. Сюжет опери «Купальна іскра» був запропонований композитору письменницею Любов'ю Яновською (на обкладинці нот «Купальної іскри», які зберігаються в Центральній науковій бібліотеці імені В.Вернадського, посвята: пам'яті Єлизавети Шемет – передчасно померлої рідної сестри Володимира Шемета, редактора першої україномовної газети «Хлібороб», яка вийшла в Лубнах у 1905 р.)

«В основу опери покладено народну легенду про купальський вогонь. Вона сповнена поезії, тонкого відчуття краси природи. Ідея твору – вірність кохання, яке не може здолати навіть смерть... – зазначає К. Чернухова. – Дія розгортається в ніч на Івана Купала. В лісі, на мальовничому березі Сули, збираються хлопці і дівчата, щоб піснями та іграми зустріти народне свято».

Драматургія «Купальної іскри» підсилена хоровими сценами. Хор – і фон вистави, і дійова особа, він створює атмосферу купаль-

ського обряду. Він же коментує взаємовідносини героїв, передбачає хід подій. Хорові сцени наскрізь просякнуті фольклорними зразками.

В тому ж таки 1901 р. «Купальна іскра» йшла в Києві у виконанні трупи «Товариства російсько-малоруських артистів», який очолювала відома українська співачка та драматична актриса Олена Ротмирова. Згодом опера з великим успіхом звучала у Києві та Харкові в постановці трупи Марка Кропивницького. А окремі сцени – у Москві.

У 1902 р. Б. Підгорецький залишає рідні Лубни і переїздить із сім'єю до Москви. Тут він викладає в Початковому чоловічому міському училищі й Московській жіночій гімназії, активно працює у складі музично-етнографічної комісії, і, звичайно ж, продовжує творчу діяльність. Створений Борисом Володимировичем хор упродовж 15-ти років з успіхом виступав в «Етнографічних концертах», пропагуючи українську й російську пісню, а також оригінальні твори українських митців.

У 1906–1907 рр. композитор знову переживає тяжкі часи: хвороба, розрив із сім'єю, безгрошів'я. «Два місяці Борис лежить у ліжку, – писала мати композитора О. Підгорецька в листі до Л.О. Яновської, – багато було лікарів у нас... але він не одужує. Як Борисові хотілося диригувати українським концертом! Весь цей час концерт відкладали, гадаючи, що він одужає... Нічого не вийшло...»

Невдалою виявилася і спроба поставити «Купальну іскру» українською мовою в Москві. Планувалося, що збір від вистави піде у фонд спорудження пам'ятника Т. Шевченку. З часом вдалося організувати лише концерт, у якому використовувалися окремі сцени твору – хор русалок, гопак тощо. Диригував автор. «Публіки було дуже багато, – писав Б. Підгорецький у Лубни. – Успіх випав великий хорові. Хоча в Москві хори не мають оного. Особисто до мене публіка поставилась дуже ласкаво і сердечно. Багато викликали, кидали кілька разів квіти і після концерту влаштували овацію. Багато солідних людей приходили до мене за куліси і переконували неодмінно поставити всю оперу в наступному сезоні. Успіх, мовляв, буде безумовний».

Та здійснити постановку опери в новій редакції за життя композитора так і не вдалося... Вона побачить світло рампи лише в радянські часи: в 1924 р. в Києві, у виконанні українського театру-студії музичної драми Товариства імені М.Д. Леонтовича та в 1963 р., коли «Купальна іскра» була підготовлена й записана на магнітофонну плівку

музичною редакцією Комітету телебачення і радіомовлення України. В цій виставі взяла участь і наша уславлена землячка, народна артистка СРСР Діана Петриненко.

У 1911 р. Б. Підгорецький бере активну участь в організації та проведенні шевченківських днів у Москві. Спеціально для них він написав романс «Минають дні» на слова Кобзаря.

У 1912 р. у складі музично-етнографічної експедиції композитор приїздить на Полтавщину. Протягом 2-х місяців «фольклористи відвідали Лохвицький, Гадяцький, Лубенський та Хорольський повіти, записали там близько 300 різних за жанрами текстів із наспівами».

У 1912–1916 рр. Б. Підгорецький працює над оперою «Бідна Ліза» за однойменним твором М. Карамзіна, продовжує активну диригентсько-хорову діяльність.

Із січня 1916 р. і до останніх днів свого життя композитор працює на посаді викладача хорового диригування Народної консерваторії. В його творчому доробку цієї пори солоспіви на вірші українських, російських та зарубіжних поетів – Т. Шевченка, О. Пушкіна, І. Франка, Є. Гребінки, М. Кропивницького, Й.-В. Гете, Д. Байрона, Е. По, О. Блока та ін. Романси Підгорецького з успіхом виконували Ф. Шаляпін, Л. Собінов, М. Донець, М. Бочаров, А. Барановська, О. Кошиць.

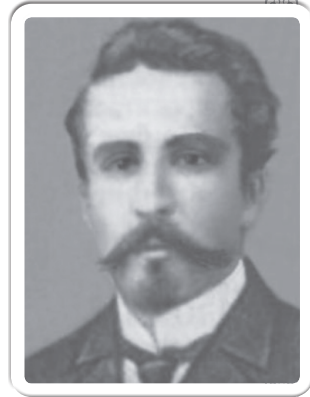
Великого розмаху його музично-громадська діяльність набуває в перші роки радянської влади. Коли на початку 1919 р. Бориса Володимировича не стало, «Известия ВЦИК» писали: «Цими днями помер журналіст-композитор Борис Володимирович Підгорецький. Покійний довгий час працював музичним критиком у різних періодичних виданнях. Останній час він був співробітником в «Известиях ВЦИК», одночасно працюючи педагогом Народної консерваторії. Борис Володимирович уважно стежив за розвитком громадського мистецтва, керуючи молодими силами з робітничого середовища...»

Кращі твори Б.В. Підгорецького, його музично-критичні статті не втратили свого художнього значення і в наші дні.

ПОРШ Микола

{ Політик, посол, учений }

Микола Володимирович Порш народився 19 жовтня 1879 р. у німецько-єврейській родині в м. Лубни. Навчався в Лубенській чоловічій гімназії, де увійшов до українського революційного гуртка, заснованого В. Шеметом. Пізніше в Київському університеті св. Володимира належав до студентської громади, брав активну участь в українському національному русі й був одним із лідерів Київського комітету РУП. М. Галаган виділяє його як одну з трьох центральних фігур студентської громади (разом із Д. Антоновичем і М. Ткаченком) і характеризує у своїх «Споминах» як розумного і самовпевненого, що «завжди авторитетно говорив на зборах».

Спільно з Д. Антоновичем М. Порш редагував партійний часопис «Праця», в якості лідера РУП зайнявся створенням нової програми партії, в основу якої лягла переорієнтація з селянства на робітничий клас. Співпрацював із газетою «Селянин», проводив агітаційно-пропагандистську роботу в Києві та Ніжині, за що декілька разів заарештовувався й перебував під наглядом поліції. Після ліквідації партії він був змушений емігрувати до Львова.

У 1906 р., незабаром після заснування УСДРП, М. Порш, разом із М. Грушевським, В. Винниченком і С. Петлюрою, став одним із її лідерів. У міжреволюційний період став відомий також як кооперативний діяч, організатор кооперативних товариств і спілок. Підготував і видав наукові дослідження зі статистики: «Статистика землеволодіння в 1905 р.» (1907), «Зі статистики України» (1907) та ін. Широкого розголосу як у Наддніпрянській Україні, так і в Галичині набула його праця «Про автономію України» (1907), присвячена національному питанню. В ній він обґрунтував ідею державності України в формі наці-

ональної автономії у складі майбутньої, побудованої на федеративно-демократичних засадах Росії.

Усвідомлюючи безперспективність класових підходів у розв'язанні суспільно-політичних проблем, М. Порш активно залучився до українського кооперативного руху впродовж 1912–1916 рр., надаючи йому зі своїми соратниками виразного національного відтінку.

На Всеукраїнському робітничому з'їзді (11–14 липня 1917 р.) М. Порша було обрано головою Всеукраїнської ради робітничих депутатів та кооптовано до складу Української Центральної Ради. Як член ЦК УСДРП, увійшов також до складу Малої Ради.

М. Порш репрезентував УЦР на Демократичній нараді в Петрограді, де його було обрано до президії зібрання, а 22 вересня 1917 р. – до Передпарламенту. Виступаючи в Малій Раді зі своїми враженнями про Демократичну нараду, наголошував на нейтральному ставленні до членів національних організацій представників російських політичних партій, їхньому небажанні зважати на інтереси національних меншин. І в дискусіях з однопартійцями, і на засіданнях Центральної Ради Порш дедалі частіше виявляв самостійницькі погляди. На противагу В. Винниченку, Б. Мартосу та М. Ткаченку, які вважали, що «незалежність України принесе користь лише імперіалізму» та що «федерація веде до розвитку продуктивних сил – наближає Україну до соціалізму», Порш вказував на цілковиту протилежність економічних інтересів Росії та України, зазначаючи, що «від проголошеної російською демократією волі самоозначення народів не лишається нічого». Виступаючи на спільному засіданні рад робітничих і солдатських депутатів у Києві із гострою критикою повстання більшовиків у Петрограді, М. Порш кваліфікував його як помилку і підкреслював, що українці не можуть допустити боротьби за чужі інтереси на своїй території.

1 листопада 1917 р. Порш був призначений на посаду Генерального секретаря праці УНР. Саме ним були розроблені правила передачі земельних угідь земельним комітетам, виділення військової сили для охорони заводів і культурних господарств. М. Порш гостро критикував есерівський закон соціалізації землі, який залишав осторонь українських робітників, але водночас наголошував, що не розв'язане аграрне питання є основою анархії на селі.

З перших днів роботи в Генеральному секретаріаті М. Порша хвилювали військові питання, тому не випадково його призначили

18 грудня 1917 р. Генеральним секретарем військових справ. Військова діяльність М. Порша характеризувалася такими рисами: відсутністю дієвої концепції державного будівництва української армії, а також військової тактики в боротьбі з більшовиками; намаганням організувати оборону України від більшовиків на засадах найманого війська, відкидаючи принцип регулярної армії, законодавчою діяльністю у військовій галузі; кадровими перестановками; продовженням політики українізації, особливо в грудні 1917 р. На жаль, М. Поршу бракувало досвіду й часу. Як наслідок, українські війська зазнали ряд істотних поразок (у тому числі загибель київських студентів під Крутами) і втратили контроль над більшою частиною своєї території.

Після гетьманського перевороту М. Порш, як один із очільників УСДРП, перейшов в опозицію до гетьманської влади. Був одним із організаторів нелегального з'їзду партії, який відбувся у Києві в середині травня 1918 р. і висловився за потребу «одстоювання цілковитої самостійності України», а також «проводити рішучу боротьбу з гаслом федерації з Росією, як із гаслом, направленим проти української революції». 27 липня 1918 р. був заарештований разом із С. Петлюрою як представник лівих течій, причетних до утвореної при Спільці народних управ організації, метою якої було збройне повстання для повалення гетьманського уряду.

У часи правління Директорії був послом УНР у Берліні. Йому вдалося налагодити стосунки з представниками Антанти. Завдяки його дипломатичній діяльності в 1919–1920 рр. посольство УНР у Берліні стало своєрідним координуючим центром української дипломатії у Західній Європі.

Після ліквідації УНР в 1920 р. відійшов від політичної діяльності та оселився в Німеччині, присвятивши себе науково-дослідницькій роботі. В наукових працях того періоду чимало уваги приділяв проблемі визиску царською Росією України та її значенню в економічному піднесенні імперії. Під псевдонімом Гордієнко полемізував із П. Струве про перспективи самостійного розвитку української економіки. Перекладав українською мовою твори К. Маркса.

У 1944 р. М. Порш загинув у Берліні (за іншою версією, пропав безвісті), залишивши у спадок значний масив публіцистичних праць, що не втратили своєї актуальності і вимагають ґрунтовного аналізу та узагальнення.

ПУСТОШКІН

Павло

{ Віце-адмірал, сподвижник Ф. Ушакова }

На сторінках репринтного видання біографічного довідника І.Ф. Павловського «Полтавцы: иерархи, государственные и общественные деятели и благотворители», яке вийшло в світ у харківському видавництві «Сага», знаходимо коротку інформаційну довідку, яка не може не вражати: «Пустошкин Павел Васильевич (1749–1828). Из полтавских дворян. Вице-адмирал. Поступил на службу в 1760 гар-

демарином. В 1791 разбил 48 турецких судов, за что был награжден орденом Героя 3 степени. Умер в Лубнах 14 октября 1828 года».

Цілком зрозумілим було наше бажання якомога більше дізнатися про цю непересічну особистість і розповісти про неї читачам. Проте в жодному з вітчизняних довідників і в енциклопедії прізвище Пустошкіна не згадувалося. Мовчать про нього й радянські джерела. Тому звертаємося до класичного «Энциклопедического словаря Ф.А. Брокгауза и И.А. Эфрона», статтю якого доповнюємо працями російських дослідників С. Волкова «Генералитет Российской империи. Энциклопедический словарь генералов и адмиралов от Петра I до Николая II (Том Л-Я. – М., 2009)» та В. Лурье «Морской биографический словарь XVIII век» (СПб, 2005). На допомогу й Інтернет: «Большая биографическая энциклопедия» (2009) та Википедия.

Тож спробуємо, спираючись на названі джерела, хоча б стисло викласти основні віхи біографії людини, яку має знати і якою має пишатися наш Посульський край.

Павло Васильович Пустошкін народився в 1749 р. в селі Паніхіно Ново-Ладозького повіту Санкт-Петербурзької губернії (нині Кірішський район Ленінградської області) в збіднілій дворянській сім'ї. В 1760 р. вступив до Морського кадетського корпусу. В липні 1762 р.

він отримав перше військове звання гардемарина і здійснив своє перше плавання від Кронштадту до Кольберга. Так розпочалася слава, майже півстолітня кар'єра офіцера російського флоту, сходинками якої П.В. Пустошкін піднявся від гардемарина до віце-адмірала.

В 1766 р., вже мічманом, він був направлений на службу в Балтійський флот, а в 1769 р. – переведений до Таганрогу. В травні 1772 р. став лейтенантом і під час першої Турецької війни постійно перебував на різних суднах, які курсували акваторією Чорного моря. В 1774 р. Пустошкін уже командував окремою флотилією в Єнікале. В 1775 р., після укладення Кючук-Кайнарджійського мирного договору, молодий офіцер у якості капітана галіоту «Буйвол» займався дослідженням і описом берегів Дніпра та Південного Бугу, а потім був посланий зі спеціальним дорученням командування до Константинополя. В наступному році був призначений командиром фрегата «Почтальон».

У травні 1777 р., уже в званні капітан-лейтенанта, супроводжував із Тамані в Єнікале кримського хана Шагін-Гірея. В 1779 р. командував кораблем «Корон», а з 1789 по 1782 рр. знову знаходився на Балтійському флоті.

Отримавши 21 квітня 1783 р. звання капітана 2-го рангу, Пустошкін у цьому ж році в якості флаг-капітана у віце-адмірала Ф.А. Колгакова на фрегаті «Победа» здійснив перехід від Таганрога до Севастополя, після чого на боті «Битюг» провів обміри і опис берегів Дністровського лиману, потім командував кораблем «Моджа». В 1784–1787 рр. очолював Гнілівську верф у Таганрозі. 1 січня 1787 р. П.В. Пустошкін був удостоєний звання капітана 1-го рангу і незабаром призначений командиром Таганрозького порту.

Після початку війни з турками він одержав наказ побудувати у Таганрозі два 40-гарматних фрегати і підготувати до походу 23 озброєних кораблі. За успішне виконання цього доручення 2 лютого 1789 р. П.В. Пустошкін був нагороджений орденом св. Володимира 4 ступеня, а 14 квітня цього ж року за зразкову службу отримав звання капітана бригадирського рангу. В цьому ж році, на чолі окремої ескадри, Пустошкін успішно виконував оборонні функції поблизу Кримського півострова, а в наступному році – біля гирла Дунаю. За виявлену особисту мужність і відвагу нагороджений князем Потьомкіним орденом св. Володимира 3-го ступеня. 16 вересня 1790 р. став капітаном генерал-майорського рангу.

У наступному, 1791 р. П.В. Пустошкін командував ар'єргардом ескадри, яку очолював контр-адмірал Ф.Ф. Ушаков, і брав участь у морській битві при Каліакрії. За виявлену в цій битві хоробрість він був нагороджений орденом св. Георгія 3-го класу (№ 100 згідно з кавалерським списком Григоровича-Степанова). В нагородному листі було зазначено: «Во уважение на усердную службу, храбрые и мужественные его подвиги во время знаменитой победы в конце последней кампании, одержанной под предводительством контр-адмирала и кавалера Ушакова над турецким флотом, который, с великим поражением среди моря, загнал в самую близость столицы отомонской, при коем случае бригадир сей, командуя арьергардною эскадрою и первый спусться на ближнюю дистанцию к неприятелю и подавая пример прочим, беспрестанно поражал и теснил оного с такою жестокостью, что на бывших против него неприятельских кораблях тотчас замечены были повреждения и неприятель принужден был бежать и от него укрываться».

В 1792 р. П.В.Пустошкін командував Чорноморським гребним флотом і флотилією чорноморських козаків. 22 вересня 1793 р. йому було присвоєно звання контр-адмірала. В 1794 р. командував ескадрою на Севастопольському рейді. В цьому ж році, як свідчать історичні джерела, «Павел Васильевич Пустошкин – офицер, известный ученостью, умом и прилежанием, составил первую карту одесского побережья. Работа была сложна и не каждому по плечу... Показания Пустошкина подтверждались старыми казаками, которые ходили сюда воевать турок».

У 1795–1796 рр. Пустошкін очолював Миколаївський порт і входив до складу Чорноморського адміралтейського правління. 10 січня 1797 р. він був призначений градоначальником Одеси і перебував на цій посаді до кінця року.

З початком російсько-французької війни у жовтні 1798 р. контр-адміралу П.В. Пустошкіну було наказано, волею монарха, взявши під своє командування два новозбудовані лінійні кораблі, йти з ними на з'єднання з флотом, який під керівництвом адмірала Ушакова безуспішно блокував Корфу. Уладнавши протиріччя, які виникли були з нашими новими союзниками, турками, Пустошкін 30-го грудня з'єднався з ескадрою союзного флоту. 21 лютого 1799 р. Корфу було

взято, і Пустошкін за участь у цій бойовій операції був нагороджений орденом св. Анни 1-го ступеня.

1 травня 1799 р. Ф.Ф. Ушаков відправив контр-адмірала П.В. Пустошкіна на чолі загону в складі 3-х лінійних кораблів (74-гарматні «Симион и Анна», «Святой Михаил» і 1 турецький корабель) і 4-х фрегатів («Богородица Казанская», «Наваррхия Вознесение Господне» і 2-х турецьких), одного турецького корвета, бригантини «Макарий» і кількох дрібних суден для блокади Анкони. Залишивши кілька кораблів на рейді у венеціанській затоці, Пустошкін з іншою частиною ескадри 5 травня прибув до Анкони. Після підготовчих робіт, взявши з бою укріплені міста Пезаро, Фано та Сенегалі, Пустошкін приступив до блокади самої Анкони (7 травня ескадра під його командуванням підійшла до фортеці й обстріляла її, випустивши по ворожих бастіонах 400 ядер).

9 травня Пустошкіну було присвоєно звання віце-адмірала. А вже за кілька днів він був відкликаний адміралом Ушаковим до головної ескадри. Причиною цього стала недостовірна інформація про небезпеку, яка нібито загрожувала флоту союзників з боку французько-іспанської ескадри, що з'явилася неочікувано поблизу головного театру бойових дій.

Незабаром після повернення до Корфу П.В. Пустошкін, нагороджений орденом св. Іоанна Іерусалимського за успішні дії на Адріатичному морі, був посланий із двома крейсерами до Генуезької затоки, де курсував аж до лютого 1800 р. (при цьому його загону довелося взяти участь у невдалому штурмі союзниками міста Генуї). Потім він відправився до Неаполя і, з'єднавшись там з ескадрою Ушакова, повернувся разом з ним у грудні того ж року до Севастополя.

Призначений на посаду флотського начальника (командуючого Чорноморським флотом), на початку 1801 р. П.В.Пустошкін прийняв справи від Ф.Ф. Ушакова (Ф.В. Ліванов вказує, що цю посаду він посів ще у 1797 р. і обіймав її до 1807 р.).

Наприкінці квітня 1807 р. Чорноморська ескадра у складі 6 кораблів, 5 фрегатів, 2 бригів, 1 брандера та 5 канонерських човнів під командуванням адмірала Пустошкін висадила десант і взяла турецьку фортецю Анапу. Захвачено було великі трофеї, турецький гарнізон здався в полон. Зруйнувавши укріплення, ескадра Пустошкіна залишила Анапу й повернулася до Севастополя. Ця бойова операція стала

останньою в славіній бойовій біографії адмірала. Наприкінці 1807 р., через хворобу, він пішов у відставку. А потім, залишивши назавжди береги Чорного моря, оселився у Лубнах, де й прожив ще 20 років.

Про лубенський період життя П.В. Пустошкіна і про нього як людину ми дізнаємося з книги відомого російського історика і державного діяча XIX століття О.І. Льовшина «Листи з Малоросії». Незадовго до закінчення Харківського університету Льовшин здійснив мандрівку по Україні, проїхавши по Полтавщині й Київщині. Під час цієї подорожі він побував і в Лубнах. Його дорожні нотатки, яким мандрівник надав поширену тоді форму епістолярних звернень до друзів, частково були надруковані в харківському журналі «Украинский вестник» за 1816 р., а потім вийшли окремою книгою.

Своє перебування у Лубнах О.І. Льовшин описує в 6-ти листах. Два з них присвячені П.В. Пустошкіну. Пропонуємо їх Вашій увазі.

«*Лист 10.* Ось уже три дні живу я тут – і живу вельми весело. Місто хоч і невеличке, надто брудне і з кепською забудовою, проте я розшукав у ньому кілька гарних мешканців, спілкування з якими прикрасило моє перебування у Лубнах. Розповім вам про Павла Васильовича Пустошкіна, який дуже прислужився вітчизні й історії російській. Хоробрість і знання військової справи, які виявив він у битвах із супротивниками Росії, принесли йому милості монарха, чин віце-адмірала й відзнаки; розум, освіта, м'яка вдача й доброзичливість сприяли загальній повазі й любові, а відкриття на півострові Тамані каменя, що дав змогу завершити тривалу суперечку про місцезнаходження Тмутараканського князівства, оточило його вдячністю усіх аматорів рідних старожитностей. Він зійшов тепер із терену слави, обрав собі затишний осідок у тутешньому містечку і, живучи з пенсії, наданої від щедрот монарших, вирішив провести рештки днів у щасливому кліматі Малоросії.

Цей шанований за чин і достоїнності свої старий, що віддав вітчизні понад сорок років і прикрашений орденами, кров'ю надбаними, прийняв нас прихильно й ласкаво. Ми буваємо в нього щоденно й непомітно проводимо час у бесідах про науки, або ж розглядаємо деякі обрідності, які зберігає він. Я маю на увазі оці вивезені ним з Італії картини та всілякі кам'яні утвори, образами яких природа, механічно накопчуючи первісні речовини, навряд чи поступається мистецтву.

До них належать і мамутові викопні кістки, себто щелепи та два ікла поблизу Лубен в землі знайдені.

Щелепа просякнута вапном і звітрилася так, що навіть при легкому зіткненні руки розсипається. Зуби ж, яких із кожного її боку по чотири, зламалися; проте залишки їх так само, як і весь обсяг, не засвідчують вражаючу величину, і, як здається, вони менші за слонячі. Стосовно ж іклів, то вони значно твердіші й мають хоч і не щільну, а все ж гладеньку, білу, трохи блискучу поверхню. Зовні вони схожі на роги, дугою ввігнуті, всередині порожні і на кінцях звужені».

«Лист 13. Ось справжня людина! Ось благородна, чуйна, добра душа! Так підтверджував я сам собі, вийшовши від Павла Васильовича Пустошкіна, до якого заходив попрощатися.

Можливо, ви гадаєте, що він наговорив мені міх люб'язнощів, що він засипав мене пустослів'ям, як то часто буває з людьми, які не мають до нас жодного потягу серця? Анітрохи! Він був вищий за те: він благословив мене і, побажавши всіх гараздів, сказав: «Пам'ятай мене і повір, що я тебе люблю». Сльоза щиросердності й доброти зблиснула на очах його, зблиснула – і глибоким відлунням перекотилась у серці моїм. Я волів подякувати йому, хотів виявити йому всі почуття розгубленого мого серця, жадав... але нічого не міг сказати: несподівана зустріч ця так вразила мене, що втратив мову. Навернулися сльози і, врешті-решт, дешиця слів мовлених уривчасто й без певного суголосся були мосю відповіддю.

Друзі мої! Цей поштивий, добродійний муж щасливий, щасливий, тому що добросердний, духовно спокійний, вдоволений своїм становищем і шанований усіма, хто знає його. Він полишив осяйний терен слави й тихо днює в затишному будиночку своєму або в садку, що зеленіє обіч нього, згадуючи відшумілі бурі життя, і очікує на захід мерхлої вечерової зорі своєї. Гостинність панує у помешканні його. Всі приїжджі сміливо можуть заходити до нього і на правду будуть від щирого серця прийняті.

Ще повторю: він щасливий тому, що не шукає щастя, він щасливий тому, що не гасє за ним і, за висловом Стерна, не виснажується, наздоганяючи його, він щасливий тому, що, не жадаючи шани, має насолоду з тихого саява душі і солодких радощів серця, котрі, як каже Поне, становлять гідну нагороду добродійностім і не можуть бути ані даровані, ані відібрані жодним земним володарем. Він щасливий

тому, що наділений спокоєм, який, довіряючись Горацієві, дорожчий за коштовності, дорожчий за золото, дорожчий за саму багрянцю; він, кажу, наділений спокоєм, який Голлер справедливо називає матір'ю нашого щастя».

Добрим словом згадує П.В. Пустошкіна у «Воспоминаниях о моем детстве» і А.П. Керн, стверджуючи, що «Лубны в это время были наполнены отличными людьми, даже по образованию не слишком запоздалыми»; вона називає його ім'я серед перших.

Павло Васильович Пустошкін відійшов у вічність у Лубнах 14 жовтня 1828 р. Невблаганний час не полишив для нас навіть його могили. Але звияжне і благородне життя «морського вовка», єдиного адмірала флоту, який мешкав у нашому місті, варті того, щоб і сьогодні згадати його «незлим, тихим словом».

РУДЕНКО Людмила

{ Шахова королева }

Із енциклопедії історії України: «РУДЕНКО Людмила Володимирівна (27 липня 1904, Лубни – 28 лютого 1986, Ленінград) – українська шахістка, друга в історії шахів і перша серед радянських шахісток чемпіонка світу (1950–1953); міжнародний гросмейстер (1976); міжнародний майстер серед чоловіків (1950); заслужений майстер спорту СРСР (1953). Економіст-плановик. За спортивні досягнення нагороджена орденом «Знак Пошани» (1957)».

«Я з великою повагою ставлюсь до пам'яті Людмили Володимирівни, оскільки вона була не лише сильною шахісткою, а й, перш за все, милою, славною, доброю й дуже яскравою людиною, особистістю», – зазначав видатний гросмейстер Марк Тайманов. Наша розповідь про маловідомі сторінки життя уславленої землячки побудована на опублікованих спогадах рідних, близьких і численних друзів «шахової королеви».

Все розпочинається з дитинства. Онук Л.В. Руденко Сергій в інтерв'ю газеті «Факти» розповідав: «Свою маму бабуся майже не пам'ятала, а от батьком захоплювалась. Усе життя вона писала в анкетах, що виросла в сім'ї вчителя гімназії, але «компетентні органи» знали правду. Її батько, а мій прадід, насправді був прокурором у Лубнах, дійсним статським радником. Певно, вів справи чесно, тому що більшовики його не зачепили. Після революції прадід працював у комісії по боротьбі з дитячою безпритульністю, деякий час був прокурором у Миколаєві, а потім розсварився з новою владою і став священиком». Саме батько, палкий прихильник шахів, почав навчати мистецтву цієї гри маленьку лубенку. В гімназії у місті над Сулою розпочала вона

своє навчання. Особливо легко давалася дівчині математика. Під час іспитів Людмила встигала розв'язати не лише всі свої задачі, а й задачі сусідки-подружки.

«Хоч доля закинула її у Москву, а потім у Ленінград, – наголошував Сергій Руденко, – але вона завжди пишалася своїм корінням. За царя графа «національність» у паспорті була відсутня. Вказувалося лише віросповідання, а коли в радянську епоху настав час отримувати паспорт – Людмила Володимирівна без роздумів написала «українка».

На шляху до шахового Олімпу. В 14 років Людмила Руденко з двома молодшими братами на руках опинилася в Одесі. «Життя її було важким, вона навіть палити почала з горя, – розповідав онук. – І потім впродовж 53 років ніяк не могла викинути цигарку з рук. В основному курила «Біломорканал». Та, не зважаючи на життєві труднощі, Л. Руденко вступила на навчання до Одеського інституту народного господарства. В ці роки вона не полишала гри в шахи, проте паралельно займалася ще й плаванням, досягнувши тут неабияких результатів: у 1924 р. дівчина виборола звання чемпіонки Одеси у плаванні стилем «брас» на відкритій воді, а в 1925 р. – звання віце-чемпіонки України в цьому виді спорту. З 1925 р. Людмила Руденко живе у Москві. Саме на той час припадає її перший серйозний виступ у шаховому турнірі, організованому газетою «Комсомольська правда» в 1926 р. Як не прикро, але дебют українки завершився вельми невтішно – вона посіла одне з останніх місць. Проте невдача не зупинила її, а лише дала змогу по-іншому поглянути на цю гру і зрозуміти, що і шахи – це насамперед наука, серйозна і нелегка.

Уже наступного року в першості країни Людмила показала п'ятий результат. Критики відзначили шахістку як умілого імпровізатора, тактика й комбінатора. Успіх дав крила, на яких вона поступово почала підійматися до свого Олімпу. 1928 р. приніс їй блискучу перемогу в чемпіонаті Москви, де Людмила Володимирівна виграла всі 12 партій і автоматично увійшла до лав найсильніших шахістів країни.

У передвоєнні роки, переїхавши до Ленінграду, під керівництвом досвідчених тренерів А. Толуша і П. Романовського вона зміцнює й розвиває свій шаховий дар, успішно виступає в численних турнірах. Водночас виховує сина і працює в друкарні. Часи тоді були суворими. Як вона потім розповідала, перед самою війною сталась подія, яка різко змінила її життя. Робітник друкарні замість слів «купити книги

Леніна і Сталіна» набрав «курити»... Зараз навіть важко собі уявити, але тоді ця помилка значила для нього, щонайменше, концтабір...

Довелося Людмилі Володимирівні терміново звільнитися з друкарні й перейти на військовий завод, який з початком війни було евакуйовано до Уфи. Стало вже не до шахів...

Найважливіша подія в житті. Л. Руденко вважала такою не завоювання звання чемпіонки світу, а один із епізодів воєнної пори. В той час як оборонне підприємство було терміново евакуйоване до Уфи, діти співробітників ще залишалися в піонерському таборі під Ленінградом. Працювати евакуйовані жінки без дітей не могли. Тому від директора Людмила отримала мандат на проїзд до Ленінграду для евакуації дітей на велику землю.

За дітьми до Північної Пальміри добиралась вона дуже нелегко, з численними пересадками у військових ешелонах. А коли приїхала – довелося вирішувати ще складніші завдання: як розшукати 300 дітей у метушні обпаленого війною міста, де розташувати, чим годувати, на чому відправити. Добре, що знайшлися помічники з числа учасників оборони – колишні працівники заводу, а у виконкомі міськради, не дивлячись на тяжкі часи, зрозуміли та пішли назустріч. Для евакуації дітей було надано 12 вагонів і ще один – із продуктами харчування. Начальником цього пам'ятного поїзда й стала Л. Руденко. Дітей просто дивом вдалося вивезти з міста перш, ніж кільце блокади навколо нього замкнулося... А потім ще треба було проїхати півкраїни в тяжку осінь сорок першого року. Їхали близько місяця. І весь цей час треба було годувати, лікувати (маючи всього кілька таблеток аспірину), втішати, заспокоювати маленьких пасажирів, а на кожній станції – вимагати, переконувати, просити, вимолювати зелене світло для свого потягу.

Людмила Володимирівна надзвичайно пишалася, що довезла всіх малюків живими. Цей епізод пізніше увійшов до книги «Женщины-коммунисты в Великой Отечественной войне». Правда, членом партії Л. Руденко ніколи не була.

Всупереч волі всемогутніх чиновників. Чемпіони світу з шахів вважалися в СРСР зразково-показовими спортсменами. За чистою їхньої біографії пильно слідкував спеціальний відділ ЦК партії. Стверджують, що кандидатури володарів шахової корони затверджував особисто Сталін, а пізніше Хрущов і Брежнєв. Але перша радян-

ська чемпіонка світу Людмила Руденко здобула цей титул не завдяки, а всупереч волі всемогутніх партійних і спортивних чиновників.

Розповідає міжнародний шаховий арбітр Римма Антонова: «Партію з американською шахісткою на чемпіонаті світу 1949–1950 рр. у Москві Людмилі Володимирівні випало грати в день народження Сталіна. Коли позиція Руденко стала безнадійною, до неї підійшов полковник держбезпеки і пригрозив у випадку поразки в такий день відправити до Сибіру. Ціною неймовірних зусиль Людмилі вдалося дотягнути до контролю часу і відкласти партію. Але догравання, яке відбулося наступного дня, все-таки закінчилося її поразкою.

Цього ж дня на ім'я Маленкова, Суслова, Пономаренка і Хрущова надійшла записка відділу пропаганди і агітації ЦК КПРС: «Следует отметить, что не все советские участницы турнира с полной ответственностью относятся к игре на первенство мира и не всегда понижают, насколько важно, чтобы первое место было занято представительницей СССР. Например, Л. Руденко после проигрыша сказала, что неплохо провела эту партию. На замечание тренера товарища Толуша, который сказал, что теперь надо набирать очки, и прежде всего у иностранных шахматисток, Руденко ответила: «Мне какое дело! Я играю для своего удовольствия».

На щастя, ця поразка виявилася єдиною, і, набравши 11,5 очок, Л. Руденко все-таки стала чемпіонкою світу. Хоча був у неї на цьому турнірі ще один надзвичайно неприємний епізод: «У важливій зустрічі з голландською шахісткою гра склалася не на користь Л. Руденко і врятувати її могло тільки диво. Але вона сиділа за шаховим столиком з таким виглядом, ніби її справи йдуть блискуче. Незворушність, холоднокровність і оптимістичний бадьорий настрій української шахістки вивели суперницю з себе. Голландка почала робити одну помилку за іншою і врешті-решт програла», – свідчить Р. Антонова.

Суп із лаврового вінка. Коли Людмила Володимирівна Руденко завоювала звання чемпіонки світу, її нагородили золотою медаллю, пам'ятним кубком і лавровим вінком. Призових грошей у ті часи не видавали, зате чемпіонська медаль була дійсно з чистого золота, а лавровий вінок із листків справжнього лавру.

Оскільки Л. Руденко ніколи не перетворювала свою квартиру на музей нагород, то золота медаль пішла на зубні протези. А коли лавровий вінок чемпіонки зовсім засох, вона почала кидати його листки

в суп, а численним гостям регулярно виділяла по пучці приправи «на винос». Та й сам кубок неодноразово здавався до ломбарду, адже в часи Союзу спортсменок грошима не балували.

Ставши чемпіонкою світу, Л. Руденко влаштувалась на роботу на одне з найбільших підприємств міста і дуже пишалася цим. Пенсію отримувал, як усі – 120 карбованців. За життя Сталіна ніяких нагород вона удостоєна не була. Вже потім, після його смерті, їй дали квартиру – 26 квадратних метрів. До цього жила в комуналці. За кордон ніколи в житті не виїжджала.

Гостинна господиня. Міжнародний гросмейстер Катерина Бішард розповідає: «Людмила Володимирівна дуже любила людей, гостей приймала щиро і хлібосольно. Коли приїздили шахістки з інших міст і їм ніде було жити, вона розстилала на підлозі величезного килима і вкладала усіх спати. Була надзвичайно азартною, любила процес гри і результат. Дуже добре грала не лише в шахи, айу бридж та префेरанс.

Велике задоволення вона отримувала від розмов про книги і живопис. У неї була чудова бібліотека, книги були для неї живими. Дуже любила дарувати їх друзям. Спадкоємцям залишила не медалі, а унікальну бібліотеку».

«Поспішай порадувати добрим словом першого зустрічного, адже може статися, що більше ніколи не доведеться побачитися», – сказала одного разу Людмила Володимирівна. Численні друзі та знайомі, які добре знали її, підтверджували: це було сказано не заради «красного слівця» – добрих слів і добрих справ вона не шкодувала ніколи.

Пам'ять. Якщо йти по вулиці Ленради у Санкт-Петербурзі, то неподалік від станції метро «Зоряна» можна побачити, що на будинку № 62 розміщено скромну меморіальну дошку, на якій викарбовано: «В этом доме с 1976 по 1986 год жила и работала выдающаяся шахматистка, первая советская чемпионка мира Людмила Владимировна Руденко». Щороку в місті на Неві відбувається турнір, присвячений її пам'яті. У Лубнах – з 2004 р. також щорічно проходить турнір, присвячений пам'яті чемпіонки світу, в якому беруть участь найсильніші шахістки Полтавщини. Для них Людмила Володимирівна Руденко – символ епохи, яка вже відійшла в історію, втілення її найкращих рис.

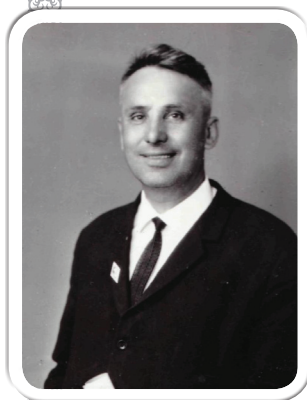

САЄНКО

Іван

{ Слово про вчителя }

«Учитель – не той, хто вчить, а той у кого вчаться», – кажуть у народі. Так уже склалося в житті, що нам пощастило на добрих і мудрих Вчителів, і саме вони відіграли визначальну роль у наших долях. Певно, це не випадково, адже й наш давній козацький рід здавна славився Учителями. Загальний педагогічний стаж двох останніх «учительських» поколінь родини, в якій були вчителі мови і літератури, хімії й біології, іноземної мови та історії, фізичного виховання і суспільних дисциплін, перевищує 250 років. Тому, коли велика сім'я, на жаль, не часто, але все-таки збиралась

до купи, то хтось обов'язково іронічно-урочисто проголошував: «Засідання педагогічної ради оголошується відкритим!» Більше того, не один із Козюр свої перші самостійні кроки зробив саме у шкільних коридорах, де «пізнавав життя» в той час, коли матуся-вчителька вела урок...

Не перелічити всіх наставників, які допомогли нам «стати на крило». А тому згадаємо сьогодні «незлим, тихим словом» лише тих незабутніх Учителів-лубенців, які вже відійшли у вічність. Це Іван Іванович Саснко і Григорій Іванович Сурмило, Микола Петрович Козачков і Володимир Кирилович Малик, Мусій Карпович Дорошенко й Іван Іванович Падалка, Павло Павлович Охріменко і Олександр Карпович Усенко. Кожен із них віддав своє серце дітям і за своє подвижницьке життя заслуговує вічної, доброї й світлої пам'яті, вартій цілої книги із серії «Життя славетних».

От і вирішили ми запропонувати читачам «Вісника» кілька нарисів про яскраві та непересічні долі цих людей під назвою «Слово про Вчителя», сподіваючись на те, що її доповнять добрими і щирими

розповідями про своїх учителів інші автори. А найкращим епіграфом до цієї рубрики, певно, будуть рядки: «Учитель, перед именем твоим позволь смиренно преклонить колени...»

Наша перша розповідь про Івана Івановича Саснка.

Заслужений учитель України, побратим великого Василя Сухомлинського, директор добре знаної в республіці сільської школи, наполегливий дослідник природи рідного краю, мудрий вихователь і наставник юних. Окрім того – засновник і незмінний керівник одного з найкращих у нашій державі народних історико-красознавчих музеїв, у фондах якого понад 15 тис. експонатів, та однієї з перших в Україні сільських картинних галерей. Відомий красознавець і дослідник рідного краю. А ще фундатор, головний режисер, оператор та сценарист любительської кіностудії «Колос», десятки кінофільмів якої в 70–80-х роках минулого століття ставали призерами міжнародних кінофестивалів у Болгарії, Німеччині, Угорщині та Чехословаччині. І, нарешті, неперевершений самодіяльний артист оригінального жанру, поява якого на сцені з унікальним «пляшкофоном» викликала справжній шквал оплесків глядачів.

Все це – різноманітні грані виняткового таланту людини, яку в Посульському краї добре знали, поважали й любили всі. Він був яскравою, непересічною особистістю. Чудовий організатор, оптиміст і життєлюб, невгамовний і наполегливий, Іван Іванович ніколи не зупинявся на досягнутому, підкорюючи нові й нові життєві вершини, щедро засіваючи розумним, добрим і вічним дитячі душі. Не даючи спокою сучасникам, він вперто «тягнув» їх за собою, відкриваючи нові горизонти і спонукаючи до творчої праці.

Невтомний у своїй подвижницькій діяльності, він залишив нам творчу спадщину, яку важко переоцінити.

Це – історико-красознавчий музей у Вовчику, експозиція якого налічує понад 5 тис. експонатів, серед яких є чимало рідкісних і унікальних. Сьогодні музей носить ім'я свого засновника і вже 65 років гостинно зустрічає відвідувачів з усієї України, близького та далекого зарубіжжя.

Це – вагомий і творчий доробок лауреата і переможця численних всесоюзних і міжнародних конкурсів селищної народної кіностудії «Колос», роботи якої і в наш час вражають своєю самобутністю, оригінальністю й високою духовністю.

Це – «школа радості», яку він створював у тісному контакті з Василем Сухомлинським. Вона дала путівку в життя кільком тисячам своїх вихованців – невагомних, творчих, працелюбних, які гідно продовжують справу свого наставника.

Це – сільський університет культури середини ХХ ст., заняття якого відвідувало близько 300 жителів села, і одна з перших у республіці дитячих музичних шкіл.

Це – встановлені й увічнені у сільському Пантеоні слави, в результаті копіткого пошуку, імена всіх односельців, які полягли в боях із німецько-фашистськими загарбниками.

Це бойовий танк на п'єдесталі в центрі села, як символ вічної вдячності воїнам-визволителям...

А ще мріяв Іван Іванович про спорудження сільської обсерваторії, про написання об'єктивної й чесної, без «білих плям», історії рідного краю, про плідну співпрацю з ученими Академії наук та щорічні подорожі сільських дітлахів місцями бойової та трудової слави... Сьогодні ці його, на жаль, так і не здійснені плани інакше як дерзновенними і не назвеш.

Та головне, що полишив усім нам у спадок Іван Саснко, – це яскравий приклад людини-ентузіаста, що не може, не має права заспокоюватися на досягнутому і просто зобов'язана постійно бути у творчому пошуку, щедро віддаючи всі свої сили і знання людям. Адже, як він сам іноді говорив: «Що сховав ти – те пропало, що віддав ти – те твоє». Ми вдячні долі за те, що нам випало щастя зустріти цю Людину. Що, не зважаючи на суттєву різницю у роках і навіть у соціальному статусі (він – Заслужений учитель України, кавалер ордена Леніна, директор школи, людина, чие ім'я було добре відоме в Україні й за її межами, а ми – молодий учитель, який тільки розпочав самостійну дослідницьку роботу, і допитливий школяр, залюблений в історію), нас пов'язувала міцна і щира дружба та творча співпраця. Свого часу ми разом ходили в походи по рідному краю, готували юних туристів-красзнавців району до участі в обласних і республіканських змаганнях та красзнавчих конкурсах, працюючи над «Путівником по Вовчицькому народному історико-красзнавчому музею», і проводили зйомки документальних фільмів з історії Лубенщини, до пізнього вечора вели запальні дискусії про нашу минувшину в його крихітній кінофотолабораторії, яка містилася ... у водонапірній вежі колгоспу, і «перелопачували» гори

історичних джерел та архівних документів, по зернятку збираючи матеріал для перших книг і публікацій. Для нас він був Учителем, Помічником, Порадником і просто мудрою, доброю та щирою Людиною, спілкуватися з якою було легко і просто, а головне – надзвичайно цікаво, повчально і корисно.

То ж і сьогодні, через роки й десятиліття, віддаючи данину його світлій пам'яті, ми прагнемо бути гідними учнями Івана Івановича Сасенка. Без перебільшення, у всіх наших реалізованих і ще не реалізованих творчих планах живе його невгамовний дух. Він був, є і завжди залишиться нашим життєвим орієнтиром і прикладом чудового Вчителя, а Людини – ще кращої.

Серафим II (Анін)

{ Патріарх Серафим II (Анін) }

У травні 1778 р. до Мгарського Спасо-Преображенського монастиря прибув на покій колишній патріарх Константинопольський Серафим II (Анін). Йому негайно було виділено апартаменти з семи келій, окрему кухню та лазню. До владики були приставлені ієромонах Герасим, першодиякон Феодосій і трое служок, які мали потурбуватися про те, щоб його життєве надвечір'я було тихим, погожим і спокійним. Ієрарх вселенської православної церкви заслужив на це своїм нелегким, подвижницьким життям.

Народився Серафим Анін близько 1715 р. в грецькій провінції Епір, тодішній султанській Туреччині. Здобувши блискучу освіту і пройшовши всі сходинки ієрархії у клірі, він у 1757 р. досяг найвищого духовного сану. На час обрання Серафима II патріархом ситуація в Константинопольській церкві була надзвичайно складною. Рішення собору про прийняття латинян у лоно православної церкви через хрещення викликало таке обурення частини парафіян, що попередника Серафима II, патріарха Каллиника IV, під час його першого урочистого богослужіння, було побито мало не до смерті.

Тож довелося Серафиму II взяти на свої плечі нелегку ношу вселенського патріарха в цей особливо критичний момент. Будучи людиною сміливою, мудрою й розважливою, він умів угамовувати пристрасті. Грецький церковний історик Сергій Маркей, сучасник Серафима II, говорячи про його діяльність, називає його «закоханим у науку». Саме тоді й народився крилатий вислів «Фанар став Афінополем», який означав, що створена патріархом у кварталі Фанар філософська школа за своїм рівнем відповідала кращим світовим зразкам. Чимало зусиль доклав Серафим II і для того, щоб поліпшити фінансовий стан

вселенської патріархії, викоринити всі пороки і зловживання з церковного життя, посилити місіонерську діяльність.

Але в 1761 р. він змушений був залишити патріаршу кар'єру. Це був час, коли усунення Константинопольських патріархів турецькою владою було справою буденною, як результат всіляких інтриг, дріб'язкових сутичок і непорозумінь, у яких дуже часто були винні й самі греки-фанаріоти, які оточували патріарший престол.

Наступні 9 років Серафим жив на Афоні. Та спокійне чернече життя було не для нього. А тому, коли Росія розпочала війну з Туреччиною і в Середземному морі з'явилася ескадра під командуванням графа Олексія Орлова-Чесменського, Серафим звернувся до греків із закликом піднятися на визвольну боротьбу проти турецьких поневолювачів за свою незалежність. І відразу ж тодішній Константинопольський патріарх Феодосій II доніс про це турецьким властям. Звертаючись до грецького населення із закликом залишатися вірними султану, він оголосив Серафима людиною, яка втратила духовний сан. Тож довелося останньому просити притулку в Росії. На російському військовому кораблі він відбув із Афону в 1775 р.

Російський уряд подбав про створення належних умов життя для Серафима II відповідно до його статусу. Йому було призначено пенсію в 2 тисячі карбованців на рік. Задовольнили і прохання владики про поселення його в лубенському Мгарському Спасо-Преображенському монастирі, де зберігалися нетлінні мощі святителя Афанасія, родича Серафима.

Прожив патріарх у монастирі порівняно недовго, але полишив по собі добру пам'ять. Він жваво цікавився монастирським життям, його потребами, і обов'язково втручався, коли міг допомогти. Як свідчать історичні джерела, Серафим «предпринимал меры о починке каменной церкви», «чинил многия сему монастырю благодеяния».

Земний шлях колишнього вселенського патріарха Серафима II завершився 7 грудня 1779 р. Прах його спочивав в лубенській землі. На жаль, місце захоронення патріарха в монастирі відшукати так і не вдалося. Сьогодні про його перебування в святій обителі розповідають лише портрет, написаний уже після смерті владики, та розпорошені документи, які чудом збереглися в монастирському архіві.

Заслуговує на увагу й той факт, що під час поховання Серафима II до монастиря прибув його племінник – підпоручик російської армії

Іларіон Ніколаєв, який потім розпочав навіть судову тяжбу з монахами щодо спадщини патріарха. Це дає підстави для припущення, що родовід Серафима II мав слов'янські, а то й українські витоки. Але це лише припущення, яке не підтверджується історичними джерелами.

До речі, про джерела. Напевно, ще чимало їх залишаються просто недоступними для дослідників, похованими в фондосховищах російських архівів. Адже відомо, що в листопаді 1784 р., за настоятеля Мгарського монастиря Дамаскіна, сюди прибув кур'єр князя Григорія Потьомкіна-Таврійського, який забрав із монастиря залишки майна Серафима – його ризницю і книги (в кількості 117 примірників) та відвіз усе це в двох скринях до князя.

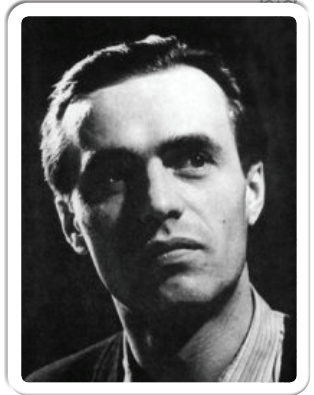

СИМОНЕНКО

Василь

{ «Щось у мене було і від діда Тараса...» }

Понад півстоліття тому журналіст газети «Молодь Черкащини» Василь Симоненко в листі до свого друга Івана Світличного розповідав: «Напередодні був у Моринцях і Кирилівці. Обшарпані Моринці спішно припудрюють до 150-річчя Тараса, бо інакше туристам нічого буде показувати. Оформляють державним (!) коштом центр села. Не вирішили тільки, кому біля клубу ставити монумент: незабутньому Потьомкіну чи Шевченку. А люди кажуть приблизно так: «Що воно за людина отой Тарас? Навіть мертвий добро нам робить...»

Хто-хто, а наш земляк чудово знав, «Що воно за людина отой Тарас» і як дрижить перед його ім'ям влада. В червні 1963 р. у своєму «Щоденнику» В. Симоненко залишає нам ще одне красномовне підтвердження цього: «Минулої неділі ми були в Одесі, де місцеві твердолобі натішили нас своїм ідіотичним жахом: аби чого не сталося. Фактично нам заборонили виступити на Шевченківському вечорі. Виходить, Тараса дехто боїться досі. Обивателі від революції».

Сам же Василь свідчив, що поезію велетня українського слова він «ввібрав з молоком матері» – у материнській хаті в селі Біївці «Кобзар» був найголовнішою книгою. Тож і вважав його Симоненко Біблією українського народу. І своєю власною Біблією також.

Усе своє життя поет читав і перечитував Шевченка, вчився у нього народної мови, відчуття краси, любові до рідного краю. Бережно і шанобливо ставився до його пам'яті. Очевидці згадують, як, на знак глибокої поваги до Кобзаря, Василь разом із талановитою художницею Аллою Горською піднімався на Чернечу гору, до могили Тараса, босоніж, несучи взуванку в руках...

Безперечно, В.Симоненко мав повне право вважати себе духовним онуком «діда Тараса», адже ще 9 березня 1955 р., в одному із ранніх своїх віршів «Шум полів» (над «Кобзарем»), він писав:

*Зелений подих теплої пшениці
Доносить розшум Кобзаревих слів.
Любов і ласка, ненависть і гнів
Спалахують в рядках, як блискавиці.*

А потім шевченківські «Любов і ласка, ненависть і гнів», «скорбота матері і сльози немовляти» спалахували вже «як блискавиці» в поезіях самого Василя Симоненка.

Як відзначав «перший буревісник» українського національного пробудження Іван Дзюба: «Шевченківське у Василя Симоненка – не тільки глибока приналежність народові, полум'яна любов до України і гнів проти її ворогів, влада правди над його душею, а й покликаність висловити те, що народжується в людських умах і душах, але чого ще ніхто не зважився сказати. Є шевченківське і в діапазоні голосу – від грізного пафосу до ніжного зізнання, від гімну людині до глузливості з того, що тільки подобу людську має; від болю за кривди людські до вдячності життю за його прості радощі... Як і Шевченкові, Україна потрібна Симоненку не для гордині, а для справедливості, бо який же це світ, у якому не буде твого народу...»

Певно, самою волею Божою, «шевченківській край» – Черкащина – навіки поєднав життєві й творчі долі великого Кобзаря України і молодого витезя української поезії. В цьому неважко переконатися, перегорнувши архівні підшивки часопису «Молода Черкащина» за 1960–1963 рр. чи звернувшись до спогадів про Василя Симоненка його колег-журналістів (див. книгу Л. Шитової «Я воскрес, щоб із Вами жити», 2006).

Ось номер молодіжки за 10 березня 1961 р. «Нетлінне слово Кобзаря ввійшло в золоту скарбницю людства, бо таїть в собі незгасну силу – силу правди, любові, віри в прекрасне майбуття», – наголошув В.Симоненко.

А ось – дві рецензії на шпальтах молодіжки. Перша – на симфонію Івана Драча «Смерть Шевченка», а друга – на поему Миколи Негоди «Дума про Кобзаря», поставлену Черкаським обласним драма-

тичним театром. У статті «Початок дороги», навівши нову поетичну і художню «Іванову перлинку», цитату «Бунтують хвилі – думи і слова, І сонце генія над ним стоїть в zenіті...», В. Симоненко продовжує: «Коли домовину українського гіганта беруть на плечі Шекспір, «буряний Бетховен», «гарячо-мудрий Пушкін» та Гойя, і йдуть з нею в кругосвітній похорон, то це зовсім не від бажання автора похизуватися своєю ерудицією чи намаганням створити так званий «інтелектуальний колорит». Це, по-перше, гарячий протест проти спроб принизити Кобзаря і зробити його домашнім, хатнім пророком. А, по-друге, і це не менш важливо! – поетичний і сильний протест проти хуторянства в мистецтві взагалі і в поезії зокрема».

Рецензію на виставу В.Симоненко закінчує таким висновком: «Тема «Шевченко і народ» на повний голос звучить протягом всього спектаклю. Вона наростає від перших зустрічей з кріпаками до заключної, символічної сцени, де в обіймах безсмертя стоїть на канівській кручі живий Кобзар – безсмертний син безсмертного народу».

...Ні, недарма «сива ластівка» – Матуся Василя Симоненка Ганна Федорівна пригадувала, що незадовго до смерті явився синові віщій сон: «Йде він, ото, палючим степом, а тут їдуть на чумацькій мажі Тарас Шевченко, Іван Франко і Леся Українка, ще за синового життя Василя в несходиму дорогу забирають». Так, «неспішно погуркотіли вони там у зорях в молочній білині Чумацького Шляху у вічність», навіки залишившись з нами на рідній, українській землі!

СКОВОРОДА

Григорій

{ Григорій Сковорода }

Курними шляхами виснаженої й поневоленої «неньки України», перетвореної царськими посіпаками в другій половині XVIII ст. з самобутньої козацької республіки на величезне потьомкінське село, на яке насувалася глуха ніч кріпосництва, невтомно йшов до простих людей, «занедбавши храми» і обминаючи казенні «стовпи неотесані», наш земляк Григорій Сковорода.

І завжди його супутниками в мандрах були спогади дитинства, пам'ять про отчий край. Вони жили в його віршах, піснях, філософських трактатах, притчах, діалогах і листах. Не випадково в одному з останніх своїх листів зі слобідського села Пан-Іванівки, де оселився Сковорода у свого друга А.І. Ковалевського, він у 1794 р. писав: «Земелька его есть нагорняя. Лесами, садами, холмами, источниками распещена. На таком месте я родился возле Лубен».

Як же розпочинався його великий життєвий шлях, пов'язаний з нашим краєм?

Наприкінці 1722 року під солом'яною стріхою хатини малоземельного козака Сави Сковороди, на околиці Чорнух, сотенного містечка Лубенського полку, в тривожний, передгрозовий, переломний для України час народився хлопчик, наречений Григорієм. Не дарувала йому доля «палаців, замків і хором», обширних «грунтів» і «красних одєж» (про що свідчить хоча б той факт, що в ревізькій книзі Чорнух 29 серпня 1734 р. навіть серед найбідніших козаків його батько був зневажливо названий «Савкою Сковородою»). Але дарувала вона йому шире серце, гострий розум та живий неугасимий інтерес до долі свого багатостраждального народу («А мой жребий столяками, но бог мудрости дал часть»).

Годинами, затамувавши подих, міг слухати хлопчак про ще зовсім свіжі в пам'яті його односельців події героїчної оборони Чорнух від шведського загону Томаса Функе. Тоді, 1708 р., всі жителі сотенного містечка, включаючи жінок і підлітків, відчайдушно боронилися від ворога на церковному дворі, огороженому високим валом. Загарбники нещадно розправилися з козаками та міщанами. Понад півтори тисячі чоловік було порубано. А тих, хто замкнувся в церкві і відмовився відчинити двері, Функе наказав спалити разом із церквою.

Пам'ятали його односельці й про криваві царські уроки Батурина (де, після переходу Мазепи на бік Карла XII, за наказом Петра I Меншиковим «все населення поголовно, не виключаючи жінок і дітей, було вирізано, а місто зруйноване і спалене») і Лебедина, «де багато старшин і козаків, запідозрених у прихильності до Мазепи, вишукували по хатах і піддавали на різні тортури, примушували до того, що люди самі визнавали себе винними, а потім уже їх карали смертно». Схвильовано обговорювали його односельці й трагічну долю замордованого Петром I у казематах Петропавловської фортеці відважного гетьмана Павла Полуботка, і тасмницю начебто переданої ним до Лондонського банку козацької казни.

А від кобзарів і лірників, які часто відпочивали під розлогими яблунями на порослому споришем подвір'я його батьків, що «чесністю, правдивістю і гостинністю до прочан, миролюбним сусідством відзначалися у своєму колі», не раз чув малий Григорій і про солоницьку трагедію та нескореного Северина Наливайка, і про батька «вольності», «героя Богдана», і про «діяння» лубенських полковників кінця XVII – початку XVIII ст., кожен із яких був особистістю непересічною і, безперечно, певною мірою послужив, з часом, прообразом «антигероїв» знаменитої пісні Сковороди «Всякому городу нрав і права».

Хіба ж могли залишитися поза увагою мандрівних лубенських кобзарів Леонтій Свічка, який, одержавши полковий уряд за солідний хабар Мазепі, першим серед старшини розпочав захоплення громадських земель і незабаром перетворився на великого землевласника, чи його наступник Андрій Маркович, «непрестанно стягивающий грунта», що не визнавав навіть гетьманської влади, на якого жорстоко затиснута ним старшина направила до Москви красномовну скаргу: «С тех пор как открыт был Лубенский полк, на чин полковничий выбирались вольными голоса люди достойные из своих полчан и

нікогда не бывало от них народу отягощения. А когда потворством гетьмана Скоропадского произведен в чин Лубенского полковничества чужой человек, шурин гетьмана Андрей Маркович, тогда не только нынешних времен никем не слыханные, но и во времена владычества поляков и за жидовского тогдашнего арендаторства едва ли творились таковые тягости, налоги и обиды, какие чинились от него, Марковича, в полку всему народу, который от него обнищал и разорен, а Маркович за недолгое время обогатился».

Світ не готував малому Григорію Сковороді встеленого трояндами шляху. Уже з дитинства йому довелося розраховувати пише не власні сили, на власний розум і всього добиватися самотужки. «По седьмому году от рождения» він «приметен был охотою к наукам и твердостью духа», «дарованием к музыке». І, звичайно ж, початкова освіта, здобута в сільській школі у місцевого дячка, не могла його задовольнити.

У 1734 р. 12-річний хлопчак покидає Лубенщину і стає студентом Кієво-Могилянської Академії. Долаючи вражаючу злиденність буршаського побуту, Григорій навчався «ревностно» і «беспорочно», був у науках «скоропостижен» і «преизряден». У стінах академії знаходить він «мою єдину втіху і мій скарб» – справжню дружбу, яку все своє життя Сковорода «цінував більш, ніж піраміди, мавзолеї та інші царські пам'ятники». Тут він розпочинає свій шлях пошуку «прекрасної іпостасі істини». Талановитий юнак «скоро превзошел сверстников своих успехами и похвалами» і в 1741 р., згідно з царським указом, був узятий до придворної хорової капели цариці Єлизавети. Та Петербург не зміг полонити його своєю холодною красою людської метушні в гранітних лабіринтах вулиць. Ненависть і огиду викликали в нього побачені не власні очі безтурботності життя і розбещеність «вищого світу», який він влучно охрестив «кублом обманів і злочинів». З часом усе бачене й пережите акумулювалося в картинах петербурзького сну жаху, в якому «злотожаждні», сластолюбні та лицемірні могутелі стають п'явками людськими, ненажерливими рабами плоті і, перевершуючи один одного в розпусті і користолобстві, пожирають людей». Світ царедворців і їхніх лакуз прагнув захопити талановитого юнака в золоті стіни, перетворити його на манкурта. Але він не спокусився можливістю розміняти свій талант на дзвінкі золоті монети і навіть отримати дворянський титул і кілька сот кріпаків. Григорія

кликала до себе мати-Україна, і він не приховував свого ставлення до золота і багатства: «Про мене, хай інші дбають про золото, про почесність, про Сарданапалові бенкети, про низькі насолоди, нехай шукають вони слави, ласки вельмож; хай одержують вони ці, як вони думають, скарби, – я їм не заздрю, аби я мав духовні багатства і хліб духовний».

Не приховував Сковорода і свого ставлення до самодержців: «Я не високо шаную і не поважаю не лише таких царів, яким був Ірод, але навіть і хороших царів». То ж і не дивно, що в серпні 1744 р., коли Єлизавета із своєю капелою приїхала до Кисва, Сковорода не захотів повертатися до Петербургу, дістав звільнення з придворного хору і почав «паки учитися в академії». Пізніше в листі до М. Ковалинського він писав: «Хай також живе в твоїй душі і такий вислів Плінія: «Втрачений час той, який ти не використав на навчання».

Тепер уже інший світ – світ духовний спробував полонити юнака. Але він уже шукав власного, не церковного бога, боголюдину, а не надприродну істоту. Він уже обрав свій життєвий шлях – шлях «ловця птаха істини». І, не бажаючи «умножать собою столботворення церковного», Сковорода йде на хитрість: прикинувся безрозсудним, змінив голос, став заїкатися. Це допомогло йому залишити академію, «щоб жити в істині і побудувати власне життя на засадах, осяяних правдою істини».

У 1745 р. Сковорода використовує чи не єдиний дарований йому долею шанс ознайомитися з найпередовішими досягненнями європейської філософської думки, побувавши за кордоном. У той час навчання за кордоном було великою рідкістю і справою надзвичайно дорогою. Академія послати за кордон не могла, не мала для цього грошей. А коштів навіть багатих батьків часто не вистачало. Сковороді ж, як людині «известной знанием музыки, голосом, желанием быть в чужих краях, разумением некоторых языков», пощасливилося у складі російської місії, очолюваної генералом Ф. Вишневським, «поехать из Венгрии в Вену, Офен, Презбург и прочие места, где, любопытствуя по охоте своей, старался знакомиться с людьми, ученостью и знаниями отлично славными тогда» і одержати «новые познания, каковых не имел и не мог иметь в своем отечестве».

Та знову кликала його до себе рідна земля. Через 5 років мандрів повертається він з-за кордону, «сповнений вченості, знань, але з порожньою кишенею, маючи потребу у всьому найнеобхіднішому»,

на тодішню Лубенщину. Непривітно зустріли його Чорнухи. На цей час населення сотенного містечка налічувало вже понад 700 чоловік, тут було 145 дворів, але не було вже серед них батьківського двору, померлих Пелагеї і Сави Сковородів. За жалуваною грамотою царського уряду, всі землі навколо Чорнух, разом із посполитими, стали володінням грузинських князів Асихмованових. Чимало селянських земель захопив чорнухинський сотник С. Максимович. Жителям дошкуляли безперервні постої царського війська, «так що господарям уже й місця не залишається і позбавляються вони промислів і ремесла».

То ж і намагалися одні «бедные и нищетные» хоч як-небудь звести кінці з кінцями. Інші вже мовчки брели отарою без пастиря на панщину. Треті ж прагнули втопити своє горе в сивусі... Як твердить історичний документ: «Полковник лубенський Кулябка доніс ясновельможності, що багато козаків його полку, не маючи власного свого потрібного хліба, закупають його на торгах дорогою ціною і вино курять не для користі власної, але ради одного пияцтва, і ліси свої вирубкою для винокурения спустошують так, що і для опалення в хатах ледве що залишається. Та й козаки, які винокурень власних не мають, в інших беруть вино відрами і барилами, вишинковують до занепаду і пияцтвом країну виснажують».

Не маючи «ні кола, ні двора», ні надії на кращу долю, попрощався тоді Григорій Сковорода з батьківськими могилами і назавжди залишив Лубенщину. Ішов 1750 рік, і попереду в нього були ще чотири десятиліття подвижницького життя, кращі літературні й філософські твори, тисячі верст степових шляхів України, якими крокуватиме він до людей, крокуватиме у безсмертя...

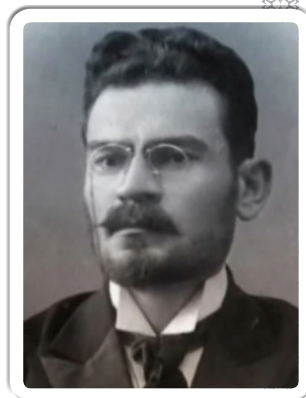

СТЕЛЕЦЬКИЙ

Гнат

{ Віднайдена могила }

*Два чувства дивно близки нам –
В них обретает сердце пищу –
Любовь к родному пепелищу,
Любовь к отеческим гробам.
Животворящая святыня!
Земля была б без них мертва.*
(А.С. Пушкин.)

Ім'я видатного українського археолога і спе-
леолога Гната Яковича Стелецького, чия доля
нерозривно пов'язана з Посульським краєм, до-
бре відоме лубенцям. В історію він увійшов як
невтомний дослідник печер і підземель у бага-
тьох країнах світу, людина, метою життя якої був пошук втрачених
бібліотек Ярослава Мудрого та Івана Грозного й незлічених леген-
дарних скарбів, які зберігають у собі підземні лабіринти. В пам'яті
лубенців назавжди лишилася його подвижницька робота з археоло-
гічного вивчення Посулля, створення міського історико-красназавчого
музею, багаторічного пошуку скарбів Яреми Вишневецького, а також
його громадянський подвиг, коли в голодному 1933 р. вчений звер-
нувся з особистим листом до Сталіна, в якому пропонував відшукати
на Лубенщині скарби польського магната, а на Чернігівщині – срібні
рудники гетьмана Мазепи, на кошти від реалізації яких можна було б
купити хліб для голодуючих.

...Останні роки життя дослідника були обпалені війною. Коли в
1941 р. гітлерівські війська підійшли до стін Москви, 63-річний про-
фесор Московського університету Г.Я. Стелецький категорично
відмовився залишити столицю і вступив до народного ополчення.
Незважаючи на повне фізичне виснаження, голодний, з розпухли-
ми ногами, він щочочі виходив на бойове чергування, гасив пожежі

і бомби-запальнички на дахах будинків. Був нагороджений медаллю «За оборону Москви». Саме тоді, відчуючи невблаганне наближення смерті, Гнат Якович записав у своєму заповіті: «...Похоронить мене завещаю без кремації, на родной Україні, на Лысой горе, под г. Лубнами, в разрытой скифской могиле и водрузить каменную бабу с надписью: «Спелеолог Стеллецкий. 1878–194...»

Заповіт цей, на жаль, виконаний не був. Підкошений кількома інсультами, Г.Я. Стелецький відійшов у вічність 11 листопада 1949 р. і був похований на Ваганьківському кладовищі Москви. А оскільки рідних і близьких у «білокам'яній» у нього не було, то з плином часу й могила вченого була втрачена. Спроба історика і дослідника підземної Москви Таїсії Бєлоусової восени 1989 р. знайти могилу археолога чи, хоча б, його рідних, які могли б вказати місце захоронення, успіху не принесла. Не дали очікуваного результату й наступні спроби. На тому місці, де, за словами очевидця, ще в 1981 р. знаходився горбик із перекошеним хрестом, були вже нові поховання.

І лише навесні 2010 р. в мережі Інтернет з'явилася інформація, що могила Стелецького в надзвичайно поганому стані була знайдена на 37-й ділянці Ваганьківського кладовища членами московського НП «Общество некрополистов». «У цьому нам допоміг спеціаліст ГУП «Ритуал» Роман Литвинов, – розповів виконавчий директор товариства Петро Устинов. – Могилу можна було розпізнати, але її необхідно було добре пошукати. Напис на табличці не читався». Було знайдено і родичів Стелецького.

Кошти, необхідні для реставрації могили й встановлення пам'ятника вченому, були зібрані археологами, спелеологами і студентами Москви. Барельєф виготовив правнук археолога – київський художник Іван Григор'єв. «Я відчуваю особисту вину за те, що ми не прийняли належної участі в долі дідуся. Тепер я відчуваю, що зустрівся з прашуrom», – зазначив він.

30 липня 2011р. на Ваганьківському кладовищі відбулося урочисте відкриття пам'ятника на могилі Гната Яковича Стелецького. До підніжжя монументу лягли букети живих квітів. Так, через шість десятиліть після смерті, у видатного історика і археолога з'явилися і пам'ятник, і сім'я.

Водночас, хочемо привернути увагу шанувальників історії рідно-го краю до непростої і дуже болючої теми – пошуку і збереження по-

ховань наших видатних земляків, знищених невблаганним часом та «добрими людьми». Адже десь у поруйнованих могилах, на знищеному погості Мгарського Спасо-Преображенського монастиря, вічним сплять будівничий Спасо-Преображенського храму святої обителі Йоганн-Баптист Зауер і константинопольський патріарх Серафім II (Анін)... Десь на території старого міського кладовища (нині дитячий парк імені О.Донченка) могили видатного етнографа й фольклориста Матвія Номиса та його внучки, поетеси-символістки Надії Кибальчич. Не знаючи місця поховання, ми не можемо належним чином віддати щиру данину пам'яті і вдячності Катерині Скаржинській та Анастасію Зайкевичу... На жаль, цей скорботний перелік можна продовжувати і продовжувати... А мозок свердлить пекучо-болюча фраза, мовлена кимось із «великих»: «Якщо ми плюємо на могили наших батьків і дідів, то настане час, і на наші могили прийдуть уже наші внуки і правнуки, щоб справити там свої природні потреби». Невже ми цього бажасмо?

ФАЛЬКОВСЬКИЙ

Іриней

{ Найдорожче надбання Києво-Могилянської академії }

Наша розповідь піде про Івана Якимовича Фальковського, чернече ім'я – Іриней (1762–1823) – видатного українського вченого-енциклопедиста, просвітника, поета, ректора Києво-Могилянської академії, єпископа Чигиринського, Смоленського й Дорогобузького, чие ім'я в наш час незаслужено призабуте, хоча сучасники і вважали його «найобдарованішим серед усіх відомих в Російській імперії вчених кінця XVIII – початку XIX сторіч».

На початку життєвого шляху. Іван Фальковський народився 26 травня 1762 р. в селі Білоцерківці Пирятинської сотні Лубенського полку, в сім'ї священика Якіма Фальковського. Батько прагнув дати своїм синам добру освіту. Спочатку він сам навчав їх основам наук і латинській граматиці. А потім, після смерті дружини, прийнявши чернечий постриг у Київському Братському монастирі, забрав хлопчаків із собою до Києва й віддав їх на навчання до Могилянки. Так у 1773 р. десятилітній Іванко, який на той час уже «упражнения латинские мог без всякой ошибки сочинять», став студентом славетного навчального закладу.

Навчався підліток наполегливо, старанно й дуже успішно. Закінчивши початковий латинський клас екстерном, він за наступний 1773–1774 навчальний рік здолав курси класів синтаксису і поетики, ґрунтовно оволодівши основами латинської, російської й німецької мови, географії, латинської риторики, латинської й російської поезії.

Європейські студії «мандрівника за знаннями». У 1775 р. Іван Фальковський перервав навчання в Києво-Могилянській академії й поїхав із братом Степаном до Токаю (Угорщина), де їхній батько отримав посаду священика домової церкви російської Токайської комісії із

заготівлі вин до імператорського двору. Очолювали Токайську комісію генерал-майор Федір Степанович Вишневський, за походженням – українець, та його син Гаврило Вишневський. Вони охоче запрошували до себе на службу студентів Могілянки, які, виконуючи незначні обов'язки в церкві, одержували можливість навчатися за кордоном. Цим шансом, як відомо, скористався і кращий студент Могілянки Григорій Сковорода.

У 1777–1778 рр. І. Фальковський ґрунтовно вивчав сучасні іноземні мови, зокрема угорську. Пізніше, «для всегдашної памяти о Венгрии и Сербской благодетельствующей мне нации», І. Фальковський напише латинською мовою вірш, присвячений історії Угорщини часів хрестових походів, та першу російську працю з географії цієї країни. Цікавими є і його листи-оповідання, адресовані товаришеві Анатолію Славинському, в яких є опис низки угорських міст та замальовки місцевих красвидів. У 1779 р. після раптової смерті брата і батька Іван Фальковський опиняється в тяжкій фінансовій скруті, один у чужій країні. Та, незважаючи на це, він рішуче відмовляється від запропонованої посади писаря, яка гарантувала йому більш-менш заможне життя, мотивуючи свою відмову прагненням за будь-яку ціну продовжити навчання. З Братислави розпочинається освітня подорож Фальковського, яка тривала до 1783 р. За цей час він устигав побувати у Відні, Пешті, Офені (сьогодні Буда), часто, щоб потрапити на лекції, пішки мандруючи з одного міста в інше.

У 1780–1781 навчальному році коштом російського посла у Відні, князя Дмитра Голіцина, юнак навчався в університеті Буди, де досконало вивчив історію, географію, експериментальну фізику, риторику й математику. Захоплюється астрономією. Стає одним із найкращих студентів університету. Іспити складав 1781 р. в Буді та 1782 р. в Пешті. «Через три года философского моего в Венгрии учения, – відзначає І. Фальковський в одному зі своїх листів, – по окончанию коего с некоторой знаменитостью и с выдержанными тремя публичными экзаменами при печатных под именем моим физических, математических и прочих философских положениях, получил я из королевской пештанской отцов-пиаристов гимназии довольно изрядный аттестат, одобряющий превосходным образом как учение, так и поведение мое».

Просвітник, енциклопедист. Навесні 1783 р. І. Фальковський повернувся до Кисва, відмовившись від посади писаря в російському посольстві і мотивуючи це тим, що хоче стати викладачем в Україні. Він привіз із собою багато книг, частину яких передав до бібліотеки Могилянки. Маючи за плечима не один рік європейської освіти, І. Фальковський все ж відчував певні лакуни у своїх знаннях, передусім, у теології. Так, приїхавши до Кисва, він одразу ж записується до академічного класу ієромонаха Іоана Островського й упродовж 1783–1784 рр. вивчає в нього богослов'я, а водночас, уже в іншого вчителя, ієромонаха Гавріїла Стревського – єврейську мову. Проте, зважаючи на гостру нестачу викладачів в академії, Фальковському не дали засидітись за учнівською партою. В 22 роки митрополит Самуїл Мисливський запропонував всебічно розвинутому та добре освіченому студентіві стати за викладацьку кафедру.

3 грудня 1783 р. потягом 21 року Фальковський викладав у Кисво-Могилянській академії алгебру, геометрію, астрономію, архітектуру, змішану математику, гідравліку, оптику, а також історію, географію, поезію, німецьку мову, філософію й теологію.

У 1786 р. він прийняв чернечий постриг, одержавши ім'я Іриней. Його послух, який тривав 8 років, полягав у читанні й перекладі щосуботи німецьких газет для митрополита Київського й Галицького С. Мисливського, котрий протегував молодому вченому.

Іриней Фальковський був людиною унікальних енциклопедичних знань. Подвижник складав псалми, гімни та елегії російською, латинською, німецькою і французькою мовами, а також богословські трактати, замітки з медицини, хронології, військової архітектури. Під час викладання математики він підготував посібник з предмета в двох частинах. Перша містила відомості з механіки, гідростатики, аерометрії, гідравліки, оптики тощо, а друга – сферичну тригонометрію, початки астрономії, географію, хронологію, піротехніку. Посібник унаочнювався виконаними рукою автора малюнками, схемами і кресленнями. Вчений-новатор вніс значний вклад до наукової розробки математичних дисциплін, зокрема, винайшов новий спосіб поділу мішаних дробів.

У Кисво-Могилянській академії Фальковський відкрив фізикоматематичний кабінет, де були земні й небесні глобуси, сфери М. Коперніка, повітряний насос, електрична машина, телескоп, астролябія,

барометр тощо. При Київському Михайлівському Золотоверхому монастирі він створив навіть маленьку обсерваторію. Викладаючи астрономію, дотримувався кеплерівської теорії руху планет, описав відомий рух Сонця та залежні від нього явища, а також рух Місяця і пов'язані з ним затемнення, навів відомості про комети і змінні зорі, розглядав питання, що стосувалися обрисів та розмірів Землі. Короткі відомості про свої спостереження друкував у «Київських місяцесловах» – перших вітчизняних календарях, де містилися також статті на історичні теми.

З 1793 по 1795 р. Фальковський викладав також філософію та богослов'я. Наскільки майстерним філософом-богословом він був, видно з того факту, що більшість його студентів після закінчення курсу приймали чернечий сан.

І. Фальковський захоплювався музикою, писав музичні твори. З його ініціативи після тривалої перерви було відкрито клас поетичного співу, який мав задовольнити потреби академічного хору та Київського Братського монастиря. При Кисво-Могилянській академії він створив вільне піїтичне товариство (1792 р.), метою якого було «повсякденне читання хороших книг». Окрім того, бурсаки мали змогу користуватися бібліотекою професора, який особисто переклав для них майже 700 байок Езопа.

Свої труди Іриней оцінював скромно: «Дорогій вітчизні моїй потрібні знання, які я завжди любив». Видатний мислитель і вчений залишив по собі понад 1,3 тис. творів. У бібліотеках академії залишились на зберіганні 92 томи (!) рукописів ученого. Важко навіть уявити собі, що звичайна смертна людина змогла стільки створити! Але це – незаперечний історичний факт.

Ректор Могилянки. Кар'єра самого І. Фальковського розвивалася доволі успішно: ще в 1798 р. він отримав звання соборного ієромонаха Кисво-Печерської лаври, а вже в наступному році був висвячений у сан архімандрита, став настоятелем Гамаліївського монастиря Чернігівської єпархії. Свої нові посадові обов'язки виконував, не залишаючи викладацької діяльності.

20 березня 1803 р., «во уважение двадцатилетнего прохождения его в академии учительской должности и трудов его над разными сочинениями», Іриней Фальковський призначається ректором Київської Академії. З властивими йому енергією та ентузіазмом він робить все

від нього залежне, щоб «підняти рівень академічної освіти, привести процес викладання до єдиної стрункої системи, посилити виховну роботу в навчальному закладі й піднести його на новий якісний рівень». Проте реалізувати свої задуми Фальковському так і не вдалося. Уже наступного року він звільняється з усіх академічних посад на користь поставленого Синодом завдання – написання кількох тлумачень біблійних послань.

Неочікуване звільнення Іриней з ректорської посади стало тяжким ударом для Академії. Як вважали сучасники: «Время его пребывания и кратковременного управления Киево-Могиланской академией было последнею светлой страницей в ее исторической жизни, последней яркой вспышкой светоча науки».

В грозові дні 1812-го року. У 1807 р. І. Фальковського обирають спочатку єпископом Чигиринським і вікарієм Київської митрополії, а потім єпископом Смоленським і Дорогобужським. У 1812 р. він організував народне ополчення для боротьби проти армії Наполеона (за що пізніше одержав нагороду), врятував із полум'я палаючого міста чудотворну ікону Смоленської Божої Матері й переніс її до Москви. Після визволення Смоленщини І. Фальковський починає підіймати фактично з руїн і згарищ зруйновану Смоленську єпархію.

Пастор суворий, але справедливий. З серпня 1813 р. єпископ Іриней – знову вікарій Київський і настоятель Михайлівського Золотоверхого монастиря. Намагаючись реорганізувати чернече життя, зробити його більш доцільним і корисним, він написав «Правила для упорядочення життя монахів».

Оскільки честь монастиря була для Фальковського на першому місці, то він завів у ньому дуже суворі правила: по-перше, заборонивши жінкам з'являтися в монастирі (раніше вони приносили монахам молоко та інші харчі); по-друге, розпочавши рішучу боротьбу з монахами-п'яницями. Останні мали бити не одну сотню покаючих поклонів, перечитувати Святе Письмо й іншу духовну літературу. За повторні випадки негідної поведінки призначалися серйозні покарання: позбавлення на кілька днів вареної їжі, заборона проводити богослужіння. Якщо й це не допомагало, то порушників зачиняли в келіях, інколи навіть тримали під вартою або заковували в кайдани.

Крім каральних заходів, Іриней Фальковський застосовував також заохочення, розуміючи, що покращення моральності монахів

можна досягти шляхом самовдосконалення, насамперед – за допомогою читання. За час правління Фальковського бібліотека монастиря поповнилася багатьма новими книгами.

Перебуваючи в Кисво-Михайлівському монастирі, єпископ щоденно був зануреним у клопоти, пов'язані з керівництвом єпархією, відпочивати собі дозволяв лише в неділю або у святкові дні. Його рідко можна було зустріти поза межами монастиря, не кажучи вже про святкування або урочистості, – їх Фальковський цілковито ігнорує. Так, у 1811 р. він відмовляється отримувати орден святої Анни I ступеня: навіть не відкривав футляр ордену і не хотів носити його. Сам митрополит не міг переконати його одягти відзнаку хоча би на якісь урочистості.

Добре і щире серце. Пам'ятаючи про своє важке життя, особливо після смерті батька, І. Фальковський при призначенні священників на єпархію спонукав їх до виплати грошової компенсації вдовам і сиротам своїх попередників. Проте, зрозумівши, що це не завжди ефективно (нові священники часто уникали таких виплат), він у 1822 р. спрямовує третину єпархіальних витрат на допомогу осиротілим сім'ям церковників.

Фальковський був чи не єдиним церковним ієрархом своєї доби, який підіймав голос навіть на захист кріпаків. Доведені до відчаю утисками своїх власників, люди інколи намагалися знайти притулок за монастирськими мурами. «Власти светские не спешили бы брать беглеца под караул, но прежде исследовали бы, не по причине ли непомерных взысканий и неправедных притеснений от своих помещиков, или от других каких либо людей принужден был он убежать в священное убежище, и если так, пусть окажут ему всю законом Божиим требуемую защиту, а иначе падет на них гнев Божий!», – заявляв він.

Так ідуть із життя лише справжні праведники. Постійна зайнятість і аскетичний спосіб життя згубно вплинули на здоров'я Фальковського. Він мав ще багато задумів, але помер, як мовиться в епітафії, перед розкритою Біблією: «1823 года, Апреля 29 дня в Неделю Фомины, на камнях в молитве к служению Литургии... Если время все уносит, то дела живут вечно».

Поховали Фальковського в Михайлівському Золотоверхому соборі, в приділі св. Варвари. Поховання, як і собор, було знищене у 1936 р.

ЦЕРТЕЛЄВ

Микола

{ Микола Цертелєв }

1. Віддаючи данину пам'яті етнографа, фольклориста і просвітителя М.Т. Номиса, ми не можемо не згадати про тих, хто був його попередниками, хто першим звернувся до чистих джерел усної народної творчості й відкрив для читаючої публіки – бездонний Всесвіт українського фольклору. Першим у цій шерензі стоїть майже призабуте прізвище М.А. Цертелєва, нащадка грузинських князів, якому долею було накреслено стати збирачем, видавцем і дослідником українських народних дум. Непроста доля цієї людини та висока оцінка його подвижницької діяльності, дана М. Сумцовим, М. Грушевським, І. Крип'якевичем, Д. Дорошенком та О. Субтельним, змушують нас детальніше зупинитися на його життєвому і творчому шляху, пов'язаному з Полтавщиною, і спробувати дати відповідь хоча б на три запитання: Що змусило людину з грузинським походженням і класичним російським вихованням стати збирачем і популяризатором українських дум?

2. Що нового вніс князь Цертелєв у розвиток української етнографії?

3. Яке значення мала його збірка «Опыт собрания старинных малороссийских песен», видана в 1819 році, для розвитку вітчизняної фольклористики та української класичної літератури?

Відповіді на перше запитання неможливо без короткої біографічної довідки. Микола Андрійович Цертелєв народився в 1790 р. в Хоролі Полтавської губернії. Його батько перебував на царській службі у званні корнета. Дід доводився двоюрідним братом князеві Давиду Церетелі, що був у близькому оточенні грузинського царя Вахтанга VI, який змушений був під тиском перських і турецьких за-

гарбників залишити батьківщину й шукати притулку в Росії, де й жив у Москві, в так званій Грузинській слобідці.

Дитинство і юність Миколи Цертелєва (справжнє прізвище Церетелі) пройшло на Україні. Тут, за хорошу службу государеві, його дід одержав 30 дворів кріпаків у Хорольській сотні Миргородського полку. Допитливий юнак полюбив український народ і його самобутню культуру. Здобувши непогану освіту в батьковому мастку, М. Цертелєв поступив було на службу в Чернігів, але швидко вийшов у відставку. В 1810 р. він вступає до Московського університету, де закінчує словесний факультет. Перед ним відкривалася блискуча чиновницька кар'єра. Але князь не став шукати щастя-долі в столицях і повернувся до України, де й прожив більше десяти років (1815–1828) у хорольському мастку, займаючись переважно літературно-фольклорними справами.

Енергійний і талановитий дослідник, Цертелєв одним із перших освічених людей Росії піднявся до розуміння значення народної поезії. Цьому, безперечно, сприяла й духовна атмосфера часу, який з повний правом можна назвати початком українського відродження. Це був час, коли на Україні з'явилося перше покоління національної інтелігенції, яка складалася насамперед із дворян, що походили зі старої козацької старшини. Час, коли в середовищі освіченої публіки різко зріс інтерес до рідної історії, особливо до періоду Козаччини. Наприкінці XVIII ст. з'являються перші праці істориків-аматорів Василя Рубана («Краткая летопись малороссийская»), Опанаса Шафонського («Черниговского помесничества топографическое описание»), Якова Маркевича («Записки о Малороссии»).

Із 1800 р., коли імперська геральдична канцелярія стала піддавати сумніву право нащадків козацької старшини на статус дворян, серед української знаті прокотилася хвиля обурення і протестів, а деякі з її представників, зокрема Роман Маркович, Тимофій Калинський, Василь Черниш, Андріян Чєпа, Василь Полетика, Федір Туманський, зібравши історичні документи, виступили в 1801–1810 рр. з низкою статей про славетні діяння і високий статус своїх предків.

Саме середовище, в якому жив і працював Цертелєв, аж ніяк не можна назвати духовною провінцією, глибинкою. Цертелєв часто відвідував масток Д.П. Трощинського в Кибинцях, який по праву вважався одним із осередків культури першої чверті XIX ст. й іменувався в середовищі освіченої публіки «Малоросійськими Афінами». Тут

познайомився з домашнім театром відомого мецената, в спектаклях якого брали участь батько і мати М.В. Гоголя, та й сам маленький Нікола вже виконував у них епізодичні ролі, зустрівся з блискучим сатириком і філософом В.В. Капністом, художником В.Л. Боровиковським, упорядником унікальної бібліотеки в Кишиньї І.Р. Мартосом, російським дипломатом і філософом, учнем Г. Сковороди В.С. Топімарою, лікарем М.Я. Трохимовським та іншими передовими людьми свого часу. В мастку Д.П. Трошинського шанували українську народну пісню та історичні думи. Завжди гостинно зустрічали «гомерів українських степів» – сліпих кобзарів та бандуристів.

Часто бував Цертелєв і в Хомутці, в гостинному домі письменника і дипломата І.М. Муравйова-Апостола, працював у його багатій бібліотеці, познайомився з майстерністю прекрасної капели музикантів і, головне, зустрічався з синами Івана Матвійовича – майбутніми декабристами Сергієм, Матвієм та Іполитом. Та й сусідні Лубни на початку ХІХ ст., як зазначає у своєму щоденнику А.П. Керн, «были наполнены отличными людьми, даже по образованию не слишком запоздалыми».

Якщо ж до цього додати, що в рік народження М.А. Цертелєва ще мандрував по Україні добрими старими шляхами, обминаючи казенні «стовпи неотесані», Г.С. Сковорода і сіяв у людських серцях мудрість любові та самопізнання, а зовсім поряд, у Зубівці, син Грузії Д. Гурамішвілі завершував головний твір свого життя поему «Давитіані», то стане зрозуміло, що талановитому юнакові самим Богом було накреслено спробувати знайти і своє місце в цьому інтелектуальному сузір'ї України.

Та, безперечно, головною передумовою виходу в світ збірки народних історичних дум України, підготовленої М. Цертелєвим, була трагічна й героїчна історія українського народу, збережена в образній формі дум і народних пісень вдячною пам'яттю людською.

Є. Сверстюк писав: «...якась сила, незрима духовна енергія тягла в українську культуру – своїх і навіть чужих. Справді, що було в тих піснях забутого і забитого в кріпацтві народу, коли вся велич і краса в Петербурзі, який манив холодним відблиском західно-європейського сонця? А за ними потяглися князь Цертелєв і Срезневський, професори Максимович і Метлинський. Не інакше як сама сила обіраного життя, сама вага історичної спадщини пробудила до творчої праці тих людей і водила їх помислами».

Безпосереднім же поштовхом до створення збірки, як повідомляв сам Цертелєв, послужили дві зустрічі з мандрівними кобзарями в маєтку Трощинського. «Я списал все, что он знал, и с удовольствием увидел шесть старинных песен, к которым в последствии присоединил еще четыре таковых же...». На жаль, ми не знаємо ні імен, ні прізвищ тих кобзарів. Від Цертелєва нам відомо лише, що це були нащадки козаків Миргородського та Лубенського полків.

Чільне місце в репертуарі кобзарів посіли історичні думи, в яких переплелось невмируще козацьке слово з гіркою тугою («Була колись Гетьманщина»), «Дума про втечу трьох братів із Азова» та «Дума про Олексія Поповича, або бурю, приборкану козаками на морі», цикл дум, присвячених Б. Хмельницькому («Про хитрість, вжиту Б. Хмельницьким проти Барабаша», «Про похід Б. Хмельницького в Молдавію» та «Про смерть Б. Хмельницького») і дума про гетьмана Мазепу та його «план в пень Москву рубати», а також сумні народні пісні «Про від'їзд козака з батьківщини» та «Журбу сестри за братом».

Що ж нового вніс своєю збіркою М.А. Цертелєв до вітчизняної фольклористики? Він вдосконалив і доповнив методи зібрання фольклору, якими користувалися його попередники. Якщо до нього зібрання казок і приказок «для увеселения читателей» являли собою безсистемне нагромадження героїчних, жартівливих, обрядових та любовних сюжетів, невдалих віршів, підроблених під народні, то у Цертелєва – пам'ятки народної творчості записані точно і зберігають приналежність і свіжість оригіналу.

Цертелєв відкрив своєю збіркою для широкого освіченого загалу українську народну поезію. В народних піснях і думах він бачив «піітичний геній народу, дух його, звичаї описуваного чару».

Намагаючись зробити фольклорний матеріал зрозумілим і доступним для читача, Цертелєв висловлювався за обов'язкові пояснення та критичні зауваження до матеріалу і робив це завжди сам. Так, наприклад, у збірці дум 1819 р. є хороша вступна стаття і попередні зауваження з приводу української мови («Справедливість вимагає зазначити, що наріччя малоросійське не менш інших удатне до поезії»), невеличкий українсько-російський словник і коментарі до текстів.

Безперечною заслугою Цертелєва є те, що він рішуче відкидає думку, ніби народна дума тим краща, чим ближча до античних зразків. Не лише греки і римляни вміли відчувати прекрасне... Поезії кла-

сичній він протиставляє «поезію нештучну, природню», яка «містить у собі силу вислову і чарівність гармонії».

І нарешті, Цертелєв укладав збірку з яскраво виражених патріотичних позицій. Про це переконливо свідчить епіграф, узятий із трагедії «Пожарський»:

*И гробы праотцов, обычай их простой,
И стены, камни, все, и даже самый дым
Жилищ отеческих я сердцу чту святым...*

Не дивно, що вихід у світ «Опыта собрания старинных малороссийских песен» М.Ф. Сумцов назвав «однією з перших ластівок... студіювання української народної словесності» і зазначив, що «хоч видавець був більше з дилетантів, ніж людиною науки, але для першого разу план був добрий і праця Цертелєва заслуговує поваги...».

Цікава й подальша доля дум, зібраних М.А. Цертелєвим: незабаром вони були передруковані в збірках Максимовича, Антоновича і Драгоманова і стали широко відомими в Україні та за її межами. Лягли вони і в основу низки творів української класичної літератури першої половини ХІХ ст.

То чому ж тоді ім'я Цертелєва і його творчість сьогодні майже не відомі широкому загалу? Пояснюється це, певно, різкою зміною життєвих орієнтирів самого автора, який, облишивши творчий літературний пошук (а він також писав статті, вірші й поеми), перетворився на звичайного урядовця в Міністерстві освіти, йому не судилося піднятися до рівня передових мислителів свого часу. Хоча Цертелєв був деякий час членом декабристського «Вольного общества любителей российской словесности», але він рішуче розійшовся з декабристами, шокувавши їх своїми реакційними поглядами. А збірка історичних дум українського народу, перша літературна праця Цертелєва, фактично залишилася його творчою вершиною.

Та все ж, зроблене ним, безперечно, заслуговує на повагу, адже Цертелєв привернув до народної поезії увагу Квітки-Основ'яненка і Максимовича, Срезневського і Метлинського, а згодом і лубенців М.Т. Симонова (Номиса) та В.П. Милорадовича. Він був «першою ластівкою», яка, як відомо, хоча й не робить весни, але безпомилково віщує її.

ЦЕХОНЯ Іван

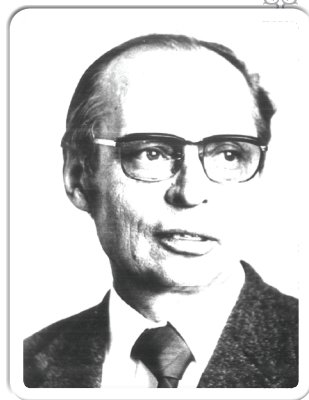
{ В епіцентрі ядерного вибуху }

Понад сорок років тому, 19 січня 1973 року, Олесь Гончар у своєму «Щоденнику», розповідаючи про перебування делегації Спілки письменників СРСР у Японії, зауважив: «У посольстві зустрів земляка – Івана Миколайовича Цехоню. Розумний, мислячий, знаючий, він просто зачарував нас. Цілий день возив по Токіо і розповідав різні чудеса про цю країну. Знас її досконало. Перший з європейців він відвідував Хіросіму одразу після катастрофи».

А потім, зробивши примітку «Оповідання розвідника», О.Гончар наводить розповідь самого І.М. Цехоні про його життя: «А почалося усе: річка Оржиця і джерело біля хати (і хоч де був – такої води не пив, як удома, з того джерела), потім інститут в Харкові, був секретарем комітету комсомолу, а по спецнабору виїхав вчитись до столиці... і вчила Батьківщина навіть у війну, не чіпала нас, міцних та здорових, в найкритичніші дні, а коли тряс нас подало рапорт – хочемо на фронт, то ще й нагінку добру мали, наряд, і на кілька діб домашнього арешту (бо вже офіцерські звання мали)...

Потім Хіросіма (бо тільки моя машина мала право проїзду по країні, займався справами евакуації наших громадян). І в Хіросіму примчавсь, коли ще пашило все, і встиг багато чого рідкісного, унікального сфотографувати, і хоч трупи вже прибрані були – нещасних, скалічених, опалених бачив і опитав багатьох із них, що це було і як...».

Цей запис видатного українського письменника має для нас, лубенців, особливу цінність. Адже Іван Миколайович Цехоня – наш земляк. У Лубнах пройшло його дитинство. Тут, у тридцяті роки, навча-

ючись у школі, він почав захоплюватися літературною творчістю. І навіть надрукував свої перші вірші в газеті «Червона Лубенщина».

Ставши професійним дипломатом, довгий час працював у радянському посольстві в Японії. Повернувшись на Батьківщину, був редактором у Всесоюзному комітеті телебачення та радіомовлення, а потім багато років – відповідальним працівником Міністерства закордонних справ СРСР. Нерідко під час відпустки приїздив І. Цехоня до рідних і знайомих у місто Лубни. Як говорив він сам, якась особлива сила манила його в ці близькі серцю місця. І практично кожного разу, перебуваючи в Лубнах, Іван Миколайович знаходив час, щоб завітати до редакції міськрайонної газети, зустрітися з журналістами та лекторами-міжнародниками міської організації товариства «Знання», яку на той час очолював друг юності дипломата, завідуючий районним відділом освіти Г.І. Сурмило. Так було й на початку вересня 1979 р. Як повідомила тоді під рубрикою «Наші гості» газета «Ленінська зоря», під час цієї зустрічі І. Цехоня розповів про те, що, працюючи в радянському посольстві в Японії, він був свідком, коли спускався на воду збудований у Японії танкер «Лубни» (про цю подію він дав широкий репортаж по всесоюзному радіо). А також про те, як на одній із японських фірм встановлювалися радянські верстати і серед них – виготовлені на лубенському заводі «Комунар», і як він із радістю слухав схвальні відгуки японських спеціалістів про цю техніку.

Звичайно ж, про своє відвідування епіцентру ядерного вибуху в Хіросімі в серпні 1945 р. він тоді нічого розповісти не міг, просто не мав права. Як не мав права розповісти землякам правду про бачене й пережите, а також про тих радянських розвідників-дипломатів і військовослужбовців, які, відповідно до термінової телеграми, направленої з Москви в радянське посольство в Токіо, відразу ж після ядерного бомбардування мали дістатися Хіросіми і Нагасакі та негайно зібрати дані про результати бомбардувань.

Сьогодні, через 70 років після трагедії, ми маємо змогу назвати їхні імена. Уже наступного дня після капітуляції Японії, 16 серпня 1945 р., в епіцентрі ядерних вибухів для збору надсекретної інформації вирушили розвідники ГРУ, які працювали в посольстві СРСР у Токіо: Михайло Іванов та Герман Сергєєв. Разом з І. Цехонею вони буквально по гарячих слідах серед руїн, які ще диміли, поруч із японцями, які розшукували останки своїх рідних, розгортаючи попіл, оглянули

місце трагедії. В центрі Хіросіми офіцери взяли й кілька обвуглених каменів та фрагменти людської руки. Вже через 3 дні отримані дані були передані до Москви. Іванов особисто поінформував Сталіна і відповідало за ядерний проект Берію про результати розвідки.

А ще через кілька днів після цього генерал-лейтенант Кузьма Миколайович Дерев'янка, який своїм підписом від імені Радянського Союзу Акту про капітуляцію Японії 2 вересня 1945 р. в Токійській затоці на борту американського лінкора «Міссурі» поставив крапку в Другій світовій війні, одержав завдання також побувати в містах, що лежали в руїнах після американського ядерного бомбардування.

Виконуючи це завдання, К. Дерев'янка кілька разів відвідував Хіросіму і Нагасакі. Генерал не раз пройшов вздовж і впоперек радіоактивне згарище, склав його детальний опис і сфотографував побачене.

Наприкінці вересня 1945 р. генерал-лейтенант К. Дерев'янка був викликаний до Москви. Там він особисто доповів Сталіну і вищому радянському керівництву про капітуляцію Японії, ситуацію в цій країні, стан її армії, зокрема військово-морських сил. Особливо уважно було розглянуто його звіт і фото про наслідки атомного бомбардування Японії. «Сталін попросив мене доповісти про наслідки вибуху ядерних бомб, – пригадував Дерев'янка. – До відповіді я був готовий, оскільки вже встиг побувати в містах, які постраждали, і все бачив своїми очима. Передавав і альбом із фотографіями, на яких були зафіксовані руйнування. Наступного дня мені повідомили, що доповідь у Політбюро схвалено, і що моя робота в Японії отримала позитивну оцінку».

Та доза опромінення, якої він зазнав у Хіросімі й Нагасакі, підірвала здоров'я генерала. Восени 1954 р. він востаннє відвідав Україну, рідну Косенівку на Черкащині. 30 грудня того ж року помер від тяжкого онкозахворювання. Поховано його на Новодівичому кладовищі у Москві, поруч з могилою О. Довженка, а зібрані ним матеріали були використані при розробці вітчизняної атомної зброї.

Цікаво, що через місяць після вибухів американці також послали свого розвідника для огляду їхніх наслідків у Хіросімі й Нагасакі. Це був американець російського походження Микола Пальчиков, син російського офіцера армії Колчака. М. Пальчиков народився в Хіросімі, де жили його батьки після еміграції з Росії. Пізніше він так згадував про побачене і пережите: «Це була найгірша мить мого життя. Незва-

жаючи на те, що я бачив руйнування часів війни, я не був підготовлений до того, щоб не побачити нічого: ні птахів, ні людей, ні будинків, ні життя взагалі».

Можливо, саме ці слова американського розвідника допоможуть нам краще зрозуміти всю масштабність подвигу дипломата-земляка І.М. Цехоні, здійсненого в серпні 1945-го, підтвердять ту високу оцінку, яку дав йому свого часу незабутній Олесь Гончар.

ШЕРЕМЕТЬЄВА- ДОЛГОРУКА Наталія

{ Наталія Шереметьєва-Долгорука }

Серед блискучої плеяди лубенчанок, якими по праву пишається посульський край, особливе місце належить княгині Наталії Борисівні Долгорукій, дочці уславленого генерал-фельдмаршала Б.П. Шереметьєва. Покохавши в 16 років везучого красеня – царського фаворита, вона добровільно розділила з ним переслідування і заслання до Сибіру, а після його страти, залишившись вдовою, зберегла вірність чоловікові до кінця свого життя. Уже в немолоді роки вона писала: «Поклала собі за мету, серце одному віддавши, жити або померти разом. Я не мала такої звички, щоб сьогодні любити одного, а завтра іншого. В нинішній час така мода, а я довела світу, що я в коханні вірна: у всіх бідах я була своєму чоловікові товаришем».

Її подвиг, її лебедина вірність послужила взірцем для дружин декабристів, і не випадково, проводжаючи до Сибіру М. Волконську 27 грудня 1826 р., О.С. Пушкін писав:

*Пускай долговечнее мрамор могил,
Чем крест деревянный в пустыне,
Но мир Долгорукой еще не забыл,
А Бирона нет и в помине...*

То ж давайте, шановні друзі, перегорнемо сторінки цього незвичайного життя і з допомогою «Своєручних записок» Н. Долгорукої та присвячених їй уривків із книги її онука І.М. Долгорукого «Славны

Лубны за горами, или путешествие кое-куда 1810 года» – перенесемося у XVIII століття...

Коли 14 січня 1714 р. в Лубнах у сім'ї соратника Петра I графа Бориса Петровича Шереметьєва народилася дівчинка, «наречена при хрещенні Наталією», ішов генерал-фельдмаршалу вже 71-й рік.

Недовго тішився уславлений полководець непосидючою донечкою. Він помер, коли дівчинці минуло всього чотири роки. Але й після смерті батька маленька Наталочка зростала «при матері-вдові своїй у великому достатку» і «дуже мала нахил до веселощів».

Усі свої знання, уміння, всю свою душу графиня Шереметьєва віддала доньці й «піклувалася про моє виховання, щоб нічого не прогаяти в науках, і докладала всіх своїх зусиль, щоб примножити мої позитивні якості... Я була улюбленицею своєї матері... Я була дуже дорогою для неї. Ненька ніжила і пестила мене, уявляючи собі, як я досягну повноліття: то буду хорошою подругою в будь-яких випадках життя – в радості і в печалі».

Та не судилося неньці дочекатися повноліття доньки. В 1728 р. вона помирає, залишивши 14-літню Наталію круглою сиротою. Тепер виховання багатії спадкоємиці Шереметьєвих переходить до рук її численних родичів. Уже через два роки її починають вивозити «в світ». Знатність і багатство дівчини чудово поєднувалось із її чарівністю й гострим розумом. Вона добре розуміла сподівання своїх родичів: «Сподіваюсь, усі тоді про мене говорили так: такої визначної людини донька, знатність і багатство, крім природних даних, звернуть погляди всіх знатних женихів на себе».

І доля нарешті, здавалося б, посміхнулася дівчині. Наталія зустріла і палко покохала красеня, царського фаворита Івана Олексійовича Долгорукого. У неспокійний час післяпетровської Росії, коли, на зміну всесильному фавориту Катерини I О. Меншикову, при дворі Петра II (онука Петра I і сина страченого ним царевича Олексія) фаворитами стали Долгорукі, кар'єра юного князя складалася просто блискуче. В 19 років він уже гвардії майор, близький друг і улюбленець царя. Та не за багатство, а за доброту і щирість покохала Наталія Івана. І «кохала його дуже... Щирість і чистосердечність його приваблювала...»

Інша річ – «родичі»: їх більше за все турбувала можливість якомога дужче наблизитися до самого государя, урвати й собі ласий шматок від «духовного пирога». «Спершу було все дуже голосно, всі

кричали: «Ах, яка щаслива!» Моїм вухам було присмно це чути, бо не знала я, що це щастя лише пограс зі мною, покаже мені тільки, як живуть у щасті».

24 грудня 1729 р. відбулися «з пишністю великою» заручини. Сам імператор разом зі своєю свитою та «чужоземними» міністрами прибув на них.

А доля вже готувала молодим страшне й жорстоке випробування. 18 січня 1730 р. раптом помирає Петро II, що завдає нищівного удару по становищу Долгоруких. «Я добре знала звичаї моєї держави, – писала у своїх «Записках» Наталія, – що фаворити після своїх госуdarів гинуть... Мої примарливі надії вичерпались».

А коли на російському престолі в супроводі численної армії німців, які «посипались на російську землю, наче горох із драного мішка», з'являється Анна Іванівна, всі сподівання і надії Долгоруких «якось втриматися на плаву» зазнають краху. Новий фаворит Бірон, вбачаючи саме в них найнебезпечніших і найвпливовіших своїх ворогів, вже готував над ними розправу. («Імператриця прагнула крові кожного з наших, Бірон гнав усе наше плем'я», – напише з часом І. Долгорукий).

Різно змінюють свою позицію й Шереметьєви: розуміючи, що весь рід Долгоруких приречений, вони починають вимагати від Наталії негайно ж розірвати заручини. «Ця пропозиція була такою для мене, що я нічого їм і відповісти не могла», – пригадує Н. Долгорука, Але дуже швидко, зваживши все, вона робить свій вибір, залишається вірною своєму коханню: «Яка ж бо мені радість і чи чесна ж моя совість, коли він був великим, то я з радістю за нього йшла, а коли він став нещасним, відмовити йому? Я з такою безсовісною порадою погодитися не могла...»

Увечері цього ж дня Наталія зустрічається з нареченим: «Поклялися ми один одному, що ніщо нас не розлучить, окрім смерті, я готова була з ним через усі земні нещастя пройти. Віддавши одному серце – жити і померти разом».

Цій клятві Наталія залишалася вірною все життя. Через багато років, уже на краю могили, вона матиме повне право промовити: «У всіх нещастях я була своєму чоловікові товаришем, і тепер скажу лише правду: у всіх бідах будучи, ніколи не жалкувала, що за нього пішла... Все, кохаючи, витримала, що випало мені на долю, ще і його підтримувала».

Це рішення Наталії негайно ж відштовхнуло від неї численних родичів і друзів, які понад усе турбувалися про власну шкуру. «Куди поділись приятелі? Всі поховалися і навіть найближчі віддалилися. Краще б тій людині й не народжуватись на світ, якій на час бути великою, а потім опинитися в біді: всі стороняться, ніхто й розмовляти не хоче».

Та вибір Наталісю зроблено остаточний. 8 квітня 1730 р. в невеликій дерев'яній церковці відбулося вінчання, на яке з величезної рідні Шереметьєвих ніхто так і не прийшов.

А вже наступного ранку з царського палацу прилетіла звістка про заслання всіх Долгоруких: «Їхати у віддалені села і там до Указу». «Уявіть собі, як мені було! Маючи 16 років, ні від кого руку допомоги не одержати, ні з ким не порадитися, а потрібно ж і дім, і обов'язок, і вірність зберегти. Велике кохання до нього увесь страх проганяє з серця...»

Гордовитим і грубим, пихатим навіть у нещасті Долгоруким було не до юної невістки. «Я в їх радостях учасницею не була, тим більш в біді не товариш, та ще й наймолодша, кожному треба догодити».

Ніхто з рідних, навіть брати й сестри, і попрощатися не прийшли... Лише гувернантка німкеня, «якій я від неньки доручена була», та дівчина-прислуга проводжали її в далеку путь...

А тут ще виявляється, що і грошей на дорогу в Наталії не лишилося... («Я так гарно зібралася, що і грошей не мала ні копійчки... Тож скільки мала моя вихователька при собі грошей, всі мені віддала: невелика сума набралася – карбованців шістдесят, то з тим я і поїхала»).

Неважко зрозуміти, яким тяжким було для юної княгині прощання зі слугами, які залишилися вірними їй до кінця: «Дівчина моя плаче, не бажає від мене відстати, а я ж її все прошу, щоб вона за мною не журилася... Ухопилися ми одна за одну, обнялися і так руки мої й замерли. Я не пам'ятаю, як нас із нею розтягли...»

А потім була довга і виснажлива дорога: спочатку до Касимівських поселень Долгоруких, а потім і далі, до Сибіру. Бо наздогнав їх у дорозі новий, ще жорстокіший, указ – про позбавлення всіх титулів і звань, конфіскацію володінь і безстрокове заслання всіх Долгоруких у Березово. І тепер уже супроводжував їх конвой у складі гвардійського офіцера і двадцяти чотирьох солдатів...

«З квітня по вересень були в дорозі. Було багато всякого: страх великий, грім, вітри надзвичайні...» Завезли арештантів у невеличке містечко, «яке сидить на острові», «навколо вода, мешканці їдять сиру рибу, їздять на собаках, носять оленячі шкіри..., хатини з кедру, віконця маленькі з кригою замість скла...»

«Там, у Березові, провели вони 8 років. Нікуди, окрім церкви, їх не випускали, та й Богу молилися під караулом», – пише у своїй книзі І. Долгорукий.

Нелегкими видалися ці роки для юної княгині. В 1731 р. народився у неї син Михайло. Весь тягар по догляду за малюком ліг на її плечі, бо князь Іван, упавши у відчай, проводив свої дні «в пиятиці з дрібними чиновниками, купцями і попами».

Але княгиня не змиралася з такою долею, вона бореться за своє щастя, за свого судженого, і вдячна за те, що життя дало «знати таку людину, яка того варта, щоб за кохання життям своїм заплатити, цілий рік подорожувати і будь-які нещастя долати».

Коли минуло 8 років заслання, Наталію розлучили з чоловіком, несправедливо звинуваченим у підготовці змови: «Відняли у мене життя моє, неповторного мого милостивого батька і чоловіка, з яким я хотіла б свого віку дожити і в тюрмі йому була товаришем: ця чорна хатина, в якій я з ним жила, здавалася мені веселішою за царські палати, але, волею Божою, його лишилася». **Втратила?**

«В 1738 р. дід мій був кинутий до особливого каземату, – розповідає І. Долгорукий. – Нові муки розпочалися для нього з 10 квітня: приставлено подвійний караул, не велено допускати до нього дружину. Кохаючи його палко, вона знайшла спосіб бачити його хоч одну хвилину на добу, коли сама носила йому харчі. Але і їжу передавала йому не вона, а вартувий. Такі муки тривали для неї до 4 серпня».

4 серпня 1738 р. князь І. Долгорукий був вивезений із Березова до Новгорода. Дружині про це навіть не повідомили. Так і розсталися вони навіки, не попрощавшись: «Я не знала, що його вже немає, прийшла в ту кімнату, бачу, караул уже зняли, я поспішно туди ввійшла – його тут вже немає: мені говорять, що його, мовляв, уже відвезли. Що я робила? Кричала, билася, волосся на собі рвала. Хто не траплявся назустріч, всім кидалась у ноги, просила зі сльозами: «Помилуйте! Якщо ви християнин, то дайте хоч глянути на нього і попрощатися». Та не знайшлося милосердної людини, яка б хоч словом мене втішила,

а лиш взяли мене й посадили до темниці, і вартового, примкнувши штик, поставили».

8 листопада 1739 р., після жорстоких тортур, Іван Долгорукий був страчений у Новгороді шляхом колесування. При цьому «він виявив вражаючу твердість, сміливо дивився в очі смерті. З мужністю вражаючою».

...Ще рік і 10 місяців провела в Сибіру Наталія Долгорука, нічого не знаючи про долю свого чоловіка. Вже після того, як князь був вивезений із Березова, народився в неї другий син – Дмитро. І тепер вона повинна була турбуватися про двох малюків, стиснувши зуби, жити заради них...

Лише після смерті Анни Іванівни, яку Наталія люто ненавиділа (ось як вона описує у своїх «Записках» портрет цариці: «Страшенна на вигляд, із препоганим лицем, такого височенного зросту, що коли між кавалерами іде, на голову всіх вище, і надзвичайно товста»), з'явилась надія на довгоочікувану волю.

І вона «в 1740 р. за велінням імператриці Єлизавети, – оповідає І. Долгорукий, – приїхала з Сибіру до Росії червня 17 дня, а в Москву приїхала жовтня 17».

Непривітно зустріла княгиню Москва. Немало часу довелося їй поневірятися по чужих будинках, із труднощами виховуючи дітей. Але вона стійко витримувала злигодні.

І лише тоді, коли діти вже стали дорослими, дозволила Наталія собі подумати і про «спокій власної душі». 27 вересня 1758 р. вона приймає чернечий постриг і, взявши собі ім'я Нектарії, оселяється в Києво-Флорівському монастирі.

Та навіть цей вчинок Наталії Долгорукої був продиктований не стільки пошуком душевного спокою, скільки великою материнською любов'ю. В 1757 р. її молодший син Дмитро «довго боровся з почуттям сильного кохання, але серце перемогло розсудок, і він лишився розуму». Мати привозить його до Києва і, коли він приймає рішення залишитися монахом у Печерській Лаврі, вирішує бути поруч з ним...

Тут на початку січня 1767 р. і розпочинає вона написання своїх «Своеручных записок» – першого літературно-мемуарного твору, написаного в Росії жінкою.

«1767 р., січня 12 дня. Після того, як Ви від мене поїхали, залишилася я самотньою, з важкими і неспокійними думами в голові, зда-

валося, що від того тягаря аж до землі схиляюся... Не знала, як ті неспокійні думки розв'язати, і тут згадала я, що Ви завжди мене просили, щоб після себе залишила на згадку журнал, що трапилося в житті моєму вартого пам'яті і як я життя своє прожила...»

Та життєві бурі продовжували завдавати їй удару за ударом навіть у чернечій келії. Через рік, 30 січня 1768 р., вона втратила свого брата Сергія Борисовича, про якого в листі своєму писала: «Помер улюблений брат мій, батько і товариш». А 26 травня 1769 р. доля завдала їй найтяжчого, найжорстокішого удару, який підштовхнув її до могили. Помер її молодший син Дмитро Іванович... І був похований на очах своєї матері у Лаврі. «Що могло бути болючішим для неї від цієї втрати? Життя стало для неї важким тягарем, – оповідає її внук Іван Долгорукий. – В останні дні життя свого Нектарія, випробувавши всі жахи морової язви у Києві, втратила свої життєві сили. Нарешті доля тихою смертю праведника спинила биття натовленого серця».

3 липня 1771 р. схимомонахиня Нектарія пішла з життя. За власним її бажанням, тіло було поховане біля самого входу в Кисво-Печерську Лавру, поруч з могилою сина.

На надгробній плиті – напис: «Под сей доской покоится тело княгини Натальи Борисовны Долгорукой, дочери графа генерал-фельдмаршала Шереметьева, супруги князя Ивана Александровича Долгорукого, которая родилась в Лубнах 1714 года января 14 числа, в супружестве с 1730 года 5 апреля. Овдовела 1739 года ноября 8, постриглась в монахи... именованая по пострижении Нектарией... Скончалась в 1771 году июля 3 дня».

«...Но мир Долгорукой еще не забыл...» Нехай буде їй, землячці-лубенчанці, пухом свята земля Лаври. Хай буде вічно живим прикладом для нащадків лебедина вірність княгині!

ШИМКОВ

Іван

{ Декабрист Іван Шимков }

Серед когорти лицарів свободи – декабристів, чий долі нерозривно пов'язані з решетилівським краєм, помітне місце посідає скромна постать нашого земляка, уродженця села Михнівка Івана Федоровича Шимкова.

Майбутній декабрист народився в 1803 р. у дворянській сім'ї, яка сягала своїми коренями старовинного козацького роду, тісно пов'язаного родинними узами з Маркевичами, Свічками, Остроградськими та Іваненками. Його батько, статський радник Федір Андрійович Шимков, мав землю і 413 душ кріпаків у Миргородському, Кобеляцькому та Хорольському повітах. Відомо, що був він і власником хорошої бібліотеки, в якій зберігалися давні рукописні літописи, зокрема літопис Грабянки. А, як небезпідставно стверджує миргородський краєзнавець Л. Розсоха: «Численні історичні приклади свідчать, що люди, котрі цікавилися українською старовиною, зазвичай належали до кіл автономістськи налаштованого дворянства. Тож участь І. Шимкова в тасмній організації мала підґрунтям іще давні переконання й зацікавлення його батька». До того ж, не виключено, що юнак міг знати і про діяльність невеликої тасмної організації – Товариства першої згоди братів Андрія і Петра Борисових, яка діяла в Решетилівці з 1818 р., а через 5 років переросла в Товариство об'єднаних слов'ян.

Одержавши хорошу базову освіту, І. Шимков вступив на навчання до Харківського університету, після закінчення якого 7 червня 1820 р. розпочав військову службу підпрапорщиком Алексопольського піхотного полку. 20 травня 1824 р., вже у званні прапорщика, він був переведений до Саратовського піхотного полку.

Влітку 1825 р. Іван Шимков вступив до Товариства з'єднаних слов'ян і активно включився в його роботу. Він вів дієву, хоча уже ризиковану й небезпечну пропагандистську роботу безпосередньо серед солдатів. Заарештований після повстання Чернігівського полку 5 лютого 1826 р., прапорщик Шимков виявився «одним із найбільш діяльних» серед 579 осіб, затриманих у зв'язку із «грудневою справою». Як свідчить член імператорської Слідчої комісії майор Свиридов, під час допиту наш земляк вів себе мужньо і заявив: «Саратовський полк із нетерпінням очікував початку повстання. Я їздив до Тамбовського полку й підготував там 5 ротних командирів, які дали клятву за першої ж нагоди прислатися до нас і були готові в усьому сприяти нам зі своїми підлеглими». У слідчій справі Івана Шимкова зберігся переписаний ним єдиний примірник програмного документа Південного товариства, так звана «Конституція. Державний заповіт», де викладено конспект статей Конституції П. Пестеля. При арешті в нього відібрали й вільнолюбні вірші О. Пушкіна.

14 лютого 1826 р. арештант був доставлений із Житомира до Санкт-Петербурга на головну гауптвахту. 21 лютого його перевели до каземату № 41 Петропавлівської фортеці з вимогою «посадить по усмотрению и содержать строго». 10 липня 1826 р. Івана Шимкова засуджено «по IV розряду», до каторжних робіт строком на 12 років (22 серпня строк каторги скорочено до 8 років). 27 січня 1827 р. його відправили під посиленням конвоєм із Петропавлівської фортеці до Сибіру – «на дно мішка», за чийось жорстоким, але точним і справедливим визначенням.

Архівні матеріали зберегли для нас особливі прикмети колишнього дворянина, прапорщика, а тепер державного злочинця, кайданника детально виписані старанним чиновником жандармського відомства: «рост 2 аршина 7 ^{3/4} вершков, лицо белое, продолговатое, глаза голубые, нос прямой, острый, волосы на голове и бровях светло-русые». Саме таким ми й бачимо його на відомому портреті художника-декабриста Миколи Бестужева.

Невільник прибув до Читинського острогу 17 березня 1827 р. Згодом, у вересні 1830 р., його перевели до Петровського заводу, де «во глубине сибирских руд», у нелюдських умовах і відпрацював відмучився всю каторгу «від дзвінка до дзвінка».

Після завершення строку каторжних робіт 25 січня 1833 р., вже будучи тяжко хворим, Іван Шимков виїхав із Петровського заводу на місце заслання до Батурипської слободи Верхньоудинського округу Іркутської губернії (в наш час село Батурино Прибайкальського району Бурятії), де й провів три останні роки свого життя. В 1834 р. декабрист подавав прохання про переведення його до Мінусинська, але воно так і залишилось без відповіді.

В Центральному державному архіві Бурятії зберігся ряд унікальних історичних документів, які розповідають про тяжку долю нашого земляка на засланні. Дозволимо собі процитувати (мовою оригіналу) уривок лише одного із них, який, на нашу думку, коментарів не потребує. Це «Предписание земского исправника итандинскому волостному голове об определении декабриста И. Шимкова на поселение и перечень правил для него», датований 31 січня 1833 р. Як видно з нього, комендант Нерчинських рудників генерал-майор А. Лепарський вимагає від підлеглих йому чиновників «к надлежащему исполнению нижеследующие правила»:

«Иметь за поведением преступника непременно надзор, по поведению его ежемесячно доносить ему, так равно поставит в обязанность итандинскому голове доносить ему, начальнику округа особо независимо от меня. Объявит ему, чтобы избрать себе занятие, и в месячном рапорте доносить обстоятельно, чем занимался. Имени его описать, опись доставит к нему и объявит ему, чтобы деньги при себе не скрывал и что собственность его не отберется, но ежели после откроются деньги или вещи, то подвергается за сокрытие суда.

По высочайшему повелению дозволяется писать к родственникам и получать от них вспоможения деньгами и вещами не иначе, как через начальника округа. Ежели пожелает купить на собственные деньги себе дом и завести хозяйство, то предварительно представит ему, какой цены заведение и у кого покупается.

Внушит ему, чтобы вел себя тихо и скромно, и никаких связей ни с кем не заводил у себя или в другом месте. Сборы или собраний не имел, из места пребывания не отлучался и непременно ночевал в квартире, вместе с тем не дозволяют ему иметь огнестрельных орудий, в случае отступления сего, подвергается взысканию и даже суда.

На письмах, посылаемых им к родственникам его, показать ему делать адреса, кому именно и куда, которые представлять к нему для отсылки по принадлежности.

Если бы преступник Шимков пожелает обучать малолетних детей греко-российской грамоте, так равно использовать людей, что сие ему без особенного предписания начальства не дозволять.

При исполнении сих изложенных правил должно наблюсти деятельную осторожность, чтобы ни с какой стороны не было допущено отступления от оных и доносить ежемесячно о поведении и занятиях по истечении каждого месяца».

Відомо, що Іван Шимков жив у злиднях, отримуючи матеріальну допомогу лише від друзів-декабристів. Займався літературною діяльністю, перекладав з іноземних мов. Публікація його праць була заборонена. Та, як відомо, «рукописи не горять», а значить іще є надія, що праці Шимкова збереглися для нащадків і будуть-таки віднайдені в російських архівах кимось із прискіпливих дослідників.

У 1836 р. наш земляк просив дозволу на шлюб із селянкою Феклою Дементіївною Батуриною, яка впродовж трьох років доглядала за хворим декабристом і допомагала йому у веденні господарства. Та шлюб не відбувся через смерть Шимкова 23 серпня 1836 р. За заповітом усе своє майно він залишив нареченій.

Похований Іван Шимков на погості поблизу Стрітенської церкви села Батурине.

ШЛІХТЕР

Олександр

{ Червоне і чорне... неупереджений погляд
на біографію славетного земляка }

Загальновідомо, що «благими намірами услано шлях до пекла». Певно, найкращим підтвердженням цієї тези може стати життя і діяльність нашого земляка, «полум'яного революціонера-ленінця, видатного політика і вченого-економіста» та, водночас – «неперевершеного майстра насильницьких хлібозаготівель і комісара землеробства України перед її голодним мором» Олександра Григоровича Шліхтера.

Як зазначив К. Бондаренко: «Шліхтер – це частина української історії. І не варто сьогодні намагатися оцінити його діяльність тільки позитивно або лише негативно. Він заслуговує того,

щоб його пам'ятали. Пам'ятали про його внесок в українську економіку. І пам'ятали про його провини і гріхи перед батьківщиною. Шліхтер мріяв про ідеальне суспільство з ідеальною економікою. Але благодійні наміри мають і неприглядні наслідки».

Неупереджений життєпис О.Г. Шліхтера переконує в точності цієї характеристики.

Він був «твердокам'яним» революціонером-ленінцем, одним із найближчих соратників лідера більшовиків, хоча і вважав, що його особистий партійний стаж (з 1891 р.) на 4 роки більший, ніж у «вождя світового пролетаріату». А от його особистим «ангелом-охоронцем» у кривавий час незаконних репресій 30-х років ХХ ст. став Й. Сталін, для опричників якого саме творчий доробок вченого-аграрія О. Шліхтера став підґрунтям для проведення насильницької колективізації і штучного людомору в Україні.

Відомо, що саме О. Шліхтер радив В. Леніну перехопити гасло «Земля – селянам», оскільки без втілення в життя цього гасла успішна політика більшовиків на селі була б просто неможливою. Ставши,

на вимогу В. Леніна, народним комісаром земельних справ, О. Шліхтер негайно розпочав прийом селянських делегатів із місць, даючи їм конкретні роз'яснення та інструкції про практичні заходи в реалізації «Декрету про землю» (художник В. Ссров саме за мотивами спогадів Шліхтера створив відому картину «Ходоки у Леніна»).

Але правда полягає в тому, що вже через 10 років, у 1927 р., ставши наркомом землеробства УРСР, О. Шліхтер з усіх сил намагався довести необхідність колективізації на селі, потрібної, на його думку, для... росту добробуту селян. «Колективізація дасть змогу більш раціонально використовувати техніку, здійснити прорив у меліорації, виведенні нових сортів зерна і порід худоби». Саме він «перетворив Наркозем України на справжній бойовий штаб колективізації сільського господарства».

В. Ленін високо цінував організаторські здібності О. Шліхтера, його вміння, не зупиняючись ні перед чим, за будь-яку ціну, виконувати доручення партії. А тому в найтяжчі хвилини, на зорі радянської епохи, він кликав на допомогу саме О. Шліхтера. Так було в перші дні після жовтневого перевороту, коли більшовикам, щоб здобути підтримку селян, позаріз був потрібен «толковий» нарком землеробства. Тоді В. Ленін буквально бомбардував нашого земляка вимогами «негайно прибути з Москви до революційного Пітера!» (При цьому слово «негайно» в усіх розпорядженнях було підкреслено тричі). Так було і в 1918–1920 рр., коли Радянській країні, щоб вистояти в боротьбі з білогвардійцями та іноземними інтервентами, хліб був потрібен як повітря. В записці, переданій на XVIII з'їзді партії О. Шліхтеру, рукою голови Раднаркому було прямо зазначено: якщо 50 млн. пудів хліба не буде вилучено в селян України і доставлено в Революційну Росію до 1 липня, «то всі ми тут повиздыхаємо!».

Ця вимога не була випадковою. Саме О. Шліхтер був автором політики продрозкладки. Його називали «головним поставником хліба Радянської держави». «Твердою рукою» проводячи хлібозаготівлю, саме він на початку 1918 р. «вибив» із селян Сибіру 5 мільйонів пудів зерна, в 1919 р. став «штовхачем», який «вичавив» із розореної громадянською війною України ще 10 мільйонів пудів, а в 1920-му, з Тамбовщини, іще 12... І, хоча, теоретично, О. Шліхтер не був прихильником радикальних дій, коли у населення відбирали практично все продовольство, а виступав лише за «вилучення надлишків» і, на-

віть, вимагав на тамбовському губернському з'їзді Рад «не перевищувати по відношенню до селянства правових норм, наданих радянською владою».

Та, як свідчать безпристрасні історичні джерела, О. Шліхтер швидко усвідомив свою помилку, і вже на початку 20-х рр. ст., саме він, разом з Ф. Держинським, став розробником НЕПу – нової економічної політики, яка дала змогу фактично поєднати марксизм і ринкові відносини. Що ж до продрозкладки, то навіть В. Ленін змушений був визнати: «Продовольча політика Радянської Росії в 1917–1920-х рр. ..., безумовно, була дуже грубою, недосконалою, породжувала багато зловживань. Був ряд помилок при її здійсненні. Але вона була єдиною можливою в тих умовах загалом і в цілому. І вона виконала своє історичне завдання: врятувала пролетарську диктатуру в розореній і відсталій країні».

Нарком землеробства України 1927–1929 рр. О. Шліхтер був палким прихильником суцільної колективізації. Він категорично не поділяв поглядів відомих учених-аграріїв М. Кондратьєва та О. Чайнова про можливість інших шляхів соціалістичного розвитку села і рішуче виступав за прискорення темпів колективізації. Закриваючи очі на реалії життя і видаючи бажане за дійсне, Шліхтер стверджував, що «робота партії в галузі колективізації побудована на ленінських принципах терплячості, поступовості і добровільності».

Але сам він у ці роки стає батьком українського машинобудування. Нарком О. Шліхтер домігся, щоб до першого п'ятирічного плану було включено будівництво Харківського тракторного заводу, запуслав ХТЗ та підписував до випуску перший серійний трактор для українського села. Будучи захопленим процесом механізації сільськогосподарства, наш земляк став одним із організаторів створення тракторної колони в радгоспі імені Шевченка на Одещині, яка стала праобразом майбутніх МТС (досвід роботи цієї колони О. Шліхтер поширює в Україні за допомогою статті з назвою «Поезія тракторних колон»).

О. Шліхтер цієї доби – це пропагандист творчого пошуку Мічуріна і селекційної роботи, популяризатор досліджень у цьому напрямку. Але, водночас, це і «людина догматична, прихильник адміністративно-командної системи управління економікою (ринкову економіку, яку він вивчав і впроваджував у часи НЕПу, вважав неефективною)».

Очевидно, що прямої вини О. Шліхтера в організації штучного голодомору 1932–1933 рр. в Україні немає. Ще в 1929 р., потрапивши в опалу, він був відправлений на почесне «наукове заслання». Але саме О. Шліхтер укрит цю трагедію власного народу потужною «димовою завісою» брехні. В 1934 р., на XVII з'їзді партії, він виступив із полум'яною промовою, в якій розповів про успіхи колективізації в Україні, про ріст добробуту селян, про те, що «тепер, у середньому, один трудовень у колгоспі оплачується п'ятьма кілограмами зерна». А голоду на його батьківщині ніби й не було...

На знак подяки Й. Сталін призначив О. Шліхтера керівником Ради з вивчення продуктивних сил в УРСР. На той час «червоний професор» О. Шліхтер уже очолював Інститут соціалістичної перебудови сільського господарства та Інститут марксизму-ленінізму, був обраний академіком Академії наук України, а згодом став її віце-президентом.

Проти цього рішуче виступили чимало українських академіків, зокрема С. Єфремов. Але з часом навіть вони змушені були визнати вагомий доробок О. Шліхтера на ниві науки. Адже під його безпосереднім керівництвом було розроблено і розпочато реалізацію двох глобальних програм: пошуку і використання родовищ корисних копалин на території УРСР та створення системи «Великого Дніпра» – як єдиного народногосподарського комплексу.

У результаті геологорозвідувальних робіт, проведених з ініціативи О. Шліхтера, на Україні було зареєстровано понад 17 тис. родовищ корисних копалин. Зокрема, відкрито поклади нафти на Полтавщині і Сумщині, промислова експлуатація яких розпочалася вже після Другої світової війни. Було розроблено і план будівництва каскаду гідроелектростанцій на Дніпрі.

Вагомим був його доробок і в гуманітарній сфері. З ініціативи О. Шліхтера було створено Інститут української літератури Академії наук УРСР імені Т. Шевченка. Він, від імені уряду республіки, відкривав у Полтаві пам'ятник Кобзареві роботи скульптора І. Кавалерідзе, постійно надавав дієву допомогу і підтримку харківським письменникам і, як зазначав у листі В. Маяковському О. Копиленко, «міг багато сказати людям розумного і цікавого». (Хоча сам О. Шліхтер у цей же час піддавав нищівній критиці палкого прихильника українізації, наркома освіти М. Скрипника).

То ж не випадково перший Президент Академії Наук України академік В. Вернадський у своєму щоденнику дав нашому землякові характеристику: «Він відіграв велику роль в історії Академії наук... Це був старий, ідейний більшовик, дуже освічений».

Репресії 30-х рр. XX ст. оминули О. Шліхтера. За словами його близьких, він дуже болісно переживав події цього трагічного періоду, рішуче підтримав академіка Богомольця, виступив на захист безпідставно заарештованих учених, зокрема Ю. Коцюбинського.

Як наслідок, у 1938 р. О. Шліхтера вивели зі складу керівництва Академією, змусили скласти повноваження директора інститутів. Звільнений з усіх посад, тяжко хворий (17 років тюрем і заслання далися взнаки), позбавлений можливості брати хоч якусь реальну участь у суспільно-політичному і економічному житті Країни Рад, він помер 2 грудня 1940 р., призабутий навіть учорашніми соратниками і учнями.

У літературі, присвяченій О. Шліхтеру, дуже рідко згадується про його сім'ю. А дружина і сини О. Шліхтера також полишили помітний слід в історії. Євгенія Шліхтер (уроджена Лувещук) була однодумцем і бойовим соратником О. Шліхтера. Півстоліття вона поділяла з ним усі труднощі й негаразди, які випадали на його долю.

У сім'ї Шліхтерів виросло троє синів: Сергій, Артем і Борис. Старший помер від ран, отриманих у бою під Барановичами в 1916 р. Він служив братом милосердя в 1-му Сибірському загоні, відправленому на фронт у роки Першої світової війни. Талановитий поет, Георгіївський кавалер, він прагнув «прочитати нову «Війну і мир», написану не людиною, а самим життям». Артем – середній з братів, у 1919 р. був одним із лідерів студентського комуністичного руху. В роки Другої світової очолював відділ пропаганди і агітації Політуправління Бердянського фронту. Пізніше став відомим ученим-економістом, одним із авторів економічних реформ, пов'язаних з ім'ям М. Хрущова. Борис Шліхтер у 1941 р. добровольцем пішов на фронт, після війни працював у Бібліотеці імені Леніна в Москві, у відділі рукописів. Завдяки його старанності й наполегливості було врятовано чимало цінних рукописів. І серед них – «Майстер і Маргарита» М. Булгакова. Саме завдяки Б. Шліхтеру світ дізнався про цей шедевр.

Дуже рідко говориться в літературі й про те, якою людиною, якою особистістю був сам Олександр Шліхтер. А постаттю він був

непересічною. Це визнавали навіть його найзатятіші опоненти. Так, наприклад, князь Трубецької свого часу зазначав: «Як добре, що у більшовиків так мало таких порядних і чудових людей, як Шліхтер. Якби їх було більше, вони були б непереможними».

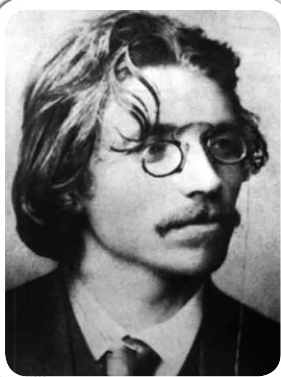
Діяльність О. Шліхтера мала вагомий вплив на політичне й економічне життя країни на складних переломних етапах її історії. Він дійсно «хотів, як краще», а от вийшло...

P.S. В 2013 р. виповнилося 145 років із дня народження Олександра Григоровича Шліхтера. Свого часу протягом десятиліть лубенці пишалися тим, що він народився і виріс у рідному місті. Сьогодні ж пам'ятник Шліхтеру й присвячені йому меморіальні дошки знищено, а ім'я – незаслужено призабуто. Та «з пісні слова не викинеш», Шліхтер – невід'ємна складова частка нашої історії. Він заслуговує на те, щоб, об'єктивно оцінюючи його діяльність і її наслідки для України, про нього все-таки пам'ятати.

ШОЛОМ-АЛЕЙХЕМ

{ Лист із Лубен }

З березня виповнюється 155 років із Дня народження видатного єврейського і українського письменника Шолома-Алейхема, життя і творчість якого нерозривно пов'язані з Посульським краєм, де в 1880–1883 рр. він обіймав посаду казенного рабина. Історія зберегла для нас унікальний історичний документ – його лист із Лубен до молодшого брата Вевіка, який, полишивши батьківський дім, вирушив до великого, незнайомого міста, щоб розпочати там своє професійне навчання. Сьогодні цей лист не лише допомагає нам краще зрозуміти велику і щедру душу людини, яка «споглядала світ крізь видимий йому сміх і незримі, невидимі йому сльози», а й дає багату інформацію для роздумів юним, які тільки-но вступають у самостійне життя.

Тому-то ми й пропонуємо до уваги наших читачів текст цього листа (мовою оригіналу, із незначними скороченнями):

«Брату Волфу (Вевіку)
Декабрь, 1882–10.XII
Лубны

Дорогой брат!

Твое письмо я получил. Меня радует, что ты с большим усердием взялся за изучение ремесла! Ты всегда должен знать, что труд человека не позорит... Наши мудрецы говорили, что не стыдно сдирать шкуру с падали, только бы не жить подаяниями человеческими. Блажен тот, чья рука искусна в ремесле...

Мне хочется рассказать тебе о лесе и саде. В каждом городе живут различные люди. С различными характерами, по-разному воспитанные. Люди честные и нечестные; люди доброго нрава и

люди дурного нрава; чужой город – лес дремучий. В дремучем лесу все деревья неведомые, очень трудно отличить одно дерево от другого. Поэтому-то в нем и трудно отыскать дорогу. В чужом городе, среди чужих людей, тоже вначале трудно разобраться, и найти среди них хороших товарищей, чем у себя дома.

Теперь – о саде. В саду растут плодовые деревья – яблони, груши, вишни, сливы и прочие. Каждое дерево в саду имеет свои особенности, свою природу характер, приносит свои плоды. Например, на яблоне не станут расти груши, и наоборот, на груше не будут расти яблоки. Это очень просто. Каков корень, посаженный в землю, таково дерево, вырастающее из него. Что еще растет в том же саду? Садовые травы, тернии, колючки и крапива.

Ты не похож на тех молодых людей, которые подобны тернию и крапиве. Ты обязан помнить, что ты сын Менахем-Хатума, сына Зейв-Вольфа Рабиновича, и носишь имя нашего, светлой памяти, деда. Оберегай же честь нашего деда, оберегай честь нашего отца, всегда ступай лучшей стезей...

И в этих наших «беседах», и когда мы, бог даст, встретимся, я не буду читать тебе нравоучений. Ведь если я тебе, к примеру, скажу: «Смотри, Везик, будь благочестив, нето станешь посмешищем в глазах всех!» – разве такое нравоучений имело бы успех? Нет. Оно лишено смысла, так пугают маленьких детей – бу! Иное дело, если я тебе скажу, что ты обязан быть честным человеком, чтобы совесть твоя была чиста, кристально чиста.

Давать наказы, поучать, читать нравоучения – нет у меня к этому призвания. Я хочу толко вести с тобой «беседы» для того, чтобы ты никогда в жизни не плутал, чтобы ты, во время нашей разлуки, находясь в чужом городе, мог обо всем говорить со своим братом...

Твой брат Шолом»

Зусилля Шолом-Алейхема не були марними. Його молодший брат Волф Рабінович (1864–1939 рр.) успішно оволодів професією майстра-рукавичника, прожив тривале і чесне трудове життя і в 1939 р. навіть опублікував на мові ідиш спогади «Мій брат Шолом-Алейхем». У них він розповів про ту атмосферу, в якій формувался світогляд письменника. Зокрема, є в цих спогадах і рядки, які свідчать

про непідробну, глибоку і щиру любов Шолома-Алейхема до України і її народу, народної пісні та великого Кобзаря Тараса Шевченка ти 200-річчя від Дня народження українського Апостола Правди і Свободи, жителям Посульського краю, особливо присмню буде дізнатися, що значною мірою сформувалися ці почуття у Шолома-Алейхема саме під час перебування на Лубенщині.

Вольф Рабінович згадує, що молодий Шолом оповідав про те, «як вільно почував він себе на лоні прекрасної природи, де часто блукав вузькою стежиною поміж високого жита і наспівував пісень. Пісень про поля, ліси та лани, що їх склали самі селяни, народних пісень і пісень богом благословенного поета України Шевченка... Спочатку він проспівав пісню, яка особливо йому подобалась: «Думи мої, думи». Співав він нишком, із душею. Потім розійшовся і голосно заспівав «Реве та стогне Дніпр широкий», «Як умру, то поховайте» та інших пісень.

Шолом-Алейхем оповідав братові: «Коли я писав мої вірші, я, як міг, шукав «Кобзаря», цю пісню пісень Шевченка, і не міг знайти. Я ладен був віддати за неї що завгодно і скільки завгодно, і ось тепер я бачу, що не прогадав би, якби заплатив найвищу ціну бодай за одну його «Катерину».

Тому, певно, є якась своя, вища символіка в тому, що обидва вони – і Шевченко, і Шолом-Алейхем – народилися в час пробудження природи, на початку березня, обидва віддали свої палкі серця і всі свої сили на захист «гнаних і голодних», пригнічених і знедолених, маючи на меті «возвеличити отих, рабів німих, малих і на сторожі коло них поставить Слово» і обидва полишили свій добрий, світлий, пам'ятний слід в історії нашого краю. До того ж, навіть на книжкових полицках бібліотек їхні твори завжди стоять поряд – на букву «Ш».

ЛІТЕРАТУРА:

1. 1000-летие города Лубны : обл. науч.-практ. конф., 26–28 мая 1988 г.: тезисы докладов и сообщений. – Лубни, 1988. – 64 с.
2. Багалій Д. Український мандрівний філософ Григорій Сковорода / Д. Багалій. – К. : Обрій, 1992. – 472 с.
3. Баклай Н. Літературні постаті Лубенщини : бібліогр. нариси / Н. Баклай. – Лубни : Лубни, 2013. – 60 с.
4. Банкова Л.А. Лубенський краєзнавчий музей : путівник / Л.А. Банкова, Т.М. Дяченко, Т.С. Мошнікова. – Х. : Прапор, – 117 с.
5. Білий П.Х. Лубни.: історико – краєзнав. нарис/ П.Х. Білий. – Х.: Прапор, 1971. – 92 с.
6. Ванцак Б.С. Рідний край : навч. посіб. з історії Лубенщини для шкіл, училищ і технікумів / Б.С. Ванцак, В.М. Козюра. – Лубни, 1993. – 104 с.
7. Васильєв В.С. Корнет / В.С. Васильєв. – Лубни : Лубни, 2012. – 130 с.
8. Григор'єв В. Бутовський Олексій Дмитрович (1838–1917) / В. Григор'єв // Спортивний літопис Полтавщини. – Полтава. – 2007. – С. 6–14.
9. Григор'єв-Наш І. Історія України в народних думках і піснях / Г. Григор'єв-Наш. – К : Веселка, 1993. – 271 с.
10. Дмитренко О.М. Не пройти безслідно на землі / О.М. Дмитренко // Де береться Дніпро... : повісті, есе / О.М. Дмитренко. – Спб : Гуманістика, 2004. – С. 355–356.
11. Дяченко А. Друже єдиний, Якове добрий / А. Дяченко // Зоря Полтавщини. – 1983. – 10 серп. – С. 4.
12. Капельгородський П. На лубенському літературному грибовищі / П. Капельгородський // Життя і революція. – 1918. – №10. – С. 8–23.
13. Коваль К. Наш перший олімпійський генерал / К. Коваль // Вечірній Київ. – 2006. – 17 лют. – С. 4.
14. Козюра В. Літописець (І. Саснко) / В.Козюра // Ленін. зоря. – 1986. – 2 лют. – С. 4.

15. Козюра І. Тарас Шевченко : «А табачок-то істинно лубенський // Незабутні (Григорій Сковорода, Євген Гребінка, Тарас Шевченко) / І. Козюра, В. Козюра. – Лубни : Інтер Парк, 2014. – С. 29–31.
16. Козюра В. Ювілейне, щиро (І. Саснук-85) / В. Козюра, І. Козюра // Лубенщина. – 2001. – 31 лют. – С. 3.
17. Козюра В. Прощання з міфами: історія Лубенщини: нове бачення / І. Козюра, В. Козюра. – Миргород : Миргород, 2010. – 68 с.
18. Козюра І. В.К. Малик: «Я хотів показати наші корені» / І. Козюра, В. Козюра // Історія Посульського краю на газетних шпальтах. – Полтава, 2007. – С. 56–61.
19. Козюра І. Маловідомі сторінки біографії Кобзаря / І. Козюра, В. Козюра // Вісник. – 2014. – 12 лют. – С. 3.
20. Козюра І. «Од Кисва до Лубен...». Історія рідного краю в народних думках і піснях / І. Козюра, В. Козюра. – Полтава : АСМІ, 2007. – 52 с.
21. Козюра І. «Чумацький шлях» очима вчителя історії / І. Козюра, В. Козюра // Історія Посульського краю на газетних шпальтах. – Полтава, 2007. – С. 61–63.
22. Козюра І. Анатолію Миколайовичу Асаулу – 65 років! / І. Козюра, В. Козюра // Решетилів. вісник. – 2013. – 1 листоп. – С. 10–14.
23. Козюра І. Бісвіці – солов'їне гніздечко / І. Козюра, В. Козюра // Край. – 2015. – №129 (січ.). – С.14–16.
24. Козюра І. Біля колиски Кобзаря // Незабутні (Григорій Сковорода, Євген Гребінка, Тарас Шевченко) / І. Козюра, В. Козюра. – Лубни : Інтер Парк, 2014. – С. 31–32.
25. Козюра І. Борис Мартос / І. Козюра, В. Козюра // Вісник. – 2014. – 10 верес. – С. 6.
26. Козюра І. Бочкар'єв – правнук Бочкар'єва / І. Козюра, В. Козюра // Лубенщина. – 2013. – 20 лют. – С. 6.
27. Козюра І. В епіцентрі ядерного вибуху. Іван Цехоня / І. Козюра, В. Козюра // Лубенщина. – 2013. – 9 жовт. – С. 6.
28. Козюра І. В. Симоненко: «Щось у мене було і від діда Тараса» / І. Козюра, В. Козюра // Вісник. – 2014. – 22 січ. – С. 4.
29. Козюра І. Вернадський і Лубенщина / І. Козюра, В. Козюра // Лубенщина. – 2013. – 27 берез. – С. 3.
30. Козюра І. Висока оцінка Майстра / І. Козюра, В. Козюра // Лубенщина. – 2013. – 20 лют. – С. 6.

31. Козюра І. Від Біївців до світової слави (М. Коцюбинський) // І. Козюра, В. Козюра // Лубенщина. – 2014. – 20 груд. – С.4.
32. Козюра І. Він поліг захищаючи Гребінку // І. Козюра, В. Козюра // Гребінчин край. – 2014. – 17 верес. – С. 8.
33. Козюра І. Він шалено закоханий в море, мандри і історію / І. Козюра, В. Козюра // Вісник. – 2013. – 23 січ. – С. 6.
34. Козюра І. Володимир Науменко. Штрихи до портрету/ І. Козюра, В.Козюра // Край. – 2014. – №127 (листоп).
35. Козюра І. Всякому городу нрав і права... / І. Козюра, В. Козюра // Незабутні / І. Козюра, В. Козюра. – Лубни, 2014. – С. 13–17.
36. Козюра І. Вчений, менеджер, гуманіст (А. Асаул) / І. Козюра, В. Козюра // Лубенщина. – 2014. – 18 січ. – С. 5.
37. Козюра І. Вшанували генія // Вісник. – 2013. – 17 квіт. – С. 4.
38. Козюра І. Гідно вшановуємо пам'ять земляка (П. Охріменко) / І. Козюра, В. Козюра // Лубенщина. – 2014. – 5 лют. – С. 4.
39. Козюра І. Гребінка – будівничий Санкт-Петербургу / І. Козюра, В. Козюра // Вісник. – 2014. – 29 жовт.
40. Козюра І. Гребінчин Петербург / І. Козюра, В. Козюра // Вісник. – 2014. – 6 груд. – С. 8.
41. Козюра І. Григорій Сковорода / І. Козюра, В. Козюра // Історія Посульського краю на газетних шпальтах. – Полтава, 2007. – С. 26–31.
42. Козюра І. Декабрист Федір Вадковський / І. Козюра, В. Козюра // Вісник. – 2013. – 30 січ. – С. 8.
43. Козюра І. Дорога Святителя Афанасія III – патріарха Константинопольського до Благовіщенського собору у Харкові / І. Козюра // Chrześcijańskie święta i święci w życiu duchowym Ukraińcyw na przełomie tysiącleci / Pod red. W.Mokrego. – Kraków: Wydawnictwo “Szwajpolt Fiol”, 2001. – С.227–232.
44. Козюра І. Євген Гребінка і Тарас Шевченко / І. Козюра, В. Козюра // Вісник. – 2014. – 26 листоп. – С. 10.
45. Козюра І. Європейські студії Григорія Сковороди / І. Козюра, В. Козюра // Незабутні / І. Козюра, В. Козюра. – Лубни, 2014. – С. 3–12.
46. Козюра І. З літопису рідного краю/ І.Козюра, В.Козюра. – Полтава: АСМІ, 2013. – 124 с.

47. Козюра І. Загадка, залишена Майстром / І. Козюра, В. Козюра // Зоря Полтавщини. – 2015. – 20 лют. – С. 8.
48. Козюра І. Закривається книга життя (В. Малик) / І. Козюра, В. Козюра // Вісник. – 2015. – 18 лют. – С. 4.
49. Козюра І. Іван Пільгук: «Слово про Сковороду» / І. Козюра, В. Козюра // Решетилів. вісник. – 2014. – 14 листоп. – С. 12.
50. Козюра І. Ісреній Фальковський / І. Козюра, В. Козюра // Вісник. – 2014. – 12 листоп. – С. 6.
51. Козюра І. Історичні постаті Посулля / І. Козюра, В. Козюра. – Полтава : Полтав. літератор, 2001. – 120 с.
52. Козюра І. Історичні силуети : нариси / І. Козюра, В. Козюра. – Полтава : АСМІ, 2010. – 320 с.
53. Козюра І. Історія Посульського краю на газетних шпальтах / І. Козюра, В. Козюра. – Полтава: АСМІ, 2007. – 104 с.
54. Козюра І. Йому боліла Україна / І. Козюра, В. Козюра // Вісник. – 2013. – 6 берез. – С. 8.
55. Козюра І. Козацький вартовий – Іван Новобранець / І. Козюра, В. Козюра // Лубенщина. – 2014. – 3 берез. – С. 4.
56. Козюра І. Кооператор із світовим імям (Б. Мартос) / І. Козюра, В. Козюра // Лубенщина. – 2014. – 25 трав. – С. 4.
57. Козюра І. Лист із Гребінки / І. Козюра, В. Козюра // Гребінчин край. – 2015. – 26 лют. – С. 6.
58. Козюра І. Лист із Лубен (Шолом-Алейхем) / І. Козюра, В. Козюра // Вісник. – 2014. – 5 берез. – С. 4.
59. Козюра І. Лицар науки – Анатолій Миколайович Асаул / І. Козюра, В. Козюра. – Полтава : АСМІ, 2013. – 68 с.
60. Козюра І. Лубенська Наталка-Полтавка / І. Козюра, В. Козюра // Вісник. – 2012. – 14 листоп. – С. 4.
61. Козюра І. Лубенська старовина: оповідання з історії рідного краю / І. Козюра, В. Козюра. – Полтава : Полтав. літератор, 1994. – 64 с.
62. Козюра І. Лубенські «академіки» XVIII ст. / І. Козюра, В. Козюра // Лубенщина. – 2001. – 31 січ. – С. 3.
63. Козюра І. Лубенщина: люди, події, факти / І. Козюра, В. Козюра. – Полтава : АСМІ, 2003. – 126 с.
64. Козюра І. Маловідомі сторінки історії рідного краю / І. Козюра, В. Козюра. – Миргород : Миргород, 2009. – 118 с.

65. Козюра І. Микола Порш – політик, посол, вчений / І. Козюра, В. Козюра // Вісник. – 2014. – 15 жовт. – С. 4.
66. Козюра І. На гостинах у Олеся Донченка / І. Козюра, В. Козюра // Лубенщина. – 2014. – 25 трав. – С. 4.
67. Козюра І. На початку великого шляху (Г.Сковорода) / І. Козюра, В. Козюра // Лубенщина. – 1992. – 9 черв. – С. 6.
68. Козюра І. Навічно в бронзі і граніті / І. Козюра, В. Козюра // Вісник. – 2014. – 5 листоп. – С. 8.
69. Козюра І. Навічно в бронзі і граніті / І. Козюра, В. Козюра // Зоря Полтавщини. – 2014. – 2 груд. – С. 12.
70. Козюра І. Незабутній Микола Козачков / І. Козюра, В. Козюра // Вісник. – 2013. – 4 груд.
71. Козюра І. О. Донченко : «Серце віддане дітям» / І. Козюра, В. Козюра // Ліра. – 2014. – 18 лип. – С. 11–13.
72. Козюра І. Обручка на руці у Катерини // Незабутні (Григорій Сковорода, Євген Гребінка, Тарас Шевченко) / І. Козюра, В. Козюра. – Лубни : Інтер Парк, 2014. – С. 37–39.
73. Козюра І. Олександр Шліхтер. Червоне і чорне / І. Козюра, В. Козюра // Вісник. – 2013. – 21 берез. – С. 14.
74. Козюра І. Оцінює Сковорода / І. Козюра, В. Козюра // Незабутні / І. Козюра, В. Козюра. – Лубни, 2014. – С. 3–12.
75. Козюра І. П. Охріменко: «Наука то велика рушійна сила» / І. Козюра, В. Козюра // Лубенщина. – 2014. – 12 лип. – С. 6.
76. Козюра І. Первоцвіт українського відродження / І. Козюра, В. Козюра // Незабутні (Григорій Сковорода, Євген Гребінка, Тарас Шевченко) / І. Козюра, В. Козюра. – Лубни : Інтер Парк, 2014. – С. 18–19.
77. Козюра І. Перечитуючи Василя Симоненка / І. Козюра, В. Козюра // Вісник. – 2014. – 4 черв. – С. 8.
78. Козюра І. Перший лауреат / І. Козюра, В. Козюра // Нова праця. – 2015. – 20 лют. – С. 8.
79. Козюра І. Петро Сиченко: «Ще як були ми молодими...» / І. Козюра, В. Козюра // Лубенщина. – 2015. – 21 лют. – С.4.
80. Козюра І. Посмертні чудеса святителя Афанасія / І. Козюра, В.Козюра // Вісник. – 2014. – 20 серп. – С. 4.
81. Козюра І. Призабуті постаті : нариси / І. Козюра, В. Козюра. – Лубни: Інтер Парк, 2012. – 108 с.

82. Козюра І. Решетилівський Байда / І. Козюра, В. Козюра // Решетилів. вісник. – 2014. – 27 черв. – С. 6.
83. Козюра І. Романс Євгена Гребінки «Очі чорнії» присвячений лубенці // Незабутні (Григорій Сковорода, Євген Гребінка, Тарас Шевченко) / І. Козюра, В. Козюра. – Лубни : Інтер Парк, 2014. – С. 20–25.
84. Козюра І. Святий Афанасій Лубенський чудотворець / І. Козюра, В. Козюра // Червона Лубенщина. – 1991. – 6 квіт. – С. 4.
85. Козюра І. Святитель Афанасій // Історичні силуети: нариси / І. Козюра, В. Козюра. – Полтава, 2010. – С.10–13.
86. Козюра І. Серце віддане дітям (О. Донченко) / І. Козюра, В. Козюра // Лубенщина. – 2014. – 12 квіт. – С. 6.
87. Козюра І. Симоненко Василь: «Філософія серця Сковороди мені дуже до серця» / І. Козюра, В. Козюра // Нова праця. – 2015. – 6 січ. – С. 4.
88. Козюра І. Слово про Вчителя. Іван Саснко/ І.Козюра, В. Козюра // Вісник. – 2013. – 2 жовт. – С. 10.
89. Козюра І. Слово про уславленого земляка (А.Асаул) / І. Козюра, В. Козюра // Решетилівський вісник. – 2014. – 23 січ. – С. 5.
90. Козюра І. Стежками народних легенд / І. Козюра, В. Козюра // Лубенщина. – 1991. – 14 верес. – С. 4.
91. Козюра І. Сторінки призабутої спадщини / І. Козюра, В. Козюра. – Лубни : Інтер Парк , 2013. – 62 с.
92. Козюра І. Так пишеться історія і робляться добрі справи (В. Кращенко) / І. Козюра, В. Козюра // Вісник. – 2014. – 2 квіт. – С. 10.
93. Козюра І. Тарас Шевченко: з маловідомого / І. Козюра, В. Козюра // Вісник. – 2015. – 5 берез.
94. Козюра І. України стали генієм його генія (О. Пушкін) / І. Козюра, В. Козюра // Вісник. – 2014. – 4 черв. – С.4.
95. Козюра І. Чия вона «Стінка» на малюнку Шевченка // Незабутні (Григорій Сковорода, Євген Гребінка, Тарас Шевченко) / І. Козюра, В. Козюра. – Лубни : Інтер Парк, 2014. – С. 45–48.
96. Козюра І. Шахова королева (Л. Руденко) / І. Козюра, В. Козюра // Вісник. – 2014. – 23 лип. – С. 8.
97. Козюра І. Шимкови / І. Козюра, В. Козюра // Решетилів. вісник. – 2013. – 16 серп. – С. 12.

98. Козюра І. Шолом-Алейхем про Лубенщину / І. Козюра, В. Козюра // Вісник. – 2014. – 8 жовт. – С. 10.
99. Козюра І. Як Тараса Шевченка дід Леніна лікував // Незабутні (Григорій Сковорода, Євген Гребінка, Тарас Шевченко) / І. Козюра, В. Козюра. – Лубни : Інтер Парк, 2014. – С. 37–39.
100. Козюра І.В. Малик : «Під могутнім крилом Кобзаря» / І. Козюра, В. Козюра // Лубенщина. – 2013. – 9 берез. – С. 4.
101. Козюра І.В. Малик : слово про В. Безорудька / І. Козюра, В. Козюра // Вісник. – 2013. – 13 лют. – С. 4.
102. Козюра І. Незабутні (Григорій Сковорода, Євген Гребінка, Тарас Шевченко) / І. Козюра, В. Козюра. – Лубни : Інтер Парк, 2014. – 52 с.
103. Козюра І. Цікаві факти з біографії Гребінки / І. Козюра, В. Козюра // Ліра. – 2014. – №12. – С. 10–11.
104. Кузьменко А. Сторінки з втраченого щоденника (Я. де Бальмен) / А. Кузьменко // Комсомолец Полтавщини. – 1968. – 26 груд. – С. 4.
105. Малик В. Князь Ігор. Слово о полку Ігоревім / В. Малик. – К.: Укр. центр духовної культури, 1999. – 416 с.
106. Охріменко П.П. Остання битва наливайківців і її відгук в усній народній творчості / П.П. Охріменко. – Суми : Знання, 1997. – 50 с.
107. Посохов, В. Стрів Гаркуша пана темньої нічки... / В. Посохов // Зоря Полтавщини. – 1980. – 1 черв. – С. 4.
108. Ротач П. Колоски з літературної ниви. Короткий літературний календар Полтавщини. / П. Ротач. – Полтава : Полтавський літератор, 1993. – С. 12–13, 42, 76.
109. Сергійчук В. Що дала Україна світові / В. Сергійчук. – К. : УЕ, 2008. – С. 96–97, 469.
110. Степаненко М.І. Літературні музеї Полтавщини / М.І. Степаненко. – Полтава : АСМІ, 2006. – 404 с.
111. Швець В. Святі отці Слобожанщини / В. Швець // Красзнавство. – 1995. – №1–4. – С. 74–79.
112. Шимон О. Байда-Суховій та його фільми / О.Шимон // Прапор. – 1973. – №5. – С. 101–103.

Науково-популярне видання

КОЗЮРЯ ІГОР ВАЛЕРІЙОВИЧ
КОЗЮРЯ ВАЛЕРІЙ МИКОЛАЙОВИЧ

ІСТОРІЯ КРІЗЬ ДОМІ

(АБЕТКА СЛАВЕТНИХ КРАЯН)

Історичні нариси

Коректура Жданова-Неділько О.Г.
Комп'ютерне складання та верстання Кулинич Є.А.

Підписано до друку 30.12.2015 р. Формат паперу 60×84/16.
Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 16,0. Тираж 200 пр. Зам. № 10509.
Видавець і виготовлювач ТОВ «АСМІ». 36011, м. Полтава, вул. В. Міщенко, 2.
Тел./факс: (0532) 56-55-29.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК №4420 від 16.10.2012 р.